T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Arkeoloji Anabilim Dalı
Prehistorya Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Yakındoğu'da Yerleşik Yaşamın Başlangıcı ile İlgili İlk Kuramlar ve Bunların Alan Çalışmalarını Yönlendirici Etkileri

V. G. Childe ve R.J. Braidwood'un Görüşleri ve Arkeolojik Çalışmalara Etkisi

Hande Özyarkent
2501030361

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mehmet Özdoğan

İstanbul 2007

ÖZ

İnsanoğlunun, göçebe yaşam tarzından yerleşik yaşama geçişini ve bunun ardından gelen gelişmeleri konusu içine alan ve Neolitik olarak adlandırılan süreç, günümüzde arkeolojinin en çok araştırılan ve tartışılan konularından biridir. Özelikle arkeolojinin gelişim süreci içinde yer alan kuramsal hareketler veya akımlarla Neolitik araştırmalar arasında doğrudan bir ilişki görülmektedir. Bu çalışmada amaç, Neolitik üzerine ortaya atılan kuramların ve öne sürülen varsayımların arkeolojinin arazi çalışmalarına, yaklaşımlarına ve geçmişe bakışına yön veren etkilerini incelemek olacaktır. Bunu yaparken de günümüzde görüşleri halen etkisini koruyan V. Gordon Childe ve R.J. Braidwood'un devrim niteliğindeki çalışmaları üzerinden hareket edilecektir.

ABSTRACT

Neolithic, which is indicating the transition from hunter gatherer lifestyle to settled life and the developments thereafter, is one of the most attractive subjects in recent years archaeological investigations. When one examines, sees immedietly that it has a direct contact with the major theoretical movements took place. In this paper, the aim is to search the theoretical issues about the Neolithic, which gave momentum to the development of archaeology as in the field as for the concepts, the visions and mostly the way we see and understand our past. And the revolutinary investigations of V.Gordon Childe's and R.J. Braidwood's are going to be the main subject of this paper.

ÖNSÖZ

Bu çalışmayı yapma fikri doğduğunda amaç, Yakındoğu'da yapılagelen Neolitik araştırmaların kuramsal açıdan nasıl yönlendiğini irdelemekti. Konu ele alırken, öne sürülen pek çok kuramın ve fikrin arasında, hala günümüzde yapılan araştırmaların niteliğine ve düşünce biçimimize yön veren özellikleri nedeniyle de diğerlerinden farklı bir öneme sahip olan V. Gordon Childe ve Robert J. Braidwood'un bakış açıları, düşünme biçimleri ve çalışmaları üzerinden hareket etmek ve bu iki bilim insanının farklı ilgi alanları ve yaklaşımları ile ortaya çıkan sonucun etkilerini incelemek zorunlu hale geldi. Bu çalışmaya kadar, bu iki bilim insanın görüşleri ayrı ayrı incelenmiş olmasına rağmen, birlikte ele alınmamıştı. Childe ve Braidwood'un görüşlerinin, kendi zamanları içinde çok daha ileriyi görebilmiş olmaları ve bütüncül bakış açıları ile, detaylı bilgi edinme olanaklarımızın arttığı ve dolayısıyla buna paralel olarak uzmanlaşmanın önem kazandığı günümüze kazandırabilecekleri açısından da incelenmesi gerekmektedir. Ayrıca sevindirici bir olay da, araştırmam sırasında bu konunun, aslında tam da R.J. Braidwood'un bir önerisi olduğunu fark etmek oldu. Braidwood, Gordon Childe'ın Neolitik'e bakış açısının incelenmesinin ve bu konuda tez yazılmasının gerektiğinden bahsetmektedir. Aynı zamanda onu da konuya dahil ederek, bu isteğini yerine getirmeye çalışmış olmak benim için gerçekten önemli ve bir o kadar da sorumluluk isteyen bir hal aldı. Bu çalışmayı yaparken karşılaştığım en büyük zorluk, İstanbul'da yayınlara ulaşmak oldu. Bazı yayınlar özellikle de Gordon Childe'ın en iyi tanınan kitapları dilimize çevrilmiş olmasına rağmen, orjinalinden yararlanmak terminolojinin tutarlılığını sağlamak açısından gerekliydi. Bu çalışma boyunca bana cesaret veren ve en büyük desteği gördüğüm kişi olan danışmanım Prof. Dr. Mehmet Özdoğan'a, gerek tekrar tekrar sorduğum sorulara sabırla verdiği cevaplardan, gerekse kendi kütüphanesini sonuna kadar açmış olmasından dolayı teşekkür ederim. Sevgili ağabeyim ve hocam, Doç. Dr. Necmi Karul'a da bana öğrettikleri yanında, bu çalışma için sağladığı yayın desteği nedeniyle de çok şey borçluyum. Mehmet Karauçak'a ise özellikle manen desteği yanında çalışmanın her aşamasında arkamda olup inancını kaybetmediği ve her türlü desteğini eksik etmediği için, aynı şekilde sevgili aileme de madden ve manen yanımda oldukları için minnettarım. İstanbul 2007

İÇİNDEKİLER

Öz (Abstract).....iii
Önsöz.....iv
Resim Listesi.....xi
Şekil Listesi xii
Harita Listesi.....xii
Kısaltma Listesi..... xii
Şema Listesi.....xii

Giriş.....1
I. KONUNUN TANITIMI 2
A. Ele Alınan Sorunun Tanımı 2
B. Arkeolojinin Gelişim Tarihi 4
1. Arkeolojinin Oluşum Süreci.....4
a. Rönesans Etkisinde Tarihi Eser Koleksiyonculuğu 5
b. İlk Araştırmalar, Cemiyetler ve Belgeleme Çalışmaları 6
(1) İlk Kurumlar ve Belgeleme Çalışmaları.....6
(2) Cemiyetler.....7
(3) Üslup Çalışması 8
(4) Tuhaf Nesne Sergilerinden Müzelere.....10
c. Yakındoğu Uygarlıkları 11
(1) Mısır Araştırmaları.....11
(2) Kutsal Kitapların İzinde Araştırmalar.....13
(3) Mezopotamya Araştırmaları 15
d. Tarihöncesi Arkeolojisinin Oluşum Süreci.....18
(1) Dünyanın Geçmişine ve Değişimine Bakış Açısında Gelişimler 18
(2) Tarihöncesi Arkeolojisinin Temellerinin Atılması 21
i. Üç Çağ Sistemi 21
ii.Tarihöncesi Kavramının Gelişimi.....23
iii. Neolitik Kavramının Ortaya Çıkışı.....24
iv. Arkeolojinin Sosyoloji ile Bakış Açısının Kaynaşması 25
v. Paleolitik Çağ Araştırmaları 27

2. Yöntemlerin Gelişimi ve Arkeolojinin Kurumsallaşması.....29
a. Yöntemlerin Gelişimi 29
(1) Tabakalanma.....30
(2) Tipoloji 32
(3) Buluntu Topluluğu ve Kronoloji.....34
b. Arkeolojinin Kurumsallaşması 36
3. Arkeolojiyi Etkileyen Düşünsel Akımlar ve Arayışlar.....39
a. 20. yy'ın Başında Avrupa'da Arkeoloji Gelenekleri.....39
(1) Alman Arkeoloji Geleneği.....39
(2) İskandinav Arkeoloji Geleneği 40
(3) İngiliz Arkeoloji Geleneği 41
(4) Kuzey Amerika'da Arkeoloji.....41
b. 1920'lerden 1960'lara kadar Arkeolojinin Gelişimi 43
c. 1960'lardan 1980'lere Kadar Arkeolojide Arayışlar.....47
(1) Yeni Arkeoloji; Etkenler ve Oluşumu.....49
i. Sistem Teorisi 49
ii. Kültürel Ekoloji ya da Yeni Evrim 51
iii. Pozitivizm.....52
(2) 1980'lerden Günümüze Arkeolojide Arayışlar.....53
d. Arkeolojide Yeni Açılımlar 55
C. Neolitik Kavramının Gelişimi.....58
D. Yakındoğu'da Neolitik Çağ Araştırmalarının Gelişimi.....63
II. V. G. CHILDE'IN NEOLİTİK'E YAKLAŞIMI 67
A. V. Gordon Childe'ın Yaşamı, Çalışmaları ve Düşünsel Altyapısı.....67
1. V.G. Childe'ın Yaşamı.....67
2. Bilimsel Araştırmaları.....78
a. Sentez Çalışmaları 79
(1) Avrupa'nın Tarihöncesi üzerine Araştırmaları 79
(2) Yakındoğu'nun Tarihöncesi Üzerine Araştırmaları.....81
b. Kazı ve Arazi Araştırmaları 82
c. Kültürel Gelişim Üzerine Çalışmaları 82

3. Kültür Sorunlarına Yaklaşımı....86
a. Arkeolojik Kültür Kavramına Yaklaşımı....86
b. Kültürlerin Değişimine Yaklaşımı....89
(1) Göç....89
(2) Kültürler Arası İlişki....90
(3) Kültürler Arası Etkileşim....90
(4) Kültürel Devamlılık....91
(5) Yayılım....91
c. Toplum, Kültür ve Maddesel Öğeler Arasındaki İlişki Üzerine Düşünceleri: Kültür Kavramını Materyalist Yaklaşıma Göre Yapılandırması....94
d. Kültürel Gelişime Yaklaşımı....98
(1) Kültürel Gelişimin Özellikleri....100
(2) Kültürel Gelişim Aşamaları....103
4. Doğal Çevreye Bakış Açısı....108
B. V. G. Childe'ın Neolitik Çağ Üzerine Görüşleri ve Çalışmaları....113
1. Etkilendiği Kuramlar....113
2. Neolitik İçin Öne Sürdüğü Sosyo-Ekonomik Kavramlar....117
a. Geçim Tarzı/ Basit Besin Üretimi....118
b. Karma ekonomi....122
c. Eşitlikçi Toplum....124
d. Kendine Yeterlilik....125
e. Sermaye....126
f. Artı Ürün....127
g. Kuralları Olmayan/ İlkel Ticaret....129
h. Üretim Araçları- Teknoloji....129
i. Uzman Olmayan Zanaat....130
j. Sosyal Organizasyon ve Yönetimi....131
k. İdeoloji....132
3. Neolitik Üzerine Tanımları....134
a. Neolitik Devrim....134
b. Neolitik Barbarlık....138
c. Basit Çiftçi Köyler....139

4. Neolitik Kuramları 140
a. Önkoşullar 141
(1) Neolitik'e Geçişin Gerçekleştiği Bölge 141
(2) Çevrenin Zorlayıcılığı 142
(3) Kültürel Altlık 143
(4) Yerleşik Yaşam 144
b. Akarsu Boyları Kuramı 145
c. Vaha Kuramı 149
III. ROBERT J. BRAIDWOOD'UN NEOLİTİK'E YAKLAŞIMI 153
A. R.J. Braidwood'un Yaşamı, Çalışmaları ve Düşünsel Altyapısı 153
1. R.J. Braidwood'un Yaşamı 153
2. Bilimsel Araştırmaları 159
a. Amik Ovası-Kronoloji Araştırmaları 159
b. "İlk Üretimci Köy Topluluklarına Geçiş" Üzerine Araştırmaları 160
(1) Irak-Jarmo Arazi Projesi 161
(2) İran-Kermanşah Arazi Projesi 162
(3) Çayönü, Oriental Institute - İstanbul Üniversitesi Karma Projesi 163
3. Kültüre Süreç Olarak Bakışı 164
4. Doğal Çevreye Bakış Açısı 171
B. R.J. Braidwood'un Yakındoğu'da Neolitik Çağ Üzerine Görüşleri ve Çalışmaları 174
1. Etkilendiği Kuramlar 174
2. Neolitik Üzerine Tanımları 177
3. Çiftçi-Köy Toplumuna Geçiş Üzerine Arazi Projeleri 179
a. Irak-Jarmo Arazi Projesi 179
(1) Projenin Ortaya Çıkışı ve Planlanması 179
i.Soruna Yönelik Düşünsel Altyapı 180
ii. Araştırma Bölgesinin Seçimi 181
iii. Arazi Araştırmasının Planlanması 182
(2) Bölgede Yürütülen Arazi Araştırmaları 183
(3) Jarmo Kazısı 185
b. Chicago ve İstanbul Üniversiteleri, Prehistorya Projesi 189

(1) Projenin Ortaya Çıkışı ve Planlanması....189
(2) Bölgede Yürütülen Araştırmalar....189
(3) Çayönü Kazısı....191
4. Neolitik Kuramı....192
a. Braidwood'un Önkoşulları ve Kavramların Tanımlanması....192
(1) Kültürel Anlamda Hazır Olma....192
(2) Doğal Yaşam Alanı....193
(3) Çekirdek Alan....193
b. Çekirdek Alan Kuramı....193
IV. DEĞERLENDİRME....196
A. V.G.Childe ve R. Braidwood'un Bakış Açılarının Karşılaştırılması....196
1. Neolitik'in Oluşum Bölgesine Dair Tanımları....196
2. Neolitik Oluşumu Kurgulamalarındaki Odaklanma Farkı....198
3. Neolitik Tanımlarındaki Fark....200
4. Düşünsel Fark....202
5. Tepkiler....203
B. V. G.Childe ve R. Braidwood'un Bakış Açılarının Neolitik Çağ Alan Araştırmalarına Yön Veren Etkileri....209
1. Araştırma Bölgesinin Belirlenmesine Etkileri....210
a. Bereketli Hilal....211
b. Eşik Bölgesi....214
c. Bereketli Hilal'in Dışındaki Bölgeler....216
2. Araştırma Konularının Belirlenmesine Etkileri....218
a. Yabanıl Türlerden Evcil Türlere Geçişin İzlerinin Araştırılması....219
b. Teknoloji....220
c. Etno-arkeoloji....220
d. Doğal Çevre Üzerine Araştırmalar....221
e. Kazı Ekiplerinin Oluşumu....222
f. Kazı Stratejisi....222
g. Kazılara Sağlanan Mali Destek....224

Sonuç 225
A. Genel Değerlendirme.....225
B. Childe ve Braidwood'un Günümüz Arkeolojisinde Yeri 230
KAYNAKÇA.....234

RESİM LİSTESİ

Resim 1: Society of Dilettanti 253
Resim 2: Herkulaneum'da Kazı 254
Resim 3: Ole Worm'unTuhaf Nesne Sergisi.....255
Resim 4: Jean Francois Champollion 256
Resim 5: Rosetta Taşı 256
Resim 6: Bisitun Kaya Kabarmaları ve Üç Dilde Yazılmış Çivi Yazısı Metinleri. .257
Resim 7: Charles Lyell.....258
Resim 8: Lyell'ın Boa Ventura'nın kıyı şeridi için yaptığı, jeolojik oluşumları gösteren 1850'lere ait suluboya eskizi.....258
Resim 9: Christian Jürgensen Thomsen *Canlandırma* 259
Resim 10: Gordon Childe.....260
Resim 11: Vere Gordon Childe, Skara Brae'de bir grup işçi ile birlikte, 1930 yılı. 2621
Resim 12: Vere Gordon Childe, Skara Brae'de 1930 yılı.....2612
Resim 13: Robert John Braidwood.....263
Resim 14 :Jarmo, Doğudan. Kemkemal Vadisi'nden Görünüş 264
Resim 15 :Jarmo. Tauf duvarlı yapı.(Operation II5) 265
Resim 16: Jarmo, Ekim 1950. Operation II 265
Resim 17: Çayönü; Halet Çambel, Robert J. Braidwood, Linda Braidwood ve Bruce Howe.....266
Resim 18: Çayönü, Ergani havzası ve kuzeyde Toroslar ……...267
Resim 19: R.J.Braidwood ve Çayönü Kazısı.....268

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Jarmo durum planı 268
Şekil 2: Çayönü 1987 durum planı ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

HARİTA LİSTESİ

Harita 1: J.H. Breasted'ın Bereketli Hilali.....270
Harita2: Yakındoğu'da Neolitik Çağ araştırmalarının dağılımı; doğal çevre özelliklerinin etkisi.....271
Harita 3: Neolitik Çağ Yerleşmeleri.....272
Harita 4: Levant Koridoru.....273

ŞEMA LİSTESİ

Şema 1:Braidwood'un Kültürel Gelişim Şeması.....274

KISALTMA LİSTESİ

Bakınız .....Bkz.:
Çeviren .....Çev.
Çok yazarlı eserlerde ilk yazardan sonrakiler .....v.d.
Editör .....Ed.
Eserin içinde yukarıya atıf .....bkz.: yuk.
Eserin içinde aşağıya atıf .....bkz.: aş.
Karşılaştırınız .....Karş.
Milattan Önce .....M.Ö.
Milattan Sonra .....M.S.
Sayfa/Sayfalar .....s.:
Yazarın notu .....y.n.
Yüzyıl .....yy.

Giriş

Günümüzden yaklaşık yüzelli yıl önce, teknolojinin evrimsel gelişimine dayalı bir çağ adlandırması olarak ilk kez tanımlanan Neolitik Çağ, Yakındoğu'da ancak 20. yy'ın ortalarından itibaren araştırılmaya başlanmış bir süreçtir. Bugün ise Yakındoğu'da, Tarihöncesi Arkeolojisi'nin en çok araştırmacıyı çeken konularından biri haline gelmiştir. Bu çalışmanın konusu, ilk tanımlandığı dönemden itibaren Yakındoğu'da Neolitik üzerine öne sürülen kuramların etkisi ile alan çalışmalarının nasıl şekillendiği, bu çalışmalar ve sorulan sorular yoluyla, günümüzde çok farklı bir şekilde, insanoğlunun kültürel gelişiminde sıçrama yaratan bir değişim süreci, ya da devrim olarak tanımladığımız bu kavramsal pakete giden yolu takip etmek olacaktır. Bu araştırmanın temelde V.Gordon Childe ve Robert J. Braidwood'un çalışmaları yoluyla incelenmesi uygun görülmüştür. Bu iki bilim insanının devrim yaratan bakış açıları, kuramsal sorunlardan, alan araştırmalarına, geçmişe bakış açısından, sorulan soruların belirlenmesine kadar günümüze değin farklı yönlere uzanan, farklı uçlara kayan araştırmalara yön vermiş olmaları, onların yaklaşımlarının ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

I. KONUNUN TANITIMI

A. Ele Alınan Sorunun Tanımı

Bu çalışmada odaklanılan ana sorun, Neolitik olarak adlandırılan süreç ile ilgili öne sürülen kuramların, arkeolojinin alan çalışmalarına etkileridir. Bu çerçeve içinde, ortaya atılan pek çok kuram arasından, günümüze değin yapılan alan araştırmalarını ve konuya bakış açılarını etkileyen, V. Gordon Childe ve Robert J. Braidwood'un kuramları, yaklaşımları ve çalışmaları üzerinden gidilecektir. Burada odaklanılan sorunun başka bir yönüne, aslında daha temelde arkeolojide kuram ve pratik arasındaki bağa ilişkin olduğu da göz önünde bulundurularak, konuya bu açıdan da yaklaşılacaktır.

Sorunun ortaya konmasında ise öncelikle arkeolojinin gelişim tarihi incelenecek ve bu süreç içinde, konu ile ilgili kimi yaklaşımlarla birlikte ele alınacaktır. Bunlardan ilki "geçmişe bakış açısı" olup, arkeolojinin gelişimi içinde nasıl bir değişim süreci izlediği incelenecek ve bu, Neolitik kavramının değişimine paralel olarak irdelencektir. İkincisi ise, arkeolojinin diğer bilimlerle – sosyal, fen ve doğa bilimleri ile ilişkisi olup, yine temelde Neolitik Çağ araştırmaları göz önünde bulundurulacaktır. Arkeolojinin yöntemlerinin gelişimine ise, süreci vermek yanında aynı zamanda da Neolitik Çağ'a ait alan araştırmalarının altlığını hazırlamak açısından değinilecektir. Bunların yanında, konunun daha iyi anlaşılabilmesi için, bahsedilen dönemlere ait politik ve dünya görüşlerindeki değişimlerin de kısaca verilmesi uygun görülmüştür. "Neolitik Kavramının Gelişimi" adlı başlıkta, kavramın ilk ortaya çıkışından itibaren çeşitli arkeolojik bulgularla birlikte nasıl değiştiği ve somutlaştığı ele alınacaktır. Bu son bahsedilen alt bölüm de yine, V. G. Childe ve R.J. Braidwood'un Neolitik kavramına yaklaşımları ile birlikte, çalışmanın devamında ele alınmak üzere sonlanacaktır. Burada üçüncü ve son alt bölüm olarak, konunun geçtiği Yakındoğu'da, Neolitik araştırmaların gelişimi incelenecek ve burada söz konusu dönemin ilk adlandırılması ve maddesel öğelere dayanılarak tanımlanması ile birlikte ilk araştırmalar ve gelişimi kısaca ele alınacak ve bu gelişim sürecinin devamı, çalışmanın ileriki bölümlerinde inceleneceği için, Neolitik

kavramının somutlaşması ile koşut olan ilk arazi araştırmaları sona erecektir. Çalışmanın birbirine koşut giden ikinci ve üçüncü ana bölümlerinde ise, sırasıyla V. G. Childe ve R. J. Braidwood'un öncelikle bakış açılarının anlaşılabilmesi için düşünsel altlıklarını vermek üzere bir inceleme yapmak uygun görülmüştür. Burada, yaşam hikayeleri dönemin düşünsel ortamını da verebilmek için bu gözle ele alınacak, ardından bilimsel kimlikleri ve bilimsel araştırmalarına kısaca değinilecektir. Yine bu birbirine paralele alt bölümlerde, bu iki bilim insanının geçmişin süreçlerine –yine Neolitik üzerinden- bakışlarını açıklayabilmek için kültür sorunlarına yaklaşımları ve doğal çevreye bakış açıları irdelenecektir. Bunun ardından, söz konusu iki bilim insanın Neolitik'e yaklaşımları; etkilendikleri kuramlar, getirdikleri tanımlamalar ve bunlar ışığında niyahet kuramlarının çözümlenmesi ele alınacaktır.

"Değerlendirme" bölümünde ise, bir altılık oluşturması için öncelikle G. Childe ve R. Braidwood'un Neolitik üzerine temel yaklaşımları karşılaştırılacak ayrıca onların çalışmalarına ve düşüncelerine yönelmiş tepkiler ele alınacaktır. Bunun ardından, eldeki verilerle birlikte bu iki bilim insanın yaklaşımlarının ve araştırmalarının Yakındoğu'da Neolitik arkeolojisinin alan çalışmalarına etkileri irdelenecek ve bu yönde yapılmış olan çalışmalar ve öne sürülen kuramlar incelenecektir. Bu alt başlıkta, alan çalışmalarında bölge seçimi ve odaklanılan sorunlar ele alınacaktır.

B. Arkeolojinin Gelişim Tarihi

1. Arkeolojinin Oluşum Süreci

İnsanlar her zaman geçmişe ilgi duymuşlardı, ancak bu ilgi günümüzdeki gibi geçmişe dair kanıtlara değil, efsanelerin, inançların ve söylentilerin ağırlık kazandığı masallara dayanıyordu. Örneğin günümüzde, Paleolitik Çağ'a ait bir alet olduğu bilinen el baltaları, Fransa ve İngiltere'de nehir yataklarında karşılaşılan ve tanınan nesnelerdi, ancak uzun bir süre bunların yıldırım taşları oldukları düşünülmüştü. Çünkü o tarihlerde ne insanın uzun geçmişi bilinmekteydi, ne de bu çiftçiler topraklarında daha önce yaşamış olan insanların bu tip basit aletler yapabileceklerini düşünebilmişlerdi. Onların yaşadığı zamanın düşünsel ortamında hakim olan geçmiş kavramı, insanın her şeyin yaşamak için mükemmel olduğu bir yerden, cennet bahçesinden atılması ile başlamakta ve günümüze kadar değişmeden süregelmekteydi (Cordell ve Fagan, 1972:275). Ancak ne "Yaratılış" hikayesindeki "doğanın mutlak değişmezliği"[1] görüşü, ne de geçmişin masal niteliği taşıyan hikayelere dayandırılması, yalnız Avrupa'ya ya da belli bir çağa özgüdür. Geçmiş, farklı toplumlarda ve farklı dönemlerde, çoğu kez bunlara benzer yaklaşımlarla ele alınmıştır. Bugün anladığımız haliyle evrimleşen, sürekli değişen ve özellikle de zaman boyutu olan geçmiş kavramı ise oldukça yeni bir bakış açısıdır (Özdoğan, 2002:24). Geçmişe bakış açısının değişmesi uzun bir sürece yayılmıştır. Bu bağlama doğru, masallara ve inanca dayanan geçmişe bakış açısının terk edilmesi, geçmişin sorgulanması ve somut verilere dayalı yanıtların ortaya çıkması ile sağlanmıştır. Rönesans'la başlayan bu süreçte, bugün arkeoloji olarak tanımlanan alanı belirleyen yaklaşımlar da adım adım da ortaya çıkar.

[1] Tanım F. Engels'e aittir (Bkz. Engels 1977:40)

a. Rönesans Etkisinde Tarihi Eser Koleksiyonculuğu

Batı dünyası, 12. ve 13. yüzyıllardan itibaren daha sonraki Batı düşünce tarzının temellerinin atıldığı ve ufkunu coğrafi açıdan olduğu kadar düşünsel düzeyde de genişletmeye başladığı bir sürece girmiştir. Haçlı seferlerinden ya da Marco-Polo (1254-1324) gibi uzak coğrafyalara yaptıkları gezilerden dönenler, yanlarında ilginç hikayeler ve buluşlar getirirler. Avrupalı bilginlerin, Klasik Dönem'i inceleyen doğulu meslektaşları ile fikir alışverişinde bulunmaları[2], Klasik Dönem yazarlarının ilgi çekmesine ve manastırların okuma odalarında depolanan yazmalarının incelenmesine yol açar. Bu, aynı zamanda Avrupa'nın, Doğu ile yaptığı ticaret sayesinde zenginleştiği ve gelişen kentlerde giderek güçlenen bir tüccar sınıfının ortaya çıktığı bir dönemdir[3]. Bu düşünsel ve sosyo-ekonomik gelişmeler, Ortaçağ'ın teokratik yapısını da zorlamıştır. Klasik Dönem, yani Roma ve Yunan metinleri ile tetiklenen bu ilgi, aydın-soyluları geçmiş yaşamın sanatına da yönlendirir ve sanat eserleri de yazmalarla birlikte koleksiyonlara katılmaya başlanır. Dük Cosimo de Medici gibi oldukça az sayıdaki sanat dostu yeni zengin İtalyan tüccarlar, bir yandan sanatçılara ve bilginlere hamilik ederken, bir yandan da eser niteliği taşıyabilecek parçalardan kapsamlı koleksiyonlar oluştururlar. Daha sonra bu modanın yayılması ile tüm İtalya'da yazmalar, sikkeler, mücevherler ve heykeller ile yoğun bir koleksiyonculuk başlar.

Klasik Dönem'in eserlerine ve metinlerine duyulan bu ilgi, kentleşen İtalya'da ve mimari üsluba da yansır (Trigger, 1989:36). Zengin ailelerin ve papaların desteklediği mimarlar ve ressamlar, bu sanat hamilerinin istediği klasik üsluba uygun yapılar ve sanat eserleri üretmeye başlarlar. Rafael (1483-1520) de kalıntılarda mimari eserleri etüt eden, dikkatle araştırıp ölçülerini almak için titizlikle çalışan, bu bilgilerini yazılı kaynaklardaki tasvirler ile karşılaştıran ve mimari öğeleri resimlerine aktaran sanatçılardan biridir. Rafael'in Papa X. Leon'a yazdığı mektupta,

[2] Ticaret yollarının açılması aynı zamanda bilginin paylaşımını da getirmiştir. İstanbul'un fethi ile birlikte burayı terk eden Bizanslı bilginler yanlarında götürdükleri yazmalarla, Floransa, Ferrara ve Milan'a giderek burada dersler vermişler ve böylece çalışmaları 15. ve 16. yüzyıllarda gelişmiştir.
[3] Floransa'lı Medici, Ferrara'lı Este, Milan'lı Sforza , Mantua'lı Gonzaga aileleri gibi.

dönemin geçmişe ve onun kalıntılarına bakış açısını görmek mümkündür. Rafael şöyle demektedir:

> *"Toprak kazanmak için yapıların yıkımına yol açacak tarzda temeller kazılmış, heykellerden ve antik süslemelerden kim bilir ne kadar kireç üretilmiştir ? Hatta diyebilirim ki bugün gördüğümüz o denli büyük, o denli güzel; saray, kilise ve diğer yapılarla bezeli şu yeni Roma, tamamen antik mermerlerden elde edilen kireçle yapılmıştır… bu yıkımları cesaretlendirmiş olmak zamanımızın gerçek bir yüzkarasıdır ve şu pekala öne sürülebilir ki Hannibal ve diğerleri bundan daha kötüsünü yapamazlardı."* (Pulhan, 2001:27)

Rönesans her ne kadar Klasik Dönem'le ilgilenmiş olsa da, bu dönemde geçmişin anlaşılmaya çalışılmasındaki amaç, sanatı ve yaşamıyla hayranlık uyandıran Hellenistik kökenin güzelliklerinin, yeni yaratılan dünyanın temelinde kullanılmasıdır. Yine bu bakış açısıyla Rönesans hümanistleri, Hıristiyan düşünürlerin öne sürdüğü; "Yaratılış", "İsa'nın Dünyaya İnişi" ve "Karar Günü" olarak bölümledikleri tarih devirlerine karşı çıkar, bunun yerine tarihin Antik Dönem'le başladığını, Ortaçağ ile devam ettiğini ve içinde bulundukları dönemin de Altın Çağ olduğunu öne sürerler. Bu bağlamda Rönesans, kurumsallaşmasa da geçmişe somut verilerle bakmanın temellerinin atıldığı bir dönem olarak kabul edilebilir.

b. İlk Araştırmalar, Cemiyetler ve Belgeleme Çalışmaları

(1) İlk Kurumlar ve Belgeleme Çalışmaları

Avrupa'da 12. ve 13. yüzyıllarda bireysel çabalarla yapılan araştırmaların, 16. yy'a gelindiğinde devlet tarafından yürütülmeye başladığı görülür. Bunun ilk örneği İngiltere'de gerçekleşmiştir. 1533 yılında Kral VIII. Henry tarafından tarihi eser görevlisi olarak atanan John Leland, devlet eliyle bu göreve getirilen ilk kişidir. Leland, İngiltere ve Galler'de pek çok manastırın ve kilisenin eski yazmalarla dolu kütüphanelerini araştırır ve bu gezileri sırasında tarihi yerleri de ziyaret ederek belgeler. Gezilerinden döndüğünde **History of Antiquities** adlı kitabını yazar. John Leland'ın tarihi yerleri sadece metinlerden okuyarak değil gezerek de incelemiş

olması keşif gezilerinin de habercisidir (Trigger, 1989:47). Avrupa, krallıklara bağlı bu görevliler tarafından yapılan geziler ile topraklarındaki kalıntıları incelemeye başlar, Stonehenge gibi megalitik anıtlar ve tümülüsler raporlara kaydedilir ve kazılırlar. Öncesinde din adamlarının halk efsanelerinden ve hikayelerinden yaptıkları derlemelerle tanınan bu tarihi yerler, artık tarihi eser görevlileri tarafından incelenmektedir. Danimarka-Norveç Krallığı tarihi eser görevlisi Ole Worm'un Stavanger piskoposuna 1638'de gönderdiği mektupta, belgeleme işinin nasıl yapıldığına dair ipuçları da görülebilir :

> *"Papazları ve başpapazları görmeye giderken sizin tarafınızdan yazılmış bir tavsiye mektubu taşıyan bir genç (olabilirse resim yeteneği olan bir öğrenci) bulmak sizin için kolay olacaktır …. Bu kişi şunları saptayacaktır: 1- yerleşim yeri, içinde bulunduğu Kontluk, o çevrenin kilisesi; 2- konum; 3-anıtın boyutları; 4-anıtın yapısını ve görünümünü açıklayan bir resim yapacak; 5-buna kendi yorumunu katacak; 6-düşsel de olsa anıtla ilgili yerel anlatılar; 7-yörenin önemli olayları ve araştırmalarımıza yararlı olacak tüm ayrıntılar…"* (Schnapp, 2001:63).

İngiltere ile başlayan devletin eski eserleri sahiplenme, belgeleme girişimi, sürekli olarak yaygınlaşarak ve kurumsallaşarak 20. yy'a kadar devam edecektir. 20. yy'ın başlarından itibaren, devlet yönetimlerinin eski eserlere ve geçmişe ilgisi Avrupa'nın da dışına taşarak küreselleşecektir.

(2) Cemiyetler

1707 yılında, eski eserlerle ve tarihle ilgilenen, İngiliz centilmenlerinin kurduğu "**Society of Antiquaries of London"**, bu türdeki cemiyetlerin öncüsüdür. Önceleri klüplerde toplanan küçük bir gruptan oluşan cemiyet, 1751 yılında resmi bir kimlik kazanır, yaklaşık 20 yıl sonra ise **"Archaeologia"** adlı ilk bültenini yayınlar (Daniel, 1962:8).

İngiltere'de 1730'lu yılların başlarında Sir Francis Dashwood tarafından kurulan "**Society of Dilettanti"** adı altında İngiliz centilmenlerinin üyesi bulunduğu diğer bir cemiyet ise, Klasik Dönem sanatını inceleme ve bu konuda araştırmacılar

arasında fikir alışverişi yapma amacını taşımaktadır[4]. Ege bölgesinde Klasik Dönem araştırmaları yapmak için geziler de düzenlemiş olan cemiyet, Klasik Dönem çalışmalarına önemli katkılarda bulunmuştur. Bu gezilerde, Klasik Dönem'e ait kalıntılar, ressamların ve mimarların çizim ve ölçümleri ve hatta haritacıların çalışmaları ile desteklenerek incelenmiş, ayrıca bu araştırmaların yayınlanması da yine cemiyet tarafından desteklenmiştir. Avrupa'da tarihi eserlere yönelik ilgi bu tip cemiyetler tarafından güçlendirilmiş ve Klasik Dönem, o yıllarda eğitim gören, centilmen adayı bir gencin en önemli ders konularından bir haline gelmiştir.

18. yy'dan itibaren bu tür sivil toplum kurumlarının batı ve kuzey Avrupa'da hızla yaygınlaşarak çeşitlendiği görülmektedir. Bunlar artık yalnızca, Klasik Dönem kalıntılarına değil, Mısır'dan Asya'ya, Amerika'ya kadar hemen hemen her coğrafyaya yönelmiş ve batı düşünce sistemine önemli bir veri akşının girmesini sağlamışlardır. Bu dernekler, 19 yy'ın sonlarından itibaren kurumsallaşarak bir bilim alanı haline dönüşecek olan arkeolojinin gelişimine de geçmişin çeşitliliğini yansıtarak önemli bir katkı yapmışlardır. Bu tür derneklerin bir diğer kazanımı da yerel ölçekte, Avrupa'da meraklıların ortaya çıkmasını, bunların zaman zaman kendi çevrelerinde belgeleme ve kazı yapması olmuştur. Özellikle Fransa'da mağara sanatı da dahil Paleolitik arkeolojinin gelişiminin bu sayede olduğu söylenebilir.

(3) Üslup Çalışması

İtalya'da Napoli yakınlarındaki antik Herkulaneum kazısı, koleksiyoncuların nasıl eser topladığına iyi bir örnektir[5]. Vezüv yanardağının püskürmesi ile MS. 79 yılında Pompeii ile birlikte gömülmüş olan Herkulaneum ile ilgili 1710 yılında, çevrede mermer yontuların bulunduğuna dair söylentiler, Elbouef Prensini harekete geçirir. Koleksiyonunu genişletmek isteyen Prens, kuyular ve tüneller açarak yirmi metre katı tüf tabakası altında kalmış olan Herkulaneum'u araştırır. Şans eseri kentin tiyatrosuna denk gelir ve buradan koleksiyonu için heykeller çıkarır. 1738 yılında ise Napoli kralı ve Kraliçesi, Elbouef prensinin tam anlamıyla bıraktığı yerden –çünkü

[4] (Bkz.: Resim 1)
[5] (Bkz.: Resim 2)

aynı kuyuları kullanmışlardır- yeni bir arama başlatırlar. Kral ve Kraliçe koleksiyonları için eser ararken, "**Villa dei Papiri"** adı verilen, yanmış yazmalarla dolu büyük bir kütüphaneye ve çok sayıda heykelle donatılmış bir Roma villasına rastlarlar, istedikleri eserleri toplattıktan sonra geride kalan kuyuları ve tünelleri kapattırırlar. Bu dönemde kazılar gibi koleksiyonlar da çoğu kez sadece özel izinle görülebilmektedir, Herkulaneum koleksiyonunun kataloğu da böyle güç alınan bir izinle 1755 yılında basılır (Renfrew ve Bahn, 1991: 20).

Herkulaneum buluntularının yarattığı heyecanın ardından, koleksiyonlarda görevli kişiler tarafından bunları inceleyen çalışmalar yapılır. Bu çalışmaların hemen hepsinde de, o tarihe kadar çoğu koleksiyonun yorumlanmasındaki bakış açısına paralel biçimde, ya eserlerin estetik ve güzelliği övülür ya da ufak bir belirtiden kanıtlara dayanmayan sonuçlar elde edilir.

1717 yılında Stendhal'da bir kunduracının oğlu olarak doğan Johann Joachim Winckelmann (1711-1768), bir süre ilkokul öğretmenliği yaptıktan sonra Büyük Frederik Prusyası'ndan ayrılarak Roma'ya gider. Katolik olarak Roma'da çalışma izni alabilen Wincklemann, 1758 yılında da Kardinal Albani'nin kitaplığının ve koleksiyonlarının yöneticiliğine kadar yükselir. Winckelmann bu görevdeyken, 1764-67 yılları arasında **"History of Ancient Art"** ve **"Herkulaneum Buluntuları Üzerine Açık Mektuplar"** gibi yazılarla çalışmalarını yayınlar (Sherrat, 1980:17). Wincklemann, Yunan ve Roma heykellerini üsluplarına göre en ince ayrıntılarına kadar inceler ve üslupların değişimine göre dönemlere ayırır. Winckelmann'ın bu yöntemi, günümüzde sanat tarihi ile yazılı metinleri karşılaştıran Klasik Dönem araştırmalarının gelişiminde de ilk rolü oynar. Klasik Dönem araştırmaları, Yunan ve Roma'nın tarihini ve düşünsel ortamını yazılı kaynaklardan edinirken, sanat tarihini de üslupların değişimlerini anlamak için kullanır. Böylece geçmiş, sadece yazılı kaynaklardan değil, maddesel öğelerle kanıtlanarak da incelenir.

Her ne kadar Winckelmann, Roma Dönemi'nin sanat eserleri üzerine üslup çalışması yapmış ise de, geliştirdiği yöntem daha sonra arkeolojinin tüm alanlarında yaygın olarak kullanılacak olan tipoloji yönteminin de esaslarını oluşturacaktır.

(4) Tuhaf Nesne Sergilerinden Müzelere

17.yüzyılda koleksiyoncuların büyük bir oda boyutundaki sergi mekanları olan **"cabinet for curiosities***"* ya da tuhaf nesne sergileri giderek yaygınlaşırlar. Bu mekanlarda gezginlerin ya da meraklılarının getirdiği doldurulmuş ilginç hayvanlardan, garip bulunan taş oluşumlarına kadar geniş bir yelpaze içinde arkeolojik nesneler de bulunmaktadır. Günümüz müzelerinin bazıları, John Tradescant'ın koleksiyonunu satın alan Ashmolean Museum gibi, bu tür sergilerden doğmuşlardır (Trigger, 1989:47)[6]. 18. yy'la birlikte doğa tarihine ait örnekleri ve sanat eserlerini barındıran daha tanımlı müzeler kurulur. Ulusal müze kimliği altında British Museum, 1759 yılında Bloomsbury'de Montagu Malikanesinde açılır. Bu büyük müzeler özel ya da krallıklara ait koleksiyonları da bünyelerine katarlar. Musée des Monuments Français'in kuruluşu ve Louvre Sarayı'nın müzeye çevrilişi, Fransız Devrimi'nin ortaya çıkışı ile aynı döneme rastlar (Kohl, 1998:227). Ulusallaşma akımının etkileri ile kurulan bu müzeler, tıpkı Rönesans Dönemi'nde asillerin ya da zenginlerin koleksiyonları için birbirleriyle rekabet ettikleri gibi, müzeler de kendi devletleri adına diğerleri ile rekabete girerler. Bu durum da, eser toplayıcılığının daha sistemli ve kapsamlı hale gelmesine yol açar.

İlk başlarda rasgele ve sanat değeri ya da prestij amaçlı olarak eser toplayan müzeler giderek koleksiyonlarını sistemleştirmeye yönelir. Bu, zaman içinde müzelerin, araştırma işlevini de üstlenmelerini ve 20. yy'ın başından itibaren bilim enstitülerine dönüşmeleri sonucunu verecektir. Krali müzelerin arkeolojinin gelişimine yaptığı önemli bir diğer katkı da, o zamana kadar eski eserlere yalnızca seçkin soylular tarafından duyulan ilginin giderek toplumun diğer kesimlerine de yayılmasıdır. Fransız Devrimi ile birlikte koleksiyonların müzeye dönüşmesi, daha önce bu alanlara hiç ilgi duymayan geniş halk kitlelerinin bilgilenmesine yol açmıştır. Böylelikle 19 yy'da arkeoloji, artık yalnızca soyluların, bilginlerin tekelindeki bir alan olmaktan çıkmış, Avrupa toplumunun bu konularda bilinçlenmesini sağlamıştır. Bu bağlamda müzelerle birlikte, yukarıda değindiğimiz

[6] (Bkz.: Resim 3)

dernek ve meraklıların da artması, Avrupa düşünce sistemine zaman ölçeği olan geçmiş kavramının yerleşmesini sağlamıştır.

Rönesans'da Avrupa uygarlığının temeli olarak görülen Antik Yunan ve Roma'ya yönelik olarak başlayan ilgi, 18.yy'dan itibaren farklı coğrafya ve kültürlere de yönelmiştir. Avrupa düşünce sisteminde köklü bir etkisi olan Yunan ve Roma uygarlığı kavramı dışında görkemli eserler ve bir o kadar farklı uygarlıkların bulunduğunun görülmesi batı düşünce sisteminin dünyaya ve geçmişe bakış açısında devrim sayılabilecek boyutta bir değişime yol açmıştır. Her ne kadar bu yalnızca Ortadoğu uygarlıklarına özgü değilse de, gerek konumuzla olan ilgisi, gerekse Avrupa düşünce sistemine en çarpıcı etkiyi yapan kültür coğrafyaları olmaları bakımından burada Mısır ve Yakındoğu üzerinde duracağız.

c. Yakındoğu Uygarlıkları

(1) Mısır Araştırmaları

18. yy'ın sonunda Eski Mısır hakkında tüm bilinenler, Tevrat ve Klasik Dönem metinleri ve bunlar doğrultusunda yapılan incelemeler ile sınırlıydı. Eski Mısır'da ilk büyük çaplı araştırmalar, Napolyon'un 1798-1799 yıllarında, doğunun kapısı olarak gördüğü bu ülkeye yaptığı sefer ile başlar. Napolyon, bu toprakları araştırmaları için farklı uzmanlıklara sahip Fransız bilginlerden sefere eşlik etmelerini ister. 1809 yılında **"Description de'Egypt"** bu araştırmaların sonucu olarak yayınlanır (Trigger, 1989:39). Hakkında o güne kadar çok az şey bilinen Eski Mısır'ın kalıntılarının ve eserlerinin ayrıntılı çizimlerini de içeren bu kitap, Herkulaneum ve Pompeii kazılarının etkisi ve Winckelmann'ın yöntemi sayesinde, araştırmaların hız kazandığı Avrupa'da büyük bir ilgi ile karşılanır. Araştırmacılar Mısır'a da yönelirler, ancak henüz yazıları okunamamış bu uygarlığın eserlerinin nasıl değerlendirileceği belirsizdir. Bu nedenle toplanan eserler tanımsız biçimde müzelerde sergilenir. Hiyerogliflerin çözülmesi için anahtar niteliği taşıyan ve Rosetta taşı olarak tanınan çok dilli bir yazıt -aynı metin; hiyeroglif, demotik ve

Yunanca ile yazılmıştı- Rosetta taşı[7], ise yine Mısır seferinde ortaya çıkarılır. Yazıt bulunur bulunmaz başlayan çözümleme denemeleri ise 1822 yılına dek başarısız olur.

Kahire'de Mısır Enstitüsü'nün yazmanı ve daha sonra elçi olarak görev yapmış ünlü matematikçi Baron Joseph Fourier, henüz küçük bir çocukken büyük bir dil dehası olacağını gösteren François Champollion'a (1790-1832) gösterdiği Mısır eserleri ile onun ve Mısır arkeolojisinin geleceğini etkiler[8].

Champollion, uzun yıllar Mısır hiyerogliflerini çözmek için zahmetli, ancak planlı bir çalışma yöntemi belirler. Hiyeroglifleri çözmeye, ancak gerekli olduğunu düşündüğü tüm dilleri öğrendikten sonra başlayan Champollion, 1822 yılında da bu amacına ulaşır. Artık okunabilir duruma gelmiş olan yazılı belgeleriyle Mısır tarihini incelemek ve kronolojisini oluşturmak için araştırmalara başlar. Champollion ve ardından Karl Lepsius (1810-84), Mısır tapınaklarını, mezarlarını ve anıtsal yazıtları belgelerler. Böylece Mısır'ın sanat ve mimarisinin çalışılabileceği bir kronolojiyi oluştururlar.

Mısır'ın geçmişinin öğrenilmesi ve yalnızca bir coğrafyanın uygarlık tarihindeki yerinin anlaşılması ile sınırlı değildir; o zamana kadar geçmişteki en büyük uygarlık olarak görülen Yunan ve Roma dünyasının dışında ve onlardan çok daha eskilere uzanan gelişkin bir uygarlığın varlığı, düşünce sistemini sarsmıştır. Özellikle bu uygarlığın farklı bir yazıyı, sanatta farklı üslupları kullanması geçmişe bakış açısına yeni bir boyut kazandırmış ve bu yeni bakış açısı yaklaşık o yıllarda ortaya çıkan Önasya Uygarlıkları'ndan Yeni Dünya Uygarlıkları'na kadar hemen hemen her bölge üzerinde belirleyici olmuştur. Rönesans Avrupası'nın araştırıcıları Yunan ve Roma eserlerinin, birbirinden çok farklı olmayan üslubuna, sanatına ve anlatım diline alışıktılar. Heykelden mimariye kadar alıştıklarından çok farklı bir anlatım dilinin varolması, geçmiş dönem sanatına ilgi duyan Avrupalı sanatçıları, ressamları zorlamış, aynı durum giderek geçmişe daha fazla ilgi duyan Avrupa

[7](Bkz.: Resim 5)
[8](Bkz.: Resim 4)

burjuva sınıfı için de söz konusu olmuştur. 19. yüzyılda dünyanın çeşitli yerlerinde ard arda yapılan yeni keşifler, ortaya çıkan farklı kültürler ve özellikle Mısır'dan da eskiye inen Mezopotamya uygarlıkları "farklı bir geçmiş" kavramının oluşumunda önemli adımlardır.

(2) Kutsal Kitapların İzinde Araştırmalar

Avrupa'da geçmiş, kazılarla, karşılaştırmalı yöntemlerle öğrenilirken ve Mısır'da eski hiyerogliflerin çözülüşü ile kronolojiler oluşturulurken, Filistin'de de farklı bir geçmişi öğrenmek için yeni bir süreç başlar. 19.yy'da kendi yöntemlerini ortaya koyacak bu araştırma süreci aslında çok daha eskiye dayanmaktadır. Hıristiyanlar ve Museviler için kutsal kabul edilen ve yüzyıllar boyunca süren (11.-14.yy) Haçlı seferlerinin varış noktası olan Filistin toprakları, seferlerin sona ermesi ve barış ortamının sağlanması ile hacı adayları tarafından da sıkça ziyaret edilmektedir. Öncelerde hac ziyaretlerine eşlik eden efsaneler ve söylenceler giderek yerini Tevrat'ta sözü geçen yerlere ve kişilere duyulan ilgiye bırakır ve bu yolda biçimlenen kanıt bulma gezileri yapılmaya başlanır.

Bölge, o tarihlerden itibaren farklı uluslardan pek çok gezgin tarafından ziyaret edilmiştir. Bu geziler içinde, 1580'lerde yazılan ve arkeolojik kalıntıların mimari çizimlerini içeren ilk ayrıntılı araştırma güncesi, bir Hollandalı olan Johann Zuallart'a aittir. Hollandalı Adrian Reland'ın 1709 yılındaki gezisi ise bunların arasında en önemlisi olarak kabul edilir. Reland yerel adlar ile Tevrat'ta geçen yer adlarını titizlikle karşılaştırır, böylece kanıt açısından gezginlere umut vadeden ilk araştırma yöntemini ortaya koyar. Reland'ın ***"Palestina ex monumentis veteribus illustrata"*** adlı çalışması, çıkarsamalarını kalıntıların çizimleri ile desteklemiş olması yönünden, o tarihe kadar yapılmış en kapsamlı araştırma olarak kabul edilir. Ancak Reland'ın bu titiz el kitabı çalışmasına 19.yy'a kadar önem verilmez. (Albright, 1961:23-25).

19. yüzyılda ise Amerikalı din adamı Edward Robinson, Almanya'da Sami dilleri ve coğrafya eğitimini tamamlayarak, Kutsal Kitap eleştirmenlerinin kuramlarını çürütmek için donanmış bir halde, 1838 ve 1856 yıllarında Osmanlı yönetimi altında bulunan Filistin'e iki keşif gezisi yapar (Finkelstein ve Silberman, 2001:22). Robinson ve Beyrut'ta misyoner olarak bulunan yardımcısı Eli Smith, birlikte o zamana kadar gezilmemiş bölgeleri araştırırlar ve pek çok eski kent kalıntısını belgelerler (Albright, 1961: 25). Robinson ve Smith bu çalışmaları ile Tevrat'ta geçen coğrafi tanımları karşılaştırarak ve ülkedeki Arapça yerleşim isimlerini dikkatle inceleyerek, unutulmuş kutsal yerlerin pek çok kalıntı arasından tespit edilebileceğini ortaya koyarlar (Finkelstein ve Silberman, 2001:22). Böylece Robinson ve Smith'in araştırmaları ile Filistin'e yapılan keşif gezileri çoğalır, bulgular artar ve kısa süre içinde pek çok yayın yapılır. 1865 yılına gelindiğinde Filistin bölgesindeki araştırmaları yürütecek olan İngiltere Krallığı'na bağlı Filistin Araştırma Fonu kurulur. İki yıl sonra Charles Warren adlı bir İngiliz ordu görevlisi ilk kez Kudüs'te kazı yapması için parasal destek sağlanarak görevlendirilir. 1870 yılında **"American Palestine Exploration Foundation"** adı altında benzer bir vakfın daha kurulmasıyla uzun yıllar sürecek yoğun bir kazı süreci başlar. Yine aynı tarihlerde tabakalanma kurallarının, W. Dörpfeld tarafından Troya'da örneklenmesi ve Mısır'da ve daha sonra Filistin'de çalışan Flinders Petrie'nin çanak çömlek tipolojisi ve buluntu topluluğu ile birlikte bunlara bağlı kronoloji yöntemini oluşturması Filistin arkeolojisine de çok geçmeden katkı sağlayacaktır.

Filistin araştırmaları her ne kadar dini kaygılarla başlamışsa da, günümüz Yakındoğu arkeolojisinin gerçek anlamda yöntemlerinin burada belirlenmiş olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bunun yanı sıra, Kutsal kitapların anlatımı ile gerçeğin arasındaki farkın da en açık ve tartışma götürmeyecek şekilde ortaya çıkması, batı düşünce sisteminde geçmişin belirlenmesinde, önemli bir katkı yapacaktır. Burada, daha sonra ele alacağımız Mezopotamya bölgesindeki çalışmalar ister istemez Filistin'dekiler ile birleşerek bir bütünsellik kazanacaktır.

(3) Mezopotamya Araştırmaları

Filistin gibi Mezopotamya uygarlıklarına da gösterilen ilk yoğun ilgi, Kutsal kitaplarda anlatılan kentlerin bulunmasına yöneliktir. Filistin'de yapılan keşif gezileri bu bölge için de ilham kaynağı olur. Bununla birlikte Mezopotamya'da da aynı yöntemler –yer isimleri ve topografya karşılaştırmaları- burada da uygulanır.

Bölgenin ilk araştırmacılarından Claudius Rich (1787-1820), Bağdat'ta İngiliz hükümeti tarafından görevli olarak bulunmaktadır. Rich, otuzüç yaşında koleradan ölümüne kadar, boş zamanlarında çevreye geziler yaparak günümüzde British Museum'da bulunmakta olan sikkeler, Süryanice el yazmaları, kil tabletler, silindir mühürler ve çivi yazılı tuğlalar gibi nesneler toplar (Hole ve Heizer, 1973:43). Ancak araştırdığı yerleri ilk kez anlamaya çalışan, tarif eden ve belgeleyen kişi John Cartwright'dır (Rogers, 1900:29). Nineve ve Babil çevresinden toplayabildiği kadar üzeri çivi yazılı tuğla ve başka buluntular toplayarak, gezdiği her höyüğü, her kalıntıyı yerel isimlerle ve köylerde yaşayanların anlatımlarıyla birlikte belgeler. Daha sonra elde ettiği bulguları ve buluntuları İngiltere'ye gönderir (Rogers, 1900:29).

İlk yüzey araştırmalarını yapan ve ilgi çekici buldukları eski eserleri ve henüz okunamayan çivi yazılı tabletleri toplayıp müzelere gönderen Cartwright ve Rich'in ardından Mezopotamya'nın geçmişi ilgi çekmeye başlar (Rogers, 1900: 29).

Georg Grotefend (1775-1853), 1802 yılında çivi yazısını kısmen okumayı başarır (Trigger, 1989:39). Klasik filoloji eğitimi almış olan ve doğu dillerini bilmeyen Grotefend, ancak çok kısa bir metni çevirebilmiştir (Rogers, 1900: 15-16).

Yıllarca çivi yazısını çözebilmek için her kalıntıyı tek tek ziyaret ederek çözülmemiş eski yazıtları kopyalayan, İran ordusunda görevli Henry Creswick Rawlinson (1810-1895), sonunda Pers Akhamenid kralı Darius I'in İran Bisitun'daki

çok dilli yazıtını bulur (Trigger, 1989:40)[9]. Eski İranca, Elamca ve Babilce yazılmış bu metin tıpkı Rosetta taşı gibi anahtar işlevi görür ve Rawlinson 1837 yılı boyunca boş zamanlarında çalışarak bu kitabeleri çözer (Hole ve Heizer, 1973:43).

Çivi yazısının çözülmesiyle, bu toprakların içerdiği bilgi ve zenginliğin üzerindeki perdenin kısmen de olsa aralanmış olması, Fransız hükümetinin 1842 yılında Musul'a bir konsolosluk açarken bu göreve, özel merakı tarih olan dil uzmanı Paul Emile Botta'yı (1802-1870) seçmesine neden olur. Botta, Nineve'de ve Khorsabad'da kazılar yapar ve bulduğu çivi yazılı tabletlerin kopyalarını çıkarır (Rogers, 1900: 36). Yine aynı tarihlerde İngiliz Austen Henry Layard (1817-1894) Suriye ve Anadolu'da, Assur ve Babil uygarlıklarını araştırmak için geziler yapar. Layard, kalıntıları dolaşır fakat parasal koşullar nedeniyle inceleme isteğini bir süre ertelemek zorunda kalır. Bu arada aynı yıllarda gönderdiği buluntular sayesinde Fransız hükümeti tarafından Khorsabad'daki kazısına parasal destek bulan Botta'dan ve ortaya çıkardığı işten etkilenir ve 1845 yılında Musul'da araştırmalarına başlar. Assur kentlerinden Nineve olarak yorumladığı Nimrud'da ve Koyuncuk'ta, batı dünyasını hayrete düşürecek buluntularla ve bu uygarlıkları aydınlatacak bilgiler elde edeceği kazılar yapar. Layard, **"Discoveries at Nineveh"** adlı kitabının giriş bölümünde, amacını ve yaptığı işi şöyle özetlemiştir:

> "*Bay Rich'in British Museum'a getirdiği buluntular, Avrupa'daki Assur koleksiyonunun temelini ve doğrusu tümünü oluşturmaktaydı. Yaklaşık bir metrekarelik*[10] *bir bölmede duran birkaç çivi yazılı tablet ve mücevher, sadece büyük kent Nineve'nin değil, tüm Babil'in tarihini temsil etmekteydi ! Avrupa'nın diğer müzelerinde ise Assur ve Babil'den gelen az sayıda silindir mühür ve mücevher, sınıflandırılmamış ve hangi döneme ait oldukları bilinmeden sergilenmekteydiler. Nineveh ve Babil'in mimarisi ise tümüyle bir varsayımdan ibaretti… İşte dört yıl önce Nineveh'nin tarihi, yeri ve mimarisi hakkında tüm bilebildiklerimiz bu kadardı."* (Layard, 1854:xvii)

Assur ve Babil uygarlıklarının kentlerinde yapılan bu ilk büyük araştırmalar genelde, bölgede devlet görevleri nedeniyle bulunan, tarihe meraklı ve kendini yetiştirmiş kişiler tarafından yürütülmüştür. Botta ve Layard örneğinde olduğu gibi,

[9] (Bkz.: Resim 6)
[10] ç.n.: orijinal metinde "three feet square" olarak geçmektedir.

bu araştırmacılar ancak müzelere ilgi çekici eserler gönderdikleri takdirde araştırmalarını yürütebilecek parasal desteği ve ilgiyi bulabilmişlerdir. Buna rağmen inanılmaz büyüklükte yerler kazılmış, tonlarca ağırlıkta heykeller ve yapı elemanları Yakındoğu'dan Avrupa'ya uzun yolculuklarla taşınmıştır. Ayrıca savaşan Arap kabileleri arasında zaman zaman kazıcıların kamp yerleri yıkılmış ve tıbbi bilginin yetersizliğinden pek çok kişi -C. Belzoni, C. Rich, G. Smith gibi- kolera ya da dizanteriden ölmüştür. Bu maceracıların anılarını ve şaşırtıcı bulgularını anlatan kitaplar -özellikle Layard'ınki- en çok okunan kitaplar arasına girerler (Hole ve Heizer, 1973:43). Böylece Avrupa'da macera ve eser peşinde koşan pek çok araştırmacı onları izler.

Ölü dillerin çözülmesi ise eski yaşama ait farklı öğelerin merak uyandırmasına ön ayak olur. Bu durumun başka bir etkisi de, araştırmaların uzun ve kapsamlı eğitimi şart koşarak farklı dallarda uzmanlaşmayı gerektirmesi ve böylece tam zamanlı çalışan araştırmacılara ihtiyaç duyulmasıdır.

Mezopotamya'daki çalışmalar ilk başlarda tarih ve öntarih olarak tanımladığımız dönemlerin ayrımını getirmiş, ancak buradaki yerleşimlerin höyük şeklinde çok katmanlı olması, giderek yazının bilinmediği daha da eski dönemlere ait kültürlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Her ne kadar 20. yüzyılın ortalarına kadar yazıdan eski olan dönemleri kesin olarak tarihleyecek yöntemler yok ise de, Mezopotamya'da yazılı belgelerin olduğu tarihi çağların Avrupa ve Ege'den 2 bin yıl kadar eskiye, milattan önce 3. binyıl başlarına kadar inmesi, batı düşünce sisteminin uygarlığın zaman derinliğini algılamasında önemli bir katkı yapmıştır. O yıllarda, 3. binyıla kadar olan kronolojik dizin bir yanda jeolojiden arkeolojiye aktarılan katmanbilim-stratigrafi, öte yanda ise Mezopotamya devletlerinin kral ve yönetici listelerine dayanmaktaydı. Ancak yine de bu yazılı belgelerden yoksun olan Mezopotamya höyüklerinin derinliklerindeki yerleşimler, mimari kalıntılar ancak tahmin yöntemi ile tarihlenebilmekte, daha çok bunların sırasına dayalı göreli kronoloji kullanılmaktaydı. Daha sonra ele alacağımız Neolitik ya da ilk yerleşimler dönemi de bu sürecin bir parçasıdır.

d. Tarihöncesi Arkeolojisinin Oluşum Süreci

Günümüzde Tarihöncesi Arkeolojisi adı altında, yazı-öncesi toplumları inceleyen bu araştırma alanı, diğer tüm araştırma alanlarından daha uzun bir zaman dilimini kapsamaktadır. Bu araştırma alanın konusu ile yakından ilintili olan dünyanın geçmişine dair zamanın ve değişimin algılanmasının yolu, jeoloji ve paleontoloji bilimlerinin gelişimi ile açılacaktır. Böylece Tarihöncesi Arkeolojisi'nin uygulanabilmesi için gerekli olan düşünsel altyapıyı da hazırlayacak olan bu iki bilim, tabakalanma kuralı ile arkeolojinin maddesel öğeleri, metinlerden bağımsız olarak yorumlayabileceği yöntemlerin temelini de atar (Daniel, 1962:21-22).

1797 yılında, Norfolk Lordu John Frere, Hoxne'de fosil canlılara ait kemikler toplamaktadır. Frere, topladığı fosillerle birlikte yüzeyden yaklaşık üç buçuk metre aşağıda, bozulmamış bir tabakada rastladığı çakmaktaşı aletleri, 1797 yılında Londra'daki **"Society of Antiquaries"**e bildirir (Daniel, 1962:33). Savaş aletleri olarak tanımladığı bu çakmaktaşı aletleri, henüz maden kullanmayı bilmeyen insanlar tarafından yapıldığını öne sürdüğü bir de rapor yazar. Ancak bu görüşleri üzerinde pek fazla durulmaz. Tarihöncesi dönemlerin varlığının kabul edilmesi ve araştırılması, Avrupa'da bilimsel düşünce alanındaki büyük gelişmeler sayesinde mümkün olmuştur. Bunlar, dünyanın geçmişinin zaman ölçeği içinde algılanmaya başlaması, canlıların evriminin kanıtlanması ve tarihöncesi topluluklarını kısmen de olsa araştırılabilir kılan Üç Çağ Sistemi'nin oluşturulmasıdır.

(1) Dünyanın Geçmişine ve Değişimine Bakış Açısında Gelişimler

18. yy'da, Endüstri Devrimi ile gelişen süreç, Avrupa'da yoğun hammadde talebini de beraberinde getirir. Yeni gelişen endüstriler ve hızla büyüyen kentler için kömür, taş, demir gibi hammaddelere ihtiyaç artarken, bunların nereden ve nasıl elde edilebileceğini inceleyen uzmanlara da gereksinim duyulmaktadır. Yeryüzünü ve toprak oluşumlarını inceleyen ve günümüzde jeoloji adı verilen bilim dalı, böylece ortaya çıkar. Endüstriler için kazılar yapılıp, dünyanın yapısı incelendikçe, bu

yapının farklı katmanlardan oluştuğunu gören jeologlar, aynı zamanda da katmanlarda soyu tükenmiş canlıların fosillerine rastlarlar. Önceleri bu fosillerin varlığı Nuh Tufanı ile ilişkilendirilir ve "Tufan (Dilivium) Kuramı"[11] adı verilen açıklamalar öne sürülür. Zamanla içinde bulunan tabakaların ve bunlarla birlikte ele geçen fosillerin sayılarının artması ve fosil bilimin ilk kurallarının ortaya konması ile yalnızca Nuh Tufanı'na, yani bir tek olaya dayanan bu açıklamalar yetersiz kalır ve bunun üzerine geçmişte çok sayıda tufanın meydana geldiği ortaya atılır[12].

Bu açıklamaların yapıldığı sıralarda ise jeoloji alanında farklı bir kuram gelişmektedir[13]. Jeoloji biliminin öncülerinden J. Hutton ve ardından C.Lyell, dünyanın ani değişimlerle değil, günümüzdeki gibi doğa olayları ile yavaş yavaş, günden güne değişerek bugünkü halini aldığını öne sürmektedirler[14]. Tekdüzecilik adı verilen bu kuramı kanıtlarla bir doktrin haline getiren İskoçyalı bilim adamı Charles Lyell (1797-1875) olur. Lyell, 1833 yılında, bu kuralı temel alarak jeolojinin tabakalanma prensiplerini açıkladığı **"The Principles of Geology"** adlı kitabını yazar.

Anahatları ile özetlemek gerekirse Lyell, yeryüzünün belli başlı coğrafi özelliklerinin, erozyonun da etkisiyle, uzun bir süreç içinde, adım adım oluşan ve değişerek günümüze gelen yapısını ortaya koyar (Roger Lewin, 1998:52-53). Bu kuralları ile jeoloji, geçmişin zaman ölçeğinde algılanmasına olanak tanır.

---

[11] Önceleri, soyu tükenmiş fosil canlıların varlığı Nuh Tufanı'na bağlanır. Tufan (Dilivium) Kuramı temelde, canlıların soyunun tükenmesinin tanrının esirgeyiciliği ile bağdaşmadığına, ilahi düzenin tanrının isteği dışında bozulamayacağına dayanmaktadır, bu nedenle de soyu tükenmiş canlıların ancak Tufan'dan kalmış olabileceği öne sürülür (Roger Lewin 1998:52).

12 Paleontolojinin kurucularından biri olan Baron Georges Cuvier (1769-1832), 1808 yılında Lineaus'un canlılar için yaptığı sınıflandırmayı, fosil canlılara uyarlayarak üzerinde çalışılabilir bir sistem oluşturur. Yaptığı çalışmalar ile ortaya çıkan tablo karşısında, biri Nuh Tufanı olmak üzere iki tufanın gerçekleştiğini öne sürdüğü Afet (Catastrophe) kuramını ortaya atmıştır. Bilimsel gözlemi yaratılış öyküsüyle bağdaştıran Cuvier'in izinde, her yeni tabakada farklı fosillerin bulunuşuyla, yeni Afet kuramları da ortaya atılır (Roger Lewin 1998:52).

13 Theory of the Earth:or an Investigation of the Laws Observable in the Composition, Dissolution and Restoration of Land Upon the Globe adlı kitabı ile 1785 yılında James Hutton (1726-1797) organik kalıntılarla birlikte görülen kum, çakıl ve kalker tortullarının, tıpkı araştırmalarını yaptığı yıllarda da olduğu gibi geçmişte de, zamanla denizin altında birikerek oluştuklarını öne sürer (Daniel 1962:9).

[14](Bkz.: Resim 7, 8)

Tarihöncesine etkileri önemli olan bir diğer alan ise biyolojidir. Linnaeus ve Bouffon 18. yüzyılda yaşayan organizmalar için, aile/filum, cins/order, ve tür/genera ile, bir açıdan hiyerarşik bir yapıya sahip bir sistem kurmuşlardır. Aynı yüzyılın sonunda Lamarck, bu hiyerarşik yapının doğal bir sürecin, yani evrimin sonucu olduğu kuramını ortaya atmıştır. Cinslerin ve türlerin bir defada yaratılmadığını ve değişmez olmadıklarını, bunun yerine bir türün daha önce ve daha aşağıda yer alan diğerinden doğal bir süreçte evrildiğini öne sürer. Lamarck'ın bu kuramı yaratılışı savunan teolojik dogmaya karşı ilk mantıklı karşı duruştur. Ancak canlıların gerekli karakteristik özelliklere nasıl sahip olduklarını ve bu yolla evrimi açıklayan mekanizma gözlemlenebilen gerçeklerle uyuşmadığı için, kuramı kanıtsız kalır. Charles Darwin (1809-1882), daha iyi bir mekanizma öne sürer ve bunu gözlemlenebilir kanıtlarla destekler. Darwin, paleontoloji biliminden de yararlanarak, evrimi, tarihsel süreci içinde açıklar (Childe, 1963:13-14) Charles Darwin, 1859 yılında yayınlanan **"Türlerin Kökeni"** adlı kitabında, topladığı ve sistemli biçimde derlediği büyük miktardaki veri ve aynı zamanda süreci açıklayan tutarlı mantık silsilesi ile evrim kuramının geçerliliğini sağlam biçimde kanıtlar (Childe, 1945:4). Türlerin başkalaşım geçirerek birbirlerinden evrildiğini ve farklı türlerin doğal seçilim yoluyla meydana geldiğini ortaya koyar. Canlıların evrimi, paleontoloji biliminin gelişimi ile fosillerde alt tabakalardan yukarı doğru gelişim izlenmesi ile geçmişten de kanıt bulur. Böylece toplamda doğa bilimlerinin bu gelişimi ile yeryüzünün ve onun üzerinde yaşayan canlıların değişken yapısı ve geçmişi anlaşılır. Ancak bu kurallar henüz insanoğlu için geçerli kabul edilmemektedir.

Yerbilim ve jeoloji öte yanda paleontoloji ile biyoloji, geliştirdiği sistematikle insana ve arkeolojiye yansıyacak olan değişen ve uzun geçmiş kavramı ile bunun anlaşılmasının yöntemlerini ortaya koymuşlardır.

18. yüzyılda araştırmacılar, Yeni Dünya'daki yazısız toplumları inceliyorlar ve bu toplumları araştırmalarında **"yabanıl"**, **"barbar"** ve **"uygar"** gibi hiyerarşik sınıflandırmalara tabi tutuyorlardı. 19. yy'da ise etnograflar, modern toplumlardan, edindikleri verileri, karşılaştırmalı çalışmalar yaparak, varsayımsal evrim sürecine

birbiri ardına gelen aşamalar olarak yerleştirmeye başlamışlardı.[15] Bu uygulama tıpkı Lamarck'ın varolan organizmalardan zoolojik türlerin evrimsel serisini ortaya koymasına benziyordu. Ve yine Lamarck'ın, hiyerarşik düzeninin, tarihsel bir süreç olduğunu ortaya konabilmesi için paleontolojik kanıta ihtiyaç duyulması gibi, etnografların bu mantıksal serilerinin, zamansal serilere dönüşebilmesi için de arkeolojik kanıt gerekliydi (Childe 1945:3).

(2) Tarihöncesi Arkeolojisinin Temellerinin Atılması

i. Üç Çağ Sistemi

Jeoloji ve paleontoloji alanında, dünyanın ve canlıların geçmişi üzerine yukarıda değinilen tartışmalar yapıldığı sıralarda, meraklı kimseler de ulus bilinci ile yapılan kazılarda Romalı tarihçilerin, Germenler ve Keltlere dair anlatımlarını desteklemek, bunlara kanıt aramak için, yazısı olmayan atalarına ait kalıntılarda araştırmalar yapmaktadırlar. Bu araştırmalardan elde ettikleri nesneleri diğer buluntulardan ayrı toplayabilmişler, ancak bunları sınıflandıramamışlardır. Farklı bir alandan, Yeni Dünya yerlilerini inceleyen uzmanların da yardımıyla, bu taş aletlerin nasıl kullanıldığına dair varsayımlar da bir yandan öne sürülmekteydi (Childe 1945:3). Antropoloji alanının oluşmaya başladığı, Yeni Dünya'nın yerlilerinin araştırıldığı bu dönemde, Aydınlanma Çağı düşünürleri, karşılaştıkları bu tablonun Avrupa'nın ve hatta tüm insanoğlunun geçmişini yansıttığını düşünmeye başlarlar. Böylece yazısız toplumların aletlerinin, insanoğlunun bu gelişimini kronolojik olarak göstermesi gerektirdiğine ve aynı zamanda da bunun üslubun yerine teknolojiye dayalı olması gerektiğine dair bir kanı oluşur.

[15] Kültürel evrimci görüşün Aydınlanma felsefesinden aldığı en büyük etkilerden biri Aydınlanma akımının başını çeken Fransız ve İskoç düşünürlerin, ilkelden uygara insanlığın gelişimini gösteren varsayımsal şemalarıdır. Bu şematik yaklaşımın ana fikrini ise insanoğlunun, içinde bulunduğu durumu sürekli iyiye götürme çabası olarak nitelendirdiler. Bu düşünürlerden biri olan Spencer, bütün insan toplumlarının basitten karmaşığa doğru evrimsel bir çizgi izlediğini söylemiş ve bunu da erdemliliğin ve insanlığın gelişimine bağlamıştır. Spencer'a göre uygar toplum ilkelden daha ahlaklıdır (Rosenberg, 1990:399-415).

Christian Jürgensen Thomsen (1788-1865), 1826 yılında, Danimarka Jeoloji ve Doğa Tarihi Komisyonu tarafından kurulan ulusal müzenin sergi sorumlusu görevine getirildiğinde, sergilenmeyi bekleyen çok sayıda rastlantı sonucu bulunmuş ya da kazılardan elde edilmiş nesneleri nasıl sınıflandıracağını işte böyle bir düşünsel ortamın etkisinde kurgulamaya çalışmaktadır[16].

Thomsen, buluntuları sınıflandırabilmek için kıstas olarak bu aletlerin yapıldığı hammaddeyi ele alır (Childe, 1945:3). Thomsen bu sınıflandırmayı, şöyle bir mantık yürütme ile yapmıştır; tunç alet yapımının bilindiği bir zamanda insanlar taş alet kullanmayacaklar ve demir alet yapımının bilindiği bir zamanda da tunç alet kullanmayacaklardır. Böylece teknolojinin evrimine dayanarak insanoğlunun geçirdiği aşamaları **Taş –Tunç- Demir Çağları** olarak üçe ayırır. Üç Çağ Sistemi olarak anılan bu sınıflandırma ile Thomsen, ilk kez yazıya, söylencelere ve tabakalanma desteğine dayanmadan, arkeolojik verinin kronolojik olarak göreli biçimde sıralanabileceği ve açıklanabileceğini ortaya koymuştur. Fakat Thomsen'in bu Üç Çağ bölümlemesinde, taş baltalarla tunç ya da demir baltalar yapan toplumlar arasındaki fark, sadece bu toplumların teknolojilerinin üstünlüğünü gösteren aşamalara dayanmaktadır.

Üç Çağ Sistemi'ni müzeden dışarı çıkararak, araziye taşıyan ve yaptığı kazılar ile bu sistemin sadece müzede değil arazide de geçerli olduğunu kanıtlayan, Thomsen'in asistanı ve öğrencisi Jens Jacob Worsaee (1821-1885) olur. Worsaee, Thomsen'in kronolojisini test etmek amacıyla, eser bulmak için çukur kazmak yerine bulduğu nesneleri dikey ve yatay anlamda belgelemeyi amaçlar (Sherrat, 1980: 16-24). O yıllarda hala genel kanı, tunç nesnelerin güzelliği ve işçiliği nedeniyle zenginler tarafından, demir olanların daha az varlıklılar tarafından ve taş aletlerin ise çok yoksullar tarafından kullanıldığıdır (Fagan, 1985:92). Worsaee, faklı tipte mimari, gömü gelenekleri ve alet yapımında uzmanlığın üç teknoloji ile ayrı ayrı ilişkili olduğunu görür. Böylece Üç Çağ sistemini bir olasılık olma durumundan çıkararak maddi kalıntılarla kanıtlar (Fagan, 1985:92). Ayrıca Worsaee, turba

[16] (Bkz.: Resim 9)

bataklığı kazılarında farklı bitki türlerinin tabakalardaki dağılımını da not eder ve bu da ileride paleobotaninin gelişmesini öngörmektedir (Sherrat, 1980: 16-24). Worsaae'nin, Danimarka mezar tepeleri ve taş mezarlarda yaptığı kazılar ile Thomsen'in kronolojisinin doğruluğunu ispatlamasından (Trigger, 1981:140) ve Danimarka'da taş, tunç, demirin stratigrafik bulgusundan sonra, bu sürekliliğin ya da silsilenin diğer coğrafyalarda da geçerli olabileceği fikri doğar (Hole ve Heizer, 1973: 55).

ii.Tarihöncesi Kavramının Gelişimi

Üç çağ sisteminin arazide geçerliliğinin kanıtlanması ile zaman ölçeğinde belirli bir yere oturtulamayan ve bu nedenle de tahminlere dayalı olarak zaman zaman geçmişe dair hikayelere dayalı yorumlara konu olan yazısız toplumların kanıtlara dayalı olarak incelenebilmesine ilk kez imkan doğmuştur. Tarihöncesi teriminin de yine bu yılları takiben kullanılmaya başlandığı ve Daniel Wilson'ın 1851 yılında yazdığı **"The Archaeology and Prehistoric Annals of Scotland"** adlı kitabında geçtiği, J. Lubbock'un 1865 tarihli **"Prehistoric Times"**ının ardından ise yaygınlaştığı iddia edilmektedir. (Daniel, 1962:1). Ancak durumun bu kadar da net olmadığı ve Worsaee'den Wilson'a ve oradan da Lubbock'a kadar geçen zamanda, Avrupa'nın farklı ülkelerinde bu konuda çalışmalar yapılmaya başlandığı ve terimin çeşitli araştırmacılar tarafından kullanılarak, giderek oturduğu anlaşılmaktadır (Bkz.: Clermont ve Smith, 1990).

Bu süreçle birlikte, üç çağ sisteminin basit, ancak mantığı detaylandırmaya uygun, tipolojiye dayalı göreli kronoloji yapısının genişletildiği ve Avrupa'da yoğun olarak kronoloji çaışmaları yapılmaya başlandığı görülecektir. Tüm bu gelişmelerin ardından, bir sonraki bölümde bahsedeceğimiz gibi Tarihöncesi Arkeolojisi kendi yöntemlerini oluşturmaya devam edecek ve giderek arkeolojinin içinde yeni bir araştırma alanı olarak belirecektir. Tarihöncesi araştırmalarının ulusallaşan Avrupa'da yaygınlaşması ve kurumsallaşan arkeoloji disiplini içinde önemli bir yere

oturması ise, arkeolojinin diğer çalışma alanlarından bağımsız, başlı başına bir araştırma alanı olarak kabul edilmesine yol açacaktır[17].

iii. Neolitik Kavramının Ortaya Çıkışı

İsviçre göl kıyılarında 1853-1854 yıllarında soğuk bir kışın artından su seviyesinin düşmesiyle yüzlerce farklı noktada, korunmuş kazıkları ile İsviçre göl evleri ortaya çıkmıştır (Hole ve Heizer, 1973:52). Ferdinand Keller (1800-1881), yirmi yıl boyunca bu yerleşmeleri incelemiştir. 1875'de ise 200 gölkıyısı yerleşmesi bilinmektedir (Sherrat, 1996:14). John Lubbock (1834-1914), 1865'de **"Prehistoric Times"**ı yayınlayacak ve bu kitabında Taş Çağı'nı ikiye bölümleyecektir. Paleolitik ya da Eski Taş Çağı'nı; soyu tükenmiş hayvanlarla birlikte bulunan keskin kenar elde etmek için yongalanan aletler ile tanımlar. Neolitik ya da Yeni Taş Çağı'nı ise günümüzde varolan hayvanlarla birlikte bulunan -buna evcil hayvanlar da dahildir- ve keskinleştirmek için sürtme ve açkı tekniği kullanılan aletler ile tanımlamıştır (Childe, 1963:29).

Bu gelişimlerin ardından Neolitik, sürtme taş aletli buluntu topluluğuna dayalı olarak tanımlanmaya devam eder. Ancak Avrupa'da giderek artan çalışmalarla birlikte orta çıkan sonuçlar, Lubbock'un tanımının da genişletilerek geliştirmesini gerektirecektir. Neolitik tip nesneleri olan yassı baltalara, her zaman açık hava yerleşmelerinde karşılaşılması ile köy yaşantısını temsil ettiği düşünülmeye başlayacaktır. Neolitik tanımına uzun yıllar bir örnek oluşturmuş İsviçre göl evlerinde, meyva ve tahıl tanelerinin ortaya çıkarılması da bu düşünceyi pekiştirecektir (Fagan, 1972:164). İngiltere'de Windmill Hill ve Orta Avrupa'da lös toprağında bulunan yerleşmelerin araştırılması ile tarımcı ve hayvancı köy açılımı ile Neolitik kavramı eşleşmeye başlayacaktır. Böylece giderek salt tipolojik bir ayrım olmaktan çıkarak, yaşam biçimi gösteren bir tanım olmaya doğru gittiği

[17] Bkz.: aşağı. sayfa: 36

görülmektedir. Buluntu topluluğu içine çiftçi köy yaşantısını temsil ettiği düşünülen çanak çömleğin ve orak bıçağın da girmesi ile tip nesneleri de zenginleşir.

Neolitik tanımının tarıma geçiş ile birlikte ele alınması doğa bilimlerinden uzmanların kültüre alma ve evcilleştirmenin geçmişi üzerine yaptıkları çalışmalarla birlikte düşünülmeye başlanacaktır. Diğer yandan da Avrupa'da belirlenmiş olan Neolitik tanımına uygun bulguların Yakındoğu'da da fark edilmesi, böylece o yıllara değin Avrupa'da geçerli olan bu tanımın giderek, Yakındoğu'da da uygulanmaya başlanmasına yol açacaktır.

Neolitik'in belirli tipik nesnelerle tanımlanması yerine besin üretici basit köyler olarak algılanması gerektiğini söyleyen G. Childe ise, arkeolojide tipolojiye ve buluntu topluluğuna dayalı olarak yapılan ayrımı ekonomiye ve yaşam biçimine taşıyacaktır.

iv. Arkeolojinin Sosyoloji ile Bakış Açısının Kaynaşması

Şimdiye kadar arkeolojinin gelişiminde belirleyici etkisi olan üslup, sanat tarihi, katmanbilim-jeoloji, evrim-biyoloji gibi açılımları, maddi kalıntıların ve biyoloji kökenli evrimsel gelişimi içeren bu etkilerin yanı sıra, toplumsal örgütlenme modellerini ve sosyolojiyi de içeren ve aynı zamanda felsefi boyutu olan yaklaşımlar da giderek bugünkü insan toplumlarının zaman içindeki değişim mekanizmalarını anlamaya ve bu süreci açıklamaya çalışan modeller kurulmaya başlanmıştır. 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyılda, o zamana kadar bilinen arkeolojik ve etnografik verilerden yararlanarak çok sayıda yoru ve değerlendirme yapılmıştır. Burada yalnızca daha sonraki dönemler için kalıcı etki yapanlara kısaca değinmekle yetineceğiz.

Bunlardan ilki toplumsal evrim konusudur. Lewis Henry Morgan'ın, **"Ancient Society, or Researches in the Lines of Human Progress from Savagery Through Barbarism to Civilization"** (1877) adlı eserinde, insanlığın gelişimini

barbarlıktan uygarlığa doğru açıkladığı şema, o zaman bilindiği kadarıyla tarihöncesi arkeolojisine uygulanabilir şekilde maddesel öğelere dayanmaktaydı[18]. Morgan, kendisi gibi sosyal ya da kültürel açıdan evrimi inceleyen diğer düşünürlerin, özellikle de H. Spencer ve Tylor'un politik sistemleri ya da dini inanışları evrimsel sıralamaya sokmaya çabalamalarına karşın, bu gelişim kronolojisini, teknolojik gelişime göre, yani Üç Çağ Sistemi'ne göre ele almıştı. Morgan'ın şeması, evrim doktrininden ve materyalist felsefeden etkilenen Karl Marks'ın da ilgisini çekecektir. Marks, Morgan'ın şemasının, tarihsel materyalizm adını verdiği yönteme uygun olduğunu ve böylece, ekonomi-politik gelişimler açısından ele aldığı tarihsel süreci açıklayabileceğini düşünür. Ancak bu şemayı desteklemek için arkeolojik kanıtı kullanmayı ilk düşünen Friedrich Engels olmuştur. *"Onun bu çalışması kanıt azlığından dolayı eksik kalmıştır"* diyen Childe ise arkeolojik veriler ile, Marks'ın sosyo-ekonomik kavramları ve Morgan'ın şemasını birleştirecektir (Childe, 1979:94). Bu şekilde, evrensel bir model arayışı devam edecek, 20. yüzyılın ortalarında ise yerel dinamikleri de ele alan farklı modeller görülecektir.

İkinci konu ise yayılım ya da difüzyonizmdir. 19. yy'ın ikinci yarısında, biçimsel ve teknolojik açıdan benzeyen arkeolojik kalıntıların Eski ve Yeni Dünya'da dünyada varolduğu anlaşıldığında, kültürel değişimler üzerine iki ayrı açıklama ortaya çıkar (Daniel, 1962:84). Bu iki açıklama, özellikle benzer arkeolojik ve etnografik kültür özelliklerine yoğunlaşmıştır. En bilinen tartışma konusu ise Mısır ve Güney Amerika piramitleridir. Bir açıklama, bu tür yapıların bağımsız gelişimlere bağlı olduğudur. Diğer açıklama ise bu gibi benzer kültürel özelliklerin bir yerden diğerine, ticaret, insanların yer değiştirmeleri ya da kültürel temas yoluyla yayıldığıdır. 21.yüzyılın ilk çeyreğinde, yayılımcı kuramların başını İngiltere ekolü çeker ve en önemli temsilcileri Elliot Smith ve onun çalışmalarını izleyen W.J. Perry'dir. Smith, Mısır'ın tüm uygarlığın kaynağı olduğunu ve tüm kültürel öğelerin buradan yayıldığını öne sürmüştür.

[18] Şema için bkz.: aş. sayfa: 104, dipnot 45

Difüzyonizmle bağımsız gelişme modelleri arasındaki karşıtlık 1960'lı yıllara kadar çeşitlenerek sürecektir. Özellikle iki dünya savaşı arasındaki dönemde yeni ulus devletlerin oluşumu sürecinde ulusal kimlik arayan bir çok ulus, arkeolojik verilerden kendi geçmişlerini irdeleyen farklı yayılımcı modeller üreteceklerdir. Örneğin Macarlar, Romanyalılar ve çeşitli Kafkas uluslarının yanısıra Türkiye'de de bu tür tarih tezleri bu süreç içinde ortaya çıkacaktır. 1960'lı yıllardan itibaren, öncekilerden farklı olarak kanıtlarını dilbilim, ya da genetik araştırmalarının ve diğer arkeometrik bulgulara dayanan yayılımcı kuramların yeniden ortaya çıktığı ve bu alandaki tartışmanın yeniden alevlendiği görülmektedir. Bunlardan konumuzla ilgili olanlara ileride tekrar değinilecektir.

v. Paleolitik Çağ Araştırmaları

Paleolitik Çağ araştırmaları ise Tarihöncesi Arkeolojisi içinde, ilk başlangıcından itibaren doğa bilimleri ile yakın ilişkisinden kaynaklanan farklı bir yere sahiptir. Bu doğa bilimlerinin, yukarıda anlatılan dünyanın geçmişi ve değişimi üzerine bakış açısında meydana gelen gelişmelerin ardından, Jacques Boucher Crévecoeur de Perthes (1788-1868), Abbeville'de Somme çakıl yataklarında topladığı çakmaktaşı nesnelerin eski insanın ürünü olduğunu ve soyu tükenmiş hayvanlar ile bulduğu aletlerin ilişkisinin Tufan Kuramı ile açıklanamayacağını öne sürdüğünde[19] bu fikri pek çok yandaş bulur (Hole ve Heizer, 1973:59). Öyle ki onun ardından, 1859 yılında John Evans, Prestwich, Falconer ve Flower, Amiens'i ziyaret eder ve Perthes'in kaba çakmaktaşı yonga aletlerin Pleistosen -o sıradaki adıyla Antediluvian- yüzeyinden oldukça aşağıda bulunduğu konusundaki görüşüne katılırlar (Hole ve Heizer, 1973:58).

İnsanın biyolojik evrimine dair ilk kanıt, 1856 yılında Neander Vadisi'nde bulunan bir neandertal kafatasıdır. Ancak hala o tarihte insanın ilkel bir türüne mi yoksa bir morfolojik bozukluğu olan bir modern insana ait olup olmadığı tartışılmaktadır (Hole ve Heizer, 1973:58). Thomas Henry Huxley, Neandertal

[19] Bu görüşünü 1847 yılında yazdığı *"Antiquités Celtiques et Antédiluviennes"* adlı kitabında belirtmiştir.

kafatasını eski bir insan tipi olarak tanımlar. Darwin'in 1871 yılında **"İnsanın Kökeni"**ni yayınlaması ile insanoğlunun da tıpkı diğer fosil canlılar gibi evrim geçirerek, benzer doğal süreçlere maruz kaldığı ve gelişerek bugünkü haline ulaştığı konusu tartışma gündemine girer.

İngiliz banker Henry Christy ve hukuk çalışmalarını paleontoloji için bırakmış eski bir Fransız yargıç olan Edward Lartet bir ekip oluştururlar ve 1863-1865 yılları arasında "La Madeleine" (Magdelen kültürü), "Le Moustier" (Mousteryen kültürü), "Les Eyzies" ve "Laugerie Haute" gibi Paleolitik Çağ buluntu yerlerini kazarlar. Paleolitik mağara sanatını fark eder ve Üst Paleolitik'in Alt Paleolitik'ten farklı olduğunu öne sürerler. Paleolitik kültürlerin faunasıyla birlikte ilişkilendirilerek sınıflandırmasını yaparlar (Hole ve Heizer, 1973:51).

Gabriel de Mortillet (1828-1898) öğrencisi olduğu Lartet'in fauna'ya göre sınıflandırmasını yeterli bulmaz ve 1869 yılında aletlere göre bir sınıflandırma yapar Musteryen ve Magdelen kültürü gibi terimler ise böyle doğmuştur (Sherrat, 1996:16-24).

Bu süreçte Eski Taş devrinin tipoloji, teknoloji ve stratigrafiye dayalı alt ayrımları yapılırken, bu ayrımın yer bilimleri ile de desteklenmesini sağlayan ilk veriler ortaya çıkmaya başlar. Bunların başında İsviçre Alpleri'nde eski buzul izleri ve özellikle morenlere dayalı bir kronoloji oluşturulur; bölgedeki **"Günz"**, **"Mindel"**, **"Riss"** ve **"Würm"** vadilerine göre adlandırılan buzul kronolojisi insanın varolduğu dönemde iklimin soğuk ve sıcak dönemler olarak büyük salınımlar yaptığını ortaya koyar. Bu çalışma, günümüzde daha fazla kurumsallaşan jeo-arkeolojinin de temellerini oluşturur. Buzul kronolojisine dayalı olarak iklimsel dönemlerin varlığı anlaşıldıktan sonra, paleolitik aletlerin bulunduğu dolguların toprak oluşumları da incelenerek Taş Devri kronolojisi iklimsel dönemlere bağlı olarak daha somut bir hale gelir. 20. yüzyılın başlarından itibaren kültürlerin gelişiminde doğal çevre koşullarının yeri daha fazla üzerinde durulan bir konu haline gelir ve bu bağlamda "çevresel determinizm" olarak da bilinen uygarlık tarihindeki önemli olayları çevre ortamındaki değişimlere bağlayan modeller ortaya çıkacaktır.

Kuşkusuz bu alanda en yoğun çalışma, tarımın ve hayvanların evcilleştirilmesinin başlangıcını konu alan Neolitik Çağ araştırmalarına yansıyacaktır. Doğal çevre koşulları ile arkeolojik verilerin bütünleşmesi bir çok ara uzmanlık dalının ve yönteminin de gelişmesini sağlayacaktır.

2. Yöntemlerin Gelişimi ve Arkeolojinin Kurumsallaşması

a. Yöntemlerin Gelişimi

Arkeolojinin eser toplayıcılığından, uzmanlık gerektiren bir mesleğe dönüşmesi sürecinde, kalıntılarda kazı yapılması, yüzey araştırması, dil bilim çalışmaları, üsluba göre sınıflandırma, yazılı kronolojilerden yararlanma gibi bazı yöntemler anahatları ile gelişmiştir. Klasik Çağ ve Yakındoğu uygarlıkları araştırmalarında uygulanan bu yöntemler, yazılı metinlerin açıklarının kapatılması için bir yardımcı araç olarak kullanılmıştır. İlk başlarda daha tarihöncesi dönemler tam anlaşılamadığı süreçte, yazısı olmayan toplumlara ait olan kalıntılar, yazılı kaynaklarda adı geçen örneğin Romalıların sözünü ettiği Keltler Germenler gibi toplumlara bağlanarak açıklanmaktaydı. Yazı öncesi toplumlara dair incelemelerde yazılı toplumlar için kullanılan yöntemlerin bazıları uygulanamadığından, bu alandan elde edilen bilgi, tarihsel bir olaya ya da olguya bağlanmaya çalışılıyordu. Kalıntıları incelenen bu toplumların Hıristiyanlık öncesi döneme uzandığı bilinmekteydi ancak zaman ölçeğine oturtulmasında büyük sorunlar ortaya çıkıyordu. Üç Çağ Sistemi ve daha önce değindiğimiz diğer alanlar, giderek zaman derinliğine ve tarihöncesi kültürlerin göreli sırasını oluşturmaya yardımcı olmaktaydı.

Tarihöncesi arkeolojisinin uygulanabilmesi için gerekli olan düşünsel altyapıyı da hazırlayan jeoloji ve paleontoloji bilimleri, tabakalanma kuralı ile arkeolojinin maddesel öğeleri, metinlerden bağımsız olarak yorumlayabileceği yöntemlerin temelini de atmıştır (Daniel, 1962:21-22).

(1) Tabakalanma

Jeoloji araştırmaları ile eskinin altta yeninin üstte yer aldiğina dair tabakalanma kuralı ve paleontoloji biliminin fosilleri tabakalarla ele alarak tarihlendirme yöntemini kullanması gibi benzeri gelişmeler arkeolojinin uyguladığı tabakalanma ve tarihleme yönteminin de temelini oluşturmaktadır.

Arkeolojide tabakalanma yöntemi, bahsedilen bu doğa bilimlerindeki kullanımına benzer şekilde ilk olarak Paleolitik Çağ araştırmalarında uygulanmıştır. Kültürel tabakaların varlığı ve aynı kuralın uygulanabilir olduğu, Troia kazısında W. Dörpfeld'in gözlemleri ve Schmidt'in malzemeyi buluntu topluluklarına göre sıralamasının ardından yerine oturmuştur.

Bilindiği gibi Heinrich Schliemann 1870'lerde Troia'da höyüğü boydan boya yaran bir hendek açarak çalışmıştır. 1882 yılında kazıya katılan ve aslen mimar olan W. Dörpfeld ise bu hendeğin kesitinde pek çok taş duvar görerek, Troia'nın sahip olduğu dolgunun tek bir yerleşmeye değil, üst üste binmiş yapı katları ile tanımlanan pek çok ayrı evreye ait olduğunu anlayacaktır. Böylece höyükleşmenin yapısı ve kültür katlarının, tıpkı jeolojik katmanlarda olduğu gibi, eskisinin altta yeninin üstte olduğu tabakalanma kuralı ortaya konmuş olur. Stratigrafinin kullanılışı devam eden otuz yıl boyunca öncelikle Ege Bölgesi'nde Klasik ve Tarihöncesi döneme ait höyük kazılarında yaygınlaşır ve böylece arkeolojinin temel yöntemleri arasına girer.

Farklı yapı katlarının ya da dönemlerin dolguda seçilmesine olanak tanıyan tabakalanma yöntemi, belgelemede de yeni yöntemlerin benimsenmesine yol açmıştır. Öncelikle mimariye dayanan çizimler arkeolojide önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Ardından ise ayrıntılı belgeleme ve kazı yöntemlerinin giderek geliştiği ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde bugün kullanılan kazı yöntemlerinin oturmaya başladığı söylenebilir. Bu gelişimin öncülerinden biri İngiliz General Augutus Lane Fox Pitt Rivers (1827-1900)'dır. Pitt Rivers İngltere'nin güneyinde Cranborne Chase'de bulunan Wor Barrow'u 1887-1898 yılları arasında kazmıştır. Ordu

gelenekli bir disiplinle kazının planları çizilmiş ve her buluntunun yeri tam olarak kaydedilmiştir. Pitt Rivers, belgeleme ve tabakaların takibinde kontrolü sağlamak amacıyla çalıştığı alanda, profil adı verilen kesitleri bırakarak kazmıştır. Arkeolojiye diğer bir katkısı ise kazısının ayrıntılı sonuçlarını yayınlamış olmasıdır. (Renfrew ve Bahn, 1991:29)

Tabakalanmaya bağlı tekniklerin gelişiminde diğer bir öncü ise Sir Flinders Petrie'dir. Petrie ileride bahsedileceği gibi "buluntu topluluğu ve kronoloji" yöntemini arkeolojiye kazandırmakla kalmamış, stratigrafinin kullanımı açısından çok önemli olan, kesitlerin çizimlerini ya da profil çizimlerini belgelemeye dahil etmiştir.

Tabakalanmanın anlaşılmasına ve takip edilmesine yönelik teknikler, konunun tarihlendirme ve kültür silsileleri oluşturma açısından önemi ile kazı araştırmasının temelleri arasında gelişen şekilde yerini alacaklardır. Bu kazı tekniklerinin olgunlaşması ise 20. yüzyılın ortalarına rastlar. Bu tarihte, yine İngiliz ordusunda görev yapmış Sir Mortimer Wheeler, yerleşmeyi grid sistemi ile plan-karelere bölerek eş boyutlu açmalar ile kazma tekniğini geliştirmiştir. Açmalar arası tabakalanmayı takip edebilmek ve belgelemeyi buna bağlı yapabilmek için profil adı verilen kesitler bırakarak çalışmıştır. Wheeler geliştirdiği bu teknikle birlikte, bir buluntunun dikeyde ve yatayda tam olarak bulunduğu yeri belgeleme imkanını getirmiştir. Bu gelişimin ardından teknik, günümüze kadar temelde mantığı değişmeden yalnızca kullanılan teknolojik yeniliklerle giderek daha da kesinleştirilerek kullanılagelmiştir. Ancak diğer yandan karbon 14 adı verilen mutlak tarihlendirme yönteminin keşfi ile özellikle 1960'ların başlarından itibaren kazı tekniklerinde de farklı eğilimlerin ortaya çıktığı söylenebilir. Bu eğilimler temelde tabaka takibinin karbon 14 yöntemi ve istatistiksel temsillerin ortaya çıkması ile birlikte kronoloji çalışmaları için önemi kalmadığı yanılgısı üzerine kurulmuşlardır. Bunlardan biri yerleşmenin ya da höyüğün yine plan-karelere bölünmesi, ancak bu kareler içinde sondaj niteliğinde, birbiri ile bitişik olmayan küçük karelerde derinleşilmesidir. Bu tekniğe genel olarak "örnekleme" adı verilmiştir ve aslında Güney Amerika arkeolojisinde büyük alana yayılan ve kazılması zor olan kent

kazılarında geliştirilmiştir. 1950'lerde karbon 14 ve matematiksel istatistik yöntemi ile teknik, Yakındoğu'da uygulanmaya başlanmış ancak höyükleşmenin yapısı göz ardı edildiği için başarısız olmuştur. Bir diğer teknik ise profiller bırakmadan kazmaktır ki aslında Orta Avrupa'nın düz yerleşmelerinde uygulanan bu teknik çok katmanlı ve karmaşık tabakalanma yapısına sahip höyüklerde uygulandığında yine tabaka takibinde sorunlara yol açmaktadır.

Tabakalanmanın anlaşılması ve takibine yönelik yukarıda kısaca gelişiminden bahsedilen bu kazı teknikleri aslında tarihleme ve kültür silsileleri oluşturma ve bu yolda farklı yerleşmelerde yatayda kültürel bütünlüğü ya da karşıtlığı anlamaya yardımcı olan yöntemlerle koşut olarak gelişmiştir.

(2) Tipoloji

Tipoloji ya da diğer adıyla biçim-bilim 19. yüzyılın ortalarından itibaren arkeolojinin temel yöntemleri arasına girmiştir. Bu yöntemin mantıksal açıdan benzer ilk örneğinin Üç Çağ Sistemi olduğu söylenebilir. Benzerlik arkeolojik nesnede evrimsel gelişimin tespiti bazındaysa da, tipoloji Üç Çağ Sistemi gibi teknolojik bir ayrıma değil, form, bezeme gibi biçimsel farklara dayanmaktadır. Tipoloji, arkeolojik nesnelerin biçimsel açıdan değişim ve gelişimlerinin incelenmesine ve bunun sonucunda da göreli bir kronolojik dizilimin kurulmasını amaçlar.

Tipoloji yönteminin temelinin dayandığı iki varsayım bulunmaktadır. Bunlardan ilki, yöntemin ilk ortaya çıkışında yani, 19. yüzyılda, doğa bilimlerinin evrimsel bakış açısından aldığı etkiyi yansıtır. Buna göre varsayım, üsluptaki değişimin aşamalı olarak geliştiği ve bunun evrimsel olduğudur. Ve böylece, belirli bir dönemde aynı tip buluntular ya da aynı aşamadaki buluntular görülebilmektedir. Bu varsayımın pratiğe yansıması ise; aynı nesnelerin, örneğin baltaların farklı tipleri söz konusu olduğunda öncelikli iş bunlardan birbirlerine en çok benzeyenlerin yan yana konarak sıralanmasıdır. Bu varsayımı ortaya atan kişi İsveçli bilim adamı Oscar

Montelius'tur. Montelius, bu varsayıma dayanarak tipoloji yöntemini geliştirmiş, Tunç Çağı Avrupası için kronolojiler oluşturmuştur. Bu kronolojiyi de belli bir alet tipini seçerek, bunları en basitten gelişkine doğru sıralayarak oluşturur. Ayrıca Montelius aynı kuralı uzamsal olarak da kabul etmiş, böylece bir bölgedeki arkeolojik nesne tiplerinin komşu bölgeleri nasıl etkilediğini açıklamıştır. Etkileşimin yönünü ortaya koymayı amaçladığı bu çalışmasında, tüm Tunç Çağı için Yakındoğu'dan silah ve alet formlarının göreli kronolojisini oluşturmuş ve gelişimin Yakındoğu kaynaklı olup Avrupa'yı etkilediğine dair yayılım kuramını bunun üzerine kurmuştur. Montelius'un ardından tipolojiye dayalı kronolojiler büyük önem kazanmış ve temel çalışma alanlarından biri haline gelmiştir. Ancak yöntemin bu şekilde uygulanışı, tipolojisi izlenen maddesel öğeler dışında buluntuların gözardı edilmesini de beraberinde getirecek, hatta bu tipik nesneler dışında diğer buluntuların toplanmadığı da görülecektir. Bu durum aşağıda değinilecek olan Sir F. Petrie'nin çalışmaları ile aşılacak ve bir tabakadaki buluntu topluluğunun kronolojik dizilime oturtulması ve karşılaştırmalı olarak yatayda uygulanması için bir araca dönüşecektir. Bu noktadan sonra tipoloji yönteminin farklı bir varsayıma dayanarak uygulanmaya başlandığı görülür. Bu, farklı üslupların farklı kültürleri ifade ettiği önermesine dayanan bir yaklaşımdır. Diğerlerinden biçim ya da bezeme açısından farklı öğeler, onları yaratan toplumların karakteristik özelliği olarak kabul edilmeye başlanır. Böylece tek başına duran bir arkeolojik nesneyi hem zamansal hem de bölgesel açıdan bir yere oturtmak mümkün hale gelecektir. Bu bakış açısı ile yapılan tipoloji çalışmaları da kültürel karakteristiği veren öğelerin ön plana geçmesine yol açmış ancak G. Childe'ın bu karakteristik öğeler yanında Petrie'nin buluntu topluluğu kavramını da dahil etmesi ile yöntem bugünkü halini almıştır.

Günümüzde tipoloji yönteminin kullanımı devam etmekte ancak bu, burada bahsedilen gelişimin ardından tek başına buluntulara değil buluntu topluluğuna dayanarak yapılmaktadır. 1960'larda karbon 14 tarihleme yönteminin bulunuşu tipolojinin önemini kaybetmesine, daha doğrusu kronoloji açısından göz ardı edilmesi gibi bir eğilim yol açmış, bu da kimi zaman kültürel benzerlikler ve farklılıkların çalışılmadığı, yalnızca karbon 14 gibi yöntemlerle elde edilen mutlak tarihlemelerin karşılaştırıldığı, bu nedenle de yorumun eksik kaldığı bir bilgi

patlamasına yol açmış bulunmaktadır. Diğer yandan kültür tarihi ile ilgilenen araştırmacılar tipoloji yöntemini kullanmaya devam etmekte, ancak bunu biraz önce bahsedilen biçimiyle yani buluntu topluluğu bağlamında uygulamaktadırlar.

Her ne kadar, yine ileride daha ayrıntılı olarak göreceğimiz gibi Neolitik kavramı ilk başlarda teknoloji tanımından ortaya çıkmışsa da çok kısa bir süre sonra, yukarıda değindiğimiz Montelius yaklaşımına uygun bir dönüşüm süreci geçirerek tipolojiye dayalı bakış açılarının dönemi tanımlamakta ağırlık kazandığı farklı bir içeriğe dönüşmüştür. Ancak 1960'lı yıllardan itibaren Neolitik kavramının beslenme modelleri ile özdeşleşmeye başlaması tipolojik serileri yine arka plana atmış ve tartışmaların ağırlığı biyolojiden gelen yöntemlere dönmüştür. Ancak bu bağlamda, özellikle çanak çömleksiz Neolitik'in öncelikli bir hedef olarak gündeme taşınması ile çakmaktaşı, obsidiyen gibi hammaddelerden yapılan aletlerin tipolojik serileri, nedenleri farklı da olsa bir kez daha gündeme girmiştir.

(3) Buluntu Topluluğu ve Kronoloji

İlk başlardan itibaren uzun süre tipoloji ve tipoloji esaslı kronoloji, buluntu topluluğuna göre değil, belirgin tip olarak görülen ve ayrıcalıklı özellikleri olduğu düşünülen parçalara dayanılarak oluşturulmaktaydı. İlk dönemlerde tipoloji, gelişim sürecini ifade eden, yani kronoloji amaçlı olarak kullanılmış, ancak bunun anlamlı bir şekilde birbirine çağdaş olan yerleşmeleri karşılaştırmak amacıyla kullanımı Sir William Flinders Petrie (1853-1942)'nin çalışmaları ile tanımlı hale gelmiştir. Petrie, 1880 yılında İngiltere'den Mısır'a Gize piramitlerinin ölçülerini almak için gitmiş, piramitler ve etrafında yaptığı çalışmalarla **"Egypt Exploration Fund"**ın ilgisini çeker, Aşağı Nil Deltası'nda kazı yapması için görevlendirilmiştir (Fagan, 1985:169). Petrie, zamanla kazı sırasında bulduğu her nesneyi, tam olarak yerini belirterek belgelemeye başlar ve her buluntunun ayrıntılı tarifini yapar. Petrie, Mısır piramitlerini araştırırken gündelik yaşama ait bulguların, Mısır'ın geçmişini yeniden kurmak için önemli olduğunu düşünmektedir. Onun için arkeoloji az sayıda dağınık kanıttan bir tarih çıkartabilmektir. Bu amaç doğrultusunda özenle ve sabırla, bilinen

dönemlere ait çanak kırıklarını, sikkeleri ve diğer buluntuları toplar ve bunları kullanarak tapınakların ve diğer yapıların tarihini belirler. 1894 yılında ise, Naqada yakınlarında çölde bulunan bir mezarlıkta kazı yapar ve iki binden fazla mezar açar. Bu mezarlardan çıkan iskeletlerle birlikte, ölü hediyesi olarak bırakılmış olan süs eşyaları, bıçaklar ve kil gibi çok çeşitli nesneler bulur. Tüm bu nesneleri her bir mezar için ayrı ayrı, birbirleri ile ilişkilerini belirterek belgeler. Bu, ikibinden fazla mezarı, kronolojik dizilime oturtabilmek için buluntu topluluklarından yararlanacaktır. Petrie burada ortaya çıkardığı çanakların üslup değişimlerine göre elli ayrı aşama belirler ve bunlara "**sequence dates"** adını verir. Petrie'nin bu dizilimi S.D. 80'de ilk kralların hüküm sürdüğü hanedanlığın hemen öncesinde biter. S.D. 30 ise geriye, yaklaşık milattan önce 3100 yılına dek dayandırmıştır. (Fagan, 1985:170-171).

Petrie geliştirdiği bu yöntemi Mısır'dan sonra Filistin'de açtığı sondajlar ve Tell el Hesi höyüğünün malzemeleri için uygular. Aynı zamanda Mısır kronolojisini de baz alarak bu kez yeni kronolojik silsileler meydana getirir. Petrie'nin bu karşılaştırmalı yöntemi onun ardından gelen araştırmacılar tarafından geliştirilir ve kültür tarihinin çalışılması için gerekli yöntemsel temel oturtulmuş olur.

Buluntu topluluğu kavramının arkeolojiye girmesi ile, arkeolojinin kazı yöntemleri de gelişecektir. Sir Petrie'nin de önayak olduğu ayrıntılı belgeleme yöntemleri daha önce de bahsedildiği gibi detaylanarak artacaktır. Bu gelişme arkeolojinin belli tarihsel-kronolojik dizilimleri daha detaylı çalışabilmesi olanağını sağlaması yanında, belli bir zaman dilimi için de uzamsal olarak kültürleri inceleyebilmesine olanacak tanıyacak önemli bir atılımdır. Ancak kültür kavramı ile buluntu topluluğu kavramlarının özdeşleşmesi, Childe'ın çalışmaları ile gerçekleşmiştir. Childe, Petrie'nin buluntu toplıluğunun bir toplumun maddesel ifadesi olarak ele alınması ve tipik nesnelerle birlikte tüm maddesel kalıntıların bu topluluğa dahil edilmesi gerektiğini belirtecektir. Childe daha sonra ayrıntılı biçimde ele alınacak, Avrupa ve Yakındoğu Tarihöncesi için yapılmış olan ilk kültürel sentez çalışmalarını şimdilik basitçe bu temele oturtmuştur diyebiliriz. Childe'ın buluntu topluluğuna yüklediği diğer bir işlev ise; kültürlerin ifadesi yoluyla insan topluluklarının yaşamlarına dair bilgi vermesidir. Bu yaklaşım, günümüzde her tür

maddesel kültür öğesinin içinde bulunduğu ortamsal durum -ortaya çıkarıldığı alan/mekan, birlikte bulunduğu diğer öğeler gibi- ile birlikte ele alınması ve buna göre yorumlandırılması çabasının ve bu çabaya bağlı olarak gelişen teknik ilerlemelerin de temelini oluşturmuştur.

Childe'ın ardından buluntu topluluğu giderek daha esnek bir tanım haline gelmiş, belirli alanları, örneğin bir konu özel yapı, işlik yeri gibi alanları tanımlayacak detayda belgelenen ve çalışılan bu yolla belli özellikler bütününü veren maddesel öğeler anlamına sahip olan bir kavram haline gelmiştir.

b. Arkeolojinin Kurumsallaşması

19. yy'ın sonlarında arkeoloji kimi temel yöntemlerine kavuşmuş kimilerinin ise temelleri atılmıştır. Giderek tarih araştırmalarında yerini pekiştiren, bir yandan uzmanlaşmanın gerekliliklerinin hissedildiği arkeoloji diğer yandan da çok farklı bir sürecin etkisi ile kurumsallaşmaya başlayacaktır. Bu etki, Endüstri Devrimi'nin ve Avrupa'da ulus devletlerin kurulma süreci ile ulus bilincinin yol açtığı akımların yansımasıdır. Atalardan gelen kültürel ve ırksal özelliklere duyulan hayranlık, arkeolojinin gelişiminde de önemli bir rol oynayacaktır. Daha önce de değindiğimiz gibi Avrupa'da ulus devletlerin oluşma sürecinde Endüstri Devrimi'nin getirdiği pozitivist yaklaşım gibi süreçlerin her ne kadar 19. yy öncesinde de arkeolojinin yönlenmesine etkisi varsa da 19. yy'ın sonlarından itibaren daha tanımlı ve kurallara bağlı hale gelmiştir. 19. yy'dan itibaren yeni gelişen akımlar, etnik köken ya da ırkçı oluşumları körüklemiştir. Tarihöncesi arkeolojisinin 19. yy'ın sonlarında hızla yaygınlaşmasında, ulusların kendi geçmişlerine yönelmesinin payı büyüktür. Arkeolojinin bu etki sonucu yapılan araştırmaları, ulusların atalarının kimler olduğunu ve nasıl yaşadıklarını öğrenmek için hangi buluntuların hangi etnik gruplara ait olduğunu belirleme çabasına dayanır (Trigger, 1989:149). I. Dünya Savaşı öncesi ve sonrası dönemde ırkçılığın devlet politikası haline gelmesi, birçok devletin politik bir araç olarak gördüğü arkeolojiyi devletin desteğine yöneltmiş ve çok kısa bir süre içinde araştırma enstitüleri ve üniversitelerde bölümler kurulmuştur.

Paleolitik Çağ yerine daha yeni olan Avrupa Neolitiği'nin, atababaları sorunu nedeniyle araştırılması da böylece hız kazanır (Trigger, 1989:173). Ulusal köken mitleri pek çok kaynaktan derlenirken, ülke sınırları içinde çıkan arkeolojik malzemeden de yararlanılır. Bu sürece paralel arkeoloji de akademik bir disiplin haline gelir (Kohl, 1998:228).

Ulusallaşma akımının arkeolojiye yansıyan iki yönü vardır. Bunlardan birincisi ülkelerin kendi toprakları içinde kalan arkeolojik öğeleri uluslarının geçmişi olarak yorumlaması, ikincisi ise başka topraklarda kökenlerini aramasıdır (Kohl, 1998:228).

19. ve 20. yüzyıla yayılan bu süreçte, her ülkenin arkeoloji uygulamaları ve arkeolojinin kurumsallaşması farklı bir seyir izlemiştir. Çünkü her ülkenin ya da devletin kendine özel tarihi, ulusal birlik edinme süreci ve politik görüşü vardır ve ayrıca her ülkede bu açıdan yararlanılabilecek arkeolojik veri çok farklıdır (Kohl, 1998:228).

Paleolitik arkeolojisinin geliştiği Fransa'da, arkeolojinin ulusal kimlik geliştirmede etkisi tarihçilere oranla oldukça az görülür (Kohl, 1998:228). Galyalı atalar sorununu çözmek için savaş alanlarında devlet desteği ile kazılar yapılmaya başlanır. Bu ataların heykelleri de kazıların yürütüldüğü savaş alanlarına dikildiği bilinmektedir. Fransa'da kurumsallaşma süreci ise önce klasik topraklarda; Atina ve Roma'da sonra da Yakındoğu'da İran, Mısır, Afganistan ve Cezayir'de açılan enstitülerle başlar (Kohl, 1998:228).

Almanya'da ise arkeoloji Eski Çağ Sanat Tarihi ile birlikte gelişir. Arkeolojinin **Philhellenism**, Antik Yunan'ın Zaferi gibi konulara eğilmesine neden olur. Böylece diğer disiplinlerle karşılaştırmalı -filoloji ve **Altertumskunde** gibi- ortak çalışmalara yol açar. Alman arkeolojisi bu ilgi alanı doğrultusunda Klasik Çağ kazılarında yoğunlaşır. Alman arkeoloji enstitülerinin tüm Akdeniz ve sonra da Yakındoğu'da kurulmaları da bu ilginin sonucudur. 1829 yılında **Institüt für Archæologiche Korrespondenz**, klasik eserlerle ilgilenmek için önce bireysel

çabalarla kurulur ancak daha sonra 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar devlet desteği görmüştür. 1872'de ise enstitü **Reichinstitüt'**e dönüşür ve **Deutsches Archaeologisches Institüt** adını alır. Enstitü büyük oranda devlet desteği ile yürütülür. Kurumun bir başka amacı ise Alman ulusunun prestijini arttırmaktır. **Kulturpolitik** adıyla devlet politikası başlatılır (Kohl, 1998:229) **Kulturpolitik**, Klasik Çağ arkeolojisi ve Yakındoğu arkeolojisi yapan arkeologlar arasında birleştirici güç olur ve Almanya'da ulusalcı arkeoloji ilk önce sınırları dışında gelişir. Bunun sonucu da Almanya'nın tarihöncesine karşı ilgi eksikliğine yol açar. Bu açık Gustaf Kossina tarafından giderilmeye çalışılacaktır (Kohl, 1998:229). Konumuzla ilgisi nedeniyle Kossinna ve Kossinna'nın yaklaşımları üzerinde ileride durulacaktır.

Yunanistan ve İtalya'da ise arkeolojinin kurumsallaşma süreci, modern ulus devletlerin kurulması ve ulusal kimlik edinme amacını taşımasının yanında, bu topraklarda yer alan klasik eserlerin uluslararası prestij unsuru olması ve uzun süre yağmalanmış olması da etkendir (Kohl, 1998:229).

Devletlere bağlı şekilde enstitüler altında arkeoloji disiplini kurumsallaşır ve bu enstitüler, araştırmaların odak merkezlerine artan biçimde kurulurken bir yandan da disiplin kendi kendini geliştirmektedir. Bir önceki bölümde bahsedilen yöntemler işte bu kurumsallaşma süreci ile ivme kazanarak gelişmişlerdir. 1900'lerin başlarında arkeolojinin üniversitelerde okutulmaya başlanması ile yöntem ve ilgi alanlarının yanında ülkelerin kendi tarih bilinçleri ve diğer bilimlerdeki gelişimler ve eğilimler arkeoloji yapma biçimlerine yansıyacaktır.

Enstitüler ise halen günümüzde varlıklarını koruyan kurumlar olup, üniversitede eğitim gören arkeologlarla işbirliği içinde projeler yürüten yapılar halini almışlardır.

19.yy'ın sonlarına kadar arkeoloji, bugün "batılı" olarak tanımladığımız ülkelerin hemen hemen tekelindeydi. 19.yy'ın ikinci yarısında batı dünyasına uyum sağlama çabasında olan Osmanlı İmparatorluğu, Mısır Hidivliği gibi ülkeler de arkeolojiye yönelmişlerse de, gerçek anlamda arkeolojinin küreselleşmesi 20. yy'ın

ikinci yarısıyla başlar. 21.yy'a girildiğinde arkeoloji ve arkeolojiye yönelik kurumlar dünyada mevcut olan bütün devletlerde yer edinmiştir. Bu, aynı zamanda geçmişe batı odaklı bakış yerine çok yönlü bir bakış açısının da ortaya çıkmasını sağlamıştır (Bkz.: Özdoğan, 2006).

3. Arkeolojiyi Etkileyen Düşünsel Akımlar ve Arayışlar

19.yy'ın sonlarında Avrupa'da yapılan kurumsallaşan ve bilim olarak kabul edilmeye başlan arkeoloji disiplini, 20.yy'ın başlarında üniversitelerde tarih bölümünün, yer bilimlerinin altında okutulması ile arkeolojinin şekillenecek ve buna bağlı olarak, çeşitli konulara -klasik arkeoloji, sanat tarihi ve jeoloji ile birlikte yol alan paleolitik arkeoloji- yöneldiği ve ayrıca geleneklere ayrıldığı görülecektir.

a. 20. yy'ın Başında Avrupa'da Arkeoloji Gelenekleri

Her ne kadar arkeolojide farklı yaklaşımlar var ise de konumuzun üzerinde belirleyici etki yapan ve özellikle Neolitik Çağ ile ilgili tartışmaların kökenini anlamamızı sağlayacak olan birkaç arkeoloji okulu üzerinde durmakla yetineceğiz.

(1) Alman Arkeoloji Geleneği

Alman arkeoloji geleneğinin, Kıta Avrupa'sının merkezinde, göçlerin egemen olduğu yerde geçerli olduğu unutulmamalıdır. Geleneğin en önemli isimlerinden Gustav Kossina, karşılaştırmalı filoloji eğitimini ve yöntemselliğini tarihöncesi çalışmalara uygulamıştır. Kossinna, "**Die Siedlungsarchaeologische Methode"** olarak isim verdiği, bir toprak parçasının belirli insan grupları tarafından yerleşilme sürecini kurgulama amacını taşıyan, belli etnik gruplara ait birbirinden farklı maddesel öğelerin tanımlanmasına ve bunların kökeninin geçmişte izlenebilirliğine dayanan yöntemi oluşturmuştur. Almanya'da 20. yy'ın başlarında, Kossina'nın bu yöntemi ve bir yerleşmeden elde edilen arkeolojik buluntuların aynı zamanda ırkları yansıtan kültürler olduğuna dair çıkarımları izinde yapılan çalışmalar

egemendir (Sherrat, 1997:55). Hint Avrupa'lıların köken ve göç sorununa dair çalışmalar da etkin biçimde rol almıştır. O tarihten sonra özellikle II. Dünya Savaşı döneminde, Kossinna ekolü, gerek çalışma yöntemleri, gerek çalışma alanları ve gerekse bulguların yorumlanmasında kalıcı bir etki yapmıştır. Bu bağlamda Kossinna gibi, ırkçı yaklaşımlara karşı olan araştırıcılar bile maddesel verilen tanımına ağırlık vermiş ve bu gelenek II. Dünya Savaşı sonunda da Alman arkeolojisinin ana çizgilerini oluşturmuştur. Bunu buluntu topluluğunu oluşturan öğelerin ayrıntılı tanım ve tarifine, kuramsal yorumlardan daha fazla önem verilen bir yaklaşım olarak tanımlayabiliriz.

(2) İskandinav Arkeoloji Geleneği

İskandinav Arkeoloji geleneği de oldukça köklüdür. Detaylarda farklı olmak kaydıyla Almanlar'ın göç ve Fransızlar'ın evrim teorilerine benzer yanlar taşımakta, ancak daha ağırlıklı olarak yayılımla ilgili açıklamaları benimsemektedirler. Bu yaklaşım Thomsen ve Worsaee'den itibaren sistemli hale getirilmeye çalışılmıştır. Bir diğer özeliği de genellikle açıklamalarının denizsel öğeler taşımasıdır. Bu gelenekte araştırmacılar Üç Çağ Sistemi'ni daha da detaylandırmaya çalışmışlardır. Ancak bu gelişimi yerel bir evrim olarak görmeyip kültürlerin etkileşimine bağlamaktadırlar. Kültürlerin bütünüyle ilgilenmektense, bazı belli maddesel öğelerin biçimsel gelişimleri ile ilgilenirler ve bunun için de tipolojik metot kullanırlar. Yayılım ve etkileşim açıklamalarının ana mekanizması olarak, Orta Kıta Avrupası'nın savaşlara ve istilalara dayanan açıklamalarının tersine, daha barışçıl bir şekilde bölgeler arası ticareti cevap olarak seçerler. Böylece bölgeler arası iletişimin ya da temasın bu tipik maddesel öğeler aracılığı ile silsilelere dayanan kronolojilerini oluştururlar. İskandinav arkeoloji geleneğinde bu yöntemin en önemli uygulayıcısı ise Oscar Montelius'dur, Montelius'un tipolojiye dayanan kronoloji ve yayılım rotalarının gösterildiği haritaları bulunmaktadır. Bunun ötesinde İskandinav geleneği, kendi topraklarının coğrafi koşullarına bağlı olarak iklimsel değişmeler, bunların göstergesi olan doğal çevre gibi bugün jeo-arkeoloji adını verdiğimiz yöntemlere ağırlık vermiş ve doğal çevre ile kültür tarihini bütünleştiren açılımları

hızlandırmıştır. Bunun yanı sıra ileride de göreceğimiz gibi İskandinav arkeolojisinin toplumbilime bakış açısı, 20.yy'da Braidwood'un düşünce sisteminde de belirleyici bir etki yapmıştır.

(3) İngiliz Arkeoloji Geleneği

İngiltere'nin arkeoloji geleneğinin önemli özelliklerinden biri de, Kıta Avrupa'daki arkeoloji ile çok fazla ilgilenmemeleridir. Burada ilgi Akdeniz çevresine ve dünyanın her yanına yayılmış olan İngiliz sömürgeleri nedeniyle çok farklı coğrafyalara yoğunlaşmıştır. Montelius'un ortaya attığı megalitlerin Akdeniz kökenli oldukları gibi kuramlar, Arthur Evans'ın çalışmaları en çok ilgiliyi çekmektedir. Yayılıma dayanan açıklamalar da büyük ağırlık taşımaktadır. Evans'ın Girit'de Myres'ın Kıbrıs ve Woolley'in Hatay'da yaptıkları çalışmalar nedeniyle Yakındoğu ve Akdeniz yoluyla bağlantı kurma çalışmaları yoğun olarak yapılmaktadır. Bunların yanında, "hiperdifüzyonistler" olarak adlandırılan, Grafton Elliot Smith ve onun ekolünün temsilcilerinin etkisi bulunmaktadır. Bu ekolün savları, uygarlığın Mısır'dan yayıldığını öne sürmektedir, diğer bir önemli temsilcisi olan W. Perry ise bu tezi daha da ileri taşır (Sherrat, 1997:56) İngiliz arkeolojisinin bir önemli katkısı da küresel modelleri içermiş olmasıdır.

(4) Kuzey Amerika'da Arkeoloji

Kuzey Amerika ile genelinde Avrupa'nın arkeoloji geleneklerine bakıldığında, bu iki arkeolojinin gelişiminden kaynaklanan farklar olduğu görülmektedir. Temelde bu fark, arkeoloğun kendi kültür tarihi ve geçmişi ile olan ilişkisine dayanmaktadır. Avrupa'da arkeolojik materyal Avrupa'lıların atalarında ait görülür ve ulusallaşma ile ulusal tarih ve kökene bağlı araştırmalar ve genelde de ulusun sürekliliğini göstermeyi amaçlayan çalışmalar yapılmaktadır (Jones, 1997:19) Kuzey Amerika'da ise tarihöncesi kalıntılar baskın koloni toplumunun ataları değildirler. Makro-kültürel evrimsel gelişim ise Kuzey Amerika arkeolojisinde yok sayılmış ve Amerika yerlilerini ilkel ve durağan olarak kabul etme eğilimi

gösterilmiştir. Bu nedenle de Kuzey Amerika arkeolojisinde tipoloji gibi aslen evrimsel gelişime dayanan kronolojiler yerine coğrafi tipolojiler yani yatayda tanımlandırılma yoluna gidilmiştir.

20.yy'ın başlarında Kuzey Amerika arkeolojisinde önemli çalışmalardan bir Alfred Kidder'ın 1924'te yayını yapılan araştırmasıdır. Kidder kronoloji yaratmaya çalışmış ve hem dönemlere değinmiş hem de bölgesel çeşitlemelere "kültür" adını vermiştir. Kidder'ın Kuzey Amerika'da başlattığı bu yaklaşım, daha sonra önem kazanacaktır. Mc Kern ise, Amerikan arkeolojisinde bir dönem etkisini gösterecek hiyerarşik sınıflandırma sistemini getirir. Bu sistem geliştirilerek, "kültür**"** adlaması kullanılmadan yerine **"bases"**, **"patterns"**, **"phases"**, **"aspects"**, **"foci"** ve **"components"** olarak bölünmüştür. Böylece kültürel birimler, kronolojik aşamaların yerini almıştır. Avrupa ve özellikle İngiliz Kültür Tarihi'nden farkı, Amerikan arkeolojisinin daha detaylı çalışıyor görünmesidir. Bunun dışında kültür mozaikleri ve zaman-mekan açıklamaları çakışmaktadır (Jones, 1997:20).

20. yy'ın ortalarından itibaren Kuzey Amerika'da arkeoloji iki farklı doğrultuya girmiş, geleneksel Akdeniz çevresi ve Yakındoğu kültürleri, kısmen sanat tarihi üslup kaygıları ile ele alınırken, bunun tam karşıtı olarak kuramsal sosyoloji ve antropolojiden gelen kuramsal yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Kuramsal çalışmaları önlendiren arkeologların çoğunun ilgi alanları yerli toplumlar olduğundan geçmişin sistematiği daha çok bu topumlar göz önüne alınarak yapılmış, daha sonra geliştirilen kuramların Eski Dünya ve özellikle Yakındoğu'ya da uygulanmasına çalışılmıştır. Bu süreçte Amerikan arkeologlarının model aldıkları Orta Amerika uygarlıklarını Yakındoğu uygarlıkları ile karşılaştırma ve buna göre genel kuramlar oluşturma çabası da yakın zamanlara kadar süregelmiştir.

b. 1920'lerden 1960'lara kadar Arkeolojinin Gelişimi

Arkeolojide dönemler bağlamında Kossinna kültür tanımına etnik bir anlam yüklemiş ve bu, 20. yy'ın başlarında birçok araştırıcı tarafından benimsenirken Batıda Gordon Childe, buna tanımlı olarak ilk karşı çıkan bilim adamı olmuş, kültür kavramının etnisite dışında toplumu ifade ettiğini savunarak yeni bir açılımı ortaya çıkarmıştır. Avrupa'nın tarihöncesi kültürlerin sentezini yapmayı amaçlayan ilk çalışmalarında, buluntu topluluklarına göre tanımladığı kültürlere ve bunlar arasındaki ilişkilere dayanarak, kültür silsilelerinden meydana gelen kronolojiler ve kültür bölgeleri tanımlamıştır.

"**The Dawn of the European Civilization**" ve "**The Danube in Prehistory**"de arkeolojik kültürü bu şekilde arkeolojik materyale uygulamış, tanımlamış ve ilişkilerini ortaya koymuştur. Böylece kültürlerin mozaikler şeklinde gösterildiği tablolar ve haritalarla Avrupa'nın o yıllarda dek birikerek artmış dağınık biçimdeki verilerinden, tarihöncesi kültürlerini ortaya çıkarır ve sentezlerini oluşturur. Söz konusu iki yayında, o zamana kadar anlaşılamamış ilk Neolitik kültürlerin bütünselliğini gösterecek, bugün **LBK** olarak adlandırılan, **"Tuna Kültürü"** adını verdiği oluşumun, Romanya'dan Hollanda'ya kadar bütünlük içinde olduğunu ortaya koymuştur.

Daha sonra yaptığı çalışmalarda ise Childe, arkeolojik kültürü bu defa materyalist tarih anlayışı ile kültürel gelişim dahilinde yeniden ele almış ve toplumların yaşam biçimlerini anlamak amacıyla, arkeolojik kültürü oluşturan buluntu topluluklarına ne gibi sorular sorulabileceği üzerinde durmuştur. Bu yaklaşımı ile günümüzde yapılan arkeolojinin de ana temellerini kurmuştur.

Childe'ın en büyük özelliklerinden biri de Marksist açıklamalar ile, kültürel gelişimi irdelemiş, Marks'ın sosyo-ekonomik kavramlarını arkeolojiye uygulamış olmasıdır. Böylece daha sonra da ayrıntılı biçimde değinileceği gibi ekonomiye ve

sosyal yapıya dayalı açıklamalar arkeolojinin konusu içine girmiştir[20]. Childe'ın, toplumu açıklarken diğer sosyal bilimlerden de, örneğin özellikle de Emile Durkheim[21]'ın toplumun işlevsel yorumları gibi açıklamalardan da yararlandığı görülür. Ayrıca felsefeden diyalektik materyalizm yaklaşımını kültürel gelişime uygulamıştır.

Childe'ın bu çalışmaları arkeolojide toplumun ifade bulmasına, toplumun iç ilişkilerinin ve kültürel değişimin arkeolojinin konusu içine dahil olmasına yol açar. Bir yandan da Childe'ın bu konuda sorduğu sorulara diğer bilimlerden açıklamalarla cevap aramış olması, arkeolojinin yüzünü diğer bilimlere çevirmesine ve bu yolla giderek araştırma konularını ve bakış açılarını genişletmesine yol açacaktır.

Gordon Childe böylece arkeolojinin bakış açısını değiştirecek ve arkeologların ilgisini geçmişin süreçlerine ve değişim mekanizmalarına çekecektir. Childe'ın değişim mekanizmalarını ve süreç üzerine açıklamalarının ve sorularının arazide sınanabilir niteliği ise arkeolojinin geçmişe yaklaşımında olduğu kadar arazi araştırmalarında da bir devrime yol açacaktır.

Bu kurguyu arazide sınamak için yola çıkan Robert Braidwood ise bu devrimi paylaşan bir diğer öncüdür. Braidwood'un bu arazi deneyi sırasında kullandığı sınama yöntemleri için başka disiplinlerden yardım alması ve bilgiye ulaşma biçimi, günümüz arkeolojisine, kuram ve pratik arasındaki bağlantıyı kazandıracaktır. Ancak Childe'ın sorularında ağırlıklı yer verdiği toplumbilim, Braidwood'un açıklamalarında eksik kalacaktır.

---

[20] Geçmişe Marksist düşünce biçiminin yansıması ya da geçmişe bugün Marksist bakış, Marks'la başlamış Engels bu çizgiyi devam ettirmiş ve Sovyetler kurulduktan sonra Sovyet arkeologlar bu geleneği sürdürmüşlerdir. Ancak Doğu Bloğu'nda yapılan çalışmaların, bir yanda kullanılan alfabe ve dil nedeniyle batıda tanınmaması, öte yandan yapılan çalışmaların batı standartlarına göre değişik, eksik yönlerinin bulunması bunların Batı Avrupa arkeolojisine yansımaması sonucunu vermiş, dolayısıyla batı eğitiminden geçmiş olan Childe'ın yaklaşımı, Avrupa'da bir düşünce devrimi olarak adlandırılmıştır.

[21] Emile Durkheim (1858-1917) Fransız sosyologdur. İşlevselci (fonksiyonalist) yorumun öncüsü olarak görülmektedir.

Onların izinden, arkeolojide geçmişin değişim süreçlerini kanıtlara dayanarak inceleme yolunda bir yönelim başlar. Bu süreçleri belirlemek ve açıklayabilmek için araştırmacılar, tıpkı Gordon Childe ve Robert Braidwood gibi sosyal bilimlerden, doğa bilimlerinden ve fen bilimlerinden yararlanırlar. Böylece arkeolojide farklı bakış açıları ve değişimi meydana getiren süreçleri inceleyen farklı alanlar giderek gelişir.

Yine bu dönemin en önemli gelişmelerinden biri de aslında kökü daha eskiye, R. Pumpelly ve E. Huntington'ın araştırmalarına dek uzanan doğal çevre ve bunun kütüre olan etkisi konusunun ağırlık kazanmasıdır. Pumpelly ve Huntington, 1908 yılında Türkistan'da yaptıkları araştırmalar sonucunda, bölge için Neolitik Çağ'ın kötüleşen doğal çevre koşullarının etkisiyle ortaya çıktığına dair yorum getirmişlerdir. Onların ardından G.V. Childe, bu yorumdan etkilenerek, modeli Yakındoğu'ya uyarlayacak, ve bunu yaparken de bölge için o yıllarda eski coğrafya ve iklim üzerine yapılmış olan araştırmalardan yararlanacaktır. Doğal çevrenin kültüre olan etkisi konusunda eğilim giderek daha çok temsilci bulur ve yüzünü İskandinav arkeoloji geleneğine çevirmeye başlar. Geleneğin, iklimsel değişmeler ve bunun göstergesi olan doğal çevrenin araştırılmasına ağırlık verdiğini söylemiştik. Kültür tarihine dair yorumlarında da bu yönde bir eğilim gösteren gelenek Graham Clark'ı da etkileyecek ve onunla birlikte genel anlamıyla doğal çevre arkeolojinin alanlarından biri olarak kabul görmeye başlanacaktır. Clark araştırdığı kültürü, doğal çevresi ile birlikte bir bütün olarak ele almış, çevresel özelliklerini veren verileri bu nedenle araziden elde etmeyi amaçlamış ve topladığı bu verileri bilgiye dönüştürebilmek için çeşitli doğa ve fen bilimlerinden yardım almıştır.

G. Clark'ın etkisi pek çok araştırmada ve araştırmacıda izlenebilirse de onun R.J Braidwood üzerindeki etkisi konumuz için büyük önem taşımaktadır. R. J. Braidwood, Clark'ın çalışma yönteminden ve kültürü doğal çevreyle uyum içinde görme yaklaşımından etkilenmiş ve arazide bu yolda yaptığı incelemeleri örnek alarak, Yakındoğu'da Neolitik Çağ üzerine yaptığı araştırmalarda, ekibini doğa ve fen bilimcileri de dahil ederek oluşturmuştur. Braidwood'un bu çalışma biçimi bugün, arkeozooloji, arkeobotani gibi yan dalların ortaya çıkmasında önemli bir

etken olmuştur. Diğer yandan doğal çevre, uyum açısından değerlendirilerek kültürlerin değişiminde önemli bir etken olarak görülmeye başlanmış ve deterministik modeller de ortaya çıkmıştır. Bir sonraki başlık altında da göreceğimiz gibi genel geçer açıklamalara dayanan modellemeler yapma eğilimi "çevresel etkenlerin kültürel değişimler üzerindeki etkisi" konusunun geçerli ve tek doğrulu bir açıklama haline gelmesi ile kendini gösterecektir. Yine Clark'tan etkilenen Julian Steward'ın çevresel uyum konusunda açıklamaları –ki bunlar Childe, Braidwood ve Clark'tan farklı olarak uyumu toplum bazında değil birey bazında ele almaktaydı- etkisinde giderek nüfusa, kalori hesaplamalarına dayalı deterministik modeller ortaya çıkacaktır.

1960'larda ise işte bu kuramsal açıklamalar ağırlık kazanırken, arazi çalışmalarında ise kısıtlı alanlar açılarak örnekleme yoluna gidilmeye başlandığı görülür. Bu durumun nedeni ise istatistik gibi matematiksel yöntemler yardımıyla örnekleme yapılmasıdır. Bu yönelimin nedeni ise o yıllarda doğa ve fen bilimlerinde temel yöntemler olarak görülen matematiksel ve istatiksel uygulamaların birçok sosyal bilim alanında olduğu gibi arkeologlar arasında da ilgi uyandırmış olmasıdır. Bu yeni eğilim toplumla ilgili yapılagelen değerlendirmelerin ve muğlak, seçici ve matematiksel tanımlardan uzak olmasından rahatsızlık duyulmasına yol açmıştır. Bu bağlamda özellikle o yıllarda batıda, matematiksel bir düzene dayalı analiz ve sentezleri içeren "sistem teorisi" ya da "sistemde düzen arama kuramı" önce antropologlara sonra da arkeologlara yansımış ve 1960'lardan sonra yeni arayışlara yönlendirmiştir. O tarihten itibaren sosyal bilimler arasında, topluma ve geçmişe bakışta matematiksel analizlerin mi geçerli olması gerektiği yoksa sosyal bilimlerin kurgusunun istatistik değerlendirmelere uygun olmadığı tartışması başlamış ve veri tabanlarının gelişmesi ile güncelleşerek günümüze kadar sürmüştür.

c. 1960'lardan 1980'lere Kadar Arkeolojide Arayışlar

1920 ve 1960'lar arasındaki dönemin ardından, özellikle 1960'ların sonundan itibaren, az önce yukarıda değindiğimiz yeni arayışların – Yeni Arkeoloji Akımı altında anılmaya başladığı görülür. Bir düşünce biçimi olmaktan çok, geleneksel ismini verdikleri, kendilerinden önce yapılan arkeolojiye ya da başka bir deyişle, Avrupa'nın önayak olduğu Kültür Tarihçiliği akımına karşı gelişen bir tutumla ve Anglo-Amerikan kültürün etkisiyle ortaya çıkmıştır (Johnson, 1999:22).

Savunucusu Amerikalı arkeologlar tarafından, II. Dünya Savaşı sonrasına kadar Amerika Birleşik Devletleri'nde ufak bir çalışma alanına sahip olan arkeoloji disiplinin, 1960'lar ve 1970'lerde hızla genişlemeye ve kendini ciddiye almaya başladığını söylemektedirler. Bu durumun oluşmasına neden olan etkenleri ise şöyle sıralamaktadırlar; bunlardan biri A.B.D.'nin uzay çalışmaları ile birlikte, tüm disiplinleri bilimselleştirme çabalarıdır. Bu, bilimselliğe ve pozitif bilime olan inancın artışı, bilimin tek doğru olarak kabul edilmesi anlayışının benimsenmesine yol açmıştır. Bunun yanında Amerika Birleşik Devletleri'nde yine aynı tarihlerde bilimsel ortamın değişimine ikinci bir etken de Vietnam Savaşı ve sivil haklar sorunlarıdır (Redman 1991:295). Ancak diğer taraftan bakılınca, bu şekilde açıklanan "pozitivist" daha doğrusu sosyal bilimleri müsbet bilimlere katma çabalarının altında, Amerika'nın II. Dünya Savaşı sonrası, soğuk savaş politikalarının yattığı görülür. McCarthy[22] dönemi olarak adlandırılan bu dönem, soğuk savaşta, Kuzey Amerika'nın bilim çevrelerinin, özellikle Marksizm ve evrim gibi doktrinlerden uzak tutulabilmesi için, sosyal bilimlerin -özellikle de antropoloji ve ülkede buna bağlı olan arkeolojinin- çalışmalarında bu tip açıklamaların önünü kesmek için, kuramlardan uzaklaşılarak, detaya inilmesi, teknik çalışmalara ağırlık verilmesi için uygulanan bir politikadır. Bu politikanın bu düşüncelere sahip bilim adamlarının, bilim yapmaktan uzaklaştırılmaları ile sonuçlanan diğer ağır getirileri yanında bir diğer etkisi ise, **National Science Foundation'**ın kurulup yalnızca bu politikalara uygun olan ve "bilimsel" olarak nitelendirilen çalışmalara büyük parasal destek

[22] II. Dünya savaşı sonrasında yaklaşık 1950'lerin başında görev yapan ABD'li senatör, özellikle soğuk savaşın ilk dönemlerinde, bilimin her alanına yansıyan yaptırımları ile tanınmaktadır.

sağlamasıdır. Yeni arkeoloji Smithsonian Enstitüsü ve Harvard'ın Peabody Müzesi ile yakın ilişkide doğmuştur. II. Dünya Savaşı'nın ardından yaşanan bu gelişmeler, 1960'lar ve 1970'li yılların başlarında, Amerika'da antropoloji disiplinin alt dalı olan arkeolojide, katı bilimsellik içeren yaklaşımlarla sonuçlarını vermeye başlar.

Böylece bu yıllarda ortaya çıkan Yeni Arkeoloji Akımı'nın öncüleri tarafından ana kavramlar katılmaya başlanır Waltor Taylor (1948) **"conjunctive approach"**ı savunur ancak az tepki alır. Leslie White'ın "evrimcilik"i (1959) ve Julian Steward'ın "kültürel ekoloji"si (1955) yoğun ilgi toplar ancak bu daha çok kültürel antropologlar arasında ses getirir. Albert Spaulding bilim ve istatistiği arkeoloji içine dahil etmek için tek başına savaşır (1953; 1960). Ancak Yeni Arkeoloji'nin esas mimarı Lewis Binford'dur (Redman, 1991:295). Binford'un en büyük başarısı yaratıcı araştırmalar yapan yetenekli öğrencileri etkilemiş olmasıdır. Kendisi bir dizi metodolojik makale yayınlayarak Yeni Arkeoloji'nin ana hatlarını belirler (1962; 1964; 1965; 1968) ve öğrencileri de ardından gelirler (Longacre, 1963; Hill, 1965; Whallon, 1966). "New Perspectives in Archaeology" (Binford ve Binford, 1968) gibi çalışmalarında Binford'un bilimsel yaklaşımının zamanlaması yerindedir ve önceki çalışmalar üzerinden büyük bir atılım gerçekleştirdiği için büyük ilgi yaratır (Redman, 1991:295-297).

Binford iyi bir bilim adamını tarif ederken sezgiler yoluyla ve imalı varsayımlarda bulunmayan, amacını ya da ilgilendiği şeyleri açıkça ortaya koyan kişi olarak tanımlar. Mesela tipoloji çalışmasında kriterlerin neye göre alındığı önemlidir. Bilimsel çalışmanın soruna yönelik olması gerektiğini ve bilim adamlarının, belirli hipotezleri test etmek için, veriye belirli sorular yönelerek çalışmaları gerektiğini savunur.

Diğer yandan Binford'un Yeni Arkeoloji'ye getirdiği bir diğer açılım ise yukarıda da değindiğimiz gibi arkeolojik malzemenin istatistik açıdan algılanması gerekliliğidir. Binford'un izinde Yeni Arkeoloji Akımı, kendilerinden önceki arkeologları büyük ve güzel yerleşmelere ya da güzel eserlere odaklanmakla eleştirmiştir. Yeni Arkeolojinin savunucuları ise tüm sistemi anlamanın öneminden

bahsederler. Buluntular değersiz olabilir, ancak yerleşmenin sistemini bütünüyle anlamak gerekir demektedirler. Çeşitliliği algılayabilmek için teori ve teknikler üzerine daha ciddi eğilirler. En azından örnek teşkil eden yerleşmelere mutlaka bakılmalıdır. İstatistiğe olan bu eğilim matematiksel modellemelerin kullanılması ve arazide sondajlarla örnekleme metodu ile kendini gösterecektir.

Bu akımın en belirgin sonuçlarından biri, arkeolojinin tarih bilimine değil doğa bilimlerine daha yakın olduğunu düşünmelerinden kaynaklanır. Doğa bilimleri ile kurdukları ilişki, da o yıllarda doğa bilimlerini etkileyen yaklaşımların ve kuramların da arkeolojiye dahil edilmesine yol açar.

Bir yanda Binford'un düşünce sisteminin bir akım haline dönüşürken aynı zamanda kendi içinde çatallaşarak farklı akımları da doğurmaya başlamış ve bu ileride değineceğimiz gibi günümüzde de hakim olan, ancak temelde Binford'a karşı çıkan yeni akımların altlığını hazırlamıştır.

(1) Yeni Arkeoloji; Etkenler ve Oluşumu

i. Sistem Teorisi

"*Kültür; Kültür Tarihçilerinin öne sürdüğünün aksine rastlantısal olarak edinilmiş normların gelişigüzel birlikteliği değil bir sistemdir*". Binford'un bu çıkarımı, **World Systems Theory** olarak adlandırılan ve üçüncü dünya ülkelerinin kapitalist sistemde, sosyo-ekonomik değişimlerini içeren soyut bir kurgudur. Buna göre; kültürün öğeleri rastlantısal normlara bağlı değildir, sistemin değişik parçaları birbiriyle ilişkidedirler ve sistemin yürümesini sağlarlar. Kültürel sistemler; fiziki dünyanın ve hayvan dünyalarındaki diğer sistemlerle karşılaştırılabilirler. Binford'un tanımlamasına göre "*kültür insanoğlunun beden dışı (extrasomatic) adaptasyonudur*" (Binford 1964). Yani diğer canlılar çevrelerine bedenen uyum sağlarken insanlar kültürleriyle uyum sağlamaktadırlar. Kültüre dair bu açıklamanın Childe'dan itibaren arkeolojide yer aldığı görülmektedir.

Binford, sistemi anlayabilmek için analoji ya da benzeşim kurmayı önermektedir. Buna göre bir kontekstten (günümüze ait) sağlanan, toplanan bilginin başka bir konteksti (geçmişe ait) açıklamak için kullanılmasıdır, *"Geçmiş hakkında varılacak her türlü yargı günümüzde gerçekleşeceğinden analoji kaçınılmazdır"* demektedir. (Johnson, 1999:48). Binford'un bu benzeşim kurmak için geliştirdiği analoji yöntemi **"Middle Range Theory"** olarak bilinmektedir. Burada amaç arkeolojik belgelerden yola çıkarak sosyal yapı ile ilgili genel çıkarımlarda ve bunun da ötesinde sistemin işleyişi ile ilgi çıkarımlarda bulunmaktır.

Diğer bir açılım da gelişimlere süreçsel yaklaşımdır. Bu yaklaşımın kökeni oldukça eski olmasına rağmen, arkeolojide ise Childe'ın, çok daha önce tarihsel sürece diyalektik bakış açısı ile yaklaştığı görülür. Ancak Childe, arkeolojinin süreçleri incelemesi gerektiğini ancak bunun bütünüyle anlaşılmasının çok zor olduğunu, bu süreçlerin içinde elde edilebilen kesitlerin bu anlamda değerlendirilmesi gerektiğini söylemiştir. Yeni arkeolojinin savunucuları ise süreci, genellemelerle açıklar ve sürecin tümünün anlaşılabileceğini iddia ederler. Arkeolojinin, tanımlayıcı olmaktan çok açıklayıcı olması gerektiğini "ne zaman ?" yerine daha çok "neden ?" diye sorulması gerektiğini öne sürerler. Geleneksel arkeolojinin "kültür silsileleri" -Childe'ınki gibi- bir kültürel ardışıklığı tanımlarken yararlı olabilir, ancak neden bir kültürün diğerinden daha başarılı olduğunu ya da tarım gibi keşiflerin çabuk ya da yavaş yayıldığını açıklayamaz demektedirler. Kültürel evrim konusunda da Yeni Arkeoloji "neden?" sorusunu kullanır. Diğer yandan detay karmaşası yerine bunların altında yatan sürece bakılmalıdır demektedirler. Örneğin bir çanak çömleğin bezemesi önemsiz, onun ticaret malı ya da uzmanlaşmış bir ürün olması önemlidir.

Toplamda uzun vadede değişime bakılması, antropoloji yapılmak isteniyorsa günümüzden geçmişe doğru bakılması gerektiğini söylerler. Arkeolojinin en büyük avantajının antropolojinin aksine sadece günümüze ve yakın geçmişe bakmakla kalmaması, çok daha uzun bir dönem içinde kültürleri inceleyebilmesidir. Bu

yaklaşımla tarih biliminin tekil olarak ele aldığı olayların altında yatan uzun vadeli süreçlerin önemini vurgularlar.

Bu yaklaşımın sonuçları olarak ise şunları ortaya koyabiliriz; birincisi *genellemeye* yol açar; farklı kültürler farklı özelliklere (ölü gömme, çanak çömlek gibi) sahip olabilirler ancak bunların altında yatan sosyal sistemin benzerlikleri bulunabilir (bu kültürler aynı seviyede karmaşık olabilirler). İkincisi ise göreceli bir iyimserliğe yol açarlar, geçmiş insanların dinsel ya da sosyal yaşantısını asla kuramayız ancak kronolojiler oluşturabiliriz şeklinde düşünmüşlerdir.

Bu yaklaşımı matematiksel düzeyde incelemeye elverişli olmayan sanat, inanç duygular gibi konuları ister istemez arkeolojiden dışlamış, bu da daha ileride göreceğimiz gibi "Post Processual" arkeolojinin ortaya çıkışında önemli bir etken haline gelmiştir.

ii. Kültürel Ekoloji ya da Yeni Evrim

"Teknolojik Belirleyicilik" ve "Kültürel Ekoloji" kavramları yine bu akımla birlikte arkeolojiye dahil olur. Temelde insana, doğaya uyum sağlaması açısından bakılmaktadır. K. Flannery; *"sadece nesnelere bakarak kültürü anlamaya çalışmak yeterli değil ekolojik sistemi de yeniden kurmak gerekir"* demektedir. Bu yaklaşım kültürel materyalizmin, kültürel ekolojinin ve geçim ekonomisinin modellenmesine yol açmıştır. Bu kuramsal yaklaşımlar Braidwood'un çalışmalarıyla arkeolojiye kazandırdığı, analizler, paleoetnobotani, karbon14, dendrokronoloji gibi bilimsel tekniklerle işbirliği içinde olmuşlardır.

Diğer yandan, ekoloji ve bunun kültürel değişimde belirleyicilik sorunu üzerine durulur. Kuzey Amerika'da kültürel değişim dinamiğinin nüfus artışı ile açıklanmaya çalışıldığı gözlenir. Bu aynı zamanda da Vietnam sonrası dönemdeki nüfus artışının etkilerinin görülmeye başlandığı dönem olması bakımından da ilginçtir. Buna göre, kültürel değişim mekanizması, dışarıdan gelen etkilerle –

yayılım ya da göç ile açıklama eğilimi olan Avrupa okullarının aksine-, içsel olarak uyuma dayalı varolmaktadır. Bir diğer önermesi ise her türlü değişimin yerel olduğudur. Bu nedenlerle kaloriler üzerinde durulur. Dışarıdan gelen tek etki olarak genellikle çevresel değişimler sunulur. Değişimi açıklamak konusunda genel eğilim çevresel uyumdur ancak bunu toplum bazında değil birey bazında ele alırlar. En büyük söylemi "thresholds of change" ya da "basamaklı değişim" dir; bir değişkende görülen sürekli artış bu da genellikle nüfus ya da nüfusun kaynaklara olan oranıdır, öyle bir noktaya gelir ki sistemsel değişim ve dönüşüm gerekli olur demektedirler (Sherrat, 1997:496).

Arkeolojiye pozitif bilimin kurallarının iliştirilmesi için büyük adımlar atılırken yeni tarihleme teknikleri, disiplinler arası yaklaşım, istatistik kullanılarak yapılan deneyler ve tasnifte mutlak kesinlik için artan bir çaba görülmeye başlanır.

iii. Pozitivizm

Yeni Arkeoloji akımı, kuramın yöntemden ayrılması gerektiğini savunmuş, böylece arkeolojinin bir pozitif bilim haline gelebileceğini öne sürmüştür. Bu yaklaşımın en önemli temellerinden biri, Geleneksel Arkeoloji olarak tanımladıkları kendilerinden önceki çalışmalarda, kuramların yöntemlerle belirlenmesi olmuştur. "*Geleneksel arkeologlar yoğun biçimde bilgi topladılar ancak bu durum geçmişin anlaşılmasına fayda sağlamadı. Sadece aynı kültür silsilelerine daha fazla arkeolojik materyal kazandırdılar*" demektedirler. Yeni Arkeoloji ise *"bilim, verileri hipotezleri test etmek için kullanır ve genelleştirir"*, *"olayları tasnifleyip bırakmaz daha derine inerek anlamaya çalışır"* görüşünü savunmaktadır (Johnson, 1999:77-78). Bu nedenle kültürel öğeler arasında daha açıklayıcı olduğunu iddia ettikleri bir yöntem geliştirirler.

Yeni arkeolojinin savunucuları, Kültür Tarihi'ni antropolojik bulmazlar, çünkü geleneksel arkeologların buluntuları kültürlere göre ayırırken, insanları görmezden geldiklerini öne sürerler. Hatta bu durumun fetişistlik olduğunu iddia

etmişlerdir. Arkeologların yarattığı kültürler ve buluntular ile geçmiş dönem insanları arasındaki bağın sorgulanması gerektiğini savunmuşlardır. D. Clarke; arkeolojinin masumiyetini kaybettiğini[23], buluntular, kültürler ve toplumlar arasındaki bağın ya da veri ve çıkarımların artık sorgulanması gerektiğini öne sürer. Yine Clarke; *"cevapları aramak yerine önce doğru sorular aranmalı"* demektedir (Johnson, 1999:24).

Clark'ın bu yaklaşımı esasta daha önce değindiğimiz Childe'ın geçmişe yönelik sorular sorması, Braidwood'un sorulara somut verilerle alanda yanıt araması yaklaşımı farklı bir dönüşümü oluşturmakta ve yeniden veriyi arka plana atarak soruyu öne çıkartmaktadır.

Geleneksel Arkeoloji, geleneksel tarihçiliğin tekniklerini alarak kültürleri ve olayları açıklamaya çalışmıştır. Tarih bilimindeki tarihsel aktörlerin yerini burada kültürler almış ve tarihsel canlandırma yapmak, amaçları olmuştur. Yeni Arkeolojinin savunucuları ise geleneksel arkeolojiyi bilimsel açıdan yeterli görmeyerek pozitif bilimin yöntemlerini benimsemişlerdir. Bu yaklaşım arkeolojiyi kabuk değiştirmeye zorlamış, her ne kadar 1990'lı yıllara doğru ilk katılığına göre yumuşayarak giderek gündemden çıkmışsa da getirmiş olduğu bazı açıklamalar gerek yalnızca bir sonraki akımlar dizisi olan Post Processual'ı değil, geleneksel arkeologları da etkileyerek, kendi yöntemlerini ve bakış açılarını değiştirecek etki yapmıştır.

(2) 1980'lerden Günümüze Arkeolojide Arayışlar

Burada G.V. Childe ve R. J. Braidwood'un yaklaşımlarına etkide bulunan akımların anlatılması ana konumuzsa da, kısmen onlardan gelişen ya da onlardan sonra ortaya çıkan akımlardan da, günümüzdeki arkeolojinin yaklaşımlarını bütünlüğe kavuşturmak için bahsedilecektir.

[23] David Clarke'ın bu ünlü makalesi Avrupa'da büyük bir tepki ile karşılanacaktır

1970'lerde yapılan arkeolojiden hoşnutsuzluk ve tepki sonucu oluşan, Yeni Arkeoloji içinden ortaya çıkan bu yeni hareketin eleştiri oklarını yönelttiği konular, özellikle ABD'de savunulan bilimsel (pozitivist) araştırma yöntemi ile toplum ve kültürün sistem içinde algılanarak açıklanmaya çalışılmasıdır. Bu yeni hareketin en iyi tanınan adı Post-Processual'dır, ancak karşı çıktıkları noktada anlaşan hareketin, savunucuları tarafından benimsenmiş başlı başına ortak söylemi yoktur, bu nedenle de kimi zaman bir akım olarak nitelendirilmediği görülür. Bu hareketin kökenleri, sistem teorisinin ve doğa bilimlerinden yeni evrimci akımın kuramlarının etkisinde olan Amerikalılar tarafından göz ardı edilen, fakat 1960'lardaki tarih biliminde ve diğer sosyal bilimlerde yaşanan gelişmelerdir. Hareketin etkilendiği akımlar ise dil bilimden gelen yapısalcı açıklamalar, toplumun değişiminde ideolojinin rolünü ağırlıklı olarak alan Yeni-Marksizm, ve Eleştirel teori gibi akımlardır. Bunlar da yoğunlukla ve öncelikli olarak İngiltere'de yapılan arkeolojiyi etkiler. İki kutup olarak görülen ve çeşitli tartışmalara neden olan bu düşünce sistemleri aslında 1960'larda sosyal bilimlerde gelişen durumun arkeolojiye yansımasıdır.

Ayrıca bu hareket iletişimsel ortamı açıklamak için, bireysellik, dışavurum, sembolik yapılar ve kontekse dair bağıntıları ve bunların yanında tarihsel özgüllüğü saptamak amacını taşır (Sherrat, 1997:2). En büyük savunucusu ise Ian Hodder'dır. Hodder –yapısalcı düşünceden etkilenerek-, tarihin kuralları bilindiğinde okunabilecek bir metin gibi algılanması gerektiğini savunur ve genelleyici bir yaklaşım sergiler.

Bu akımın ilk çalışmaları, sembolizma ağırlıklıdır ve gömütlerin, konut tasarımlarının ve çanak çömlek bezemelerinin anlamını yorumlama çabaları taşımaktadır. Günümüzde söylemleri ve kurguları ile arazide sonuç aramak için Ian Hodder Konya/ Çatalhöyük yerleşmesinde kazı çalışması yürütmektedir.

Bu akımın ilgilendiği konular, Yeni Arkeolojinin göz ardı ettiği inanç, sanat gibi matematiksel olarak formüle edilemeyen konulardır demiştik. Bu tartışmalardan çok daha önce, Gordon Childe ise bu bezeme üslup inanç ölü gömme gibi adetleri, kültürlerin tanımlanmasında ve sosyal yapının anlaşılmasında yararlanabilecek

veriler olarak görmüştür. Daha ileride değineceğimiz gibi Childe, bu soyut konuları da somut bilgiye dönüştürmek için nasıl sorular sorulabileceğine örnekler vermiştir. Ancak Childe bu soyut konuların, tam olarak asla anlaşılamayacağını savunmuştur.

Childe'ın ardından Braidwood ise, kısmen onu yalnızca teknoloji ve ekonomi gibi somut konulara daha çok eğildiği için eleştirerek, kısmen de aksinin pek mümkün olmadığını kabul ederek, daha iyimser bir açılım getirmek istemiştir. Bu bağlamda ekonomi, beslenme, teknoloji gibi arkeolojinin doğası gereği direk veri elde edilebilen konularla, inanç ya da sanat gibi dolaylı ve hatta soyut bilgilerin oluşturduğu bir yumaktan bahsetmektedir. Ve ona göre, bu daha soyut bilgilerin açığa çıkması, ancak bu yumak içinden daha somut verilerin birer birer çekilerek çıkarılması ile mümkün olacaktır, çünkü o halde geriye bu soyut bilgiler kalacaktır. Yine de bu bilgilerin tamamen açığa çıkmasının mümkün olamayacağına katılmaktadır.

d. Arkeolojide Yeni Açılımlar

Bir yanda arkeolojide düşünsel düzeyde araştırmaları yönlendiren akımlar ve kuramlar gelişirken, ilk başlarda kendi görüşlerini destekleyeceklerini öngördükleri farklı uygulama yöntemleri de yeni alanlar olarak ortaya çıkmış, bu alanlar giderek daha alt uzmanlık alanlarını oluşturacak şekilde gelişmiştir. Ve bu aşamadan itibaren bu alanlar ve bunların alt açılımları bunları yaratan görüşün aidiyetinden çıkarak arkeolojinin genel kapsamı içine girmiştir.

Özellikle tarihöncesi arkeolojisinin doğa bilimleri ile kurduğu ilişki, 19.yy'a dek uzanmaktadır. İlk yakın ilişki ise daha önce de bahsettiğimiz gibi jeoloji bilimi ile olmuştur. Jeoloji ve onunla koşut olarak gelişen fosil bilim araştırmalarının gelişim süreci, Paleolitik Çağ arkeolojisinin de oluşumu ile birlikte yol almıştır. Bu çok disiplinli gelişim döneminde, özellikle insanın ne kadar eskiye gittiğine dair sorulan sorulara, yeryüzünün jeolojik süreçlerle oluşmuş doğal tabakalarının kronoloji açısından değerlendirilmesi ile cevap aranmıştır.

Bu sürecin ardından ise giderek doğal çevrenin yeniden kurgulanmasına ihtiyaç duyulmuş ve bu yönde sorular sorulmaya başlanmıştır. Böylece jeoloji yanında, toprak yapısı için jeomorfolojiye, bitki örtüsü ve diğer canlılar için paleobotani ve paleozoolojiye de sorular sorulmaya başlanmıştır. Tarihöncesi içinde bir alt araştırma alanı olan Paleolitik Çağ arkeolojisi bu şekilde gelişirken, diğer yandan da jeolojinin tabakalanma kuralı, Troya'da kültür katlarına uygulanarak arkeolojinin jeoloji ile kurduğu bağ diğer tarihöncesi araştırmalara da uzanmıştır.

Buzul dönemlerinin varlığının 1800'lerin sonunda tartışılmaya başlanması ile, Avrupa'ya ne zaman yerleşildi sorusu gündeme gelmiştir. İklimde yer alan değişimlerin tortullardan elde edilebileceğinin anlaşılması ile ortaya çıkan varv yöntemi 1879'lerde İsveç'te kullanılmaya başlanmıştır. 1900'lerin başından itibaren de kronoloji çalışmalarında yardımcı olan, buzulların Son Buzul Çağı ile geri çekilirken yüzlerce gölde bıraktığı tortulların silsileye oturtulması için çalışıldığı görülmektedir (Grene, 1996:112). Yine bu buzul çağı araştırmalarında polenlerin incelenmesi 1920'lerde İskandinavya'da başlamıştır. Varvlarla ortaya çıkarılan polenlerinin icelenmesi ile iklim değişimlerini ve bitki örtüsünü anlamak amaçlanmıştır. Böylece 19.yy'ın sonunda 20. yy'ın başlarında, doğal çevre ve insan toplulukları arasındaki bağın irdelenemeye başlandığı ve bu yönde çevresel arkeoloji olarak ayrı bir alanın oluşmaya başladığı görülmektedir.

20.yy'ın başlarında meydana gelen diğer bir gelişim ise maden çalışmaları olmuştur. 1930'lardan itibaren madeni nesneler üzerine çalışmalar yapılmaya başlanmıştır (Greene, 1996:135). Böylece maden yatakları, hammadde ve alaşımlara dair sorular özellikle bakır ve tunç nesnelerin araştırılması ile başlamıştır. Ve hammaddenin bulunabilirliği ve ithali konuları gündeme gelmiş ve bu yönde sorular sorulmaya başlanmıştır. Bu çalışmalar, arkeolojinin hammadde teknoloji çalışmalarında uygulamalı fen bilimlerinden gelen yöntemlerinin ilk adımını oluşturmaktaydı.

Ancak buraya kadar bahsettiğimiz çalışmaların neredeyse hepsi, kurumsallaşmış araştırma alanlarının değil, arkeolojiye meraklı bazı bilim adamlarının bireysel çalışmaları olarak değerlendirilebilir.

Arkeoloji ve doğa bilimleri arasında bu yolda bir dönüşümü ifade eden gelişim ise Karbon 14 yönteminin bulunması olmuştur. W. Libby'nin 1945 yılında bulduğu bu yöntemi R. Braidwood'un Jarmo'yu tarihlendirmek için kullanması ile, arkeoloji ve doğa bilimleri arasında ortak bir köprü kurulmuş olur. Bu köprü, arkeozooloji, arkeobotani gibi kurumsallaşmış yandallarla gösterirken daha da önemlisi disiplinlerarası bilgi alışverişinin her iki taraf için de yeni kazanımlar getirdiği görülmüştür. Böylelikle arkeolojinin sorduğu soruların arazide çeşitlenmesi ve bilim adamlarının analiz yöntemlerinin gelişmesi ile birlikte 1950'lerden itibaren bir patlama yaşandığını söylemek mümkündür. Doğa ve fen bilimlerinin her alanından arkeolojiye yöntem ve araçların dönüşümü olduğunu görmekteyiz. Bu tarihten itibaren, kızılötesi fotoğraflar, jeomanyetik ölçümler, thermoluminesance, genetik, eser element, tortu analizi, jeofizik yöntemlerin kullanıldığını ve her geçen gün çeşitlenmeye devam ettiğini görmekteyiz. Ölçümlerde hassasiyet en çok aranan özellik olduğundan, giderek yöntemler gelişmekte ya da yeni yöntemler bulunmaktadır.

Arkeoloji günümüzde zaman laboratuvarına ihtiyaç duyan her bilim dalı ile ilişki kurmaktadır. Bu ilişkinin sürekli güncel tutulmasını ve yeni yeni alanlar yaratılmasını en çok talep eden de Neolitik araştırmalar olmuştur. Çünkü kuramların en yoğun olarak öne sürüldüğü bu araştırma alanın, sorduğu soruların niteliği nedeniyle cevaplarının genellikle doğa ve fen bilimlerinden gelmesini beklemektedir. Bu sorular, teknoloji, doğal çevre, ekonomi gibi konularla ilişkilidir ve bu konuda aldıkları cevaplarla birlikte geçmişe farklı bakış açıları da ortaya çıkmıştır.

Arkeolojide açılan yeni alanlar doğa ve fen bilimleri ile sınırlı kalmamış, sosyal bilimlerin de yeni gelişen alanları aynı şekilde, sembolizma, psikoloji, sosyal dinamikler, yerleşme arkeolojisi gibi farklı boyuttaki açılımları beraberinde getirmiştir.

C. Neolitik Kavramının Gelişimi

Daha önce de bahsettiğimiz gibi Neolitik terimi arkeolojinin terminolojisine, Thomsen'in Taş, Tunç, Demir çağlarını tanımladığı Üç Çağ Sistemi'nin ardından eklenerek girer. Thomsen 1812 yılında bu çağlar sistemini ortaya atmıştır, ancak sistem 1859 yılında kabul edilmeye başlanmıştır. Bu iki tarih arasında, örneğin tunç aletlerle bulunan her türlü arkeolojik nesne incelenmeksizin Tunç Çağı'na ait olarak kabul edilmiştir ve alt evre ayrımlarına henüz gidilmemiştir (Childe 1963:29). Ancak yine 1859 yılında, John Lubbock, Taş Çağı'na ait olarak kabul edilen buluntu grubunun kendi içinde bir ayrımı olduğunu fark eder. Bu, bir yanda Pleistosen nehir yataklarından elde edilen kaba aletlerle, diğer yanda İsviçre'nin göl evlerinden[24] ve Danimarka'nın megalitik mezarlarından ortaya çıkarılan daha incelikli ve daha fazla çeşitleme içeren aletlerlerdir. Lubbock, bu farka dayanarak, o yıla kadar bir arada düşünülen Taş Çağı'nın ikiye bölünmesi gerektiğini öne sürer. Ona göre, "Paleolitik" ya da Eski Taş Çağı; soyu tükenmiş hayvanlarla birlikte bulunan ve keskin kenar elde etmek için yongalanan aletlerle tanımlanmaktadır. Bu aletler asla sürtme tekniği ile yapılmamıştır. Neolitik ya da Yeni Taş Çağı ise; günümüzde varolan hayvanlarla birlikte bulunan -ki bunlara evcilleştirilmiş türler de dahildir[25]- ve keskinleştirmek için sürtme ve açkı tekniğindan yararlanılan aletlerdir. Lubbock, Neolitik aletlerin Paleolitik olanlara göre çok daha fazla çeşitleme içediğini de belirtmiştir (Childe, 1963:29).

J. Lubbock'un Taş Çağı'nı Paleolitik ve Neolitik olarak ikiye bölümlerken yaptığı da tıpkı Thomsen'in de düşüncesinin temelinde yatan teknolojik evrim

[24] 1853-1854 yılının kurak kış mevsiminde, Lozan Akademisinde profesör olan A. Morlot ve Zürih üniversitesinden Ferdinand Keller, göl seviyelerinin düşmesi ile ortaya çıkan kalıntıları incelerler. Bu göllerin kıyılarında suyun üzerinde kazıklar üstüne yerleştirilmiş evler bulurlar. Ayrıca taş baltalar, boynuz aletler çanak çömlek ortaya çıkarılır (Hesser, 1976:16).

[25] Ancak bu ayrımın yanlış olduğu 1899 yılındaki stratigrafik gözlemler sonucu anlaşılır ve tutarsızlık ancak 1920'lerde, Taş Çağı'nın yeniden bölümlenmesi ile çözülmeye çalışılır. Bu "Mezolitik" teriminin ortaya atılmasıdır. Çünkü modern fauna ile bulunan fakat sürtme taş alet ya da evcil hayvan ya da kültüre alınmış bitki bulunmayan ve Holosen'e ait kültürler 1900 yılından itibaren fark edilirler (Childe 1963:30).

yaklaşımına denktir. Nasıl Thomsen, sınıflanamayan bir buluntu kalabalığı içinden teknolojik gelişim farklarına dayalı bir sistem ortaya çıkardıysa, Lubbock da onun izinden giderek bu sistemi daha detaylandırmıştır. Lubbock'un bu ayrımı açkılı yassı baltaların –celt ya da adze- ortaya çıkmasına dayanır. Teknolojik bir ayrım olmasının yanında aynı zamanda da ağaç kesmek tarla açmak gibi farklı bir işlevi işaret etmektedir. Lubbock'un bu tanımından sonra yassı baltalarla birlikte görülen kültürler için uzun süre Neolitik tanımlaması yapılmıştır.

Tarihöncesi Avrupa kültürlerinin incelenmesi ile birlikte gelişmeye başlayan Neolitik kavramı, o yıllarda tarihöncesi kronolojide mikrolit alet gelenekli Mezolitik Çağ buluntu toplulukları ile Tunç Çağ'ı arasını göstermektedir ve yerleşik yaşam ve bunun gerekliliği olan çiftçiliğin başlangıcı ile birlikte düşünülmektedir. 19 yy.'da çanak çömleğim yazıdan önceki dönemleri tanımlamakta esas dayanak olması, aynı zamanda çanak çömleğin Neolitik ile birlikte başladığı ve bunun çiftçi yaşamının ayrılmaz bir parçası olduğu kanısına yol açmıştır (Özdoğan, 2004:44). Böylece, Neolitik kavramı, sabit yerleşmeler, açkılı ya da açkısız sürtmetaş aletler, kilden kap kacak yapımı, bitki ve hayvanların evcilleştirilmesi gibi seçilmiş maddi kalıntılarla özdeşleştirilmiştir.

Arkeoloji yönünden Neolitik kavramı 19.yy'ın sonlarında bu şekilde ele alınırken bir yandan da farklı bir alandan, doğa bilimlerinden bu döneme ilgi baş göstermiştir. Bu konuda yapılan erken çalışmalardan en iyi bilineni, 1866 yılında A. Candolle'ye aittir. Candolle, tahılların Neolitik ile birlikte biyolojik değişim geçirdiğini öne sürmüştür (Wright, 1971:448). N. Vavilov'un kültüre alınmış bitki türlerinin yabani formlarının izini sürerek, ilk kültüre almanın gerçekleştiğini varsaydığı merkzeler de arkeolojiyi etkileyecektir. Giderek farklı alandan açılımları bünyesinde barındırmaya başlayan Neolitik kavramı, arkeologlar ve doğa bilimciler tarafından birbirinden bağımsız ayrı çizgiler üzerinde yol almıştır (Özdoğan, 2004:45)

Neolitik kavramına iklim-coğrafya-insan ilişkilerinin eklenmesi ve tarımın başlangıcına yol açan etmenlerin konuya dahil olması ise kavramın gelişiminde diğer

bir sıçrama noktasıdır. Bu noktada en büyük etkenin, konuyu araştıran R. Pumpelly coğrafyacı olmasından kaynaklandığı da dikkat çekicidir. Pumpelly, Türkistan'da bulunan Anau bölgesinde, Neolitik olarak tanımladığı yerleşmelere rastlamış ve aslında günümüzde çöl ortamında olan bu coğrafyanın ve iklimini araştırmalarına ve açıklamalarına dahil ederek, çevrenin kültüre etkilerini sorgulamıştır. Pumpelly'nin Avrupa dışında farkı bir coğrafyaya, Avrupa'nın kendine ait olarak kabul ettiği gelişim sürecinden bir aşamayı sorgulaması aslında onun, bu gelişimi Hint Avrupa'lıların kökeni ile ilişkili görmesinden kaynaklanmaktadır. Terimin Avrupa dışında kullanılır hale gelmesinin dışında, Pumpelly'nin kavrama ve Neolitik araştırmalara kazandırdığı en büyük katkı öne sürdüğü Vaha Kuramı ile birlikte kuramsal tabanda; arkeologlar, antropologlar, sosyologlar, bitki ve hayvan bilimciler ve iklim bilimcilerin ilgisi çekmiş olmasıdır (Özdoğan, 2004:45). R. Pumpelly'nin Vaha Kuramı'nı ortaya attığı yıl olan 1906 aynı zamanda da Darwin'in evrim teorisinin doruğa ulaştığı yıl olması bakımından önemlidir. Bu noktadan sonra giderek daha geniş çevrelerce, insan-doğa ilişkisinin ve toplumun şekillenmesinde doğanın rolü konuları önem kazanacaktır.

Neolitik Kavramının Yakındoğu'ya aktarılışı ise Mısır'ın tarihöncesinin araştırılması yoluyla olacaktır. Jacques Jean Marie de Morgan, araştırdığı Naqada mezarlarının alt tabakalarında Avrupa'da tanımlanan Neolitik ile benzer buluntulara sahip bir kültürle karşılaşır ve o yıllarda Sir. F. Petrie de dahil bölgenin tarihi üzerine çalışan araştırmacıların aksine bunları Neolitik olarak adlandırır. Daha sonra Sir F. Petrie'de bunu kabul edecek ve Yakındoğu'da Neolitik Çağ'ın yaşandığına kanıtlar artacaktır. Diğer yandan da uygarlığın Mısır'dan yayıldığına dair tezler dolayısıyla Sakçagözü'nün alt tabakasında rastlanan öğeler buna kanıt olarak kabul edilecek ve Neolitik terimi bugünkü çekirdek bölgeye taşınacaktır.

Ancak aktarımla birlikte izlenen bu süreçte Neolitk kavramının açılımına dair büyük değişiklikler bulunmamaktadır. Değişim daha çok buluntu topluluğunun içinde yer alan tip nesnelerinin çeşitlenmesinde görülür, örneğin Mısır'da yassı balta bulunmamıştır. Ve bu süreçte çanak çömlek yerleşik toplumlara ve çiftçi köy yaşantısına işaret ettiği düşünüldüğü için Neolitik için bir tip nesnesi haline gelmiştir.

Neolitik'in açılımını sosyo-ekonomik yönden ele alan ise G. Childe olacaktır. Böylece Childe, Neolitik'i tip nesnelerin tanımladığı bir çağ adlandırması olmaktan çıkarıp, yaşam biçimini yansıtan bir açılım getirmiştir. Childe, yassı baltanın Neolitik'in tanımlamasında birinci gösterge olmasına karşı çıkmıştır. Neolitik'i önceki süreçten tümüyle farklı olarak gören Childe, bunun yansımalarının da sadece bir yassı balta ya da çanak çömlek kullanımı ile açıklanamayacağını öngörmüştür. Ona göre bir yerleşmenin Neolitik olarak tanımlanabilmesi için bakılması gereken, araştırmadan elde edilen buluntu topluluğunun tamamıdır. Childe, Neolitik'i ekonomik bir devrim olarak görmüş ve bu yönüyle Endüstri Devrimine benzetmiştir. Neolitik kavramına üretimci köy toplumu tanımlamasını getirmiştir. Kurduğu modelde Marksizm'den etkilenerek buradan aldığı kavramları dahil etmiştir. Eşitlikçi, basit aletleri ve yaşam tarzı ile ilk üretimci köy toplumu portresi çizmiştir. Childe'ın bu Neolitik tanımı, günümüzde kısmen geçerliliğini yitirmiş olsa da uzun yıllar kabul görmüştür. Ancak Childe o yıllara kadar, zaman zaman çağ, zaman zaman da yalnızca belirli bir bölgeye ait bir uygarlık olarak düşünülen Neolitik tanımının, aslında bir ekonomik değişimi ve yeni bir yaşam biçimini ifade ettiğini ortaya koymuştur. Ona göre Neolitik, farklı biçimlerde besinini üreten (çiftçi, balıkçı vs), farklı coğrafyalarda, farklı zamanlarda yaşayan toplumlar için kullanılabilmektedir.

Childe'ın ardından Neolitik kavramına bir diğer açılım da Robert Braidwood tarafından getirilmiştir. Childe'ın sosyo-ekonomik tanımlamalarla bütünleştirdiği ancak temelde geleneksel çağlar ayrımına bağlı kaldığı kavramı Robert Braidwood, "İlk Üretimci Köy Toplulukları" olarak tanımlamış ve Neolitik sözcüğünü kullanmayı reddetmiştir. Ancak bu farklılık dışında Braidwood'un da kavramı Childe'dan çok farklı şekilde kullanmadığını görmekteyiz. İlk üretimci köy topluluklarına geçişi incelemek için bir araştırma planı belirleyen ve bu araştırmaya Neolitik kavramının açılımında yer alan, kültür, doğal çevre, kültüre alma evcilleştirme, iklim gibi yönlerini inceleyebilecek bir ekip kurmuştur. Bu şekilde o tarihe kadar soyut olan Neolitik kavramının ifade ettiği yaşam biçimini arazide inceleyebilmiş ve Jarmo kazısı ile birlikte tam da Childe'ın ve kendinin öngördüğü

gibi basit ve yalın bir yaşamı olan, tarım ve hayvancılıkla uğraşan yerleşik bir köy toplumu ortaya çıkarmıştır. Onun bu çalışması ile Neolitik Kavramının arazide somutlaşmıştır. İlk üretimci köy topluluklarına geçişi incelemek için bir araştırma planı belirleyen ve bu araştırmaya Neolitik kavramının açılımında yer alan, kültür, doğal çevre, kültüre alma evcilleştirme, iklim gibi yönlerini inceleyebilecek bir ekip kurmuştur. Bu şekilde o tarihe kadar soyut olan Neolitik kavramının ifade ettiği yaşam biçimini arazide inceleyebilmiş ve Jarmo kazısı ile birlikte tam da Childe'ın ve kendinin öngördüğü gibi basit ve yalın bir yaşamı olan, tarım ve hayvancılıkla uğraşan yerleşik bir köy toplumu ortaya çıkarmıştır. Onun bu çalışması ile Neolitik Kavramının arazide somutlaştığını söyleyebiliriz.

Braidwood'un ardından gelişen bu süreçten bahsetmeden önce onunla birlikte K. Kenyon'un günümüzdeki biçimiyle Neolitik kavramına getirdiği açılımlardan da söz etmek gerekiyor. Kenyon, Braidwood'un Jarmo kazısını yaptığı sıralarda Eriha'da çalışmaktadır. Braidwood Jarmo'da basit çiftçi köy toplumu ile karşılaşmışken, Kenyon Eriha'da hiyerarşik bir düzene sahip ve bunu küçük buluntularından mimarisine dek açıkça belli eden bir toplumla karşılaşır. Daha da önemlisi Kenyon'un bu karşılaştığı tabloda çanak çömlek bulunmamaktadır. Jarmo'dan daha eski olan Eriha'da ortaya çıkan bu durum, basit, eşitlikçi olduğu düşünülen Neolitik topluma uymadığı için kabul edilmemiştir. Kenyon'un bu savına karşı en ateşli şekilde karşı çıkanların başında ise Braidwood gelmektedir. Ancak hemen hemen on yıl sonra kazmaya başladığı Çayönü yerleşmesi de Eriha'yı doğrular nitelikte olacak, Braidwood ise bunu mimarinin özenli olmasına bağlayacaktır.

Braidwood'un hemen ardından Childe'a göre Neolitik kavramının açılımında büyük bir değişim olmadığı gözlemlense de, "Neolitik'e neden geçildi ?" sorusu giderek araştırmaların en büyük ilgi odağı haline gelmiştir. Aynı zamanda da 1960'lı yılların sonunda Yeni Arkeoloji adı verilen akımın ortaya çıkışı ile paralel gelişen süreçte, bu sorun çeşitli formüllerle ele alınmıştır. Braidwood'la başlayan doğa bilimcilerinin kazılara katılması ve arkeo-zooloji, arkeo-botani gibi dalların ortaya çıkması ile daha detaylı çalışmalar yapılmaya başlanır ve bu nedenle kazılar da

hassaslaşır (Özdoğan 2004:50). Bunun sonucunda bilgiler çoğalıp ve çeşitlenmiş olsa da, ancak bu kez de kazıların alanları sınırlanmıştır. İstatistiksel ve matematiksel formüllere dayanan çalışmalar ile yeterli bilginin sağlanabildiği kanısı ile sondaj niteliğinde kazılar yapılmış, mimari yerleşme düzeni, sanat eserleri gibi öğeleri araştırmak eski kafalılık olarak görülmüştür.

Neolitik kavramının geçirdiği değişim ve bunun sonucunda araştırmaların yönlenişi ileride daha detaylı ele alınacaktır. Ancak burada kısaca belirtmek gerekirse bugün Neolitik, eşitçil olmayan, katmanları belirgin bir düzeni, tapınak ekonomisini, uzak bölgeler arası ticaret, bilgi ve teknoloji aktarımını, uzman zanaati, mega yerleşmeler gibi adlamaları içeren bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Özdoğan 2004:50).

D. Yakındoğu'da Neolitik Çağ Araştırmalarının Gelişimi

Bir önceki başlık altında da belirttiğimiz gibi, Yakındoğu coğrafyasında Neolitik teriminin ilk kullanılışı Jacques Jean Marie de Morgan (1857-1924)'a aittir. De Morgan'ın jeoloji ve kaya formasyonları ile ilgilenen babası da, Fransa'da Champagne bölgesinde 1800'lerin ortasında Fransa'nın ilk Neolitik kültürünü tanımlayan kişidir. De Morgan da babası gibi jeoloji ile ilgilenir ve Mortillet'in yanında müzede çalışır. Mısır'a gider ve daha sonra Sir Flinders Petrie'nin çalışacağı Naqada'da araştırmalarına başlar. Burada karşılaştığı en erken mezarları "Etnographie Prehistorique" adlı kitabında Neolitik olarak tanımlamıştır (Quibell, 1898:11). Onun ardından çalışmaya başlayan Sir F. Petrie ise Morgan'ın bu tanımlamasına bir süre karşı çıkmıştır. Hanedanlık öncesi döneme tarihledikleri bu bulguların, eski Mısırlı'lara değil dışarıdan gelen "Yeni Irk" olarak adlandırdığı topluluğa ait olduğunu iddia etmiştir. Ancak daha sonra Morgan'a katıldığı görülecektir. Sir F. Petrie ile birlikte çalışmış olan J.E. Quibell (1867-1935) ise "El Kab" (1898) adlı araştırma raporu niteliğindeki kitabında "Yeni Irk", "Libyalılar" ya da "Neolitik" olarak tanımlanan büzülmüş durumdaki iskeletleri ve farklı çanak

çömleği ile artık belirginleştiğini tanımlar. Bunların diğer tip mezarlar içinde ayrılabildiğini söyler.

Böylece Avrupa'dan sonra Neolitik, Yakındoğu'da da tanımlanmış olur. Bu konuda yapılan yorumların uygarlığın Mısır'dan yayıldığı tezlerine koşut olduğu görülür.

Lewis H. Morgan'ın Ancient Society'de, gelişim aşamalarında çanak çömleğin Barbarlığın alt aşaması için belirleyici öğe olması ve Neolitik'e denk gelmesi ile arkeologlar bu tek belirtiye dayalı yorumlar yapmışlardır.

Ancak Yakındoğu'da Neolitik Çağ'ın araştırma amacı olarak tanımlanması 1940'lı yılları bulacaktır. 20.yy'ın başlarından bu ortasına kadar bölgede Neolitik Çağ'a ait buluntularla tesadüfen karşılaşılan ve yorumlanan araştırmalar da yok değildir. Ancak arazi araştırmalarının azlığı, bunun yanında buluntu topluluğu ve kronolojiye dayalı bakış açısı, Childe gibi bu konuda düşünce üreten araştırmacıların yeterli arkeolojik veriye sahip olmamalarına neden olacaktır.

Bu ilk yıllarda yapılan çalışmaların çok küçük bir kısmı, Batı Asya'nın Pleistosen arkeolojisine aittir. Büyük bir çoğunluğu ise Nineve, Babylon, Byblos, Meggido ve Eriha gibi İncil ve Tevrat Arkeolojisi gelenekli ya da eski çağ tarihi ile ilgilidir. Bu büyük yerleşmelerden bazılarında dar ve yarma şeklinde açmalarda ya da sondajlarda az miktarda tarihöncesi malzeme ile karşılaşılır. O yıllarda bu tip büyük höyüklerde tarihöncesi için araştırma yapmak ekonomik açıdan çok zahmetlidir ve küçük höyükler de ilgi çekmemektedir. (Braidwood ve Howe 1960:2). Örneğin 1920'lerde, Lübnan'ın kıyı şeridindeki Byblos'da, Montet (1921-1924) ve ardından Dunand (1926-1959) oldukça kalın bir Neolitik Çağ dolgusuna rastlarlar. Dunand burada Neolitik silsileyi; ***Néolithique Ancien***, ***Néolithique Moyen*** ve ***Néolithique Récent*** olarak üçe ayırır (Banning, 1998:193). Kuzey Mezopotamya'da ise 1930'larda M. Mallowan tarafından yapılan yoğun yüzey araştırmaları sonrasında Tell Arpachiyah, Tepe Gawra ve batıda Amik Ovası yerleşmelerinde kazılar başlar. Buralarda tarihöncesi dolgular kalın olmasına

rağmen, kazıcılar bu tabakalarla yalnızca karşılaştırmalı stratigrafi ya da kültürel kronoloji açısından ilgilenmişlerdir (Wright, 1971:448).

Bu araştırmalarda göze çarpan bir diğer özellik de, uygarlığın Mısır'da doğduğuna ve dünyaya buradan yayıldığına dair Perry ve Smith'inki gibi tezlerle koşut düşünülmeleridir. Bu kazılarda ortaya çıkarılan buluntulardan özellikle çanak çömlek, Mısır envanteri ile karşılaştırılmaktadır ve Neolitik'in Mısır'dan Yakındoğu'nun geri kalanına yayıldığı düşünülmektedir.

Paleolitik araştırmalar ise Dorothy Garrod ve René Neuville gibi araştırmacılar tarafından 1920 ve 1930'larda mağaralar ve kaya sığınaklarında kazılar ve yüzey araştırmaları şeklinde yapılmaktadır. Zarzi, Hazar Merd, Tabun, Oumm Qatafa ve Qafzeh gibi buluntu yerleri, Alt Paleolitik'ten Natuf'a kadar bir gelişimi göstermiştir. Bu çalışmalar da tarım öncesi döneme yöneliktir, ancak avcı-toplayıcılıktan nasıl tarıma geçildiğini araştırmaz (Wright 1971:449). Ancak Susa gibi kent yerleşmelerinin altında ilk üretimci topluluklar olduğuna uzun süre inanılmıştır (Wright 1971:448).

Buzy'nin 1928 yılında Doğu Akdeniz'in güneyinde, Tahun Vadisi'nde yüzey buluntuları üzerine raporunda, Tahunian olarak adlandırdığı buluntu topluluğu arasında havan, ufak düzeltili orak bıçaklar bulunmasına rağmen, bu kültürü Mezolitik Çağ'ın son aşamasına koyar. Çünkü Avrupa'da Neolitik Çağ'ı Mezolitik Çağ'dan ayıran kriter olan yassı baltayı buluntuların arasında görememiştir (Banning 1998:189).

1900'lerin başında yapılan araştırmalarda Yakındoğu'da arkeolojinin Avrupa kaynaklı terminoloji ile uygulandığı görülmektedir. I. Dünya Savaşı sonrasında Filistin'in İngiliz hükümetinin yönetimine geçmesi ile Eski Eserler Departmanı da kurularak Petrie'nin öğrencilerinden biri olan John Garstang, Enstitünün yönetimi görevini alır. Garstang, kutsal topraklar olarak kabul edilen bölgenin Tevrat'tan oluşturulan kronolojiye göre değil Avrupa arkeolojisinde geçerli olan Üç Çağ Sistemine göre uygulanmasına karar verir. Avrupa terminolojisinin uygulanışı

nedeniyle, Yakındoğu'da Neolitik Çağ'ın Avrupa'daki karşılığı ile aynı özelliklere sahip olması beklenmiş ve buradaki buluntu toplulukları arasında da dönemin tipik özelliği olduğu öngörülen yassı balta aranmıştır.

İlk kez bilinçli şekilde küçük boyutlu ve kolay kazılabilir bir köy yerleşiminin yüzey buluntuları sonrasında bilinçli olarak kazısı M. Mallowan tarafından Arpachiyah'da yapılmıştır. Bundan öncesi için durum oldukça karışıktır, çünkü M. Mallowan'dan önce Güney Mezopotamya'da çekici boya bezemeli çanak çömleğe sahip tarihöncesi höyüklerde sondajlar yapılmıştır (Braidwood ve Howe, 1960:5).

Neolitik kavramına ekonomik, teknolojik ve çevresel açılımlar kazandıran ve bunu arazide incelenebilir bir sorun haline getiren Gordon Childe'ın ardından R.J. Braidwood'un yaptığı araştırmalarla, kavramın somutlaşmaya başladığını görmekteyiz. II. Dünya Savaşı'nın ardından gelen bu süreçte önemli bir etken de Kenyon'un Eriha'da elde ettiği bulgulardır. Böylece o yıllara kadar arazide kronoloji amacıyla incelenmiş ve çokça da düşünsel boyutta irdelenmiş Neolitik, küçük bir köyün basit konutları ile, bitki ve hayvan kalıntıları, besin elde etmek ve işlemek için yapılmış aletleri ile ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda büyük etkisi olduğunu söylediğimiz Eriha'da, Kenyon'un Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'i tanımlanması, Neolitik'in belli tip nesneler içinde düşünülmesinin de yolunu kapamış ve buluntu topluluğu ile değerlendirilmesi gereken bir yaşam biçimi olarak görülmesine yol açmıştır. Bu iki araştırmacı arasında gelişen, hangi yerleşmenin daha eski olduğuna dair tartışma, tüm yukarıda bahsedilen tabloya ek olarak onları takip edecek araştırmacılara da örnek olmuş ve besin üretimine geçiş olarak nitelendirilen Neolitik'e ilk olarak nerede geçildiğini araştırmak, bitki ve hayvanların üzerinde insanların etkisinin en eski örneklerini bulmak şeklinde yeni bir sorun ortaya koymuştur. Bu yolda yapılan araştırmalar günümüze dek devam edecektir.

II. V. G. CHILDE'IN YAKINDOĞU'DA NEOLİTİK'E YAKLAŞIMI

A. V. Gordon Childe'ın Yaşamı, Çalışmaları ve Düşünsel Altyapısı

1. V.G. Childe'ın Yaşamı

Bu bölümde G. Childe'ın biyografisi yerine yaşam öyküsü anlatılmaktadır. Daha kapsamlı biyografileri ise bulunmaktadır[26].

Vere Gordon Childe, Avustralya'nın Sidney kentinin kuzeyinde, 1892 yılında dünyaya gelmiştir (Trigger,1987:1)[27]. Babası, Stephen Childe, Anglikan kilisesi psikoposudur ve 1878 yılında Avustralya'ya, İngiltere'den göç etmiş bir "High Chuch"[28] sempatizanıdır. Genç Childe'ın kitaplara olan yoğun ilgisi ve kurumsal dine karşı durması ve böylece ateist olmasına, babasının baskısının neden olduğu çeşitli biyografilerinde öne sürülmektedir (Sherrat, 1997:40; Trigger, 1987:1). Ayrıca oldukça utangaç ve içine kapanık olan G. Childe'ın, memnun olmadığı dış görünümü -Max Mallowan bu durumu çocuklukta geçirdiği bir hastalığa bağlar- ile aksanlı konuşmasından rahatsızlık duyduğu ve akademik başarılar elde ederek sosyal anlamda eksikliklerini tamamlama eğiliminde olduğundan da bahsedilmektedir (Sherrat, 1997:40).

G. Childe, 1913 yılında, parlak bir öğrenci olarak Sydney Üniversitesi'nden Latin, Yunan ve Felsefe konularındaki eğitimini üstün bir başarı ile tamamlamıştır (Sherrat, 1997:41). Yine bu yıllarda, politikaya olan ilgisi nedeniyle bu konuda kendi kendini de yetiştirmiş olduğu bilinmektedir (Sherrat, 1997:40). Childe'ın mezuniyetiyle birlikte aldığı onur ödülü, onun Oxford Üniversitesi'ne[29], burslu olarak kabul edilmesini sağlar. Böylece 1914 yılında İngiltere'ye, Klasik Arkeoloji

[26] Daha kapsamlı biyografileri için Bkz.: Sally Green (1981) **Prehistorian: a biography of V. Gordon Childe,** Bruce G. Trigger (1980) **Gordon Childe: revolutions in archaeology,** (Gathercole, 1994)
[27] (Bkz.: Resim 10)
[28] İngiliz Kilisesi'nin ayinlere büyük önem veren bir bölümüdür. Roma Katolik Kilisesi'ne yakından bağlılığı ile bilinir.
[29] O tarihteki adıyla "Queens Colledge Oxford"

ve karşılaştırmalı filoloji konularında eğitim almak için yola çıkar (Sherrat, 1997:41; Trigger, 1989:169). O yıllarda üniversite ortamı, savaş nedeniyle oldukça tenhadır (Sherrat, 1997:41). Üniversite yılları, Childe'ın pek de hoşlanmadığı bir dünyanın özelliklerini yaşamına sokmuştur. Öyle ki daha Sydney'de bir üniversite öğrencisi iken etkin bir sosyalist ve savaş karşıtı olan Childe, İngiltere'ye geldiğinde kendini savaşın tam da ortasında bulacaktır. O yılların diğer bir özelliği de üniversitede Tarihöncesi Ege araştırmalarına karşı büyük bir ilginin oluşmuş olmasıdır. Bu konuda en büyük etkinin nedeni, Ege'nin tarihöncesinin aydınlanmasına öncülük eden Profesör J.L Myres ve Sir Arthur Evans'ın burada öğretim görevlisi olmaları ve yaptıkları çalışmalardır (Sherrat, 1997:41). Ege, Tarihöncesi Balkanlar ve Doğu Akdeniz konularında çok geniş bilgiye sahip olan Sir Arthur Evans o yıllarda Knossos kazıları ile dünya çapında ün kazanmıştır. 1910 ve 1939 yılları arasında Evans gibi çok yönlü bir eğitim süreci -Klasik Dönem ve coğrafya- ardından, Kıbrıs'ın arkeolojik eser koleksiyonlarını düzene koymuş ve Yunanistan'da kazılar yapmış olan J.L Myres ise, Wykeham kürsüsünde Eski Çağ Tarihi profesörü olarak görev yapmaktadır (Sherrat, 1997:41). Bu iki araştırmacının, Childe'ın özellikle de ilk çalışmalarında oldukça belirgin ve kalıcı izler bıraktıkları görülmektedir.

Bir Klasik Dönem uzmanı olan, Childe'ın tarihöncesine ilgi duyması karşılaştırmalı filoloji yoluyla olmuştur. Arkeolojiden elde edilen veri ile karşılaştırmalı filolojiden edindiği geniş perspektifi birleştirmesi, ilk çalışmalarının karakteristiği olarak kabul edilmektedir (Sherrat, 1997:41). Ancak Orta Avrupa için bir kronoloji iskeleti kurmak istemesi ve bunu karşılaştırmalı stratigrafi ile biçimlendirmeyi amaçlaması, daha sonradan "doğal olarak sonuç vermeyen" diye niteleyeceği filoloji çalışmalarından daha çok ilgisini çeker (Braidwood, 1958:733). Childe, Avrupa arkeolojisine yönelmesinin nedenini, Hint-Avrupalılar'ın kökenini bulmak ve onların ilkel kültürünü anlamak olarak tanımlamıştır (Childe, 1958:70). Childe, "The Influence of the Indo-Europeans in Prehistoric Greece", "Hint-Avrupalılar'ın Tarihöncesi Yunanistan Üzerindeki Etkileri" konulu tezini Myres'ın danışmanlığı altında tamamlamaktadır (Sherrat, 1997:41). Childe, Myres ve Evans'ın Eski Yunan'a ait bulgularını da birleştirecektir (Childe, 1958:70).

I. Dünya Savaşı tezini yazdığı bu yıllarda Childe'ı da etkileyecek ve pek çok genç gibi o da ordunun tatbikatlarına katılacaktır. Ancak militarizm karşıtı görüşleri çok geçmeden daha ağır basacak ve 1916 yılında üniversite yurdundan ve Queens'den ayrılarak Rajani Palme Dutt'la beraber bir ev tutacaktır (Sherrat, 1997:41). Childe, yaşamında önemli bir yer tutan Palme Dutt ile, 1914-1916 yılları arasında üniversitede okurken tanışmıştır ve sonradan birlikte İngiliz Komünist Partisi'ni kuracaklardır (Sherrat, 1997:41). Bu sıralarda ise Hegel, Marks ve politika üzerine fikir alışverişi yapmaktadırlar (Trigger, 1987:1). Childe'ın bu dönemde, yoğun biçimde politik etkinliklerde de rol aldığı bilinmektedir; Üniversite Sosyalist Topluluğu'nda (University Socialist Society) aktif üye, Zorunlu Askerliğe Karşı Birliktelik (No-Conscription Fellowship) ve bunlar gibi farklı radikal örgütlerin destekleyicisidir.

Childe, Oxford'daki eğitimini tamamlamasının ardından 1917 yılında, yalnzca 4 yıl boyunca kalacağı ana yurdu Avustralya'ya döner. İlk önce akademik bir kurumda iş aramış fakat politik görüşleri nedeniyle girişimleri sonuçsuz kalmıştır (Sherrat, 1997:41). Çünkü Oxford'da radikal ve aktif bir barış yanlısı olduğu Avustralya'da da çok iyi bilinmektedir ve bu nedenle başvurduğu üniversitelerde çok parlak bir akademik geçmişi olmasına rağmen, üniversite yönetimleri tarafından işe alınmaz. Nihayet lisede öğretmenlik yapmaya karar vermiş ancak çok geçmeden, çocuklarının "İngiliz" olarak yetiştirilmesini isteyen bir veli tarafından uygunsuz, yani Bolşevik görülerek okul müdürlüğüne şikayet edilmiş ve öğretmenlik deneyimi böylece sona ermiştir (Mulvaney, 2005).

Childe, Avsutralya'da başvurduğu üniversitelerin kapıları kendisine kapanınca her zaman bir biçimde aktif olduğu politikaya bu defa resmen atılmıştır. O tarihlerde yeni seçilen New South Wales'in İşçi Partili başkanı John Storey'e genel sekreterlik yapmaya başlar (Sherrat, 1997:41 ; Trigger, 1987:1). 1921 yılında ise parti tarafından Londra'ya, Araştırma ve Halkla İlişkiler görevlisi olarak Avrupa'daki işçi hareketleri ile bağlantı kurması ve basın bildirisi hazırlaması için gönderilir. Ancak Londa'ya vardığından bir iki hafta sonra İşçi Partisi Hükümeti düşer ve Childe da böylece görevinden olur (Sherrat, 1997:41). Bu olaydan sonra

Londra'da kalır ve politika ile üniversitede bir kariyer yapma arasında karar vermeye çalışırken bir yandan da iş aramaya başlar (Sherrat, 1997:42). Childe bu dönemde yaklaşık 1922 ve 1924 yıllarında Oxford'dan arkadaşı Rajani Palme Dutt'un kurucusu olduğu Labour Monthly adlı sol görüşlü politika dergisinde, Avustralya'nın politik durumu üzerine biri kendi adıyla diğeri ise halen New South Wales yönetiminin Londra'da görevlisi olduğu için takma isimle iki makale yayınlamıştır (Gathercole, 1994:25). 1923 yılında Avustralya işçi sınıfının haklarını savunan kitabı "How Labour Governs"'ı yazmış, arkeoloji çalışmalarını Fransızca, Rusça ve İtalyanca gibi dillerden tercüme etmiş ve kıta Avrupa'sındaki müzeleri ziyaret etmiştir (Sherrat, 1997:42). Childe ölümüne dek bu tip ziyaretler yapmayı sürdürecektir. Onun bilimsel kimliğinin önemli bir özelliği çok sayıda Avrupa diline hakim olması ve güçlü resim hafızasına sahip olmasıdır. Böylece tüm Avrupa'da ziyaret ettiği müzelerdeki buluntuların arasındaki benzerlikleri kolayca kavrayabilmiştir. Bunun yanında maddesel kültürü çok iyi bilmesi ve her fırsatta müzeleri ziyaret ederek malzemeyi çalışması ve basılmış ya da basılmamış yayınları takip etmesidir (Case, 1980:65). Childe, pek çok kazıyı da ziyaret etmiş ve gelişmeleri sürekli takip etmiştir. Childe'ın sürekli taze tuttuğu bu geniş bilgisi yanında çok önemli bir yeteneği de vardır. Bu, onun hem detayı inceleyebilmesi hem de aynı zamanda bütünü görebilmesidir. Bu özellikleri ile Avrupa'nın tarihöncesine ait ilk sentezini oluşturmuştur. 1925 yılında ise, Profesör Myres'ın yardımıyla Royal Anthropological Institute'de kütüphaneci olarak işe başlar. Bu sırada "**The Dawn of European Civilization"**ı (1925) ve kısa süre sonra da **"The Aryans"** (1926), ve **"The Danube in Prehistory**"yi (1929) arka arkaya yazacaktır (Sherrat, 1997:42). "**The Dawn of European Civilization**" çok geçmeden Avrupa'nın tarihöncesi üzerine çalışan araştırmacılara yol gösterici bir kaynak olur ve bu başarısının kendisine kazandırdığı ünün de etkisiyle Childe, 35 yaşında Edinburg Üniversitesi'nde Abercromby'nin vasiyetiyle açılan Prehistorya Kürsüsü'ne profesör olarak kabul edilir. Childe, kürsünün Avrupa'nın tarihöncesine hakim olma ve Avrupa dillerini bilme şartlarını fazlasıyla karşılamaktadır (Sherrat, 1997:42). Burada araştırmalarını devam ettirmesi için kendisine çeşitli olanaklar sağlanır. Böylece G. Childe, politik kariyerini bırakarak kendini tümüyle arkeolojiye adar. Childe, Abercromby Kürsüsü'nü devraldıktan bir yıl sonra Bilim Adamları Birliği'ne

katılır. Çok geçmeden Edinburg Üniversitesi'ni temsil görevini üstlenir ve 1946 yılında da Ulusal Yürütme Komitesine üye olur (Gathercole:1994:28).

Childe, **"The Dawn of the European Civilization"**'da oluşturduğu sentezi daha da geliştirerek Orta Avrupa'nın tarihöncesine ait oldukça kapsamlı bir çalışmasını, **"The Danube in Prehistory"**yi meydana getirir (Sherrat, 1997:42). Childe'ın bu çalışması da çok geçmeden yol gösterici bir kaynak olarak kabul edilmeye başlanır (Trigger, 1987:2). Childe, bu ilk çalışmaları için yerel olarak incelenen ve birbirinden bağımsız arkeolojik verileri toplamakla kalmadığını aynı zamanda da Avrupa'da farklı geleneklerle yapılan arkeolojinin bakış açılarını ve yöntemlerini kendi düşünsel süzgecinden geçirerek birleştirdiğini belirtmekte fayda vardır. Alman arkeoloji geleneğinden Kossina'nın kültür kavramını incelemiş, yeniden yorumlamış, sistematik hale getirmiş ve bunu yaparken de ırkçı yaklaşımlardan arındırmıştır. Ayrıca Childe, Evans ve Myres'ın yoluyla İngiliz yayılımcı ekolünün açıklamalarını da benimsemiştir. Edinburg Üniversitesi'nde tarihöncesi kürsüsünde bulunduğu yıllar içinde ve Skara Brae'de yaptığı kazılar sayesinde İskandinav arkeolojisinden de çıkarımları olacaktır. Childe'ın özellikle tipolojiye verdiği ağırlık ve Montelius'un yayılıma dair yorumunu, tarihöncesinde deniz yolunun önemi ve ticari ilişkilerin kültürlerin aktarımında büyük önem taşıdığına dair yaklaşımı buradan edinecektir. Childe'ın tüm bu bahsedilen çalışmaları, ileride geleneksel arkeoloji ya da kültür tarihi olarak isimlendirilecek arkeoloji geleneğinin de temellerini atar. Bu gelenek, 1960'larda ortaya çıkan Yeni Arkeoloji'nin karşı çıkışlarına rağmen, bazı değişiklikler ve yenilemelerle pek çok ülkede, halen arkeolojinin temelde bir tarih bilimi olduğunu düşünen araştırmacılar tarafından uygulanmaktadır.

Childe, Edinburg'da yaklaşık 20 yıl geçirir, fakültede ders yükü çok ağır olmadığı için de kendini rahatlıkla araştırmalarına adar. Burada çalışığı yıllarda, uzun süreli ve uzak mesafeli geziler için imkan bulur, Yakındoğu'ya, Kuzey Amerika'ya ve 1935 yılından itibaren birkaç kez Sovyetler Birliği'ne, buradaki arkeoloji çalışmalarını incelmek için yaptığı geziler de bakış açısını oluşturmasında

büyük önem taşımaktadır. O yıllarda Sovyet Rusyası'nda arkeolojinin amacı tarihsel materyalizm yaklaşımıyla tarihöncesi dönemde ortaya çıkan gelişimleri incelemektir. Sovyet arkeolojisinde, kültürlerin değişiminin teknoloji ile açıklanmasına karşı çıkılmaktadır ve değişimin sosyal organizasyon konteksi içinde anlaşılması gerektiğine dair bir kanı egemendir. Bu aynı zamanda, Marks'ın insanlık tarihini şekillendirenin teknoloji değil, bu çatışmalar olduğu savına uygun olarak arkeologların, sınıflar, üretici güçler ve üretim ilişkileri arasındaki çatışmalara yoğunlaşmalarına yol açmıştır. Bu nedenle Sovyetler'de arkeoloji, Avrupa'da o yıllara dek süregelen biçimiyle, özellikle maddesel kalıntıları tipoloji ve kronoloji oluşturmak için inceleme eğiliminden farklı olarak, bunları üreten toplumları da yeniden kurgulamaya dayanmaktadır. Burada arkeologlar, üretim biçimini anlamaya çalışıyor, mümkün olduğu kadar doğru biçimde teknolojiyi belirlemeye ve sosyal organizasyon ile ideolojiyi anlamaya çalışıyorlardı. Sovyet arkeolojisinin diğer bir önemli özelliği de, sıradan insanların geçmişini, onların nasıl yaşadıklarını araştırıyor olmasıdır. Bu nedenle de yerleşme, kamp yerleri, işlik yerleri vs. gibi arkeologların önceden görmezden geldiği kavramları araştırıyorlardı (Trigger, 1987:3). Childe, buradaki arkeologların Marks'ın topluma dair tahlillerini arazide inceleyebildiklerini ve maddesel kalıntılara dayanarak tarihöncesi toplulukların gündelik yaşamlarını, toplumsal ilişkilerini açıklayabildiklerini görmüş ve oldukça etkilenmiştir. Böylece ömrünün son 20 yılında çalışmalarını bu bakış açısı ile yapmış ve bu arkeoloji geleneğini, Sovyetler dışına taşıyan kişi olmuştur (Gathercole, 1994:38). Ancak bu noktada Childe'ın Sovyetler'de az önce bahsettiğimiz gelenekle arasında önemli düşünsel farklılıklar bulunduğunu da belirtmek gereklidir. Childe, Marks'ın düşüncelerinin ve açıklamalarının dogma olarak kabul edilmesine karşı çıkmıştır. Marks'ın sosyo-ekonomik düzenlere dair çıkarımlarını, eleştirdiği Sovyet arkeologların aksine, birebir uygulamaktan kaçınmış, bunun yerine arkeolojinin sunduğu kanıtlar içinde değerlendirme yapmayı seçmiştir. Böylece kapsamlı arkeoloji bilgisi ile karşılaştırmalı olarak, Karl Marks ve Friedrich Engels'in, ekonomiye dayalı toplumsal gelişim modellerini, Morgan'ın kültürel evrim şemasına uygulayarak tarihöncesi dönemden itibaren üretim ilişkilerine dayanan insanoğlunun kültürel gelişimini irdeleyen yapıtlar yazmıştır. Ancak Childe, bu düşünürlerin, arkeolojik veriler hakkında yeterli bilgiye ulaşamamaları nedeniyle, tarihteki kültürel

çeşitliliği göz ardı ettiklerini belirtmiş ve böylece açıklamalarının genel geçer yapısını eleştirmiştir. Ancak onların üzerinde durduğu sosyo-ekonomik olguların insanoğlunun yaşam tarzını ve kültürel gelişimini açıklamadaki önemine de katılmaktadır. Böylece Childe, geliştirdiği sosyo-ekonomik kavramları, insan topluluklarının yaşam tarzı ve dolayısıyla kültürel gelişimleri açıklama bağlamında arkeolojiye uyarlar. Childe ile o yıllarda Sovyet Rusya'da yapılan Marksist arkeoloji arasındaki kültürlerin değişimine dair bu düşünsel farklar, Marksist bakış açısıyla toplumların iç çelişkilerini kültürlerin değişiminde rol oynayan tek etken olarak kabul Sovyet arkeologların aksine, Childe bu açıklamaların yanına kültürlerin dışından gelen etkenleri; kültürel yayılım, kültürel ilişkiler ve çevresel değişiklikleri de katmış olması olarak göze çarpmaktadır. Bu gibi nedenlerde Childe'ın Marksizm'i ne ölçüde uyguladığı, özellikle de Sovyet arkeologlar için tartışma konusu olmuştur. Childe'ı takdir etmelerine rağmen, yoğun olarak eleştiri getirmişlerdir. Yöneltilen bu eleştirilerin temelinde genelde, onun çok okunan kitaplarında uyguladığı şekliyle Marksizm'in, Marksist-Leninist ilkelere uygun olmadığı düşüncesi yatmaktadır. Bunu, kısmen de Childe'ın sentezinde sınıf çatışmalarına yer vermemesine dayandırmışlardır (Gathercole 1994:44). Childe'ın buna cevabı ise, arkeolojik kayıtta kanıtı elde edilemeyecek durumları yorumlarına dahil etmekten kaçınmış olduğudur. Batılı arkeologların bir kısmı ise onun Marksist olduğunu çoğu kez görmezden gelerek, Mallowan gibi "*politik fikirlerini pek azımız ciddiye alırdık*" diyeceklerdir (Mallowan 1977:234 alıntı Gathercole 1994:44). Ancak Piggot ve Clark gibi, onun Marksist olmasından rahatsızlık duyan batılı meslektaşları ise, ilginç şekilde Childe'ı, ilkelerine yeterince bağlı olmadığını söyleyen Sovyet arkeologların tam tersine, tam bir Marksist-Leninist olmakla eleştireceklerdir (Gathecole 1994:44). Yine de Childe'ın Marksist olmasının bilim çevrelerinde yarattığı rahatsızlığı İngiltere'de ağır biçimde hissetmediği söylenebilir. Bunun yanında Amerika Birleşik Devletleri yönetimi, soğuk savaş politikalarını akademide uygulaması ile birlikte, 1945 yılında onu **personna non grata,** yani istenmeyen kişi ilan etmiştir (Sherrat, 1996:18).

Childe bu gezileri sırasında yazılarına da devam edecektir. **"The Dawn of European Civilisation"**u yeniden gözden geçirir, 1928'de **"Most Ancient Near**

East"i, **"Bronze Age"** (1930), **"Scotland Before Scots"** (1931;1935) **"Man Makes Himself"** (1936) ve "**What Happened in History"** (1942) adlı kitaplarını yazar. Childe'ın kısa sürede tamamladığı bu eserleri, aynı zamanda İngiltere'nin kıta ile bağlantısı kopardığı çalışmalara tepki niteliği taşımaktadır ve onu çalışmalarında uygarlığın değişimini yansıtmaya iter (Sherrat, 1997:42).

Hiçbir zaman bir ev ya da daire sahibi olmayan Childe'ın, Edinburg'da geçirdiği bu 19 yıl boyunca da, ilk başta Liberton'un banliyösünde, ardından da uzun yıllar boyunca Hotel de Vere'de kaldığı bilinmektedir (Gathercole, 1994:30). Ancak savaşın bitmesinin ardından Londra'ya dönme imkanı bulur, zaten Edinburg'da bulunduğu sırada da fırsat buldukça Londra'da vakit geçirmektedir. Yine bu tarihlerde, başka bir önemli isim 1927 yılından itibaren Londra Üniversitesi'ne bağlı bir arkeoloji enstitüsü kurma çalışması içinde olan Mortimer Wheeler, St. John's Lodge'da kurulmuş olan enstitüde yarı zamanlı yöneticilik yapmaya başlamıştır. Enstitü, kısıtlı bir bütçesi olmasına rağmen, çok farklı alanlarda çalışmalarını sürdürmeyi başarmaktadır. Sadece Britanya'da değil Yakındoğu ve Çevresel Arkeoloji alanlarında da araştırmalar yapılmakta ve arkeolojide profesyonel yaklaşımları ile kültür varlıklarını koruma konusundan, fotoğraf tekniklerine kadar pek çok disiplini de çatısı altında barındırmaktadır. Wheeler'in Hindistan'da, İngiliz Arkeoloji Enstitüsü yöneticiliğine başlaması, komitenin oy birliğiyle yerine Childe'ın seçmesi ile sonuçlanır ve Childe 1946 yılında enstitünün ilk tam zamanlı yöneticisi olarak yeni görevine başlar (Sherrat, 1997:42). Enstitü'de, Edinburg'un aksine tam teşekküllü bir arkeoloji ekibi ve coşkulu öğrenciler vardır (Sherrat, 1997:43). Çok geçmeden diğer Marksist meslektaşları ile **"Past and Present"** adlı dergiyi yayınlamaya başlarlar.

Childe'ın İngiltere'de bulunduğu bu dönemin özelliği, onun arkeolojide yorumsal konulara daha da çok eğilmeye başlamasıyla da paraleldir (Gathercole, 1982:195). Sosyoloji, felsefe, kısmen antropoloji ve etnoloji, biyoloji gibi bilim dallarından toplumun evrimine ve işlevine, insanoğlunun doğaya uyumuna ve biyolojik evrimine dair konularda incelemeler yapar. Bu konularda da yine sentez yeteneği ile farkı bilim dallarından açıklamaları, arkeolojik verilerle kanıtlanabilir

olma şartıyla benimsemiştir. Ancak şunu belirtmek gerekir ki Childe için arkeoloji, tarih biliminin bir dalı olmaktan asla uzaklaşmamıştır.

V. Gordon Childe'ın bilimsel araştırmacı olarak göz ardı edilemeyecek bir özelliği de, arkeolojinin gelişmelerini ve yeni bulguları sıkı sıkıya, özellikle de yerinde takip etmek için hep çaba göstermesidir. Childe böylece, kitaplarını sürekli güncel tutmak için yeniden gözden geçirmiş ve güncellenmiş baskılarını yayınlamıştır. Ayrıca yorum açısından düşüncesini devamlı geliştirmeye çalışmış, yukarıda bahsedildiği gibi diğer sosyal bilimleri ve biyoloji gibi fen bilimlerini incelemiştir. Childe'ın en büyük özelliklerinden biri de kendi düşüncelerinin en büyük eleştirilerini herkesten önce kendisi yapmış olmasıdır (Bkz.: Childe 1958). Bu durum doğal olarak gelişen ve dönüşen bu bilim adamının zaman içinde bakış açısının değişmesine de yol açmıştır. Childe'ın bir başka özelliği de, arazi araştırmaları ve yazılarında günün ihtiyaçlarını ön planda tutmuş olmasıdır. **"Bronze Age", "Most Ancient East"** gibi kitaplarını verdiği derslerden derlemiştir. Skara Brae'de kazı yaptığı sırada, her yıl raporlarını geciktirmeden yayınlamıştır. Ayrıca savaş yıllarında, yüzey araştırmalarına ağırlık vermiştir (Gathercole, 1994:30) Childe, arkeoloji çevresi içinde tanınmasının dışında, genel okuyucuya hitap eden kitaplar ve makaleleri ile de oldukça iyi tanınmaktadır. Childe arkeolojiye kendi katkısını "yeni veri toplamak yerine, yorumsal kavramlar kullanarak açıklama yapma yöntemi" olarak özetlemiştir (Childe, 1958:69).

Childe'ın diğer bir özelliği de arkeolojinin edindiği bilgiyi çağdaş toplumun ilgisine sunmak istemiş olmasıdır. Bunu bir arkeologun görevi olarak gören Childe, araştırmalarını akademik olmayan bir dille genel okuyucuya sunmuştur. Sadece İngilizce olarak, 1957 yılına kadar 300,000 kopya basılan **"Man Makes Himself"** (1936), ve **"What Happened in History"** (1942) ile bu amacını gerçekleştirmiştir. **"Man Makes Himself"**'in temelini, Childe'ın Birckbeck Colledge'de fizik profesörü olan arkadaşı J.D. Bernal'ın Bilimin Marksist Tarihi projesi için bir metin yazmasını istemesi karşılığında, uygarlığın doğuşu konusunda yazdığı iki yayınlanmamış metin oluşturmaktadır. Childe'ın bu kaygısı aynı zamanda diğer bilim dallarında uzmanların da paylaştığı, bilim adamlarının toplumsal ve politik sorumluluklarını

taşımaktadır. Bu hareket aynı zamanda da yükselen ırkçı baskıcı ortamda düşüncelerin kontrol altına alınmasına karşı, bilimin pozitifçi yaklaşımı ile karşı durmayı amaçlamaktadır. Childe'ın yine bu kitapta, "gerçekçi tarih" olarak adlandırdığı olgunun temelinde, Marksizm'i bilimin nesnel bakış açısı ile eşitlemeyi barındırmaktadır (Gathercole 1994:34). Bu kitapları pek çok dile çevrilmiştir. Childe, bu kitaplarının yanında ekonomi ve teknoloji tarihi konulu ansiklopedilerde de bölümler yazmıştır[30].

Childe bilimsel kariyeri enstitünün St John's Lodge'daki kira sözleşmesi bitmesi ve Gordon Square'de yeni binanın yapımına başlanması ile son bulacaktır. Bu sırada enstitü yeni bir döneme girmeye çalışmaktadır ve muhtemelen pratiği daha güçlü bir başkana ihtiyacı vardır. Bu nedenle Childe büyük bir cömertlikle yasal emekliliğinden bir yıl önce, görevinden ayrılır ve yerini yeni başkana bırakır (Sherrat, 1997:43).

Childe, emekli olduğu 1955 yılında, bir **"festschrift"** ve **"Society of Antiquaries"**den altın madalya alır. Aynı yıl kütüphanesinin bir kısmını enstitüye bırakır ve bir kısmını da satarak **"Athenaeum"**a taşınır ve burada çalışarak emekliliğini tamamlar. Bu sıralarda yurtdışındaki öğrencilerini sıkça ziyaret ederken ve bir yandan da Avustralya'ya gitmeyi planlamaktadır (Sherrat, 1997:44). Childe 1956 yılında sonunda Avustralya'ya doğru yola çıkar. Bu yolculuk sırasında da çalışmalarına devam eder ve son kitabını tamamlar. Bunun yanında Past and Present'a, yeniden gözden geçirdiği The Bronze Age için bir yazı yazar. Avustralya'ya döndüğünde ise eski arkadaşlarını ziyaret etmiş, ders vermiş, bir onur derecesi kabul etmiş ve Avustralya Radyosu'nda yayına katılmıştır. Childe'ın Avustralya'nın içinde bulunduğu toplumsal durumundan pek hoşlanmadığı ve bunu mektuplarında kırıcı bir dille eleştirdiği bilinmektedir. Bu arada, yine üç belge daha, Antiquity dergisi için bir otobiyografik yazı ve **"Valediction"** isminde Britanya

[30] 1952 yılında, Cambridge Üniversitesi'nin, Avrupa'nın Ekonomi Tarihi adlı ansiklopedisi için Avrupa'da Barbarlık döneminden Roma Dönemi'ne kadar ticaret ve endüstrinin gelişimini anlattığı "Trade and Industry in Barbarian Europe till Roman Times", adlı makalesi; 1954 yılında Oxford Üniversitesi'nin, "A History of Technology" adlı ansiklopedisinde, toplumun gelişimini ve teknoloji arasındaki ilişkiyi konu alan "Early Forms of Society" adlı makaleleri bunlardan ikisidir.

arkeolojisini bekleyen ana görevler hakkındaki yazısı, Sovyet arkeologlara hitaben yöntem üzerine yazdığı eleştirel bir mektup ve son olarak da Glyn Daniel'ın 1980 Antiquity'de yayınladığı öldükten sonra okunacak mektubunu yazar (Sherrat, 1997:44).

19 Ekim 1957'de New South Wales, Avusturalya'daki Blue Mountains bölgesinde, Katoomba yakınlarında, ceketi, gözlüğü ve pusulası kiraladığı arabanın şoförü Bay Newstead tarafından yamacın eşiğinde, yerde bulunan Childe az önce incelediği kayalardan aşağı atlayarak hayatına son vermiştir (Perez, 1987:377). Ardında W.F. Grimes'a bıraktığı mektup kendi vasiyeti üzerine 1968 yılına kadar açılmaz ve 1980 yılında yayınlanana kadar da bir kaza sonucu öldüğü düşünülecektir.

Akademik kariyerine 1927 yılında, Edinburg Üniversitesi'nde Abercromby Kürsüsü'nün ilk profesörü olarak başlayan Childe, 1936 yılında Harvard Üniversitesi'nden onursal doktora, ertesi yıl da Pennsylvania Eyalet Üniversitesi'nden bilim doktorası ünvanını almıştır. **"Royal Anthropological Institute", "The Society of Antiquaries of Scotland"**, ve "**British Academy**"nin üyeliğine kabul edilmiş, 1946-57 yılları arasında Tarihöncesi Avrupa Arkeolojisi profesörü ve Londra Üniversitesi, Arkeoloji Enstitüsü'nün yöneticiliğini yaparak 1957 yılında emekli olmuştur (Allen, 1979: 637).

Childe'ın hayatına kendi kararı ile son verdiği öğrenildikten sonra hakkında pek çok fikir ortaya atılır. Bir görüşe göre Nikita Kruşçev'in Stalin'in suçlarını ortaya çıkarması ve Sovyetlerin Macaristan'ı işgal etmesinin verdiği hayal kırıklığının intiharında rol oynamış olabileceği, bir diğer görüşe göre ise (Trigger, 1987:7), zaten Avustralya'dan İngiltere'ye gidişinde politik açıdan bir hayal kırıklığına uğramış olduğunu ve Stalin rejiminin aksaklıkları ve hatalarının Marksizm'in kendisinden kaynaklanmadığını anlayabileceği öne sürülür. Uzun yıllar başkanlığını yaptığı enstitünün sonraki başkanlarından bir olan John Evans ise, kendini bilime ve çalışmalarına adamış olan Childe'ın emekliliğinin aynı zamanda yaşama amacını elinden aldığını öne sürmektedir.

V.Gordon Childe'ın mezarının bilinmediği, 2000 yılında, mezarını ziyaret etmek isteyen bir Amerikalı arkeolog tarafından yeri sorulduğunda ortaya çıkar. Bunun üzerine kısa bir araştırma yapan Sydney Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nden Huw Barton, anı mezarının Childe'ın bedenin yakıldığı krematoryumun bahçesinde bulunduğu ortaya çıkar (Barton, 2000:768-769). Childe felsefi ve politik görüşleri doğrultusunda, mezarı ya da cenazesi için hiç bir istekte bulunmamıştır.

Gordon Childe'ın kendi fikirlerini rahatça eleştirebilmiş olması, ölene dek öğrenci kalabilmiş olması ve kendini yenileme çabası ve ayrıca bulgularını akademik çevrelerin dışına, toplumun geneline indirmiş olması, onun arkeoloji bilimine yön veren kişiliğinin yanısıra, örnek bir bilim insanı kimliğine de sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

2. Bilimsel Araştırmaları

Yaşam hikayesi ve bilimsel kimliğini incelediğimiz V. Gordon Childe'ın, Neolitik döneme ilgisinin nasıl geliştiği ve bunun diğer araştırmalarının içinde nerede durduğunu anlamak konumuz açısından önemli olduğu için, bu bölümde de bilimsel araştırmalarına değinilecektir. İlk çalışmalarının konusu olan, Avrupa'nın tarihöncesi sentezini oluşturması ve buradan Yakındoğu'nun sentezi ile bağlantı kurması "Sentez Çalışmaları" adı altında, "Kazı ve Arazi Araştırmaları"nda ise özellikle Skara Brae'de yaptığı çalışmaların onun Neolitik'e bakış açısına nasıl yön verdiğinden bahsedilecektir. Son olarak da "Kültürel Gelişim Üzerine Çalışmaları" adı altında, aslında bir sonraki bölümde çok daha detaylı olarak incelenecek olan konunun, bir anlamda ön hazırlığı diyebileceğimiz biçimde Childe'ın bu konuya eğilmeyi neden seçtiğine ve neyi amaçladığına değinilecektir.

a. Sentez Çalışmaları

(1) Avrupa'nın Tarihöncesi üzerine Araştırmaları

Gordon Childe, ilk bilimsel araştırmasını Oxford Üniversitesi'nde öğrenim gördüğü yıllarda yapmıştır. Daha önce de bahsettiğimiz, Myres'ın danışmanlığında yazdığı lisans tezi, Teselya ve Kuzey Balkanlar arasındaki bağın ve benzer bir şekilde İran ve Hindistan arasındaki bağın kurulması ile, doğu ve batının tarihöncesinin birleştirilebileceğine dayanmaktadır (Childe, 1958:69). Childe, Hint-Avrupalıların beşiğini bulmak ve onların ilkel kültürünü tanımlamak amacını taşıyan bu tezinin, onu Avrupa tarihöncesi arkeolojisine yönelten ilginin kaynağı olduğunu söyler (Childe, 1958:69). 1922 yılında İngiltere'ye geri dönmesi ile Avrupa'nın tarihöncesi üzerine kronoloji çalışması yapmaya karar vermiştir (Childe, 1958:69). Bu çalışmanın ürünü ve Avrupa tarihöncesi kültürlerinin kapsamlı ilk sentezi olan **"The Dawn of the European Civilization"**ı 1925 yılında yazar. Childe daha sonra (Childe, 1964b:ıı, 6. baskıya önsöz), bu sentez için çalışmaya başladığında, arkeolojik kaydın paramparça olduğundan ve ortaya bir resim çıkarabilmek için boşlukları tahmine dayalı bir şekilde doldurmak zorunda kaldığından bahseder. Bu açığın özellikle 1945 yılından sonra yapılan araştırmalarla dolmaya başladığını söyler (Childe, 1964b: ıı, 6. baskıya önsöz). O yıllardaki araştırmaların bu yönde gelişmiş olması, Childe'ın sentezinin bir öncü eser oluşundan kaynaklanmaktadır. Childe, bu araştırması için kütüphanede çalıştığı yıllarda Avrupa müzelerini ve kazıları gezerek bilgiler toplamış ve o yıllara dek Avrupa'da yapılmış olan arkeolojik çalışmaları kullanmış olduğundan bahsedilmişti . Yine bu çalışması için arkeolojik kültür kavramını Alman arkeolojisinden benimseyerek sadeleştirmiş ve Avrupa tarihöncesi bulgularına uygulamıştır. Böylece Avrupa tarihöncesi kültürlerini tanımlamış, bu toplulukların nasıl yaşadıklarını ve teknolojilerini açıklamış, hareketlerini saptamıştır. Childe, çok sayıda yerel tarihöncesi kültürün silsilelerini kronolojik bir sıraya koymuş ve onları büyük bir resmin parçaları haline getirmiştir. Bu yolla dönemlerin zamasal dizilimlerini tanımlamayı ve aynı dönemlerde yer alan gelişimleri haritalarla göstermeyi başarır. Sentezinin öncü eser niteliği, tarihöncesinin incelenebilmesi için standart bir omurga sağlamasından

kaynaklanmaktadır. Bu, aynı zamanda da, o yıllara kadar ülkelerin şu ya da bu nedenle araştırdıkları tarihöncesine objektif bir bakış açısı sağlamaktadır. Diğer bir yandan, çalışması ile ortaya çıkan kapsamlı ve detaylı sonuç, kültürel değişimin örüntüsünü tanımlanabilir kılmaktadır. (Sherrat, 1997:57)

Childe'ın kronoloji araştırmalarının başka bir ürünü ise daha detaylı olarak ele aldığı ve Orta Avrupa tarihöncesi kültürlerin bir sentezi olan, 1929 dyılında tamamladığı **"The Danube in Prehistory"**dir. Childe, Tuna Bölgesi'ni ele alan bu çalışmasını Edinburg Üniversitesi'nde göreve başlamadan 2 yıl önce, "**The Dawn of the European Civilization"** ve **"The Aryans"** ile aynı sıralarda tamamlamıştır (Gathercole, 1994:28). Childe yine bu araştırması için de altmıştan fazla müze ve kurum ziyaret ederek kazılardan elde edilen malzemeleri çalışmıştır (Sherrat, 1997:57). Bu çalışmada kültürler kronolojik bir sıra ile sunulmuştur. Çalışmanın amacı, Ege ile Orta Avrupa arasında tarihöncesi dönemdeki ilişkilere dayanarak bu iki bölge arasında bağ kurmaktır. Bu nedenle Childe, o yıllarda çalışılmamış halde duran Orta Avrupa'nın çanak çömlek tipolojisine dayanan kronolojisini metdana getirir. Bu kronolojide Palliardi'nin Güney Moravya için yaptığı çalışmadan, Evans'ın dokuz evreli Minos kronolojisinden ve Wace ile Thompson'un dört evreli Teselya kronolojisinden etkilenir ve Tuna kronolojisi için bu çalışmaları bir iskelet olarak ele alır (Childe, 1958:69). Kültürlerin yerel silsilelerini oluşturmak ve bunları karşılaştırmalı tipoloji yöntemini kullanarak uzak bölgelere bağlamak için Moravya ve Bohemya gibi iyi araştırılmış yerleri mihenk taşı olarak ele almıştır. Childe bu sentez çalışmaları ile Kuzey Avrupa ile Ege bölgesini, İngiltere ve Kıta Avrupa'sını birleştirir (Sherrat, 1997:57). Childe'ın Avrupa'nın Tarihöncesine ait bu sentezi bahsettiğimiz gibi bir öncü çalışma olarak benimsenecek ve diğer araştırmacılar tarafından da genişletilerek takip edilecektir. Ancak önemli bir başka nokta da, bu sentezi oluşturmada kullandığı yöntemin detaylandırılarak halen kullanılıyor olmasıdır. Daha sonra Kültür Tarihi ya da Geleneksel Arkeoloji olarak isimlendirilecek olan bu yaklaşım Childe'ın araştırmaları ile tanımlı kurallara sahip olmuştur.

Avrupa'nın tarihöncesi kültürlerini tanımlayan ve belli bir şemaya oturtan Childe bu kültürlerin, doğudan gelen etkilerle şekillendiğini düşünmekteydi. Ege ve Orta Avrupa'yı birleştirmiş olması da bunun ilk basamağını oluşturmuştur. Bunun ardından ise Yakındoğu'yu bu senteze dahil etmek istemiştir.

(2) Yakındoğu'nun Tarihöncesi Üzerine Araştırmaları

Childe Avrupa tarihöncesi kültürlerini, doğudaki kazanımların bir taklidi ya da uyarlanmış hali olarak görmekteydi. Avrupa'nın tarihöncesinin layığıyla anlaşılması için, Yakındoğu'nun tarihöncesi ve ön-tarihinin anlaşılması gerektiği kanısıyla, Avrupa için uyguladığı araştırma yöntemini de bu bölgeye uyarlamıştır (Childe, 1957:2). Tıpkı Avrupa tarihöncesi kültürlerini araştırırken yaptığı gibi bu kez de Yakındoğu'daki müze, kurum ve kazıları ziyaret ederek buluntuları çalışır. Assurbilim ve Ejiptoloji'den edinilen bilgileri de kullanarak Yakındoğu'nun tarihöncesi ve ön-tarihine dair bir sentez oluşturur (Sherrat, 1997:57). Childe, Yakındoğu incelemeleri sırasında, bölgenin tanımlı ve anlaşılabilir buluntular açısından daha zengin olması sayesinde, tarihöncesinin teknolojisini ve sosyal konteksini daha iyi anlar. Böylece Marksist yaklaşımı tarihöncesine uygulayabileceğini fark eder (Sherrat, 1997:57). Bu düşüncesini gerçekleştirmek amacıyla çok hızlı bir şekilde, Avrupa tarihöncesi sentezlerini içeren kitaplarıyla aynı yıllarda yazdığı **"The Most Ancient East"** (1928), -1927 yılında Londra'da ve daha sonra da Edinburg'da verdiği derslerden de derlenmiştir- bölgenin yeni bulgularını gözler önüne sermektedir (Gathercole, 1994:28).

Childe yukarıda bahsedilen bu çalışmalarını ilk yayınlarından itibaren yapılan araştırmalarla ortaya çıkarılan yeni bulguları kullanarak ölümüne kadar güncellemiştir.

b. Kazı ve Arazi Araştırmaları

1927 yılından itibaren, Edinburg Üniversitesi'nde profesör olarak görev yaptığı sırada, Orkney'de bulunan Skara Brae Neolitik yerleşmesinin kazılarında görev alır[31]. Koruma ve restorasyon çalışmaları sırasında çalışma sahasında bulunur ve **"Scotland Antiquary Society"** temsilciliğinde kazının sonuçlarının değerlendirilmesi ile ilgilenir. Childe'ın bu çalışmaları yıllık raporlar halinde **"Proceedings of the Society of Antiquaries of Scotland"**da yayınlanır (Gathercole, 1994:29). Yine bu kazının yanında 1928 ile 1938 yılları arasında, İskoçya ve İrlanda'da savaş dönemi sırasında pek çok kısa süreli kazı ve zamanının çoğunu adadığı yüzey araştırmaları yapar. Bu araştırmaların sonucunu çok disiplinli bir şekilde, geciktirmeden yayınlar (Gathercole, 1994:30). Childe bunların dışında Macaristan'da Tözseg' de kazı çalışmaları yapar[32].

c. Kültürel Gelişim Üzerine Çalışmaları

V.Gordon Childe 1930'lu yıllardan itibaren, insanoğlunun kültürel gelişimini irdelemeye başlar. Yakındoğu tarihi üzerine yaptığı çalışmalarla, insanoğlunun kültürel gelişim sürecinin, maddesel verilere dayanılarak, yani arkeoloji ile izlenebileceğini görmüştür. Childe'ın bu çalışmaları yapmaya karar vermesinde bir diğer etkenin de bulunduğu dönemin sosyo-politik ortamı olduğu anlaşılmaktadır. I. Dünya Savaşı ile II. Dünya Savaşı arasındaki dönemde, insanoğlunun geliştiği mi yozlaştığı mı üzerine çıkan tartışmalara, tarihsel gelişim açısından bir açıklama getirmek ister. Childe, tarihin en yansız tahlilinin materyalist felsefeden geçtiğini, bu nedenle de insanoğlunun kültürel evrimini bu bağlamda incelemenin şart olduğunu düşünmektedir. Böylece, Marksist felsefeye dayanan kendi yorumlarından ve Aydınlanma Çağı düşünürlerinin kültürel evrim açıklamalarından yararlanarak, arkeoloji ile elde edilen verilerle sorgulanabilen bir sentez oluşturur. **"What Happened in History"** ve **"Man Makes Himself"** adlı eserleri bu sentez

[31] (Bkz.: Resim 11,12)
[32] Daha ayrıntılı bilgi için bkz.: (Leighton ve Sørensen:2004)

çalışmalarının ürünüdür. Bu çalışmalarda yer alan bölüm başlıklarından da izlenebileceği gibi, arkeolojinin geleneksel çağlar sistemini, sentezinin iskeletine oturtur. Bu iskelete de özellikle Morgan'a ait kültürel evrim aşamalarına ve Marks'ın üretim biçimlerine dayanarak incelediği arkeolojik kayda ait yorumları yerleştirir[33]. Böylece ortaya farklı kaynaklardan elde edilen bilgilerle harmanlanmış ve arkeoloji ile kanıtlanabilen bir yapı çıkar. Bu yorumsal yönteme dayanarak Childe, Paleolitik Çağ'dan Demir Çağı'na dek uzanan bir zaman dilimi içinde, insan topluluklarının yaşam tarzına, üretim biçimine, teknolojisine dayanan kültürel gelişimlerini ortaya koyar.

Childe'ın bu sentezinde en temelde yatan fikir, insanoğlunun kültürel gelişiminin birikime bağlı olmasıdır. İnsanoğlunun sahip olduğu kültürel birikimin artmasıyla, doğa üzerindeki kontrolünün arttığını ve doğaya olan bağımlılığının azaldığını öne sürer. Childe'a göre bu durum evrimsel başarının göstergesi olarak kabul edilebilecek nüfus artışını beraberinde getirmektedir (Childe, 1964a:3).

Childe'ın kültürel gelişim süreci içinde, bu bahsedilen evrimsel başarılara yol açan ve bu noktada sıkça Endüstri Devrimi ile benzeştirerek üzerinde durduğu iki olay bulunmaktadır. Bunlar, bu çalışmanın konsu olan tarım ve hayvancılık ile besin üretimine geçilen Neolitik Devrim ve yazı ile uygarlık aşamasını geçişi temsil eden Kent Devrimi'dir.

Burada kısaca bahsettiğimiz, ancak bir sonraki bölümde daha ayrıntılı biçimde ele alınacak olan Childe'ın bu çalışmalarının, arkeolojiye pek çok açıdan yön vermiş olduğunu da belirtmek gerekmektedir. Öncelikle, arkeolojinin Paleolitik, Neolitik, Kalkolitik ve Tunç Çağı gibi teknolojik gelişime dayanan, ve tipolojik farklarla ifade edilen aşamalarının altına, kültürel evrime ve sosyo-ekonomik açıklamalara dayanan bir içerik oturtmasından kaynaklanmaktadır. Bu yaklaşımı, arkeolojinin bakış açısını değiştiren bir yapıya sahiptir. Childe, arkeolojinin çağlar sistemini kültürel gelişim süreci olarak ele alır ve "çağ" değil "yaşam biçimi" olarak

[33] Lewis H. Morgan'ın kültürel evrim aşamalarını öne sürdüğü eseri "Ancient Society, or Researches in the Lines of Human Progress from Savagery Through Barbarism to Civilization" (1877)'dır. Karl Marks'ın Morgan'dan yararlanarak aldığı notları is Friedrich Engels kitaplaştırmış ve "Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni" adı ile ülkemizde de basılmıştır.

ifade ederek, bunların her yerde aynı zamanda görülmediği için belli tarihlere bağlanamayacağını ifade eder ve kültür tarihine uygulamada esneklik kazandırır. Kısacası kültürel gelişim aşamalarını belirleyen olgu, maddesel öğelerdeki tipolojik farklar yerine, toplumsal yaşam biçimlerinin değişimini içermektedir. Childe bu çabasını, "*…arkeolojinin geleneksel çağlarına, sosyoloji ve karşılaştırmalı etnografi tarafından benimsenen kültürel evrimin ana aşamalarının temsil ettiği içeriği uygulamak…*" olarak nitelendirir (Childe, 1963:32). Childe'ın geçmişe bakışta devrim yaratan bu yaklaşımı, arkeoloijinin konusu içine kültürel değişimler ve yaşam tarzları gibi konuların girmesi ile kendini gösterecektir.

Yine ayrıntılı incelemesini daha sonraya bırakarak, burada kısaca değinmek gerekirse, Childe farklı düşünce biçimlerinde kullanılan kavramları, kıstas olarak arkeoloji ile kanıtlanabilir olmasını da göz önünde bulundurarak uygulamış olduğu da not düşülmelidir. Tarihöncesi toplumu anlayabilmek için Childe'ın seçtiği yol diğer bilimlerden toplum üzerine edinilen bilgileri ve kuramları incelemek olmuştur. Bunların başlıcaları, toplumun işlevsel açıdan yorumu için ünlü sosyolog Emile Durkheim'ın açıklamaları, toplumun sosyo-ekonomik çıkarımları için Marks'ın kavramları, tarihe genel bakış açısı için felsefeden diyalektik materyalizm ya da materyalist tarih anlayışı, insanoğlunun biyolojik evrimi için Darwin'in kuramı, kültürel evrimi için antropolojiden özellikle Morgan'ın çıkarımları gibi başlıca kaynaklardan yararlanmıştır. Bunların yanında, toplumun içinde yaşamış olduğu doğal çevre ve iklimle ilişkisini yorumlayabilmek için coğrafi bilimlere dayanan açıklamalara da yer vermiştir. Ayrıca Childe teknoloji üzerine açıklamalarında her ne kadar sosyo-ekonomik ilişkileri gözler önüne sermeyi amaçladıysa da, fen bilimlerine dayanan çıkarımlara, örneğin kimya, metalurji bilimine dayanan açıklamaları da çalışmalarına dahil etmeyi seçmiştir. Bu şekilde Childe, maddesel nesneleri sınıflandırmak ve tarihlendirmek yanında, tarihöncesi arkeolojisinin araştırma konusunun insanoğlunun tarihi ve bu tarihin her yönüyle ele alınması gerekliliğini belirtmiş olur. Bunun için de araştırma yöntemini yukarıda anlatıldığı gibi diğer bilimlerden yararlanmak şeklinde ortaya koymuştur.

Childe'ın bu bahsettiklerimizi izleyen son çalışmaları ise daha ağırlıklı olarak arkeolojinin yöntemine ve kuramsal yapısına yöneliktir. Arkeolojinin, geçmişin toplumsal yaşamını ve kültürel gelişimini doğru biçimde açıklayabilmesi için, kültürel öğelere nasıl yaklaşılması gerektiği konusu üzerine eğilmiştir. En önemli katkısı da, kültürel öğelere toplumun yaşamını anlamak için hangi soruların sorulması gerektiği üzerinde durmuş olmasıdır. Bu çalışmalarının en önemli sonucu ise **"Social Evolution"** olur. Childe'ın arkeolojiye kendi katkısını ise şöyle özetlediği görülmektedir:

> "*Prehistoryaya yapmış olabileceğim en orijinal ve kullanışlı katkılar, parlak kazılardan elde edilen yeni bilgiler ya da tozlu müze arşivlerinde sabırlı bir araştırmanın sonuçları veya temelleri iyi oturtulmuş kronolojiler ya da yeni tanımlanmış kültürler değil, yorum biçimleri ve kazı metotlarıdır."* (Childe, 1958:30)

Yaşam hikayesine bilimsel kimliğine ve çalışmalarının amaçları ve içeriğine bakıldığında bazı yazarların iddialarının aksine Childe'ın tüm bu bahsedilen yanları ile bütünlüklü bir düşünce süreci izlediği anlaşılmaktadır[34]. Doğal olanın, bir bilim insanın düşüncelerinin dönüşüp değişmesi olduğu kabu edilirse, zaman zaman kendine ters düşmek pahasına da olsa Childe'ın varolan çalışmalarının üzerine yine kendi kazanımlarını eklediği görülecektir.

Bu noktada Gordon Childe'ın amaçları ve kısaca yöntemleri ile yukarıda bahsedilen bu bilimsel çalışmalarının arkeolojiye etkileri açısından bütünlüklü olarak incelenmesinin belki başka bir çalışmanın ana konusu olabilecek kadar geniş olduğunu da belirtmekte fayda vardır. Bu nedenle burada, konu daha çok Yakındoğu'da Neolitik'e olan yaklaşımı bağlamında ele alınarak sınırlandırılmıştır. Buradan hareketle, Childe'ın arkeolojiye en önemli katkılarını da içeren ve kuramsal yaklaşımının temelini oluşturan arkeolojik kültür ve kültür sorunlarını nasıl ele aldığı ve çözmeye çalıştığına da yine aynı çerçeve içinde değinilecektir.

[34] Bkz.:(Trigger, 1987) ve Karş.: (Gathercole ,1994)

3. Kültür Sorunlarına Yaklaşımı

V.Gordon Childe'ın, bilimsel çalışmaları incelendiğinde, arkeolojik kültürü iki farklı açıdan ele almış olduğu görülmektedir. Avrupa'nın tarihöncesi sentezini yapmayı amaçlayan ilk çalışmalarında, Alman arkeoloji geleneğinden arkeolojik kültür kavramını alarak, yeniden yapılandırmıştır. Buluntu topluluklarına göre tanımladığı kültürlere ve bunlar arasındaki ilişkilere dayanarak, kültür silsilelerinden meydana gelen kronolojiler ve kültür bölgeleri tanımlamıştır. Daha sonra yaptığı çalışmalarda ise Childe, arkeolojik kültürü bu defa materyalist tarih anlayışı ile kültürel gelişim dahilinde yeniden ele almış ve toplumların yaşam biçimlerini anlamak amacıyla, arkeolojik kültürü oluşturan buluntu topluluklarına ne gibi sorular sorulabileceği üzerinde durmuştur.

a. Arkeolojik Kültür Kavramına Yaklaşımı

Arkeolojik kültür terimini tanımlı halde arkeolojik veriye ilk kez sistematik biçimde uygulayan kişi Gustav Kossinna'dır[35]. Kossinna, 1911 yılında yayınlanan **"Die Herkunft der Germanen"**[36] adlı çalışmasında arkeolojik kültürü, etnik grupların geçmişleri ile bağlantısını kurmak için bir araç olarak kullanır. Kossinna'nın **"Siedlungsarchäologie**" [37] adı verilen yöntemi, "*sınırları kesin olarak çizilerek belirlenmiş arkeolojik kültür alanlarının, açıklıkla tanımlanabilir kavimler ya da etnik gruplarla her dönemde çakıştığı*" önermesinden yola çıkmıştır (Jones, 1997:16). Buna göre kültürleri, belli bir zaman aralığında, söz konusu bölgede bulunan yerleşmelerden elde edilen karakteristik maddesel öğelere dayanarak tanımlar. Kossinna böylece Germenler, Slavlar ve Keltler gibi ana etnik grupların, kültürel yerleşme alanlarına göre, tarihöncesindeki varlıklarının tanımlanabileceğini iddia etmiştir (Jones, 1997:16).

[35] 1920'lerde Alman arkeolojisinin Kossinna ekolü kapsamında kullandığı kültür kavramı dışında, Avrupa'da başka isimler altında benzer kullanımlar da bulunmaktadır. Bunlar; Irk, Kültür alanı (area of cultivation) gibi çeşitli tanımklara sahiptirler. Daha ayrıntılı bilgi için Bkz. (Jones, 1997).
[36] Germenlerin Kökeni
[37] Yerleşme Arkeolojisi

Gordon Childe ise Alman geleneğinde bu şekilde tanımlanan arkeolojik kültür kavramını alır ve yeniden yapılandırır. Öncelikle de kavram içine dahil olan ırkçı yaklaşımlarını reddeder (Childe, 1958: 70). Ona göre kültür:

> "*…sosyal mirastır; ortak gelecek, ortak kurum ve ortak hayat tarzı yaşayan bir gruba işaret eder". Bu gruba topluluk da denebilir… Arkeologun kültürü işte bu topluluğu ifade etmelidir. Eğer "etnik" bu topluluklar için sıfat olarak kullanılabilirse, tarihöncesi arkeolojisinin Avrupa'nın etnik tarihini yeniden kurgulayabilmesi mümkündür, ancak bu, ırksal bir tarihe çok uzak kalacaktır*" (Jones, 1997:17, Childe, 1935:198-9).

Childe'ın eleştirdiği ikinci nokta ise, arkeolojik kültürlerin tanımlanmasında kullanılan yönteme ilişkindir. Childe, belirli tipteki kil kap veya silah ya da alet gibi öğelerin tek başlarına tanımlayıcı olarak ele alınmasına ve kültürlerin yalnızca bu nesnelerin tipolojilerine dayanılarak belirlenmesine karşı çıkar (Childe, 1958:70). Childe, arkeolojik kültürü nesnelerin birbirleri ile ilişkili olduğu buluntu toplulukları bağlamında tanımlamaktadır:

> "*Belirli tipte kalıntıların -çanak çömlek, alet, süs eşyaları, ölü gömme gelenekleri, yapı formları- hep bir arada bulunduğunu görmekteyiz. Bir düzen içinde birbirleri ile ilgili biçimde bir arada görülen bu özellikler bütününe, kültür grubu ya da yalnızca kültür adını vermekteyiz"* (Childe, 1929: v-vi).

Childe'a göre tarihöncesi kültürün bir diğer özelliği de kültürün ne kronolojik, ne de bölgesel bir birim olamayacağıdır. Bunun nedeni de kültürlerin zamansal ve uzamsal dağılımlarının hem birbirlerine göre, hem de kendileri içinde farklılık göstermesidir. Childe, kültürlerin bu dağılımlarının belirlenebilmesi için tipoloji, stratigrafi, senkronizasyon ve mümkün olduğu takdirde yazılı kaynaklara dayanan mutlak tarihlendirme yöntemlerini kullanmayı seçer (Childe, 1929:vii). Bu yöntemlerle, toplumların birbirleri arasındaki ilişki, bölgedeki coğrafi sınırları ve kronolojileri, arkeolojik kültürlere dayanılarak incelenebilmektedir.

Childe, kültürel öğelerin aktarımını kurgulayan bir dizi açıklama ile kültürlerin nasıl değiştiğini de ortaya koymaya çalışmıştır. İlk çalışmalarında, **göç**, **yayılım**, **kültürel etkileşim**, **kültürel devamlılık (survival)** ve **kültürel ilişki** adlandırmaları altında tanımladığı, insan topluluklarının çeşitli davranışları ile kültürleri meydana getiren maddesel öğeleri arasında benzerlikler ve farklılıkların nasıl ortaya çıktığını da açıklar. **"The Dawn of the European Civilization"** ve "**The Danube in Prehistory"**de arkeolojik kültürü bu şekilde tanımlar ve ilişkilerini ortaya koyar, böylece kültürlerin mozaikler şeklinde gösterildiği tablolar ve haritalarla daha önce de bahsettiğimiz gibi Avrupa'nın tarihöncesi kültürlerinin sentezlerini oluşturur. Childe, tarihöncesi Avrupa için, devlet adamlarının aktörlüğünün yerini kültürlerin, savaşların yerini de göçlerin yer aldığı bir tarih yazar. Bu tarihte ana temanın *"Avrupa barbarlığının, Doğu uygarlığı ile aydınlığa kavuşması"* olduğunu söyleyen Childe, bu bakış açısının aynı zamanda içinde bulunduğu İngiltere'de geleneksel bir dogma olduğunu da belirtir. Onun bu araştırmaları yaptığı sırada, Kossina ve Hubert Schmidt tarafından öne sürülen ve rahatsızlık yaratan doktrinler karşısında bu görüşünün kuvvetlendiğini söyler. Aynı yıllarda Eliot Smith ve Perry'nin yayılmacı kuramları ile iki taraflı kutuplaşmalar yaşanmaktadır. (Childe, 1958:70). Childe yukarıda bahsedilen araştırma yöntemini Yakındoğu'ya da uygular ve çalışmalarını öncelikle **"Most Ancient Near East"** ve daha sonra güncelleyerek yayınladığı **"New Light on the Most Ancient Near East"** adları altında kitaplaştırarak yayınlar.

Gordon Childe'ın arkeolojik kültür kavramına getirdiği bu yapılandırma, arkeolojiyi pek çok yönden etkileyecektir. Bunlardan ilkinin Childe'ın bahsedilmiş olan sentez çalışmalarında gördüğümüz, kültürlerin zamansal ve uzamsal dağılımlarının belirlenmesi olduğunu söyleyebiliriz. Childe, daha önce de değinildiği gibi, buluntu topluluğu ve kültür arasında, tipolojiden öte, belirli bir bağlam içinde değerlendirilen maddesel öğelere dayanan bir köprü kurmuştur. Bu, daha sonra Kültür Tarihi ya da Yeni Arkeoloji savunucuları tarafından, Geleneksel Arkeoloji olarak adlandırılan bakış açısı ve yöntemin de temel taşlarından biridir. Diğer bir önemli nokta da onun bu çalışmalarında kültürlerin neden değiştiği üzerine uzun

yıllardan beri süregelen önemli soruyu arkeoloji açısından yanıtlamaya çalıştığını görmekteyiz.

b. Kültürlerin Değişimine Yaklaşımı

Arkeolojik kültürü kısaca geçmiş toplumun maddesel ifadesi olarak tanımlayan Childe, bu buluntu toplulukları içinde karşılaşılan farklılıkların ya da benzerliklerin de kültürel değişimlerden kaynaklandığını öne sürmüştür. Childe'ın, Avrupa ve Yakındoğu sentez çalışmaları içerisinde, **göç**, **yayılım**, **kültürel etkileşim**, kültürel devamlılık ve **kültürel ilişki** adlandırmaları altında, kültürel değişimi açıklamış olduğundan yukarıda bahsedilmişti. Bu etkenler, belirli kültürün evriminden çok, genel anlamıyla varolan kültürel öğelerin aktarımı ile ilgilidir. Bu açıklamaları arasında özellikle göç ve yayılımın büyük bir paya sahip olduğu görülmektedir.

(1) Göç

Kültür adını alan buluntu topluluğunun öğelerinin ufak değişimlerle büyük bir alana yayılmış olduğunun gözlenmesi, insan topluluklarının bir yerden başka bir yere göçünü ifade eder (Childe, 1929: vi).

Childe, kültür adı verilen buluntu topluluğunun öğelerinin göz ardı edilebilir derecede önemsiz fazlalık ya da eksikliklerle büyük bir alana yayıldığının görüldüğü takdirde bir kültürün topluca bir yerden bir yere hareket ettiğini varsaymak gerektiğini öne sürer.

Childe'ın Aryans adlı çalışması, göç üzerine kurulmuştur. Ancak The Dawn ile birlikte göç yerine yayılıma dair açıklamaları benimsediği görülmektedir.

(2) Kültürler Arası İlişki

Eğer bir kültürün bir ya da daha fazla öğesini ile farklı yerlerdeki, farklı buluntu toplulukları (konteks) içinde tekrar karşılaşılıyorsa, bu durumda iki bölge ya da söz konusu kültür arasında bir nevi ilişkinin bulunduğu düşünülebilir demektedir. Kuramsal açıdan her tür karşılıklı durumunun bir biçimde ilişki anlamına geldiği ve bunun da tarihöncesi arkeoloğunu zor duruma düşürdüğünü söyler. Pratikte ise, bunu anlamanın yolu ilişkide olan kültürlerin değişkenlik gösteren önemleridir. Ona göre taşın cilalanması ya da tarım yapmak gibi soyut ortak özelliklerden ziyade, belirli bir alet tipinin ya da belirli bir tipte tahılın ekilmesi gibi daha somut durumlar bu ilişkiyi ortaya koyacaktır. Ve bu ilişkinin samimiyet derecesi, söz konusu maddesel öğenin yapılışındaki uzmanlığın derecesine ve bu söz konusu tipin azlığına ya da çokluğuna bağlı olacaktır (Childe, 1929: vi).

(3) Kültürler Arası Etkileşim

Childe, kültürler arası etkileşimi çağdaş olan ve yakın coğrafyalarda bulunan kültürlerin, ticaret, taklit ya da insanların birbirilerine karışması gibi temaslar dolayısıyla görülen bir durum olarak tanımlamıştır. Burada iki kültürün insanlarının birbirleri ile direkt teması söz konusudur. Etkileşimin çok uzağa yayılmayacağını ve iki kültür arasında kalacağını öne sürer. (Childe, 1929: vi-vii).

Childe, kültürel etkileşimi ve iletişimi iki farklı olgu olarak ayırmıştır. Bu iki olgunun farklılığını, kurgusal açıdan oluşturulabilse de bunların ayrımlarını pratikte görmek çok zor, hatta imkansızdır. Ancak iki kültürün arasındaki uzaklık etkeni göz önünde bulundurulduğunda, uzak iki kültürün arasındaki duruma iletişim, yakın iki kültürün arasındaki duruma ise etkileşim adı verdiği anlaşılmaktadır. Bu durumda iletişimin özellikle ticaret için yapıldığı, etkileşimin ise pek çok farklı amaçla, ticaret, kız alıp verme, alanın ortak kullanımı vs. gibi aynı bölgede yaşayan toplumların komşuluk diyebileceğimiz ilişkilerine dayandığını varsayabiliriz.

(4) Kültürel Devamlılık

Childe iki kültürün özelliklerinin bir arada görüldüğü durumlarda ve birincisi daha eski, ikincisi de bunun üzerine gelmiş ya da gelişmiş bir kültür ise bu açıklamayı yapmayı uygun görmüştür. Bu durumda, önceki kültürden geriye kalan öğeler daha yeni olan kültürde görülebilir. Childe kültürel devamlılığa örnek olarak, boynuz aletin Neolitik'de görülmesini örnek gösterir, boynuz aletler Epi-paleolitik Çağ kültürlerinden gelen bir gelenektir ve kullanımları Neolitik'de de devam etmiştir. (Childe, 1929: vi).

(5) Yayılım

Childe'ın tüm bu yukarıda sözü geçen kültürel değişim mekanizmalarına dair açıklamalarının, belirli bir bölge ve belirli bir zaman dilimi içinde geçerli olduğu düşünülerek öne sürüldükleri göz önünde bulundurulmalıdır. Bunların dışında ise bölgeler arası, mekanizması çok daha farklı olan yayılım bulunmaktadır.

Childe yayılımın (difüzyon), göçün aksine insan topluluklarının hareketine bağlı olmadığını söylemektedir. Yayılımın meydana getirdiği değişimi ise, yeni bir çanak tipinin ya da var olandan daha başarılı bir aletin benimsenmesinin ötesinde, insanların davranışlarını değiştiren bir durum olarak niteler (Childe, 1929: vii). Kültürlerin yayılmasına en önemli etkenlerden birinin de ticaret olduğunu öne sürmektedir. Ticareti yabancı toplumlar arasında fikir alışverişini sağlayan bir iletişim kanalına benzetmektedir.

Childe katı yayılımcı olarak isimlendirdiği görüşten ise uzak durmuştur. Bu görüş **"hyperdiffusionism"** olarak da adlandırılmaktadır. Childe katılmadığı bu düşünceye örnek olarak şu açıklamaları işaret etmiştir; Niebuhr'un *"bir tane örnek yoktur ki yabanıl insan bağımsız olarak uygarlaşsın"* ya da Lord Raglan'ın *"yabanıllar ne bir şey keşfeder, ne de buluş yaparlar"* gibi savundukları fikirleri ile yabanılların yaratıcı olmadığı, bir buluş yapmaya, efsane yaratmaya ya da kurum

yaratmaya arzuları ya da kapasiteleri olmadığı fikirlerinin egemen olduğundan bahseder. Buna göre, her büyük buluş seçilmiş kişiler tarafından bir kez yapılır ve sonra da buradan tüm insanlığa yayılır. Barbarlığın aşamaları tek bir uygarlık odağından çıkan ışınlar gibidir ve diğer topluluklar tarafından farklı aşamalarda kabul edilirler ve uzaklaştıkça da bu etkinin derecesi azalır (Childe, 1963:24). Bu fikirlere karşı olan Childe ise temelde, evrim ve yayılım arasında, savunucuları tarafından yaratılan bu karşıtlığı eleştirmektedir. Evrimin mitolojiye karşı olması gerektiğini, yayılım ile bir karşıt durumunun söz konusu olamayacağını savunmuştur. Çünkü ona göre her şeyden önce yayılım, arkeolojinin kanıtladığı bir gerçektir. Bunu da şu şekilde açıklar; bir maddesel öğenin başka bir yere taşındığının eski taş çağından itibaren bilindiğini ve eğer maddesel öğeler taşınabiliyorsa, buluşların, efsanelerin, sanatsal tasarılar ve kurumların da pek tabii yayılmasının mümkün olduğunu söylemektedir (Childe, 1963:25). Childe, kültürel değişim için öne sürülen ve birbirine karşıt görüşler gibi görünen kültürel evrim ve yayılımın bu nedenle arkeoloji tarafından izlenebilir gerçekler olduğunu söylemektedir (Childe, 1958:70). Childe'ın bu yaklaşımının bir yandan da İskandinav arkeolojisi geleneği ile örtüştüğü anlaşılmaktadır. Childe bu yaklaşımını maddesel öğelere uygulayarak şu şekilde açıklar:

> *"Ev yapımı çanak çömlek, süslemeler ve gömüt yerleri yerel zevkleri yansıtır. Bunlar değişime daha dirençlidirler. Bu nedenle etnik grupları tanımlamak için kullanılırlar. Silahlar ve teknolojik nesneler ise işlevsel aletlerdir. Bunlar gruplar arasında ticaret ya da kopyalamayla yukardakilere göre daha hızlı biçimde yayılırlar. Bu aletler yardımıyla aynı dönemde yaşamış komşu kültürlerin tanımlanması ve kültürel kronolojilerin oluşturulması için kullanılırlar"* (Childe 1929:viii,248).

Gordon Childe'ın yayılıma ve evrime dayalı açıklamalarının bu iki yönlülüğü onun her iki düşüncenin savunucuları tarafından da anlaşılmamasına yol açmıştır. Yakın gelecekte bu kategorileştirilme eğilimi ile, Childe'ın her iki görüşe de dahil edildiği görülmektedir. Kültürel evrimci açıklamaların genel geçer kabul edildiği ve kültürlere dışarıdan gelen etkilerin pek de yer bulmadığı yeni arkeolojinin açıklamalarında, Childe'ın bu görüşleri eski kafalılık olarak yorumlanmıştır.

Ancak bunun yanında Neolitik döneme dair açıklamalarda hem yayılımın hem de kültürel evrimin yer aldığı da görülmektedir.

Childe ilerleyen mesleki yaşamında giderek Hint-Avrupa'lıların kökenini aramaktan vazgeçer. Avrupa ve Yakındoğu Tarihöncesine odaklanır ve 1930'lu yıllarda yayılıma ilişkin yukarıda belirtilen gerçekler dışında, bu türlü bir yorumun ahlaki ve politik açıdan dah değerli olduğunu çünk Nazi ırkçılığının yanlışlığını ortay koyduğunu düşünebiliriz. Childe yayılıma dair açıklamaları, küresel kültürel mirasın yaratımında dünyanın her yanından insanların etkin rol oynadığını gösterdiği için de desteklemiştir (Trigger, 1994:12)

G. Childe'ın arkeolojik kültüre dair getirdiği kavramsal yenilikler ve tanımlanması konusunda ortaya koyduğu yöntemler, onun sentez çalışmaların omurgası olduğunu belirtmiştik. Bununla birlikte, daha önce de bahsettiğimiz gibi Childe'ın bu çalışmaları, daha sonra yeni arkeoloji akımı ile birlikte "Geleneksel Arkeoloji" olarak tanımlanacak olan tipoloji ve kronolojiye dayalı kültür tarihçiliğinin olgunlaşmış ürünleridir. Bu dönemde yapılan arkeolojinin daha sonradan alacağı en büyük eleştiriler, araştırmacılar tarafından kültürlerin tarihteki aktörlerin yerine geçirilmesi ve genel olarak kültürel değişime dair, özellikle de yayılımla cevap bulan açıklamaları olacaktır. Burada şunu da belirtmek gerekir ki; bu eleştirileri ilk dile getiren kişi Childe olmuştur. Kendi çalışmaları da dahil olmak üzere getirdiği eleştirilerle, geçmiş toplum ile arkeolojinin kültürü arasında tipoloji yanında sosyal ve ekonomik açıklamalar getirilmesi gerektiği ve geçmişin yaşam biçimlerinin araştırılması gerektiğini savunmuştur. Onun bu yaklaşımı, arkeolojinin düşünsel gelişimine ve geçmişe bakışında, etkileri günümüzde yapılan arkeolojinin de temellerini oluşturan bir atılım yaratmıştır.

c. Toplum, Kültür ve Maddesel Öğeler Arasındaki İlişki Üzerine Düşünceleri: Kültür Kavramını Materyalist Yaklaşıma Göre Yapılandırması

G. Childe, kültür tarihinin salt tipoloji ve kronolojiye dayalı olarak yorumlanması ile arkeolojinin geçmişe bakışında bazı yetersizliklere sahip olduğunu görmüştür. Arkeolojinin kültürü ile geçmiş toplumun yaşamı arasındaki bir bağ kurulması gerektiğini düşünerek, insanoğlunun kültürel gelişimi konusunda yaptığı çalışmaların da etkisi ile bu sorunu da ele alacak ve arkeolojik kültür kavramını yeniden yapılandıracaktır (Bkz.: Childe, 1951, Childe, 1963). Burada onun odaklandığı temel nokta arkeolojinin geçmişin insan topluluklarının yaşam biçimlerini incelenmesi gerektiğidir[38]. Marks'ın maddeci tarih anlayışına koşut olarak, toplumların sosyo-ekonomik yapılarının, teknolojik bilgi düzeylerinin, üretim biçimlerinin, doğaya olan uyumlarının incelenmesi gerektiğini düşünmektedir. Bu bakış açısı ile insanoğlunun kültürel gelişimini açıklayabilmek için, arkeolojinin mevcut kültür kavramının da yetersiz kaldığını görür ve öncelikle kavramı yeniden yapılandırır.

Childe, bir arkeolojik kültür adı altında toplanan maddesel öğelere dair incelemelerin, özellikle tipoloji ile sınırlı kalmasını eleştirir. Kavramın, rastlantısal olarak bir arada bulunan tiplerin meydana getirdiği cansız buluntu toplulukları olarak algılanmasına ve (Childe, 1963:27; Childe, 1951:24), kültür kavramının bu şekilde içinin doldurulmasına karşı çıkar:

> "*Arkeologlar bir arada gördükleri tekrarlanan özellikleri -ki bunların neredeyse hepsi maddesel öğelerdir- kültür olarak adlandırıyorlar… bir baltanın kullanım amacı, ritüel gömüt olgusu ya da besin alışkanlıkları ile ilgilenmeyip, bunun yerine bu baltanın formu ya da materyali, ritüel gömütteki sıra dışılıklar ya da çatal bıçakların biçimleri ile ilgilenmekteler"*(Childe, 1963:41)

[38] Aslında bu yaklaşımının ilk etkilerini, "The Dawn of the European Civilization"da görmekteyiz.

Childe'ın yaklaşım biçimiyle kültür *"organik bir bütündür, karakteristiklerin mekanik bir toplamı değildir"* (Childe, 1963:26). Ona göre geçmişe ait yapılar, aletler, silahlar, süs eşyaları ve tüm diğer öğeler, işleyen bir bütünün parçaları olarak görülmelidir (Childe, 1963:27). Bu bütün ise, bir toplumun hayatta kalması ve gelişmesini sağlamaktadır[39]. Childe bu bütünün, arkeoloji tarafından tüm yönleri ile ele alınabilmesini sağlamak için, kültürün farklı tanımlarını bir araya getirmeyi uygun görür. Bu tanımlar:

1-**İnsanoğlunun doğaya uyum sağlama biçimi olarak kültür:** Childe, diğer canlıların doğaya biyolojik olarak uyum sağlarken, insanoğlunun bu uyumu kültürü aracılığı ile sağlamakta olduğunu belirtir. Bu durum da insanoğlunun doğa koşulları değiştiğinde, kültürünü yeniden yapılandırabilmesine olanak tanır (Childe, 1951:24). Childe bu bağlamda kültürü, *"insanın doğaya olan uyumunun zamana karşı dayanıklı maddesel ifadesi"* olarak ele alır ve böylece maddesel kültür öğelerine bakılarak toplumun doğal çevresine uyumu hakkında bilgi edinilebileceğini belirtir. Ancak, doğaya uyumun tek tek bireyler açısından değil, toplum bazında ele alınması gerektiğini de eklemiştir (Childe, 1979:94). Onun bu yaklaşımı çevresel belirleyicilikten farklıdır ve daha çok diyalektik materyalizme koşuttur.

2-**İnsanın toplumdan ve bireylerinden bilgi aktarımı yoluyla öğrendiği her şey olarak kültür:** Antropolojiye ait bu kültür tanımının konusu içine; dil, mantık, hukuk, din, felsefe, ahlak ve alet yapımı ile kullanımı, elbiseler, evler, yiyecek seçimi gibi çok çeşitli öğeler girmektedir. Buna sosyal gelenekler adı da verilebilir. Childe, yaşayan toplumlara ait kültür tanımının çok sayıda soyut olguyu barındırdığını, bunlardan pek çoğunun izlerine rastlanamayacağını, ancak arkeolojinin yöntemleri dahilinde bu olguların maddesel dünyada ifadelerinin anlaşılması için çalışması gerektiğini vurgular (Childe, 1963:42). Böylece organik bir bütün adını verdiği, kültüre ait öğeler de arkeolojinin kanıtları ile bir yere kadar anlaşılabilecektir.

[39] Bu tanımla Childe, Emile Durkheim'ın işlevsel kültür tanımına yaklaşmış gözükmektedir.

3-Geleneklerin ve alışkanlıkların yansıması olarak kültür: Childe'ın arkeolojinin mevcut kültür tanımı olarak kabul ettiği bu ifade, soyut olgulara değil, maddesel öğelerin tanımlanmasına dayanmaktadır. Maddesel kültür öğelerindeki biçimsel farklılıklara ve benzerliklere dayanılarak, söz konusu toplumların geleneklerinin birbirlerine göre ayrıldıkları ve birleştikleri noktaların anlaşılabileceğini söyler (Childe, 1963:42). Kültür tanımı bu şekilde ele alındığında, arkeolojinin aynı ya da farklı geleneklere ve alışkanlıklara sahip toplulukları belirleyebilmesini sağlar.

Childe'ın arkeolojik kültürün geçmiş toplumla arasında kurmaya çalıştığı bu bağ içinde, kültür kavramının içine dahil ettiği farklı açıklamalar ile maddesel öğelere sorulması gereken soruları da belirlemiş olduğu görülmektedir. Buna göre, şu an için kısaca değinirsek kültürün doğa ile ilişkisi, kültürün toplum içindeki rolü ve kültürlerin birbirleri ile karşılıklı durumları yorumlamada önemli yer tutmaktadır. Onun bu yaklaşımı, aynı zamanda da arkeolojinin maddesel kültür öğelerine yaklaşımını da sorgulamasını sağlamış, bu açılardan ele alınan ve incelenmesi gereken kültür için, kültürün kimliğini tanımlayan tip nesneler yanında, o kültüre ait her türlü maddesel öğeye de bakılmasını gerektirir hale getirmiştir.

Childe arkeolojik kaydın sadece üretim aletleri ve savaş silahları ile sınırlı olmadığını, uygun koşullar altında üretim biçimlerine dair bilgileri de vereceklerini söylemiştir. Buna göre, birincil ve ikincil endüstrilerin rolü, ticaret, emeğin dağılımı, üretimin dağılımı, kölelerin varlığı, kadının statüsü, mülkiyet ve hatta ideolojik üst yapının nasıl olduğuna dair varsayımlara ulaşılabileceğini öne sürmüştür (Childe 1963:43-44)

Bu noktada Childe'ın, bir kültürün maddesel öğelerinin göz önünde bulundurularak arkeolojik verilerin geçmişin toplumuna ait nasıl yorumlanabileceğine dair verdiği örneklere de kısaca değinirsek (Childe, 1963: 43-44):

1.Tarihöncesi aletler, evler, tarlalar, yollar gibi öğeler;

a. Toplumun sahip olduğu teknik bilgiyi verecektir, bu nedenle de bir toplumun teknolojisinin ne aşamada olduğunu ortaya koyacak şekilde incelenmelidir.

b. Bu öğeler aynı zamanda da toplum tarafından onaylanmış buluşlar ve keşiflerin uygulanışını göstermektedir.

c. Toplumsal anlamda onaylanmış olan ihtiyaçların göstergeleridir.

2. Cenaze ve konut yapıları ile bunların içinde ele geçen buluntular;

a. Şeflerin varlığı ya da yokluğunu verecektir.

3. Tapınaklar, kült yapıları, figürinler ve tılsımlar gibi nesneler;

a. İnancın yansımalarıdır ve inanç hakkında bilgi verecektir.

b. Dinin profesyonel rahipler rehberliği altında kurumsallaşıp kurumsallaşmadığını gösterirler. (Childe 1963:43)

Diğer yandan da Childe için, arkeolojinin maddesel kültür öğelerini yorumlarken, bir toplumda kültürü oluşturanın ne olduğunun bilinmesinin de hayati önem taşıdığı anlaşılmaktadır (Childe, 1963:42-43). Çünkü aksi takdirde yukarıda verilen örneklemeleri ilerletmenin mümkün olmadığını bilmekteydi. Bunun için de kuramsal bir temele ihtiyaç vardı. Ona göre kültürü belirleyen, sosyal geleneklerdir. Şöyle ki sosyal geleneklerin belirlediği düşünce ve davranış biçimleri, kurumlar ve alışkanlıklar yoluyla kültürü de belirlemektedirler. Childe kültürün maddesel dünyadaki karşılığının ortaya çıkışını, kültürün dikte ettiği ya da onun yansıması olan tepkilerin yarattığı hareket ya da davranışlara bağlar. Bu davranışlar ise maddesel dünyada kalıcı değişimlere yol açmaktadır. Kültürün aktarılabilmesi ve korunabilmesi için bu maddesel dünyada yaratılan değişimlerin gerekli olduğunu, aksi takdirde insanların düşüncelerinde soyut fikirler olarak kalacaklarını da belirtir (Childe, 1963:42-43). Dolayısıyla maddesel öğeler de kültürün birebir ifadesidir. Ve bu mantıksal dizilim tersten işlendiğinde, maddesel öğelerden yola çıkılarak sosyal geleneklere ulaşmak mümkün olacaktır.

Childe'ın yukarıda bahsettiğimiz bu görüşleri, arkeolojinin ayrım yapmaksızın maddesel öğenin toplamasından, onları yorumlama biçiminden, geçmiş toplumlara dair hangi soruların sorulacağına kadar pek çok açıdan bakış açısını ve yöntemlerini değiştirmiştir. Dolayısıyla arkeolojinin çalışma tekniklerini de değiştirmesine yol açmıştır. Öyle ki onun temellerini attığı bu yorumlama yöntemi, bir birimde bulunan maddesel öğelerin tümünün birbirleri ile olan ilişkileri bağlamında değerlendirilmesini de zorunlu kılmaktadır. Bu yorumsal yöntem, günümüzde arkeolojinin "konteks" olarak tanımladığı ve bu yolla açıklamalara gittiği çalışmaların temelini oluşturmaktadır.

Childe'ın geçmişin arkeolojik kültürlerini, o toplumların sosyal açıdan ifadesi olarak değerlendirmesi, ileride de değineceğimiz ve konumuz olan Neolitik üzerine yaptığı açıklamalarda ve özellikle de sosyo ekonomik çıkarımlarında büyük rol oynamaktadır. Ancak bundan önce genel anlamıyla kültürel gelişime ya da kültürel evrime bakış açısından bahsetmekte fayda vardır, çünkü Neolitik'i süreç içinde nasıl değerlendirdiğini ve yukarıda bahsettiğimiz kuramsal altlığı bu gelişime nasıl uyguladığını incelemek gerekmektedir.

d. Kültürel Gelişime Yaklaşımı

Aydınlanma Çağı düşünürlerinin üzerinde durduğu insanoğlunun kültürel gelişimi olgusunun, sınanabilir delillerle kanıtlanabilir hale gelmesi, daha önce de bahsedildiği gibi bu düşünce süreci içinde öne sürülmüş olan üç çağ sisteminin geçerliliğinin kabulü ile olmuştur. Thomsen bu ayrımı yaparken, bu düşünürlerin, etnografik kaynaklara dayanan karşılaştırmalar ile genellikle üçlü gelişim aşamaları olarak ele aldıkları kültürel evrim düşüncesinden etkilenmiştir. Üç çağ sisteminin altında yatan bu temel düşünce, sistemi bu açıdan kültürel evrimle koşut bir duruma soksa da, arkeolojiye uygulanırken özellikle teknolojik evrim ile kısıtlanmıştır. Arkeolojik kayda bu açıdan yönelen ilgi ve açıklama getirme çabaları da giderek

yerini tipolojiye dayalı çalışmalara bırakmış ve kurumsallaşan arkeoloji ile birlikte ilgi araştırmacıların öznel tarihlerle ilgilenmeleri ile devam etmiştir.

Childe'ın ise **"The Dawn of the European Civilization"** ile üç çağ sistemini Pleistosen ya da Holosen gibi zaman belirtici başlıklar olarak değil yerel arkeolojik kayıtların gösterdiği kültürel aşamalar olarak kullanmıştır (Childe, 1958:70). Neolitik Çağ'ın farklılığını vurgulamak için de ilk kez burada besin üreticiler tanımını da eklediği görülmektedir.

Childe önceki çalışmalarında yukarıda bahsedildiği biçimde yer alan kültürel gelişimi, genel anlamıyla açıklama yoluna gitmesini ise, **Endüstri devrimi** ile gelişen süreçte, insanoğlunun kültürel gelişiminin **"gerçek"** olarak benimsenmiş olduğunu, ancak I. ve II. Dünya Savaşları'nı da kapsayan bunalım ortamında, insanoğlunun kültürünün gelişmediğinin, aksine giderek yozlaştığının üzerinde durulmaya başlayan tartışmaları neden göstermiştir. Bu nedenle kültürel gelişimi irdeleyen çalışmalar yapmıştır. Childe, gelişimi görebilmenin, tarihe dar bir açıdan ve yanlı olarak yaklaşımın terk edilmesi ile mümkün olduğunu savunmaktadır. Tarihe genel anlamda politika odaklı yaklaşıldığını ve sadece ünlü kişiler ve nesnel olmayan bir bakış açısı ile önemli addedilen olaylardan oluştuğunu, bu nedenle de ortaya çıkan sonucun yanlı olduğunu belirtir. Childe'ın öngördüğü tarih ise, gündelik yaşamı ve sıradan insanları es geçmeden, toplumların sosyo-ekonomik düzenlerine ve üretim ilişkilerine bakan bir tarihtir. Onun bu yaklaşımı, Marks'ın **Materyalist Tarih Anlayışı'**na dayanmaktadır. Childe, tarihöncesine (ve de tarihe) Marksist yaklaşımın sahip olduğu "materyalin belirleyiciliği"[40] özeliğini şöyle açıklamaktadır :

> *"Diyalektik materyalizmin belirleyiciliği, tarihsel sürecin esrarengiz ya da mucizevi olayların silsilesi olmadığını öne sürmesidir. Bunun yerine bütünü oluşturan olayların birbirleri ile ilişki içinde bulunduğu ve anlaşılabilir bir örüntü sunmakta olduğunu kabul etmektir"* (Childe, 1979:93)

Childe, bütünü oluşturan bu ilişkilerin mekanik olmadığını da ekler. Tarihsel süreç öngörülemez, ancak bir örüntü yaratır ve tamamlanmamış parçalarının,

[40] "materialistic determinism"

varolanlarla uyum içinde olması gerekir. Ama yine de bu örüntüyü tamamlayabilmek için pek çok varyasyon olduğu akıldan çıkarılmamalıdır (Childe, 1979:93). Childe, bu diyalektik materyalist tarih anlayışından, yer yer "**gerçekçi tarih**" olarak da bahsetmektedir (Childe, 1958:14). Bu bakış açısı ile gerçekçi tarihe ulaşabilmek ve gelişimi inceleyebilmek için ele alınan olayların öncelikle tüm insanlığı ilgilendirmesi gerektiğini vurgular (Childe, 1951:13-15). Ayrıca gelişimi görebilmek, sürecin geniş bir zaman ölçeğinde ele alınmasını da gerektirmektedir. Bu noktada Childe, gelişimi inceleyenin arkeoloji olduğunun altını çizer (Childe, 1951:34). Arkeolojinin bu gelişimi inceleyebilmesi, çeşitli doğal çevrelerde gelişen farklı kültürlerin silsilelerini kurabilmesinde yatmaktadır. Childe, arkeolojinin kültürlerinin, toplumları ya da toplumların gelişimindeki evreleri gösterebildiğini, kuramsal açıdan da arkeolojinin silsilelerinin, tarihte ortaya çıkmış olan kültürlerin kronolojilerini sırasıyla verebildiğini işaret eder (Childe, 1963:28). İkincisi de arkeolojinin materyal (maddesel kültür öğeleri) ile olan ilişkisidir. Marksist tarih, bir maddesel öğeyi, alakasız olayların oluşturduğu kaos gibi görünen durumun altında yatan genel örüntüyü anlamak için bir biyolojik gerçek[41], en önemli ipucu olarak ele almaktadır (Childe, 1979:93). Bu yaklaşımı doğrultusunda Childe, Yakındoğu'nun bu örüntüyü verebilecek arkeolojik malzemeye sahip olduğunu da görerek, Marksist tarih anlayışı doğrultusunda kültürel gelişimi açıklar.

(1) Kültürel Gelişimin Özellikleri

Childe, kültürel gelişimi ***Homo sapiens***'in ortaya çıkışından itibaren, insan familyasındaki organik evrimin yerine koymaktadır[42] (Childe, 1951:34). Bu da, insanoğlunun kültürel gelişimi olarak arkeolojide izlenen durumun, diğer canlıların biyolojik süreçlerinde organik evrim ile görülen durumla aynı amacı taşıdığı, yani doğaya uyum sağlayarak ondan yararlanma ve türünü devam ettirebilme amacını

[41] Karl Marks, bunu şöyle açıklar: " *Geçmişteki emek araçlarının kalıntıları, toplumun artık yok olmuş ekonomik biçimlerinin aydınlığa kavuşturulmasında, tıpkı nesli tükenmiş hayan türlerinin saptanmasında fosilleşmiş kemiklerin taşıdığı önemi taşıyorlar".* (Marks, 1986:195)

[42] İnsanın kültürel gelişimine bu yaklaşım, tarihöncesi arkeolojisinin ortaya çıkış sürecinde, özellikle de Paleolitik dönem arkeolojisinin doğa bilimleri ile olan bağından kaynaklanmaktadır. Hatta Childe, bu analojiden kaynaklı olarak tarihöncesinin doğa tarihinin devamı olarak kabul edilmesine dair tartışmalar yapıldığından da bahsetmektedir. (Childe, 1951:20)

taşıdığı anlamına gelmektedir. Childe, buradan yola çıkarak, kültürel gelişimin organik evrimle bazı açılardan analojisinin kurulmasının mümkün olduğunu kabul eder ve kültürel gelişimi, insanoğlunun evrimindeki rolü yönünden ele almak gerektiğini vurgular (Childe, 1951:34). Bu açılardan bakıldığında kültürel gelişime ait Childe'ın göz önünde bulundurduğu durumlar şu başlıklar altında açıklanabilir:

Evrimsel başarı

Kültürel ve organik evrimin ortak özellikleri, bu iki uyum biçiminin işlevinden kaynaklanan bir durumu temsil etmektedir. Childe, Darwin'in ilk olarak biyolojik evrim için öne sürdüğü[43], türlerin başarısı olarak kabul edilen, "güçlünün hayatta kalması" ya da "türünü devam ettirebilmesi" kuralının, insanoğlu için de geçerli olduğunu belirtir. Kültürü aracılığıyla doğaya uyum sağlayan insanoğlunun kültürel gelişimi, onun türünü devam ettirebilmesini sağlamaktadır.

Sıçramalar ya da Devrimler

Childe, evrimsel başarı olarak göz önünde bulundurulduğunda, insanın "*kültürel gelişimi içinde yer alan devrimlerin, insan türünün çoğalmasına yol açtığı* " sonucuna varır (Childe, 1964a:3). "Devrim" tanımını, evrimsel başarı açısından sıçramalar anlamında kullanmıştır. Bu, tarıma ve hayvancılığa dayanan üretim biçimine geçiş "Neolitik Devrim", kent tipi üretim biçimine geçişi ise "Kent Devrimi" olarak adlandırır. Bunların devrim adını alması, insanoğlunun doğanın koşullarına olan bağlılığının azalmasına ve doğayı kontrol altına almasına, böylece de tıpkı endüstri devriminde olduğu gibi nüfus artışına yol açmalarındandır.

Süreçsellik

Childe, biyolojik analojide dikkat edilmesi gereken bir diğer hususun da *"keşif ya da buluşun genetik mutasyona benzetilemeyeceği"*dir, *"çünkü"* der Childe, *"bu olayın ardında bir kültürel bilgi birikimi yatmaktadır"* (Childe, 1951:21). Bu

[43] Charles Darwin, *"The Origin of Species",* 1859, Londra.

durumda da keşiflerin ya da buluşların ani ve tesadüfi olarak kabul edilmeyip, süreç içinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Neolitik Devrim de süreç içinde meydana gelen gelişimin bir sıçrama noktasıdır.

Öngörülemezlik

Childe bu analojiyi yaparken biyolojinin kurallarını birebir uygulamaktan kaçınmak gerektiğini de vurgular. Bu düşüncesinin temelinde, iki adaptasyon biçiminin işlevsel açıdan benzer olmalarının dışında, organik evrimin canlıların ayrılmaz parçası, kültürün ise insanın elinde şekillenen ve koşullara göre değiştirilebilen bir uyum biçimi olması yatmaktadır (Childe, 1951:20-22). Bu durumu "*insanın kendi kültürü ve dolayısıyla da adaptasyonu üzerine söz sahibi olması*" diye tanımlayan Childe'a göre "*kültürler ve geleneklerdeki değişimler, onları yaratan insan tarafından kontrol edilebilir, geciktirilebilir ya da yön verilebilir"*. Bu nedenle de kültürel gelişim öngörülemezlik özelliğine sahiptir. Süreç, bir makinenin işlemi gibi tekrarlanan ve öngörülebilen bir şey olmayıp, karmaşık olmasına rağmen belli bir amaç için yaratılmış gibi bir durum söz konusu değildir. (Childe, 1979:93) Bu durumda, insanın kültürü her duruma uygulanabilecek tek çizgili bir gelişimi takip etmemekte, dolayısıyla da genel geçer formüller kültürlerin gelişimini açıklayamaz. Childe'ın Marksist yaklaşım ile en çok sürtüştüğü nokta da budur. Marksist yaklaşım belirlediği toplumsal evrimin aşamalarında, yani söz konusu ekonomik düzende bulunan bir toplumun, örneğin besin toplayıcıların, her zaman aynı sosyal kurumlara, ideolojik sisteme ya da estetik ideallere sahip olacaklarını savunmaya eğilimlidir. Childe ise buna karşı çıkar (Childe, 1979:95). Genellemelerin yalnızca öznel –yani belli bölge ve zaman aralığına ait- tarihsel konteksler içinde yapılabileceğini savunur, çünkü insan davranışlarını açıklayan kuralların ve insan davranışının kendisinin yeni toplumlar oluştukça değişeceğini öngörmektedir (Trigger, 1987:5).

(2) Kültürel Gelişim Aşamaları

Kültürel gelişimi yukarıda bahsedilen özellikleri de dikkate alarak inceleyen Childe'ın bu konudaki çalışmasının ürünleri ise **"Man Makes Himself"** ve "**What Happened in History"**dir. Childe'ın bu çalışmalarına bakıldığında, kültürel gelişim aşamalarını yapılandırırken, üç ayrı kaynaktan yararlanmış olduğu görülmektedir. Bunlar; arkeolojinin geleneksel çağları, Lewis Morgan'ın kültürel evrim şemasının ana başlıkları ve Childe'ın, Karl Marks'ın sosyo-ekonomik kavramlarından aldığı kriterlere dayanan üretim biçimleridir.

Arkeolojinin geleneksel çağları, üç çağ sisteminin geliştirilmiş biçimidir. Buna göre tarihöncesi dönemler için kabaca, "Paleolitik"**;** Yontma taş alet, Neolitik; Sürtme taş alet, "Kalkolitik"; Bakır aletler, "Tunç Çağı"; Tunç aletlerin kullanıldığı dönemleri ifade etmektedir. Bunların yanında Paleolitik ile Neolitik dönemler arasına mikrolit aletlerin görüldüğü "Mezolitik" dönem eklenmiştir. Childe, arkeolojinin bu geleneksel çağlar sistemini şöyle yorumlamaktadır: "*Arkeologların çağları ayrımlama ve adlandırmaları, adı alan çağda bilimin (bilimsel bilginin) durumunu içermektedir"* (Childe, 1963:34). Childe, bu teknolojiye dayanan bilimsel bilginin yanında, söz konusu dönemin, diğer arkeolojik bulgularla (konutlar, diğer aletler, ölü gömme vs.) birlikte izole edilmeden bir bütün olarak dikkate alınıp incelendiğinde, daha fazla bilgiye ulaşılabileceğini, çünkü bu kalıntıların yalnızca teknik beceri ve bilgi birikimi düzeyini değil, bunları kullanan insanların ekonomilerini ve sosyal örgütlenmelerini de gösterdiğini belirtir (Childe, 1963:32). Bir önceki bölümde ayrıntılı olarak incelediğimiz bu kuramsal yaklaşımın, materyalist tarih anlayışı ile koşut olduğundan bahsetmiştik. Bu yolla edinilen bilginin, kültürel gelişim açısından yine materyalist tarih anlayışına göre büyük önemi olacaktır. Öyle ki Engels:

> *"Materyalist anlayışa göre tarihte egemen etken, sonunda, maddi yaşamın üretimi ve yeniden-üretimidir. Bu üretim ikili bir özlüğe sahiptir. Bir yandan yaşam araçlarının –beslenmeye, giyinmeye, barınmaya yarayan nesnelerin-*

ve bunların gerektirdiği aletlerin üretimi; öbür yandan da türün yani insanoğlunun üremesidir" (Engels, 1979:231).

Childe bu bahsedilen maddi yaşamın üretimini anlatan bir kültürel gelişim şeması kurabilmek için çözümü, çağlar sisteminin adlandırmalarını kullanmaktan vazgeçmeden, bu sistemin içini yapılandırmakta bulur. Childe böylece, Engels'in de yararlandığı, Morgan'ın tezinin çatısını oluşturan ve "etnik dönem" adını verdiği üç aşamasını ekler[44] (Childe, 1963:18). Bunlar; "**Yabanıllık"** (*Savagery*), **"Barbarlık"** (*Barbarism*), **"Uygarlık"** (*Civilization*)'dır[45]. İlk iki aşamasını Morgan'ın üç ayrı alt evreye ayırdığı bu şemayı, Childe ana hatları ile kabul etmiş ve arkeolojik bulgulara göre Morgan'ın yanlışlarını da düzeltmiştir. Morgan'ın bu şemada kültürel gelişim aşamalarını belirlediği kıstas, teknolojik buluşlardır. Ancak teknoloji ile doğadan yararlanmaya dayanan ilişkiyi baz alan bir niteliği vardır. Bu ilişki "…*doğa üzerinde insan tarafından erişilmiş bulunan üstünlük ve egemenlik derecesi bakımından, yaşam araçlarının üretimindeki ustalığın önem taşıması*" olarak özetlenebilir (alıntı Engels, 1979:248). Childe'ın, Morgan'ın şemasını seçimi de onun bu yaklaşımından

---

[44] "Ancient Society, or Researches in the Lines of Human Progress from Savagery Through Barbarism to Civilization" (1877).

[45] Lewis H. Morgan'ın Kültürel Evrim Şeması**:**

I. **Aşağı Yabanıllık Aşaması:** İnsanoğlunun tarih sahnesine çıkışı ile başlar. Balıkçılık ve ateşin bulunuşu ile sona erer. İnsanoğlu bu aşamada, orijinal yaşam alanında kısıtlı biçimde yaşamaktadır ve yemişler ve meyvelerle geçimini sağlamaktadır. Konuşma yeteneğini kazanır.

II. **Orta Yabanıllık Aşaması:** Balıkçılığa dayanan geçim ve ateşin bulunuşu ile başlar. Ok ve yayın icat edilmesi ile sona erer. Bu aşamada insan, orijinal yaşam alanın dışına yayılır ve dünyanın büyük bölümüne ulaşır…

III. **Yukarı Yabanıllık Aşaması:** Ok ve yayın kullanımı ile başlar ve kilden kap yapımının keşfedilmesi ile sona erer

IV. **Aşağı Barbarlık Aşaması:** Kilden kap yapımının keşfedilmesi ile başlar. Morgan bu keşfin yabanıllık ile barbarlık arasında soyut bir çizgi çektiğini ve kilden kap yapmayan toplumların böylece yabanıl olarak kabul edilmesi gerektiğini belirtir. Aynı sınırlayıcı şekilde, kilden kap yapmayı bilen, ancak fonetik alfabeyi bilmeyen toplumlar da barbar olarak kabul edilmesi gerektiğini söyler.

V. **Orta Barbarlık Aşaması:** Doğu yarıkürede, hayvanların evcilleştirilmesi ile başlar ve Batı yarıkürede sulama ile tarım, kerpiç ile taşın mimaride kullanılması. Bu aşamanın bitişi demir cevherinin ergitilmesi ile ilintilidir.

VI. **Yukarı Barbarlık Aşaması:** Demir endüstrisinin başlamasıyla bu aşamaya geçilir ve fonetik alfabenin icadı ile bu aşama bitmektedir.

VII. **Uygarlık Aşaması:** Fonetik alfabenin icadı ve yazılı metinlerin oluşturulması ile başlar. Bu aşamanın başlangıcı, toplumları Antik ve Modern olarak ikiye böler. (Hester, 1976:22)

kaynaklanmaktadır. Morgan gibi sosyal ya da kültürel açıdan evrimi inceleyen diğer düşünürlerin, özellikle de Spencer ve Tylor'un politik sistemleri ya da dini inanışları evrimsel sıralamaya sokmaya çabalamalarına karşın[46], Morgan'ın teknolojik tasnife dayanan bu gelişim kronolojisinin, daha objektif bir yaklaşım olduğunu söylemektedir (Childe, 1963:20). Ancak bunun dışında Morgan'ın yorumlarını, çağdaşı okullardan pek de farklı bulmaz ve Morgan'ı Tevrat ile İncil ve klasik otoriteden yararlandığı için de eleştirir (Childe, 1963:22).

Childe'ın, sınıflama yapmak için kriter belirleme noktasında ise, Morgan'ın ve arkeolojinin geleneksel çağlarının göz önüne aldığı teknolojik gelişimi ikinci plana attığı görülür. Onun sınıflandırmasında kriter, üretim biçimlerine göre şekillenen kültürel gelişim aşamalarıdır. Bu yaklaşımı, onun yukarıda da bahsedilen, kültürel gelişimi materyalist tarih anlayışına göre ele almak ve Marks'ın sosyo-ekonomik kavramlarına dayanarak yeniden oluşturmak amacına dayanmaktadır. Childe, "*Karl Marks, "Materyalist Tarih Anlayışı"nı 1859 yılında öne sürdüğünde; toplum yapısının uzun vadede üretim biçimleri ile belirlendiği ve bunun da bir biçimde üretim araçlarına bağlı olduğunu varsaymıştır*" diye not düşerken (Childe, 1963:21-22), aslında kendi kriterlerini de ortaya koymaktadır. Childe materyalist tarih anlayışına uygun olarak üretim biçimlerini ve buna dayanan sosyo-ekonomik değişimleri, kültürel gelişim aşamalarının da kriteri olarak ele alır.

Bu noktada, yani barbarlıktan uygarlığa giden şemanın oluşturulmasında, kriterlerin seçimi ve Morgan'ın çalışmasının materyalist yorumu açısından Childe'ın etkilendiği çalışmaya da değinmek gerekmektedir. Marks ve ardından Engels, Morgan'ın şemasını, materyalist tarih görüşüne göre, ekonomi-politiğin gelişimine uygulamışlardır. Bu şemayı seçmelerinin nedenini ise Engels şöyle açıklamaktadır:

> *"Gerçekten Morgan, Marks'ın kırk yıl önce keşfetmiş bulunduğu materyalist tarih görüşünü, Amerika'da, kendi alanında yeniden keşfetmiş ve bu durum onu barbarlık ile uygarlık arasındaki karşılaştırma konusunda, belli başlı*

[46] Morgan'ın genelleyici yaklaşımının temelinde, toplumsal bağlamdan (*social contex*) ayrı tutularak kurumları incelememiş, toplumun sosyolojik evrimini bütün olarak inceleme amacını taşımış olmasından da ileri gelmektedir.

noktalar üzerinde Marks'la aynı sonuçlara varmaya götürmüştü" (Engels, 1979:230).

Childe ise , Marks'ın bu sonuca uygar toplumların **-klasik, ortaçağ, modern**- tarihsel verilerinden yola çıkarak ulaştığını, daha basit yaşam biçimlerine sahip olan yazısız toplumlara uygulamaya çalıştığında ise etnografik alandaki bilgi eksikliğinden dolayı Morgan'ın çalışması ile sınırlı kaldığının dikkate alınması gerektiğini belirtir. Onun daha çok etkilendiği çalışma Engels'in **"Aile, Özel Mülkiyet ve Devletin Kökeni"**[47] adlı yapıtıdır. Engels bu yapıtında, Marks'ın notlarını da kullanarak Morgan'ın şemasını yapılandırmıştır ve Childe bunu hazırda var olan teorilerle değil Avrupa'nın prehistorik arkeolojisi konusundaki derin bilgileriyle yapmış olmasını da daha verimli bir sonuç ortaya çıkarmış olması dolayısıyla takdir etmektedir (Childe, 1963:22). Ayrıca Engels'in, aşamaların birinden diğerine geçişini, üretim güçlerinin toplumun dağıldığı sırada değişimi ile parlak bir şekilde bağlayabildiğini de ekler.

Ancak Childe, diğer yönleri ile Engels'in Morgan'a dayanarak yapılandırdığı ekonomi-politik ve akrabalık organizasyonunun gelişimini içeren şemasının, günden güne ortaya çıkan verilerle yanlışlandığını belirtir (Childe, 1963:23).

Böylelikle, materyalist tarih anlayışı ve Marks'ın sosyo-ekonomik kavramlarını kullanarak yapılandırdığı şemada, yukarıdaki eleştirileri doğrultusunda gelişimi yeniden, yalnızca kanıt olarak arkeolojik verilere bağlı kalarak ele almıştır. Bu şu anlama gelmektedir; Childe, Morgan'ın kullandığı ve diğer kaynaklardan edinilen etnografik verileri karşılaştırma için kullanmamıştır. İkincisi, Engels ve Marks'ın toplumun kurumları üzerine kurguladıkları evrime dayalı sistemin genel geçer olmadığını kabul etmiş, sınıf çatışmalarının en azından yazılı tarihe kadar arkeolojik verilerle kanıtlanamayacağını göz önünde bulundurarak yazının bulunuşuna kadar bu çatışmayı şeması içine dahil etmemiştir. Üçüncüsü ise, Childe'ın şeması, Paleolitik Çağ ile Afrika'da başlayan ve oradan Yakındoğu'da

[47] Engels, Marks'ın Morgan'ın kültürel aşamalarına dayanan notları, kendi yaptığı araştırmalar ile tamamlayarak kitaplaştırmıştır.

uygarlığın ortaya çıkışını anlatan bir çizgi izlemektedir. Bu açıdan Childe, belli bir bölgede izlenen tarihsel bir süreci anlatmıştır, ayrıca bu kültürel gelişim aşamalarının dünyanın her yanında genel geçer olmadığını da belirtmektedir. Childe'ın getirdiği kültürel gelişim kronolojisi, üretim tarzlarına dayanmaktadır ve üretim tarzlarını belirleyen de teknolojik gelişimdir. Buna göre Childe'ın kültürel gelişim şeması şöyledir:

"Paleolitik Çağ"; Yontma taş aletlerin kullanıldığı avcılık ve toplayıcılıkla geçimin sağlandığı, yabanıl yaşam tarzının yani doğa üzerinde asalak yaşam biçiminin, göçebeliğin sürdürüldüğü dönemdir.

"Neolitik Çağ": 1925 yılında "The Dawn of the European Civilisation"ın ilk baskısında Sir Grafton Elliot Smith'in on yıl önce geliştirdiği üçlü kriteri -sürtme taş teknolojisi, evcil hayvanlar ve kültüre alınmış bitkiler- baz alarak Neolitik Çağ'ı, önceki Paleolitik ve Mezolitik Çağ'dan ayrı tutmak için "besin-üretimi" tanımını seçer. Ekonomik ve sosyal evrimsel aşamalar teknolojik bazda tanımlanmalıysa besin üretimi bir ana aşamanın başlangıcıdır. Bu nedenle açıklama için yabanıllıktan barbarlığa geçişi ele alır (Childe, 1963:33). Buna göre Neolitik Çağ, geçimin tarım ve hayvancılığa dayanan besin üretimi ile sağlandığı, tarım ile ilgili işlerde sürtme taş aletlerin kullanıldığı, besin tüketiminde ve saklanmasında kilden kap kacak yapıldığı, yerleşik yaşama geçiş, kendine yeten ekonomisi ile basit köy toplumu örgütlenmesinin yaşandığı barbarlık düzeninde yer almaktadır.

"Kalkolitik Çağ", artı ürünün artı değere dönüştürecek olan sürecin hazırlamasını sağlayan ve kent modeli yaşam tarzının ortaya çıkışının hazırlayıcısı olan dönemdir.

"Tunç Çağı" ise artı ürünün artı değere dönüşümü, kent tipi üretim ve sınıfların ortaya çıkışı ile gelişen dönemdir.

Gordon Childe'ın bu şekilde yorumladığı kültürel gelişim aşamaları, yeni tarihleme teknikleri ile sınırları genişlemiş ya da daralmış olsa da, ana kavramsal

gelişimler açısından günümüzde halen geçerliliğini korumaktadır. Neolitik açısından ise durum daha farklıdır. Günümüzde elde edilen verilerle Neolitik'in en azından Yakındoğu için, tarım ve hayvancılıkla özdeşmediği görülmektedir. Ancak konumuz gereği bunun ayrıntısına ilerde değinilecektir. Genel anlamıyla gelişim şemasına oluşan tepkiler şu biçimde özetlenebilir. Bunlardan ilki isimlendirmeye karşı gösterilen, Yunanca kökenli başlıkların, kültürel gelişimi açıklamaya yetmediği için bu başlıkların değiştirilmesi gerektiğine dairdir. Bunu ilk dile getirenlerden biri olan R.J. Braidwood, aşamalar için farklı başlıklar önermiştir ancak içerikleri Childe'ın öne sürdükleri ile aynıdır.

4. Doğal Çevreye Bakış Açısı

Neolitik üzerine açıklamalarda doğal çevre önemli bir yer tutmaktadır. Bunun ilk örneğinin Pumpelly ve Huntington'un Vaha Kuramı olduğu ve Huntington'ın doğal çevrenin eski toplumların yaşamlarında dönüştürücü güce sahip olduğu yönündeki tezleri olduğundan bahsetmiştik. Neolitik ile doğal çevrenin ilişkisi, özellikle Childe'ın çalışmalarının ardından arkeolojinin içinde önemli bir araştırma alanı kazanmıştır. Bu durumu daha iyi inceleyebilmek için, burada Childe'ın doğal çevre, toplum, kültürel değişim üzerine yorumlarından ve Neolitik ile doğal çevre arasında nasıl bir bağ kurduğundan bahsedilecektir.

Childe'ın bir canlının çevresini içinde yaşaması gereken ortamsal durum olarak tanımladığı görülür (Childe, 1951:24). Buna, sadece iklim ve fiziki coğrafya öğeleri değil, aynı zamanda da besin kaynakları ve hayvan düşmanlar dahildir. Ancak insanların oluşturduğu topluluklar için, doğaya ait bu öğelerin yanı sıra, sosyal gelenekler, görenekler, yasalar, ekonomik statü, inanç da yaşadığı çevreyi de dahil etmektedir. Yani Childe'a göre biri doğal çevre, diğeri sosyal çevre olmak üzere, insanoğlunun içinde yaşadığı çevreyi oluşturmaktadırlar. Bu iki çevrenin karşılıklı ilişki içinde olduğunu söylemektedir. Bu ilişkinin temeli, insanın doğaya kültürü ile uyum sağlaması sonucu kurulmuştur. Childe'ın *"uyum sağladığımız dünya zihnimizde yarattığımız dünyadır"* derken açıklamak istediği de budur. Bu

zihni ise, bireylerin değil, toplumun kültürü olarak düşünmek gerekir. Çünkü Childe, doğal çevreye uyumu birey bazında değil, toplum bazında ele almıştır. Bu yaklaşımının diyalektik materyalizm olduğunu ve bu yaklaşımın insan-doğa ilişkisini çevresel ya da coğrafi belirleyicilikten (determinizm) farklı ele aldığını belirtir (Childe, 1979:94). Bu düşünceye göre insan, belirtilen diğer yaklaşımların aksine, hayatta kalmak için kendini doğaya göre ayarlayan bir hayvan değildir. Doğaya uyum sağlayan birim toplumdur ve Childe bu uyuma Tylor'dan itibaren antropologların kültür adını verdiklerini de belirtir. Birey ise toplumun kültürü tarafından belirlenmektedir. Bireye konuşmayı, hangi besini nasıl elde edeceğini, bunu hangi aletlerle yapacağını ve bu aletleri nasıl yapacağını gösteren de içinde yaşadığı toplumun kültürüdür (Childe, 1979:94). Childe, bireyin toplumdan ve toplumun sağladığı kültürden ayrı varolamayacağını savunmaktadır. Buna göre uzun vadede kültür, doğal çevreden yararlanmayı sağlayarak, toplumunun tüm fertlerini ilgilendiren ve her şeyden önemli olan besin ihtiyacını karşılamalıdır. Childe toplumun işlevine dair bu yorumunda Emile Durkheim'dan (1858-1917)[48] etkilenmiştir.

Daha önce de bahsettiğimiz gibi Childe, değişen doğal çevre koşullarının, insanoğlunu, yaşamını devam ettirebilmek için kültürü aracılığıyla uyum sağlamaya ittiğini ve doğaya uyum sağlama açısından kültürün biyolojik evrimden farkı, onun değiştirilebilir olmasıdır demektedir. Ayrıca yine bu nedenle, insanoğlu, diğer canlıların aksine, değişen şartlara karşı uyum sağlamak için geliştirdiği çözümleri değiştirme şansına ya da becerisine sahip bir canlıdır. Ona göre, insanoğlunun doğaya uyumunun ardında yatan başarı da işte bu kültürünü değiştirilebilme özelliğidir. Aynı zamanda değişen doğal çevre koşullarında insan topluluklarının ya

[48] Fransız sosyolog Emile Durkheim, Darwin ve Spencer'ın liderliklerini yaptıkları evrimci bakış açısının oldukça etkili olduğu bir dönemde çalışmalarını yapmıştır. O da evrimsel hipotezi desteklemiş ve antropoloji ile sosyoloji için karşılaştırmalı yöntem kullanmıştır. Durkheim'in en önemli önermelerinden biri toplumun "organizma" ile benzeştiğidir. Bu, aynı zamanda da toplumun içsel anlamda bütünlüklü bir sistem olduğunu önermektedir. Durkheim'ın bir diğer önermesi ise, "*toplumsal kurumların bireyden dışarıda ve onu kısıtlayan yapısı nedeniyle ayrı bir birim olarak ele alınabilir ve incenebilir olması"* dır. İşlevselci akımın öncülerinden kabul edilen Durkheim, sosyal kurumun işlevsel özelliğini açıklamış ve bunu , kurumun kendinin ve sosyal organizmanın ihtiyaçları arasında bir denge kurma amacı taşıması olarak ifade etmiştir. Ona göre, toplumun ihtiyaçları aynı zamanda bireyin de ihtiyaçlarıdır ancak birey, fiziksel dünyadan çok daha etkili olan sosyal dünyaya doğmaktadır (Cordell ve Fagan 1972:292).

yer değiştireceklerini, ya oldukları yerde kalıp yeni bir uyum geliştireceklerini ya da yok olacaklarını söylemiştir. Ancak bu sonuncu seçeneğin, doğal çevreye uyumda aşırı uzmanlaşmanın, doğal seçilimi harekete geçirmesiyle ortaya çıkabileceğini belirten Childe, bir topluluğun yok olması durumunun nadir olarak ortaya çıktığının da düşünülmesi gerektiğini ekler. Çünkü yine insanın doğaya uyumu, kültürel olduğu için bunu değiştirme imkanına da sahip olacaktır (Childe, 1964a:55). Childe'ın "The Dawn of the European Civilization"da Avrupa'da meydana gelen buzul sonrası değişimlerin, insanların yer değişimine yol açmasını ya da yok olmasını gerektirmeyerek, Üst Paleolitik kültürlerin Mezolitik kültürlere dönüşümünü açıklıyor olması da örnek olarak gösterilebilir (Bkz: Childe, 1964b:1)

Diğer yandan doğal çevrenin koşullarının değişmediği takdirde, yine de kültürün değişmesinin beklenmesi gerektiğini belirtmiştir. Çünkü aynı doğal çevre içinde yaşayan toplum, zamanla uyumunu geliştireceğini ve bunun sosyal örgütlenmesine de yansıyacağını belirtmiştir (Childe, 1979:94).

Besin üretimine geçişi ise doğal çevrenin değişikliğine karşı bir uyum sağlama çözümü olarak düşünmüştür. Bu çözümün sonucu, öncekilerden, yani avcı-toplayıcıların çözümlerinden farklı olarak, insan ile doğa arasındaki ilişkinin yapısını değiştirmiştir. Bu noktada Childe'ın insanoğlunun doğa ile olan ilişkisinde iki ayrı durumdan bahsettiğini belirtmek gerekir, bunlardan biri parazitsel diğeri ise etkin ortaklık[49] ya da doğa üzerinde kontrol sağlama durumdur. Childe, avcı-toplayıcı ya da üretimci olmayan insan topluluklarının, doğada parazitsel bir yaşam sürdüğünü, ancak Neolitik devrimle birlikte üretime geçilmesiyle insanoğlunun doğanın etkin ortağı haline geldiğini ifade etmektedir (Childe, 1964:55). Besin üretimi ile birlikte insanoğlu ile doğanın ilişkisi yeni bir boyuta taşınmıştır. Childe besin üretimi devriminin ardından gelişimi, *"insanoğlu böylece doğanın kaprislerinden kendini azat ederek bir yaratıcı haline gelir"* sözleriyle açıklar (Childe, 1957:2). Ardından da insanoğlunun, madenin özelliklerini anlaması, göz açıp kapanıncaya kadar gerçekleşir diye eklemektedir.

[49] y.n. Asıl metinde "active partner" olarak geçmektedir

Childe'ın Neolitik'e geçiş üzerine ortaya attığı kuramda, çevresel değişikliği neden olarak göstermiş olması, onun kültürel değişimde çevresel belirleyiciği savunduğunu düşündürtmemelidir. Sosyo-ekonomik bir gelişim olarak gördüğü Neolitik Devrim'i tetikleyen etkinin, çevresel baskı olduğunu öne sürmüşse de diğer devrimleri, örneğin Kent Devrimi'nin meydana gelişini açıklarken, çevresel değişimler yerine, ekonomik ve teknolojik gelişimlere dair açıklamaları kullanmıştır (Wright, 1971:454).

Childe'ın Vaha teorisinde öne sürdüğü ortak yaşam[50] olgusu ise daha önce Pumpelly'nin öne sürdüğü kuramla benzerlikler taşımaktadır. Buna göre avcı toplayıcı insanoğlu, besiniyle ortak bir baskıya karşı birlikte mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu da aralarında bir bağ kurulmasına ve insanoğlunun doğayla etkin ortaklığına doğru giden bir süreci başlatır.

Besin devrimi ile ortaya çıkan bu yeni ilişkinin giderek artan şekilde *"doğal çevreye karşı saldırgan tutum"*a yol açtığını belirtmektedir. Onun deyimiyle Neolitik'in ilk adımı, yani ilk kez uygun toprağa, kasıtlı olarak tohumların atılmasıyla başlayan bu durum, aynı zamanda insanoğlunun doğayla olan ilişkisinde saldırgan bir tutum benimsemeye başlamasının da ilk adımıdır (Childe, 1964:57). Childe, bu saldırgan tutumun insanoğlunun sadece yiyecek kaynaklarını üretmesiyle, yani tarım ve hayvancılıkla son bulmadığını, bunun hemen ardından doğada olmayan şeylerin var edilmesiyle devam ettiğini belirtir ve kilden yapılan nesneleri de bunların ilk örnekleri olduğunu söyler (Childe, 1964:57). Childe, doğa ile ilişkiye dair bu açıklamasında yine Marks'ın materyalist tarih görüşünden etkilenmiştir. Marks'ın felsefesinde insan-doğa ilişkisini içsel olarak, -insanın temelde doğaya bağımlı olması ancak doğanın temelde insandan bağımsız olması biçiminde- simetrik olmayan bir şekilde ele aldığı görülür. Ancak Childe'ın Marks'tan ayrıldığı bir nokta vardır, o da Childe'ın bu saldırgan ilişkinin bir olayın sonucu olarak var olduğunu ileri sürmesidir. Ayrıldıkları bir diğer nokta da, insanın saf hayvan varlığından ya da

[50] y.n. Asıl metinde "symbiosis" olarak geçmektedir.

etkinliğinden çifte bir özgürlükle ayrıldığı görüşüne dayanır. Bunlar, insanoğlunun güdüsel edilgenlikten bağımsızlığı ve üretimde bulunma özgürlüğüdür.

Childe ise doğal çevre ve toplum arasındaki ilişkinin belirleyiciliğini karşılıklı görmektedir. Marksistler doğa-toplum arasında, doğanın toplumu belirleyen yönünü bir kenara bırakıp, toplumun doğayı belirleyen yönünü, yani teknolojiyi ele almışlardır. Childe bu tek yönlü ilişkiye karşı durmaktadır. Özellikle Sovyetler'deki Marksist arkeoloji geleneğinde, doğal çevrenin ve kültürün zaman içinde değişimi etkeninin hiçe sayıldığını, bu arkeologların geçmişin avcı toplumları ile günümüzün avcı toplumlarının aynı geçim tarzına sahip olduklarının anlaşıldığı takdirde aynı toplumsal yapıya da sahip olacakları hakkında öngörü sunmalarını eleştirmiştir (Childe, 1979:95). Childe'ın tam da bu noktada, doğal çevrenin etkisini devreye soktuğu görülür. Childe, örneğin Avrupa'nın Paleolitik Çağ toplumları ile Avustralya'nın günümüz avcı toplayıcıları arasında birebir benzerlik kurmanın hata olacağını, çünkü her şeyden önce bu iki toplumun çok farklı coğrafyalarda yaşamış/yaşıyor olduklarını söylemiştir. Bu farklı coğrafyalar, en basitinden bu toplumların avladıkları ya da kaçındıkları hayvanların birbirinden farklı olmasına yol açmaktadır. Bu durum da, bu iki toplumun avlanma silahlarının ve av için yaptıkları işbölümü organizasyonunun farklı olmasını gerektirir. Childe, dolayısıyla toplumsal yapının ve ideolojinin de farklı olmasının da beklenmesi gerektiğini söylemiştir (Childe, 1979:95). Childe, doğal çevrenin bu yolla kültürel farklılıkları meydana getiren etkenlerden biri olduğunu da belirtir.

Besin üretiminin ise, insanoğlunun evrimi yönünden büyük öneme sahip olduğunu söylemektedir. Bunun nedeni, besin üretiminin biyolojide türün üremesi ve devamını sağlaması olarak görülen "**türün başarısı"** açısından, insanoğluna sınırsıza yakın imkan sağlamış olmasıdır. Childe, tüm canlı türlerinin nüfusunu arttırma eğiliminde olduklarını, ancak geçim tarzının bu nüfus artışı üzerinde baskı kurduğunu belirtmiştir. Bu nedenle de besin üretimi devrimi ile birlikte nüfus artışının meydana gelmiş olduğunu öngörmektedir (Childe, 1964a:3). Childe'ın Neolitik Devrim ve Endüstri Devrimi arasında kurduğu benzerlik de, iki devrimin tam da bu noktada, yani türün başarısı açısından ve dolaylı olarak doğanın kontrolü

açısından bir sıçrama olması ve bunun nüfus artışına yansımasıdır. Bu nedenle bu iki olayı devrim olarak adlandırmıştır.

B. V. G. Childe'ın Neolitik'e Yaklaşımı

Buraya kadar Gordon Childe'ın Neolitik'e yaklaşımını değerlendirebilmek için onun bilimsel kimliği ve yaşam öyküsünden, yaptığı araştırmalara ve arkeolojiye getirdiği yeni kavramasal açılımlara kadar pek çok noktaya değinmiş bulunuyoruz. Buradan sonra onun Neolitik için öne sürdüğü kurama bizi daha çok yaklaştıracak olan noktalara değineceğiz. Öncelikle kuramını oluştururken etkilendiği ve kullandığı düşünceler incelenecek ardından ise kuramı analiz edilecektir.

1. Etkilendiği Kuramlar

Childe'ın Neolitik'e geçiş üzerine ortaya attığı kuramda, farklı araştırmacıların kuramlarından etkilendiği görülmektedir. Bu kuramların ortak noktası ise Pleistosen sonunda, yani Son Buzul Çağı'ndan Holosen'e geçişte meydana gelmiş olduğu düşünülen, iklimin kuraklaşması ve bunun insan topluluklarını yeni besin arayışlarına itmesidir. Bu savı ilk kez öne süren ise Raphael Pumpelly (1837-1923) olmuştur. Amerikalı bir jeolog ve arkeolog olan Raphael Pumpelly Türkistan'da bulunan Anau Vahası'ndaki iki höyükte 1904 yılında kazı çalışmaları yapmıştır (Trigger, 1989:248). Pumpelly'nin amacı, Pleistosen sonunda gitgide şiddetlenen iklimsel kuraklaşmanın Türkistan'daki insan toplulukları üzerindeki varsayımsal etkilerini incelemek ve bu kuraklaşmanın Aryan halkını Avrupa'ya getiren göçe yol açıp açmadığını anlamaya çalışmaktır [(Pumpelly, 1908:xxv) ; (Wright, 1971:452)]. Pumpelly buradaki araştırmaları sonucunda "Kuraklaşma" ya da diğer ismiyle "Vaha Kuramı" olarak anılan kuramını öne sürmüştür. Pumpelly'nin kuramı şöyledir:

> *" …yaşanabilir alanların yavaş yavaş küçülmesi ve yabani hayvan sürülerinin ortadan kaybolmasıyla insanoğlu vahalara odaklanmış ve hayatta*

kalmak için yeni kaynaklar fethetmeye muhtaç kalmıştır. Yerel bitkileri de böylece kullanıma almıştır ve bunların arasından kurak bölgelerde, çöldeki büyük akarsuların ağızlarında bulunan bataklıklarda yetişen farklı bitkilerin tohumlarını kullanmayı öğrenir. Nüfusun ve dolayısıyla da gerekliliklerinin artmasıyla bitkileri ekmeyi öğrenmesiyle, bilinçli ya da bilinçsiz seçilimle tahılların evrimindeki ilk adım da böylece atılmış olur." [(Pumpelly, 1908:65-66) alıntı (Wright, 1971:452)]

Childe'ın Neolitik'e geçiş üzerine ortaya attığı kuramda Pumpelly'nin kuramı ile pek çok benzerlik bulunmaktadır. Pleistosen sonu kuraklaşmanın, doğal çevreye etkisi ve bunun insan topluluklarının yaşamını belirleyici bir etken olduğu düşüncesi bunlardan biridir. Childe, Pumpelly'nin Türkistan için öne sürdüğü bu durumun, C.E.P Brooks'un paleoklimatoloji çalışmalarının ışığında Yakındoğu'ya da uygulanabilir olduğunu görmüştür. O da tıpkı Pumpelly gibi çevresel baskının, avcılık ve toplayıcılıkla geçinen toplumları besin kaynağı arayışına ittiğini savunmuştur. Kuraklaşmanın giderek artması ve insan topluluklarının sürekli su kaynağı barındıran alanlara toplanması ve burada bitki ve hayvanları kültüre alması olayının yani "Vaha Kuramı"nın temelini Childe Yakındoğu'ya uyarlamıştır. Childe'ın Pumpelly'nin kuramından etkilenişi ve benzer açıklamaları nedeniyle onun kuramı da vaha kuramı olarak anılacaktır. Ancak Childe, Pumpelly'den etkilendiği vaha kuramında, hali hazırda tarımla uğraşan toplulukların hayvanları nasıl evcilleştirdiğini açıklamıştır. Childe'ın tarıma geçişin nasıl gerçekleştiğini açıkladığı kuram ise **Akarsu Boyları Kuramı**'dır. Childe'ın büyük akarsuların boylarında ve yan kollarında, taşkın toprağında tarıma geçildiğini öne sürdüğü bu kuramında, Pumpelly'nin ekibinde coğrafyacı olarak görev yapmış olan ve toplumlar üzerinde iklimin ve doğal çevrenin etkisi üzerine çalışan Ellsworth Huntington'dan etkilendiği söylenebilir. Huntington tarıma yol açan etkenin Pleistosen sonunda meydana gelen kuraklık olduğunu öne sürer. **"Principles in Human Geography"** de (1934) tarıma nasıl geçildiği sorusunu şöyle açıklamaktadır:

" Sulama ve uygarlık arasındaki yakın bağ, tarımın daha ilk dönemlerine kadar uzanmaktadır… artık, tarımın Nil, Fırat, İndus ve Hwang gibi büyük

nehirlerin taşkın yataklarında[51] *ortaya çıktığı konusunda hemfikiriz. Kendinizi ilkel insanın yerine koyun. Metal aletleriniz yok, ve taş araç gereçleriniz daha çok ok uçları, kazıyıcılar, öğütücüler ve bunlar gibi avcılık, deri işleme ya da yabani tohumları öğütme işlerinde kullanılan aletler. Arpa ve buğdayın rahatlıkla yenebilir, uzun sürelerle saklanabilir olduğunu gözlemliyorsunuz. Tohumları saklamak ve onları toprağa ekmek fikri aklınıza geliyor, muhtemelen de rastlantı sonucu.. Bu fikir verimliliğini nasıl bir çevrede kanıtlar ? Her santimetre karesinin bitkilerle zaten kaplanmış olan bir orman gölgesinde, ya da ovada*[52] *değil, ya da tuzun tahılı öldüreceği bir deniz kenarında değil. Taşkın yatağı böyle bir fikri akla getirebilecek tek yerdir. Burada her taşkın seli, geniş ve alüvyonlu alanlar meydana getirir. Tohumların büyümesi için buraya serpilmeleri yeterlidir. Toprak nehir seviyesinde olduğu ve yer altı suları da bolca aktığı için uzun süreler boyunca nemli kalır. Diğer bitkiler de tohumları boğamazlar, çünkü tahıllar kadar erken filiz vermek için davranamamışlardır. Böylece ilkel çiftçi tohumlarını ektikten sonra avlanmaya ya da başka yabani bitkiler toplamaya gidebilir. Ve zamanı gelip geri döndüğünde buğdayını hasada uygun bulabilir"* (Wright, 1971:452; Huntington &Cushing, 1945:573-81).

Huntington'ın kuramının temelinde yatan fikir, tarım ile uygarlık arasındaki bağa dayanmaktadır. Kuramını bu nedenle Pumpelly'den farklı kılan, onun tarıma geçişin vaha gibi herhangi sulak bir alanda değil, dört büyük nehrin taşkın yataklarında gerçekleşmiş olabileceğini savunmasıdır. Uygarlığın beşiği olduğunu belirttiği bu büyük nehirlerin suladığı coğrafyada, tarıma nasıl geçildiğini açıklamayı amaçlamıştır. Huntington'ın kuramı, temelinde yatan bu fikir nedeniyle, Childe'ın Besin Üretimi Devrimi ve onu izleyen Kent Devriminin gerçekleştiğini öne sürdüğü coğrafyaya ve tarihsel gelişime oldukça uygundur. Böylece Childe, Huntington'dan hareketle, tarımın akarsu boylarında taşkınlar ile sulamaya gerek duyulmadan yapılabileceğini öne sürmüştür. Ancak bu taşkın tarımının bazı zorlayıcı özellikleri Childe'ı düşünmeye itmiş, tarıma geçişin dört büyük nehirden birinde gerçekleşmiş olabileceğini yine de göz ardı etmeden, bir diğer kuramı daha da gözden geçirmiştir.

Bu diğer kuram ise İngiltere'de yayılımcı ekolün kurucusu Elliot Smith'in öğrencisi W. J. Perry'ye aittir**.** Perry, **"Growth of Civilization**"da (1924), ziraatçi T. Cherry'nin tarımın Mısır'da ortaya çıktığını öne sürdüğü savı ve Smith'in Mısır'ın uygarlığın kökeni olduğunu ileri sürdüğü savı ele almıştır. Cherry'ye göre

[51] y.n. Asıl metinde "floodplain" olarak geçmektedir.
[52] y.n. Asıl metinde "prairie" olarak geçmektedir.

insanlar, taşkın yatağında, kendiliğinden yetişen darı ve arpayı, bu taşkın yatağının yanındaki yıllık taşkının sonunda biriken bu nemli alüvyon toprağına tohum ekerek keşfetmişlerdir (Trigger, 1989:250). Tarımın beşiğinin Mısır olduğunu ortaya atan Perry, Nil Nehri'nin mükemmel taşkın düzeninin, Mısırlılar'ın buğday ve arpa yetiştirmelerine olanak sağladığını öne sürmüştür. Perry, yalnızca bir dahinin daha geniş bir alana suyu ulaştırmak için kanal kazılması gerektiğini keşfetmesi ile toplulukların tarıma geçilebileceğini söylemiştir. (Wright, 1971:453) Childe ise tarıma geçişte Perry'nin öne sürdüğü bu savda, Nil Nehri'nin düzenli taşkınlarının önemi konusunda onun kuramından etkilenmiş ve Mezopotamya'da taşkınların düzensiz olduğunu bu nedenle de tarıma Mısır'da geçilmiş olmasının mümkün göründüğünü söylemiştir (Childe, 1957:32). Childe, **"New Light on the Most Ancient East"** adlı kitabında, Mısır'da ortaya çıkan bu yeni ekonomik düzenin Mezopotamya'ya aktarımını ve ardından uygarlığın doğuşunu, arkeolojik bulgularla birlikte ayrıntılı biçimde konu almıştır. Daha sonra kaleme aldığı **"Man Makes Himself"** ve **"What Happened in History"**de ise tarıma Mısır'da geçişin hala mümkün göründüğünü söylemiş ancak bir yandan da bu kuramı eleştirmiştir. Childe, belki de tarıma nerede geçildiğinin tam olarak anlaşılamayacağı sonucuna varır. Besin üretimi devrimi ardından ortaya çıkan gelişmelerle daha çok ilgilendiğini de belirtir (Childe, 1957:34).

Childe'ın Perry'nin savını benimsemesinin bir diğer nedeni ise I. Dünya Savaşı sonunda Kossina gibi ırkçı yaklaşımları temel alan ekollere karşı duruşudur. Childe, bu yıllarda iki farklı kutupta düşünülebildiğini ve bunlardan birinin Smith ve Perry'nin yayılımcı ekolü diğerinin ise ırkçı Kossina ekolü olduğunu söylemektedir.

Akarsuboylarında tarımın başlamış olması gerektiğine dair bu savlar, daha sonra buralarda tarım yapmak için sulama sisteminin gerektiği ve bunun daha geç dönemlerde mümkün olabileceği görüşüyle vazgeçilen bir sav halini almıştır. Doğal yaşam alanları böylece önem kazanmış ve Braidwood'un araştırmaları ile tarıma geçişin araştırıldığı bölge buraya kaymıştır.

2. Neolitik İçin Öne Sürdüğü Sosyo-Ekonomik Kavramlar

Gordon Childe'ın Neolitik Devrim üzerine öne sürdüğü kuramları incelerken üzerinde durulması gereken en önemli noktalardan biri de onun kuramına sosyo-ekonomik kavramları da dahil etmiş olmasıdır. Daha önce de pek çok kez belirttiğimiz gibi geçmiş toplumların sosyo-ekonomik yapılarına odaklanması, Childe'ın tarihsel materyalist bakış açısından kaynaklanmaktadır. Childe, Neolitik'i bir ekonomik model olarak tanımlamıştır. Neolitik'e geçişi de farklı bir ekonomik düzene geçiş olarak ele almaktadır. Bu durumda da, onun bakış açısında, toplumun sosyo-ekonomik yapısını anlamak önem taşımaktadır. Çünkü Marksist yaklaşıma göre tarihsel materyalizm, toplumların değişimini, temelde, üretim ilişkilerinin değişimi ile açıklamaktadır. Önceden de bahsettiğimiz, tarihsel materyalist yaklaşımda toplumların değişimine dair açıklamayı burada yeniden tekrarlamakta fayda vardır. Buna göre bu değişimi meydana getiren üretim ilişkileri: *"ikili özlüğe sahip üretim, yaşam araçlarının beslenmeye, giyinmeye, barınmaya yarayan nesnelerin ve bunların gerektirdiği aletlerin üretimi diğer yandan da insanoğlunun üremesidir"* (Engels, 1979:231). Bu yaklaşım, özünde, toplumsal yapıyı egemen üretim tarzının belirlediğine dayanmaktadır. Marks ve Engels, toplumların üretim ilişkilerine göre gelişimini; ilkel komünist toplum, köleci toplum, feodal toplum, kapitalist toplum şeklinde sıralarlar. Childe ise Neolitik'in toplumsal yapısını ilkel komünizm olarak tanımlanan yapı ile benzeştirmektedir. Ve Marks'ın sosyo-ekonomik kavramlarını Neolitik'e uyarlar.

Childe'ın, sosyo-ekonomik çıkarımlarını yaptığı bütün ise, "toplum" olacaktır. Bu durumda, arkeoloji açısından ele alındığında, eski toplumun kültürü, kültürün de maddesel öğelerin oluşturduğu bütünü ifade etmesi beklenecektir. Böylece bir eski toplumun, sosyo-ekonomik yapısı hakkında bilgiye, bunu ifade edebilecek maddesel öğelere gerekli soruları sorarak edinmek mümkün olacaktır. Bir örnekle açıklamak gerekirse, yassı baltanın kullanıldığı bir kültür ile tunç balta kullanan bir kültür arasında sosyo-ekonomik yapıya dayanan fark, bu aletlerin üretim biçimleri sorgulanarak kısmen açıklanabilmektedir. Yassı balta, hammaddesi doğada bulunan ve kullanacak olan kişinin kolayca üretebileceği bir aletken, tunç balta,

madenin çıkarılması, alaşımın yapılması, işlenmesi gibi çok daha karmaşık bir üretim zincirini gerektirmektedir. Bu durumda, bir tunç balta, uzman zanaat, kurallı ticaret gibi farklı bir yapıya işaret etmektedir. Kısacası bir kültürün maddesel öğeleri araştırılarak, toplumların sosyo-ekonomik durumlarını bu şekilde açıklanabilmektedir.

Childe'ın sosyo-ekonomik kavramları ilkel ve gelişkin olarak ayırdığı görülmektedir. Neolitik için "ilkel komünel toplumu" tanımlayan kavramları; basit üretici, kendine yeterlilik, eşitlikçi paylaşım, ev zanaatları gibi- kullanmayı uygun görmüştür. Tunç Çağı için kullandığı kavramlara bakıldığında ise, kapitalist düzenin başlangıcını tanımlayan kavramları; sınıflı toplum, uzman zanaatçılık, dışa bağımlı ekonomi, kurallı ticaret gibi- kullandığı görülmektedir. Ancak son yıllarda, gözardı edilme eğiliminde bulunulan bir gerçek de artık kabul edilmeye başlanmıştır. Bu, neolitik toplumların, en azından söz konusu olan Yakın Doğu'dakilerin, Childe'ın ve onun etkilediği isimlerin düşünüldüğü gibi ilkel eşitlikçi ya da komünel toplum özelliklerinin büyük kısmını taşımadıkları sonucudur. Bu nedenle bu gelişmelerden daha sonra bahsedilmek üzere burada yalnızca, toplumsal düzene de bir gönderme yapılmadan, Childe'ın daha ileri sosyo-ekonomik düzenler için kullandığı kavramlara da açıklayıcı olması bakımından değinilecektir.

a. Geçim Tarzı/ Basit Besin Üretimi

"Geçim tarzı"[53], bir topluluğun hayatta kalmak için çevresel kaynaklardan yararlanma biçimidir. Toplumların geçimlerini nasıl sağladıkları konusu, 18.yy ve 19.yy'da, Avrupa dışında karşılaşılan toplulukları inceleyen etnografya ve antropoloji bilimlerinin öncülleri tarafından ilgilenilen bir konu olmuştur. Hatta bu araştırmacılar, biyolojinin sınıflandırma yöntemlerinden de etkilenmişler, ilkelden gelişkine doğru evrim geçirdiğini öne sürdükleri toplumsal yapıların farklı aşamalarına dayanan şemalarında, geçim tarzını da diğer toplumsal özelliklerin yanında göz önünde bulundurmuşlardır. Bu düşünürlerden biri olan L. Morgan'ın

[53] y.n. Asıl metinde "mode of subsistence" olarak geçmektedir.

şemasını ise K. Marks yeniden ele almış ve tarihte egemen etken olduğunu söylediği ve toplumların sosyo-ekonomik yapılarını belirleyen "maddi yaşamın üretimi ve yeniden üretimi" ilişkilerini temel alarak yorumlamıştır. Bu iki yönlü üretimin biri, geçimlik araçların[54] üretimi -besin, giyim, barınma gibi ve bunların üretimi için gereken aletlerin üretimidir. Diğer yönü ise insanın türünü devam ettirmek için üremesidir. Marksist düşüncede bu ikili üretim, toplumun sosyal yapısını belirleyen altlık olarak görülmektedir. Dolayısıyla, üretim araçlarının incelenmesi, geçim tarzının anlaşılmasına ve bunun da söz konusu toplumun sosyal düzeni hakkında bilgi vereceği öne sürülebilir. Childe ise bu yaklaşımı baz alarak, ilkelden gelişkine toplumun gelişimini geçim tarzlarına göre bölümlemiştir[55]. Buna göre Neolitik Devrim'den önce, insanoğlunun geçim tarzı "besin toplayıcılığı"dır. Childe bunu şöyle açıklar :

> "*Eski taş çağında (Paleolitik) insan avcılık ve balıkçılık yaparak yabani yemişleri, kökleri, yumuşakçaları ve kabukluları toplayarak geçimini sağlıyordu, nüfusları doğanın onlara verdikleri ile sınırlandırılmıştı ve görünüşe göre oldukça da azdı*" (Childe, 1951:35).

Childe, bu geçim tarzını benimseyen insan topluluğunun doğayla ilişkisini, üretim yapmadan yararlanma olarak tanımlar için ve bunun "**parazitsel**" olduğunu da belirtir. (Childe, 1964a:55). Neolitik'e geçişi ise, geçim tarzının değişimi olarak kabul eder. Neolitik ile birlikte "*insan kendi besinini kendisi üretir hale gelmiştir*" diyen Childe, Neolitik toplumların geçim tarzını *"basit besin üretimi*"[56] olarak tanımlamıştır (Childe, 1951:70). Basit besin üretiminin özellikleri kısaca, tarım ve hayvancılığa dayanan karma ekonomi ile hayatını sürdüren, eşitlikçi paylaşıma dayalı, dışa bağımlı olmayan yani kendine yeterli bir ekonomidir.

Childe'ın ardından, geçim tarzı Neolitik çalışmalarda son yıllara kadar en yoğun araştırılan konulardan biri durumuna gelmiştir. Bunun nedeni, Neolitik'in temelinin geçim tarzında bir değişim olarak algılanmasıdır. Bu düşüncenin

[54] y.n Asıl metinde "means of subsistence" olarak geçmektedir.
[55] Bkz :"Man Makes Himself" ve "What Happened in History"'de yer alan başlıklar Childe'ın toplumsal evrim aşamalarını yansıtmaktadır
[56] y.n. Asıl metinde "simple food-producing economy" olarak geçmektedir.

doğrultusunda, yaklaşık 1950'lerin ikinci yarısından itibaren, kültüre alma ve evcilleştirmenin kanıtları aranmaya başlanmış ve geçim tarzı üzerine araştırmalar bu yönde yoğunlaşmıştır (Özdoğan, 2002:154).

Kavramın farklı adlandırmaları ise şöyledir; geçim stratejisi, geçim örüntüsü[57], geçim ekonomisi[58] ya da kimi zaman sadece ekonomi olarak geçmektedir. Kavramların bu şekilde farklı farklı adlandırılıyor olması, farklı bilimlerden ve düşünce biçimlerinden etkilenmeler sonucu meydana gelmiş görünmektedir.

Bu noktada Neolitik'in besin üretimine geçiş olarak düşünüldüğünde, geçim tarzı kavramının ele alınışında iki temel fark göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki, Braidwood gibi Neolitik geçim tarzını, basit besin üretimi olarak tanımlayan, ancak bu ekonomiye geçişi kültür ile doğa arasındaki ilişkinin gelişimine bağlayan yaklaşımda, geçim tarzını bir strateji olarak görmemektedir.

Çalışmalarında, çevresel etkenlerin kültürleri nasıl etkilediği üzerine yoğunlaşmış olan G. Clark'ın, bu çevresel etkenler ile ekonomi ve geçim tarzlarını eşleştirmeye çalışmış olduğu görülür. Clark, geçim tarzı yerine, geçim örüntüsü adlandırmasını kullanmıştır. Burada Childe ile Clark'ın konuya farklı yaklaşımlarının adlandırmaya yansıdığı ortadadır. Childe'ın adlandırmayı aldığı kaynak Marks'tır ve materyalist bakış açısı ile daha önce de bahsedilen şekilde geçim tarzını, diğer ekonomik durumlarla birlikte ele alır ve toplumu şekillendiren unsur olarak ortaya koyar. Clark ise kavramı, daha çok çevresel etkenler açısından ele almış ve çevre ile çevreden yararlanma konusuna yoğunlaştığı için, "geçim için yararlanılan kaynaklardan meydana gelen" anlamını karşılayan geçim örüntüsü tanımını kullanmayı seçmiştir.

[57] y.n. Asıl metinde "subsistence pattern" olarak geçmektedir.
[58] y.n. Asıl metinde "subsistence economy" olarak geçmektedir.

1960'lardan itibaren ise, geçim stratejisi[59] adlandırmasının daha yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir (Bkz: Flannery, 1965:1255) [60]. Bu ise temelinde, kavramın, çiftçi köy toplumlarına geçişte, öne sürülen baskı ortamından kurtulmak için insan topluluklarının geçim tarzlarını değiştirdiklerini vurgulamaktadır. Yine benzer bir kullanım, O. Bar-Yosef'in çalışmalarında görülmektedir. Bar-Yosef tarımın ortaya çıkışını yeni bir geçim stratejisinin kabulü olarak tanımlamaktadır (Bar-Yosef, 1998:172).

Terim, ekonomi üzerine çalışan antropologların, pazar ekonomisi ve geçim ekonomisi arasındaki farkı vurgulamalarıyla gelişmiştir. Bu ayrımda pazar ekonomisi, uluslar arası ticaret örüntüleri ile ilişkili olan, geçim ekonomisi ise dış çevre ile bağlantısı olmayan ve yaşamak için yeterli olan üretim anlamına gelmektedir. Örneğin geçimlik tarım[61] bir çiftçi ev halkının ticaret için artı ürün yaratmadan kendine yetecek üretimini işaret etmektedir. Bu terimin arkeolojinin yorumlarında kullanımına karşı çıkanlardan biri de Sherrat'tır. Sherrat, geçimlik tarımın üçüncü dünya ülkeleri için geliştirilmiş bir kavram olduğunun altını çizer. Aynı zamanda da bu terimin kullanılmasının ticaret ile geçim ekonomisini karşıt durumlar olarak gösterdiğini iddia etmektedir. Ona göre bu iki kavramın birlikte düşünülmesi gerekmektedir. Sherrat bu durumu karşılaması için **tüketim** kavramını önermektedir. Hatta Neolitik'in bir Tüketim Devrimi olarak kabul edilebileceğini de belirtmiştir (Sherrat, 1997:5).

Bir diğer kullanım şekli de adlandırmanın geçim ekonomisi ya da sadece ekonomi olarak kullanılmasıdır. Bu noktada ekonomi kavramının, geçimden başka, geçimin sağlanması için üretim araçlarının oluşturulması, ticaret, ürün paylaşımı, dışa bağımlılık/kendine yeterlilik gibi konuları da içermesi gerekir. Neolitik insan toplumlarının ekonomik ve toplumsal düzeninin basit ve yalın olduğu düşüncesi de bu adlandırmanın karşılığının kısıtlı kalmış olmasında etkilidir.

[59] y.n. Asıl metinde "subsistence strategy" olarak geçmektedir.
[60] Örneğin bir diğer kullanımı da "broad spectrum subsistence strategy" dir.
[61] y.n. "subsistence farming"

Burada kısaca şunu da belirtmek gerekir ki, bir toplumun hayatta kalmasını birinci elden sağlayan şey yalnızca beslenme değildir, bunun içine en azından, barınak, korunmak için giysi, yakıt vs. de girmektedir. Neolitik çalışmalarda genellikle geçim tarzı dendiğinde ise bu, besin elde etme anlamını taşımaktadır.

b. Karma ekonomi

İnsanoğlunun kültürel evrim sürecini inceleyen erken çalışmalarda, ilk uygarlıklarla avcı-toplayıcılar arasında, önce tarıma mı yoksa hayvancılığa mı geçildiği tartışma konusu olmuştur. 18. ve 19. yy'da öne sürülen pek çok farklı kültürel evrim şemasında, avcı-toplayıcı yaşam tarzından sonra, ya tam zamanlı tarımın ya da göçebe hayvancılığın ele alındığı görülür (Wright, 1971:449). Örneğin L. H. Morgan, "Ancient Society" (1877)'de bitkilerin evcilleştirilmiş hayvanların ihtiyacı nedeniyle kültüre alındığını savunmuştur. Ancak 19.yy sonlarında, etnografik araştırmaların da desteğiyle, göçebe hayvancılığın tarımcılarla ortak yaşam ilişkisine muhtaç oldukları kabul görmeye başlamıştır. Bu savlar, tarıma ve hayvancılığa geçişin nerelerde gerçekleşmiş olabileceği sorularına yoğunlaşılması ile önemini kaybetmeye başlar. Ancak yine de 20.yy'ı başlarında, O. Menghin'inki gibi, tarım ve hayvancılığa farklı yerlerde ama aynı zamanda geçildiğine dair savlar öne sürüldüğü görülmektedir.

Childe ise, hayvancılık için tarımsal üretimin gerekli olduğunu düşünerek, öncelikle tarıma ardından hayvancılığa geçildiğini savunmuştur. Ancak Neolitik ekonomiyi, yani basit besin üretimini, **"karma ekonomi"** olarak tanımlamıştır. Hayvancılık ve ve tarımın bir arada uygulanması anlamına gelen karma ekonomi, ona göre basit besin üretiminin de temelidir. Çünkü karma ekonominin en büyük özelliği, bu iki yönlü üretimin, kıtlık ya da kuraklık gibi zor zamanlarda birbirini destekleyen yapısıdır. Childe aynı zamanda da kültüre alınan bitkiler ve evcilleştirilen hayvanlardan oluşan karma modellerde birleşim olasılıklarının, Neolitik kültürler içinde pek çok çeşitlilik gösterebileceğini öne sürmüştür (Childe 1951:70).

Onu takip eden R. J. Braidwood da, tıpkı Childe gibi, ilk çiftçi köy toplulukları dönemi adını verdiği Neolitik'te, tarım ve hayvancılığın aynı ekonomik model içinde yer aldığını savunmuştur. Bu yaşam tarzına geçişin gerçekleştiği bölge olarak öne sürdüğü Doğal Yaşam Alanı'nın buna bağlı olarak en önemli özelliği, kültüre alınan bitkilerin ve evcilleştirilen hayvanların, yabani türlerinin bulunması önkoşulunu taşımasıdır.

K. Flannery ise Neolitik'e geçiş sürecini, "Broad Spectrum Revolution" adı altında çok çeşitli besin türlerinden yoğun yararlanma olarak tanımlamıştır. Flannery kültüre alınan bitkilerin ve evcilleştirilen hayvanların yabani türlerinden yararlanmayı oldukça geriye, G.Ö. 20.000'e tarihlemektedir (Flannery 1973:274). Öne sürdüğü bu durum, aynı zamanda da Neolitik'in gelişkin olduğu dönemdeki karma ekonominin temelidir.

Neolitik'te karma ekonomiyi ele alan araştırmacılardan bir diğeri de Bar-Yosef'dir (Bar-Yosef ve Meadow, 1995:39). Bar-Yosef, tarım ve hayvancılığın birbiri ardına ortaya çıktığını ve günümüzden yaklaşık 9.000 yıl önce tek bir sistem haline geldiğini savunmaktadır. Bunun öncesinde ise yerleşik avcı-toplayıcı köyler bulunmaktadır.

Neolitik'in ilk evrelerinde, avcı-toplayıcı geçim tarzına, tarım ve hayvancılıkla destek sağlanan farklı bir model bulunduğu düşünülmektedir. Childe'ın tanımıyla karma ekonomiye yani basit çiftçi ekonomisine dayanan üretim biçiminin ise en erken PPNC döneminde ortaya çıktığı öne sürülmektedir (Özdoğan 2002:156).

Neolitik'in tarım ve hayvancılığa dayanan ekonomi olduğu önermesi böylece geçerliliğini en azından ilk evreler için yitirmiştir. Bunun yerine, avcılık ve toplayıcılığa dayanan ve karma ekonominin temelini oluşturan bitki ve hayvanların yabani türlerinden yararlanmanın görüldüğü bir ekonomik model düşünülmelidir. Bu model, çok farklı bölgelerde yaşayan Neolitik toplumlar tarafından oldukça farklı birleşimlerle hayata geçirilmiş olmalıdır.

c. Eşitlikçi Toplum

Marks'ın kapitalizm öncesi toplumların ilk biçimi olan "ilkel komünel" toplum olarak adlandırdığı toplum düzenidir. Sınıfsız toplum olarak da tanımlanan bu düzende, eşitliğin temeli, Marks'ın sınıflı toplumun içsel çatışmaların kaynağı olarak gördüğü, üretim güçleri ile üretim ilişkilerinin bu düzende tek elde bulunuyor olmasıdır. Buna göre, bir toplumda üretimin sağlanması için gerekli olan üretim araçları ile bu araçların yapımı, üretimin organizasyonu (üretim ilişkileri) ve üretim güçleri, toplumun tüm üyelerinin ortak sorumluluğu altındadır. Bunun sonucu olarak da üretim toplumun bireylerine eşit olarak paylaştırılır. Aynı zamanda da bu tip bir toplumda özel mülkiyet kavramı bulunmamaktadır. İlkel komünel toplum düzeninin karşıtı ise sınıflı toplum olacaktır.

Childe'ın, Neolitik ekonominin bir özelliği olarak, üretimin eşit paylaşımını, **"komünel"** tanımı ile ifade ettiği görülür. Şöyle söylemek gerekirse Childe, Neolitik'te özel mülkiyetin olmadığını ve üretimin toplum içinde eşit olarak paylaştırıldığını öne sürmüştür. Buna örnek olarak sürü hayvanlarının otlatılmasını, tarlaların işlenmesini, ürünün hasadını vb. işleri komünel olarak tanımladığı da gösterilebilir (Childe, 1951:35). Neolitik toplumu, eşitlikçi düzene sahip olarak kabul etmesinin nedeni ise, Neolitik toplumun sürekli yiyecek sıkıntısı yaşıyor olduklarını düşünmesine dayanmaktadır. Bu durumda temel amaç, hayatta kalmak olacaktır. Toplumun varlığının ana amacının, bireylerini var etmek ve insanların üremesi ile soyun devamını sağlamak olduğu düşünerek, böyle bir baskı durumunda -Pleistosen sonu kuraklık- elde edilen besinin eşit olarak paylaştırılmış olduğunu öngörmüştür. Eşitlikçi düzenden sınıflı topluma gidiş ise artı ürünün değere dönüşmesi ile ortaya çıkacaktır.

Childe'ın ardından kavramın karşılığı için komünel yerine, eşitlikçi düzen[62] kullanıldığı görülmektedir. Braidwood da Neolitik toplumu bu şekilde tanımlamaktadır.

[62] y.n. "egalitarian" sözcüğü kullanılmaktadır.

Neolitik dönemde toplum yapısına dair bir diğer ayrım da yarı-yerleşik ya da yerleşik avcı-toplayıcı yerleşmelerden, tam zamanlı besin üretici köylere geçişin aynı zamanda komünel düzenden, ev bazına örgütlenme biçimine gidiştir.

d. Kendine Yeterlilik

Childe'a göre, basit besin üretimi ekonomisi aynı zamanda da ekonomik açıdan **"kendine yeterlilik"**[63] özelliğini gösterir (Childe, 1951:72). Childe ekonominin bu özelliğinin, Neolitik barbarlığı, uygarlıktan ya da ileri barbarlıktan ayıran özellik olduğunu belirtir (Childe, 1964a:67). Kendine yeterlilik, geçimlik araçlar açısından dışa bağımlı olmayan bir geçim tarzı anlamına gelir. Bunu da özetle şöyle açıklar, topluma yetecek besinin toplum tarafından karşılanabilir olması ve bunun yanında da üretim araçları –besin toplama, işleme aletleri vs.- için kullanılan hammaddelerin de üreticiler tarafından yakın çevreden toplanabilir olmasıdır. (Childe, 1951:72, Childe, 1964a:66-67). Ayrıca bu aletlerin basit yapıları nedeniyle, gereken emek ev halkı tarafından verilebilmektedir. Böylece her ev, kendini geçindirecek kadar ürünü sağlar ve aletlerini de kendi yaparak geçimlik ihtiyaçları için dışa bağımlı olmadan hayatını sürdürebilir.

Childe, bu ekonomik modelin kuramsal olarak, izolasyona imkan verebilecek kapasitede olduğunu da ayrıca belirtmektedir. Ancak gerçekte, insanların her şekilde başka gruplarla iletişimde olmalarının beklenmesi gerektiğini, bu toplumların da başka toplumlarla değiş tokuş yapmaları ya da kız alıp vermelerinin yadsınamaz olduğunu da ekler (Childe, 1951:72).

Barbar köylerin kendine yeterli oluşunu ise Neolitik ekonominin kusurlarından biri olarak görmektedir (Childe 1964a:75-76). Bu toplumun, besin kaynakları ve doğal çevresi üzerinde yabanıllardan daha büyük bir kontrol sağladıklarını ve bunun sonucu olarak da gelecekte karşılarına çıkacak olan

[63] y.n. Asıl metinde "Economic self-sufficiency" olarak geçmektedir.

sorunlarla baş etmek için plan yapabileceklerini söyler. Ancak bu durum yine de tüm emekleri, planları ve kontrolleri dışında çeşitli doğal afetler ya da ekin ve hayvanlarını telef edebilecek felaketlerden korunmalarına yetmez. Yapılan bir hata, izole olan toplumu yok oluşa sürükleyebilir. Çünkü bu toplumun kaynakları uzun süreli bir felaketi omuzlayacak kadar büyük değildir. Childe ortaya koyduğu ekonominin bu kusurlu yapısının ise kent devrimi ile ortadan kaldırılacağını söylemektedir.

e. Sermaye

Sermaye bir üretimin devamlılığının sağlanması için üretilen maldan ayrılan miktar ya da bunun karşılığı olacak değer (para) olarak tanımlanır. Marks'ın, basit yeniden üretim tanımında geçerli olan sermayenin durumu ise, Childe'ın Neolitik için uygun gördüğü kavrama koşuttur. Buna göre, eğer artı ürün sermayeyi büyütme amacı güdülerek elde edilmiyorsa ve aynı üretim döngüsü için kullanılıyorsa bu basit yeniden üretimdir. (Marks, 1986:487, I. cilt) Dolayısıyla bu, sermayenin basit besin üreticileri ekonomisinde üretimi yapanın elinde olduğunun da bir göstergesidir.

Childe sermayenin ilk tohumlarının, besin üreticiliği ile Neolitik'te atıldığını söylemektedir. (Childe, 1963:33) Childe ilk kez Neolitik'te, hayvanların evcilleştirilmesi sonrasında gelişen süt, yün gibi ikincil üretim sağlayan hayvanlar için sermaye tanımını kullanmıştır. Childe bu tip üretimlerin sermayeye zarar vermeden elde edilebileceği fikrinin aynı şekilde süt gibi yüne vs. uygulanmaya başlandığını belirtir (Childe, 1951:69) Aynı şekilde tarımdan elde edilen ürün fazlası artı ürün de sermaye olarak gelecek hasatta kullanılır (Childe, 1951:68).

f. Artı Ürün

"Artı ürün", **"Artı değer"** kavramı ile birlikte Marks'ın ekonomi-politik açıklamalarında ilk olarak sistemli kullanımına kavuşmuştur. Artı ürün, tüketimin ve yeniden üretim için gerekli olan sermayenin dışında kalan mal anlamına gelmektedir. Bkz (Marks, 1986: 165,I. Cilt). Marks'ın kapitalist ekonominin temelini dayandırdığı da, artı ürünün artı değere dönüşüm sürecidir. Marks'ın öncesinde Klasik Ekonomi açıklamalarında artı ürün bulunmaktaysa da artı değer kavramı yoktur. Marks'ın Kapitalist ekonomiyi açıklayabilmesi de bu kavramı yaratmasına dayanmaktadır.

Childe ise, tarım ve hayvancılığa dayanan basit besin ekonomisi modelinin, en basit haliyle bile, artı ürün elde edilmesi için gerekli koşulları kendiliğinden sağladığını söylemektedir (Childe, 1951:71). Buna göre, tarım yapan topluluk hasattan sonra ürününü hemen tüketmez, bir sonraki yılın hasadına kadar depolama yapmak mecburiyetinde olacaktır. Ayrıca depolanacak ürünün bir kısmı da sonraki ekim için ayrılmalıdır. Bu iş için, önceden düşünüp tasarlamak ve toplanan ürün miktarını arttırmak, diğer yandan da ürünü saklamak için depo yeri ayırmak gereklidir. Bu süreç, tarımın devamlılığını sağlar. Benzer durum hayvancılık için de geçerlidir. Bazı genç hayvanların ve süt veren dişilerin, yenecek hayvanlardan ayrılması gerekir ki, böylece üremenin devamı sağlanarak sermayenin korunması mümkün olsun. Childe, basit besin üreticilerinin bu nedenlerle tutumlu olmak ve ileriyi düşünmek zorunda kaldıklarını, ayrıca tarım yapılabilen doğal çevrelerin birkaç yılda bir kurak dönemler geçirdikleri düşünülürse, bu toplulukların gelecek endişesi içinde olduklarını öne sürmüştür (Childe, 1951:71). Tahılların ve hayvanların kolaylıkla ambarlarda ve ağıllarda saklanabilir olması işlerini kolaylaştırır ve böylece karma üretim yapan bu basit toplumlar, gelecek endişesi ile hem sermayelerini korumak hem de kuraklıkla baş etmek için bir yılda tüketecekleri üründen daha fazlasını elde etme ve bunu depolamak zorunluluğunu yerine getirirler. Tüketimin ve sermayenin devamlılığını sağlayan miktarı aşan ürün ise artı üründür. Artı ürünün getirileri ise ilk olarak gelecek endişesini ortadan kaldırır; kuraklık ya

da besin üretimi sırasında oluşabilecek hatalara karşı güvence sağlar. Çünkü Childe'a göre tahıl üretiminin yapıldığını öne sürdüğü bölgeler, kuraklık yaşayan bölgelerdir, bu nedenle Neolitik çözümün yürürlükte kalması için için artı ürün olmasını şart koşar. İkincisi, üretimin artması ile üremenin üzerindeki baskıyı tamamen olmasa bile ortadan kaldırır ve nüfus artışını destekler. Üçüncüsü ise basit ticarete olanak tanır (Childe, 1951:71). Childe, tüm bu getirilerin, ikinci devrim için gerekli olan altyapıyı sağlamaları açısından önemli olduklarının altını çizmektedir. İkinci devrimde artı ürün ise artı değere dönüşecektir. Childe'ın basit besin ekonomisi olarak adlandırdığı ve Neolitik dönem için ortaya koyduğu modelde, artı ürün yeniden ürün elde etmek ve de artı ürün elde etmek için, döngüsel biçimde ortaya konan bir sermaye niteliği taşımaktadır. Onun Neolitik modelde artı ürünün varlığına biçtiği amaç, geleceği güvence almaktan başka bir anlam taşımaz. Ancak bir sonra yer alacak ikinci devrimde artı ürün artı değere dönüşecek ve ekonominin temelini oluşturacaktır.

Artı ürünü Neolitik'e geçişin nedeni olarak gösteren açıklamalar ise Yeni Marksistlerden gelmiştir. Temelde ideoloji ve yönetimin, yani üst yapının, toplumsal yapının değişiminde Marks'ın öne sürdüğü üretim ilişkilerinden daha önemli rol oynamakta olduğuna dayanan açıklamalar yapmışlardır. Bunlardan biri de Barbara Bender'dan gelmiştir. Bender artı ürünün, sosyal mecburiyetleri karşılamak için gerekli olduğunu öne sürmüştür (Bkz.:Bender, 1978). Bu toplum yapısında ev biriminin özerk olmadığını, akrabalık gibi bir üst yapı altında toplandığını ve bu yolla hayatta kaldıklarını vurgular. Bu karşılıklı dayanak kuran sistem dışında, artı ürün gerektiren diğer sosyal mecburiyetlerin olduğunu da belirtir. Bunlara evlenme, dini ayin, ticaret anlaşmaları örnek gösterir. Ancak farklı olarak bu sosyal yapıyı ve artı ürünü Bender yoğun toplayıcılık ve av yapıldığı döneme kadar indirir. Hatta hayvanların evcilleştirilmesi ve kültüre alınmasının bu şekilde ortaya çıktığını da savunur (Bender, 1978:210). Yine benzer bakış açısına sahip olan Brian Hayden da, Neolitik'e geçişin, ideoloji ve organizasyonu elinde bulunduranların, bunun devamını sağlamak için statü nesneleri ya da festival benzeri toplantılara ihtiyaç duymaları nedeniyle meydana geldiğini ve tarıma bu nedenle geçildiğini öne

sürmektedir. Kısacası Neolitik'e geçişi sınıf çatışmasına bağlamaktadır (Hayden, 1995).

Artı ürünün bir toplumda varlığını, yerleşmede depolanan ürün miktarı ile anlamak Neolitik dönem için imkansızdır denebilir. Artı ürünün varlığı ikincil kanıtlardan, artı ürünü kullanan uzman zanaatçıların, statü eşyaları ticaretinin varlığından anlaşılabilir.

g. Kuralları Olmayan/ İlkel Ticaret

Childe açıklamalarında iki tür ticaretten bahsetmektedir. Bunlardan biri kurallı ticaret diğeri ise kuralları olmayan[64] basit ticarettir. Neolitik topluluklar arasında, malların belli kurallara, yani belli bir değere göre değil o değiş tokuşun yapıldığı sırada arz ve talebe göre belirlenen ticareti, "kuralları olmayan ticaret" olarak adlandırmıştır. Ancak Childe, Neolitik topluluklar arasında bazı istisnai durumların, "kurallı ticaret"e yol açabileceğinden ve böylece toplumlararası uzmanlaşmaya gidilebileceğinden bahsetmektedir. Buna örnek olarak obsidyen işliklerini ve çeşitli süs eşyalarının yapımında kullanılan ***Spondylus gaederopi*** adındaki deniz kabuklusunun ticaretini göstermiştir (Childe, 1951:74). Childe, basit besin üreticileri ekonomisinde, ticaretin varolduğunu ancak asla ekonominin bir parçası olmadığını söyler. Çünkü ticareti yapılan nesneler, beğeni (lüks) nesneleri olup, hayati açıdan gerekli nesneler değildir. Childe bu ticaretin Neolitik için öneminin, gruplar arası iletişimi sağlaması olduğunu belirtir (Childe, 1951:74). Çünkü bu iletişim, Neolitik'in yayılımına yol açacaktır.

h. Üretim Araçları- Teknoloji

Gordon Childe'ın açıklamalarında üzerinde duruduğu en önemli noktalardan biri de üretim araçlarıdır. Tıpkı Marks gibi, üretim araçlarının incelenmesi ile ekonomik ve sosyal düzenin anlaşılabileceğini belirtmektedir. Ekonomik sistemlerin karakteristiklerinin; arkeologların buldukları aletler, silahlar, konutlar vs.

[64] y.n. Asıl metinde "regular" ve "irregular trade" olarak geçmektedir.

ekonomik sistemi ve sosyal organizasyonu anlamakta yazılı kayıtların vermediği kadar bilgi verdiğini ve aletlerin yapılış şekilleri incelenerek, ya da kullanılan hammaddelerine göre değerlendirilerek ekonominin yapısının kurgulanabilir olduğunu öne sürmüştür (Childe, 1951:13)

Childe tarihöncesi aletleri üretim araçları olarak tanımlamıştır. Daha önce de bahsettiğimiz gibi, üretim araçları ikinci devrime kadar üreticinin elindedir. Kullanılan araçların gerektirdiği hammaddeler çevreden toplanılabilir ve uzmanlaşma gerektirmeyen işlemlerden geçirilerek hazır hale getirilebilirler. Bu nedenle üretim araçları işin sahibinin elindedir. Yani onu kullanacak olan kişi orak bıçağına sahip olmak için ayrıca bir bedel ödemez (Childe, 1951:13). Bu durum ise yine daha önce belirtiğimiz gibi Neolitik ekonominin temelinde yatan özelliktir. Kendine yeterli ekonominin temelini oluşturmaktadır.

i. Uzman Olmayan Zanaat

Childe üretim biçimlerini ikiye ayırmaktadır. Bunlardan biri uzman olmayan ev ekonomisi diğeri ise uzman zanaatçılıktır (Childe, 1951:80-81).

Childe, Neolitik'de endüstriyel uzmanlaşmanın bulunmadığını, sadece bir yerleşmedeki topluluk içinde cinsiyetler arası işbölümü bulunduğunu söylemektedir (Childe, 1951:80; Childe 1964a:67). Teknik beceriyi ve eğitimi gerektiren ev zanaatları vardır. Childe -modern barbar toplumlar ile analojiye dayanarak-, Neolitik ev halkının kendi yiyeceğini yetiştirip tükettiği, kil kaplarını, giysilerini, aletlerini ve diğer ihtiyaçlarını kendilerinin karşıladığını öne sürmüştür. Ayrıca bu tarz üretim biçiminde bilgi, usta çırak ilişkisi içinde aktarılır. Zanaat gelenekleri bireysel değil ortaktır. Topluluğun bilgisi ve tecrübesi ortak bir havuzda toplanır. Ürünler de bu nedenle aynı köy içinde aynı özellikleri gösterir. (Childe, 1951:80-81)

"Uzman zanaatçı" ise tam zamanlı çalışır ve ihtiyaçlarını zanaatları yoluyla kazanır. Uzman zanaatçının varlığının ise artı ürüne bağlı olduğunu belirtmiştir.

Ancak bu durumda, artı değere de bağlı olması gerekmektedir. Childe tarihin ilk uzman zanaatçılarının tunç ustaları olduğunu öne sürmüştür (Childe, 1963:35)

j. Sosyal Organizasyon ve Yönetimi

İnsanoğlunun doğaya yalnız başına bir birey olarak uyum sağlamaya çalışmadığını, doğaya uyum sağlayanın toplum olduğunu söyler (Childe, 1979:94). Toplum ise öncelikle yaşamın elde edimi ile sorumludur. Uzun vadede bu yaşamın devamlılığının sağlanması ise ideoloji ve kurumları belirlemektedir. Buradan hareketle, insanoğlunun yaşamını sağlamasını belirleyen etkenlerden biri çevresi -doğal çevrenin kaynakları, iklim vs.- ve diğeri de çevreden faydalanmasını sağlayan bilimsel bilgi ve teknolojidir. Ancak insanoğlu, çevresindeki kaynakları kullanırken işbölümü yapmak zorundadır. Bu ise, her koşulda organizasyon gerektirir ve her zaman semboller ve inançlar ile desteklenmektedir (Childe, 1979:94). Sosyal organizasyonun işlevini bu şekilde açıklayan Childe, Neolitik'te sosyal organizasyonu da buna dayanarak açıklamıştır. Neolitik geçim ekonomisi doğası gereği, ortak çaba gerektiren işleri şart koşmaktadır bu, ormanda ekim arazisi açmak, hayvanlara ya da sellere karşı yerleşmeyi koruyacak sistemler kurmak gibi işlerden meydana gelir. Tüm köyü ilgilendiren bu işler aynı zamanda da köyün sorumluluğunu gerektirir bu da işbölümünü zorunlu kılar. İşbölümü ise organizasyon gerektirir.

Sosyal ve politik kurumların ise, Neolitik yaşamda yer alan ortak çalışma etkinliğinin organizasyonu sağlayan kurumlar olduğunu söyler (Childe, 1951:82). Bu kurumlar ise ideoloji ile desteklenmektedir.

Childe, bununla birlikte kontrol edilmesi gereken kişi sayısının da az olduğunu ve dolayısıyla da Neolitik dönemde sosyal organizasyonun efektif biriminin oldukça küçük olduğunu söyler (Childe, 1951:81). Ortak (Komünel) aktiviteleri kontrol etmek için sosyal organizasyonun devreye girdiğine dair kanıtların -Mısır ve Batı Avrupa'daki yerleşmelerin, düzenli yerleşme içi planları –

bulunduğunu, ancak organizasyonun niteliğinin belki de asla anlaşılamayacağının da altını çizmektedir (Childe, 1951:81).

k. İdeoloji

İdeoloji geniş anlamıyla sosyal organizasyonun, daha dar anlamıyla da organizasyonu sağlayan kurumun işlemesini ve meşruluğunu sağlayan düşünce biçimleri olarak tanımlanabilir. Marksist düşüncede, üretim güçleri ve üretim ilişkileri sistemin temelini oluştururken, politik ve yasal sistem bunun üzerine oturmaktadır. Şöyle de açıklanabilir; toplumsal temeller yıkılır ve toplum giderek daha eşitliksiz ve adaletsiz hale gelirken, ideoloji varolan sistemin çalışır halde olduğunu göstermek için çatlakları örter (Johnson, 1999:94). İdeolojinin Marksist bakış açısındaki işlevine değinirsek:

> 1 Doğallaştırır; varolan toplumsal düzeni, tüm eşitsizlikleri ile birlikte, sonsuz, tanrı vergisi, ya da başka kabul edilebilir seçeneği bulunmadığı şeklinde gösterir
> 2 Sınıfsal olan ilgileri evrensel gösterir
> 3 Gerçekte ne olduğunu maskeler. Örneğin sınıflar arası eşitsizliğin olmadığını iddia eder. (Johnson, 1999:95)

Childe ideolojinin toplumsal bir ürün olduğunu söylemektedir. Toplumun manevi donatımı içinde yer alan ideolojiyi ise şöyle tanımlar, toplumun boş inançlarını, dinsel inançlarını, bağlılıklarını ve sanat ideallerini kapsamaktadır (Childe, 1964a:21). Ona göre, ideolojinin sunduğu inançların akıldışı olması işleyişi açısından sorun olmadıkça önemli olmayacaktır. Çünkü toplumun bireylerinin doğumlarından itibaren o inanç içinde yaşıyor oldukları düşünülmelidir. Childe ideolojinin işlevi konusunda ise Marks'la aynı görüşü paylaşmaktadır. Bu görüş, ideolojinin görevlerinden birinin "*…toplumun üyelerini bir arada tutması ve toplum makinesini yağlayarak çalışmasını kolaylaştırması"* dır. Ancak Childe, materyalist tarih anlayışına göre ekonominin belirleyici olduğu ve ideolojiyi belirlediği savını

eksik bulduğunu da belirtir. O, ideolojinin toplumun işleyişini kolaylaştırması nedeniyle, teknolojiyi ve maddi donatımı da etkilediğini savunmaktadır. Bu da ekonominin ideolojiyi belirlediği gibi, toplumun ideolojisinden de etkilendiği anlamına gelmektedir. Bir ideolojinin uzun vadede, varlığını ancak ekonominin sorunsuz düzgün ve etkin çalışmasını kolaylaştırırsa sürdürebilir şeklinde düşünmenin daha doğru olacağını söylemektedir. (Bkz.: Childe 1964a)

Childe, Neolitik toplumda ideolojinin işlevini, ekonominin gerektirdiği ortak aktivitelerin kontrol edilmesi işini yürüten kurumları desteklemek ve bu kurumların varlıklarını pekiştirmek olduğunu öne sürmektedir (Childe, 1951:82). Bu dönemdeki ideolojiyi ise büyüsel yaptırımlar, dinsel ve batıl inançların oluşturduğu bir sistem olarak kabul eder (Childe, 1951:82).

Childe, Marksizm'den, toplumun temelini oluşturan öğeleri tanımlayan ve işleyişlerini ortaya koyan sosyo-ekonomiye dayalı kavramları arkeolojiye uyarlamıştır. Bu kavramlar aracılığıyla, maddesel öğeler incelendiğinde geçmiş toplumların geçimlerini nasıl sağladıklarından, nasıl bir idare sistemi ile yönetildiklerine kadar pek çok soruya cevap aramıştır. Sosyo-ekonomik açıdan yaptığı incelemelerde, Neolitik dönem için öne sürdüğü varsayımların ise daha kısıtlı olduğu görülmektedir. Bunun bir nedeni başta da belirttiğimiz gibi, Childe'ın Neolitik toplumları basit ve eşitlikçi yapıya sahip olarak görmesidir. Tunç çağı için yaptığı yorumlara baktığımızda, burada bahsedilenlerle birlikte daha detaylı incelemeler ve kavramları uygulama imkanı bulmuştur. Diğer bir neden ise Neolitik'te yazının olmayışıdır. Bu durum Childe'ı, özellikle ideoloji gibi soyut konular üzerine yorum yapmaktan alıkoymuş ve örneğin sınıf çatışmaları üzerine yaptığı eleştiride olduğu gibi bu tip soyut olguların varolsalar bile yazısız toplumlarda anlaşılmalarının imkansıza yakın olduğunu söylemiştir (Childe 1979:94).

Childe'ın kültürel gelişimi, uygarlığa giden süreci ortaya koyarken ele aldığı bu kavramlar ise halen günümüzde geliştirilerek kullanılmaktadır. Şöyle ki onun arkeolojiye kazandırdığı bu bakış açısı, özellikle toplumların ekonomi ticaret,

yönetim gibi konularda en çok başvurulan öğelerdir. Diğer yandan yalnızca Neolitik açısından ele aldığımızda, bu kavramlar üzerinden pek çok kuramın ortaya atıldığını söyleyebiliriz..

3. Neolitik Üzerine Tanımları

a. Neolitik Devrim

Gordon V. Childe, tarihöncesi dönemde yer alan değişimler için devrim kavramını 1930'larda kullanmaya başlar. Bu tarihten önceki yazılarında devrim yerine "geçiş"[65] ya da "dönüşüm"[66] kelimelerini kullanmayı uygun görmüştür [67]. Kavramın ilk olarak **"Most Ancient Near East**"te geçtiği, ancak **"New Light in the Most Ancient Near East"**te bölüm başlıkları halini aldığı görülür. Endüstri Devrimi ile tarihöncesi dönemdeki devrimler arasında benzeşimi de ilk kez bu kitabında kurmuştur (Green, 1999: 97-98).

Childe'ın Neolitik'i, "devrim" olarak tanımlaması, dönemin farklı bir ekonomik ve toplumsal düzene ve bunun altyapısı olan besin üretimine geçişi işaret etmesinden kaynaklanmaktadır. Bu yeni düzenin devrim niteliğindeki özelliği ise, insanoğlunun türünün çoğalmasını sağlayan, doğaya uyumu açısından büyük bir başarı olmasıdır (Childe, 1951:33). Bu olay, aynı zamanda insanlık tarihindeki ilk devrimdir ve insanın doğa karşısındaki tutumunu değiştirmesinin sonucudur. Bu tutum değişimini ise şöyle tanımlar; insanın doğa üzerindeki parazitsel ilişkisini terk etmesi ve doğayı kontrol altında alması ya da başka bir deyişle onunla etkin ortaklık kurmasıdır. Ve şöyle devam eder"…ö*nemi de insanoğlunun ekonomisini dönüştürmesi ve kendi besin kaynaklarını yönetme imkanı tanımasındandır"* (Childe, 1951:59). Bu nedenle Childe, Neolitik Devrim yerine zaman zaman "**besin üretimi devrimi"** adlandırmasını da kullanmaktadır. Doğal kaynakların üzerinde kontrol sağlanması açısından Neolitik Devrim, Endüstri Devrimi ile benzeşmektedir. Aynı

[65] y.n. Asıl metinde "transition" olarak geçmektedir.
[66] y.n. Asıl metinde "transformation" olarak geçmektedir.
[67] Bkz.: "The Dawn of the European Civilization"

zamanda Childe'a göre, besin üretimi devriminin Endüstri Devrimi ile bir diğer ortak noktasını da şöyle açıklar "*…besin üretimi ekonomisine geçiş, ilgili tüm yaşamları etkilemiş olmalı ve bu da nüfus eğrisine yansımış olmalı"* (Childe, 1951:61). Bu nedenle de tarımın insanoğlunun tarihinde bir dönüm noktası olduğunu belirtmektedir.

G. Childe, Neolitik için yapılan farklı adlandırmalara da eleştiriler yöneltmiştir. Bunlardan biri, *"*Neolitik Uygarlık*"* adlandırmasıdır. Childe, Neolitik için "uygarlık" tanımlamasının tehlikeli olduğunu vurgular (Childe, 1951:73). Ona göre Neolitik, basit besin üretimi ekonomisi düzleminde bir genellemeyi işaret etmektedir, yani sosyo-ekonomik bir durumdur. Neolitik ekonomiye çok farklı tarihlerde geçilmiş olması, bunu gerçekleştiren toplulukların çok farklı ırklara ait olup, farklı coğrafi, iklimsel ve farklı toprak yapılarında besin üretimine geçmiş olmaları uygarlık tanımını geçersiz kılmaktadır. Bununla birlikte, besin üretimi ekonomisine geçenler, temelde aynı olan fikirleri (idea) çok farklı çevresel koşullara uyarlamışlardır. Neolitik'e geçişi bu açıdan *"sadece birkaç genel prensip ve düşünce (idea-concept)'nin farklı çeşitlemelerle uygulanması"* olarak tanımlamaktadır ki bu da "Neolitik Uygarlık" adlandırmasını saf dışı bırakmaktadır (Childe, 1951:82). Benzer şekilde "Neolitik Çağ" için de eleştiri getirmiştir. Neolitik ekonomiye birbirinden farklı zamanlarda farklı bölgelerde geçilmiş olması nedeniyle bunun bir çağ olarak da tanımlanamayacağını söylemektedir. Bu noktada Childe'ın, o yıllardaki bilgilere göre verdiği şu örneğine değinirsek:

> *"6000-1800 M.Ö. arasında bir zaman diliminde, Nil Vadisi'nden, Kuzey Suriye'ye İran Platosu'nun yamaçlarına, Minos Adası'na Anadolu Platosu ve Teselya Ovası'na, İspanya Ukrayna, Tuna Vadisi, Macar Ovası, Orta Avrupa'nın löss topraklarına kadar değişik coğrafyalarda değişik tarihlerde bu ekonominin çok değişik çeşitlemeleri uygulanmıştır"* (Childe, 1951:73).

Neolitik Uygarlık tanımı, Childe'ın eleştirilerinin ve yerine getirdiği terminolojinin de diğer araştırmacılar tarafından kabulü ile, o yıllardan itibaren kullanılmamaktadır. Ancak Neolitik Çağ tanımının halen kullanıldığı görülmektedir. Üç çağ sistemi ile arkeolojiye giren bu dönem adlandırmalarının, aşılıp aşılmayacağı

ve hatta bunun nasıl yapılması gerektiği halen tarihöncesi arkeolojisinin en büyük sorunlarından biridir. Bu sorunun çözümü için her araştırma bölgesi için farklı kronolojiler kullanılmaktadır, dolayısıyla da farklı tarihlerde başlayıp sona eren Neolitik Çağ tanımları ile karşılaşılmaktadır. Bunun yol açtığı sonuç, araştırmalarda ve yayınlarda, tarihöncesine karşı bütüncül bir yaklaşımdan uzaklaşılmış olmasıdır.

Diğer yandan Neolitik için en uygun görünen tanım Childe'ın deyimiyle "*sadece birkaç genel prensip ve düşünce (idea-concept)'nin farklı çeşitlemelerle uygulanması"*dır. Childe'ın burada bahsettiği prensip ve düşünce, besin üretimine ilişkindir. Günümüzde yapılagelen çalışmalar sonucunda, Neolitik kavramının karşılığının besin üretimi devrimi olarak eşitlenemeyeceği ortadadır. Ancak en azından Yakındoğu Neolitik'i için, yaşama dair pek çok genel prensibin ve düşüncenin farklı biçimlerde uygulanışı olduğu konusunda Childe'a katılmak gerekmektedir.

Childe, Neolitik devrimin ilk adımının, tarıma geçiş olduğunu belirtmektedir (Childe, 1964a:56). Bu adım, tohumları toprağa atarak bunları kültüre alma kararının verilmiş olmasıdır. İkinci adım ise hayvanların evcilleştirilmesidir. Bu noktada Childe ikinci adıma geçememiş, modern barbar toplumların bulunduğunu da söyler. Ancak Yakın Doğu ve Akdeniz bölgesinde, hayvanlar da evcilleştirilmiştir ve daha önce de bahsettiğimiz gibi karma ekonomi düzeni bulunmaktadır (Childe, 1964a:56). Bu nedenle de Childe, besin üretimini, yenebilir bitkilerin kültüre alınması -kasıtlı olarak ekimi- ve hayvanların evcilleştirilmesi -bakılıp beslenmesi ve seçilmesi- olarak ikili biçimde tanımlamaktadır.

Neolitik Childe'a göre "ekonomik bir devrim"dir. Childe bu devrimin ateşin bulunuşundan sonra insanlık tarihindeki en önemli olay olarak tanımlamaktadır. Çünkü daha zengin ve güvenilir yiyecek kaynaklarını insanın kontrolüne sunarak onun nüfusunun kontrolünü kendi eline bırakmıştır (Childe, 1957:23)

Childe'ın Neolitik Devrim'e dair açıklamalarına getirilen eleştirilerden biri onun geçiş sürecini çok kısa ele almış olduğudur. Childe, devrimin meydana gelişini

tarıma yol açan karar almaya ve bir ilk adıma bağlamaktadır. Kasıtlı olarak uygun toprağa tohumların ekilmesi ve bunların istenmeyen bitkilerden arındırılması ile kültüre alındıklarını ve devrimin gerçekleştiğini söyler. Childe Neolitik'e geçiş süreci için bir tarih belirtmemiştir –ki açıklamalarını radyo-karbon tarihlendirmesinin olmadığı bir dönemde yapmış olması bu durumu bir bakıma doğal kılmaktadır. Diğer yandan da eleştiriyi yöneltenlerin, devrimin, evrimin aksine kısa bir süreyi ifade ettiğini düşünmesinden kaynaklanmaktadır. Bu eleştirilerin nedeni, 1950'lerden itibaren yapılan araştırmalarda ortaya çıkan kanıtların; kültüre alınan ve evcilleştirilen canlılarının yabani türlerinin yerleşmelerde varlığının uzun bir zaman dilimine yayıldığını göstermesidir. Ancak Childe, geçişi değil, geçişle birlikte insanoğlunun yaşam tarzında ve doğa ile olan ilişkisinde meydana gelen değişimlere yönelik olarak devrim tanımını kullanmıştır. Childe şöyle demektedir: *"Neolitik Devrim … uzun vadeli bir sürecin başlangıç noktasıdır"* (Childe, 1951:87). Bunun hemen ardından da nüfus artışı gelecektir (Childe 1964a:55-56). Neolitik Devrimi ani bir sıçrama olarak görmemek gerektiğini, bunun bir süreç olduğunu da eklemiştir. (Childe 1951:83)

Neolitik'e geçişi, Pleistosen sonunda, ani ve keskin bir sıçrama olarak tanımladıkları Younger Dryas'a bağlayan görüşler de bulunmaktadır (Moore ve Hillmann 1992; Bar-Yosef ve Belfer -Cohen 1992). Bugün ise Yakındoğu'da Neolitik'in çok hızlı bir değişimi ifade ettiği artık bilinmektedir. Yaklaşık 3000 yıl içinde yaşamın her yönüyle hızlı bir dönüşüm geçirdiği anlaşılmıştır. Bu değişim hızı ise ancak Endüstri Devrimi ile kıyaslanabilir (Özdoğan, 2002:156).

Childe'ın Neolitik Devrimi, Neolitik' geçiş sürecinde değil, ancak çanak çömlekli Neolitik dönemle birlikte yaklaşık 3000 yıl sonra gerçekleşmiştir. Esas değişime ise artı ürünün artı değere dönüşümü itici etken olmuştur. Ve bu da yaşam tarzı açısından son derece köklü bir değişime yol açmıştır. (Özdoğan, 2002:157)

b. Neolitik Barbarlık

Yukarıda bahsettiğimiz Neolitik Devrim bir olayı ifade etmekteyse, Neolitik Barbarlık da, bu dönüşümün ardından yeni edinilen yaşam tarzını ya da genel anlamıyla gelişim içindeki toplumun sosyo-ekonomik durumunu ifade etmektedir. Childe'ın aynı ekonomik yapıya sahip modern toplumları da Neolitik Barbarlar olarak tanımlamış olduğu görülmektedir (Childe, 1964a:56). Childe, Neolitik yaşam tarzı için Morgan'ın terminolojisinden ödünç aldığı barbarlık tanımını ilk olarak "What Happened in History" adlı eserinde kullanmıştır. Bu terimi almasının nedeni ise çağlar sistemine -Bakır Çağı'nın da eklenmesiyle-, yaratılan gelişim kronolojisinin, teknolojiyi ya da kendi deyimiyle bilimsel gelişimi yansıttığını, ancak buna yaşam tarzına göre bir bölümlenmenin de eklenmesi gerektiğini düşünmesinden kaynaklanmaktadır.

"Neolitik Devrim insanoğlunun yabanıl hayattan kurtuluşudur" diyen Childe, bu geçişin ise ilk adımla mümkün olduğunu belirtir. *"Neolitik Devrim ekonomik ve bilimsel bir devrimdir ve bu devrime katılanların yaşam tarzı değişerek ve parazitsel yaşamdan, doğanın etkin ortakları haline gelirler"* (Childe, 1964a:55). Childe bu yeni düzene barbarlık adını vermiştir.

Childe, Neolitik toplulukları, daha önce bahsedilen sosyo-ekonomik çıkarımları doğrultusunda tanımlamıştır. Bunlar, basit besin üreticisi köy topluluklarıdır ve her ailenin hayvancılık ve tarım ile geçindiği bir düzen hakimdir. Childe'ın Neolitik yaşam tarzı için yorumları, daha önce de bahsettiğimiz gibi Marks'ın ilkel komünel toplum yorumları ile büyük benzerlikler taşımaktadır. Childe Neolitik ekonomiyi basit besin üreticisi olarak tanımlamıştır. Karma ekonomi hakimdir yani hayvancılık ve tarıma dayanan çiftçilerdir. Ürünlerin paylaşımı ise eşitlikçidir. Üretim araçları aracısız olarak sağlanabilmektedir yani üretim araçlarını üretici kendi yapmaktadır. Bu durum aynı zamanda da sermayenin üreticinin elinde olduğunu göstermektedir. Neolitik ekonominin en belirgin özelliklerinden biri

kendine yeterli olmasıdır. Buna göre toplum, geçimlik ihtiyaçlarını kendi karşılayabilmektedir, dışa bağımlı değildir. Ayrıca bu ekonominin başka bir özelliği de, artı ürün elde etme potansiyeli taşıyor olmasıdır. Childe, bu potansiyelin zaman zaman statü eşyaları ticaretinde kullanılması dışında, depolama amacının geçimlik olduğunu söylemektedir. Bu haliyle, Childe'ın Neolitik ekonomiyi ilkel komünel toplum ekonomisi özellikleri ile değerlendirdiği görülür.

Childe'a göre basit besin üretimi ekonomisinin, besin toplayıcı ekonomiye kıyasla önemli farkı, geçim sağlamak için gereken çalışma süresinin azalmasıdır. Böylece insanların artan boş zamanlarını avcı-toplayıcıların yaptıklarından daha nitelikli sanat ve zanaat ürünleri yaratmak için kulanmış olduklarını iddia etmektedir (Childe, 1957:41). Günümüzde ise tarım ve hayvancılığın avcı-toplayıcılıktan çok daha zahmetli ve zaman alan bir geçim işi olduğu kabul edilmektedir.

c. Basit Çiftçi Köyler

Childe yerleşik yaşama geçmek için besin üretimi devrimini şart koşmaktadır. Çünkü güvenilir biçimde besin elde etmek için en geçerli yolun tarım ve hayvancılık olduğunu düşünmüştür.

Neolitik yerleşmeleri ise şöyle tanımlar; Avrupa'da ve Yakındoğu'da küçük topluluklar halindeki köyler ya da bir iki konuttan oluşan küçük köylerdir (Childe, 1964a:66). Childe, bunların genellikle yaklaşık 5 ila 20 dönüm arasında alan kapladıklarını söylemektedir. Skara Brae Neolitik yerleşmesinde sekiz konut birimi bulunmasını, bu yerleşmelerin ne kadar küçük olabileceklerine örnek gösterir. Yakındoğu ile ilgili bir örnek vermemiş olmasına rağmen, ortalama bir köyün 25 haneden oluşabileceğini belirtir. Neolitik Çağ'ın ailelerinin genelde kerpiçten, ya da kerpiçle sıvalı kamışlardan, ağaç gövdelerinden, taşlardan ya da söğüt dallarından yapılmış kulübelerde yaşadıklarını söylemektedir (Childe, 1964a:57). Bu çıkarımı aynı zamanda da Neolitik ile başlayan kilin kullanımının mimari alana aktarımı olduğundan bahsetmektedir. Konum olarak da bir çöl içindeki vahaya ya da sık

dağlar arasında vadi tabanına ya da ormanların arasında sıkışmış olmalarıdır. Bu nedenle de köylülerin ancak zaman zaman dış dünya ile temas kurduklarını söylemektedir. Bu insanlar zamanlarının büyük çoğunluğunu ekonomilerini ve aletlerini, yerele indirgenmiş doğal çevreden yararlanmak için son derece uzmanlaşmış biçimde uyarlamışlardır. Bu sonuncu durumun ise, her topluma keşifler ve icatlar için birbirinden farklı fırsatlar sunmuş olması gerektiğini belirtir. Bu nedenle de her grup, koşulları doğrultusunda kendine özgü geleneklerini geliştirmiştir (Childe, 1964a:69).

Childe, Neolitik yaşam tarzının kendine özgü bir buluntu topluluğu olduğunu belirtmektedir. Bu buluntu topluluğunun, içinde avcı-toplayıcılarınkinden farklı aletlerin bulunması yanında, çok fazla çeşitleme içermesiyle de farklılık göstermektedir. Childe bu topuluğun özünde farklı bir yaşam tarzını ve ekonomiyi yansıttığını söylemektedir (Childe, 1964:57).

4. Neolitik Kuramları

Buraya kadar Childe'ın Neolitik üzerine kuramını inceleyebileceğimiz anahtar noktaları açıklamış bulunuyoruz. Burada ise amaç kuramı odak noktası alıp, daha önce değindiğimiz kavramlara göre analiz etmek olacaktır.

G. Childe'ın Neolitik'e yani onun deyimiyle tarım ve hayvancılığa dayanan besin üretimi ekonomisine geçişe dair iki ayrı açıklaması bulunmaktadır. Onun için daha önemli bir yere sahip olan tarıma geçişin[68] akarsu boylarında gerçekleştiğini, hayvanların evcilleştirilmesinin ise vahalarda gerçekleşmiş olabileceğini öne sürmüştür. Bu noktada bir belirsizlik bulunduğundan da bahsetmek gerekmektedir. Childe'ın Neolitik'e geçiş üzerine ortaya attığı kuramı Vaha Kuramı olarak bilinmekteyse de[69], bu kuramın adlandırılması kendisine ait değildir. Childe, vahaların Pleistosen sonrası kuraklaşmanın yoğun olarak yaşandığı, eskinin kurak

[68] Childe Neolitik Devrimin ilk adımının toprağa kasıtlı olarak atılan ilk tohumla başladığını öne sürmüştür. İkinci adım ise hayvanların evcilleştirmesidir (Childe, 1964a:56).
[69] Bkz.: (Trigger, 1989) ve karş.: (Watson 1995:23).

kuşağının savanlarında yaşanabilir halde kalan, eski iklim ve bitki örtüsüne sahip kurtarılmış alanlar, sığınaklar olarak tanımlamıştır. Childe'ın vaha terimi bu özellikleri karşılayan alanları tanımlamaktadır. Burada ise Akarsu Boyları Kuramı adı altında tarıma geçiş, Vaha Kuramı adı altında ise hayvanların evcilleştirilmesi ele alınacaktır. Ancak bunun öncesinde Childe'ın kuramının temelini oluşturan bazı noktalara değinmek gerekmektedir. Bunlar tarıma ve hayvancığa geçiş için Childe'ın halihazırda varolması gerektiğini öne sürdüğü koşullardır.

a. Önkoşullar

Childe, açıkça belirtmemiş olmasına rağmen, Neolitik Devrim'e zemin hazırlayan ve tetikleyen önkoşullar öne sürmüştür. Bunlar bölgenin kendine özgü özellikleri, çevrenin tetikleyici etkisi, kültürel altlık ve yerleşik yaşamdır.

(1) Neolitik'e Geçişin Gerçekleştiği Bölge

Childe **"New Light on the Most Ancient East"** adlı eserinde, Neolitik'e geçişin gerçekleştiği olası bölge olarak geç dönem uygarlıkları olan Mezopotamya, Mısır ve Punjab (Hindistan) uygarlıklarının ortaya çıktıkları bölgeyi göstermiş ve buradan Afrasya olarak bahsetmiştir. Childe bölgeyi, 25. ve 35. paraleller arasında, günümüzde sıcak ve kurak iklimin egemen olduğu, batıda Atlantik kıyısından başlayarak doğuda Orta Hindistan'ın muson bölgesinde biten, nehirler ve Kızıldeniz tarafından kesintiye uğrayan, engebeli bir yapıya sahip büyük bir çöl platosu olarak tanımlar (Childe, 1957:14). Büyük uygarlıkların, yazın kurumayan büyük nehirlerin, Nil, Fırat ve Dicle ile İndus'un vadilerinde kurulduklarını belirtir (Childe, 1957:14). Childe'ın Neolitik'e geçişin bu geniş platoda gerçekleştiğini öne sürmesi, bu bölgenin tarım ekonomisi üzerine kurulu Mısır, Mezopotamya ve Hindistan uygarlıklarının beşiği olmasıdır[70].

[70] Childe'ın büyük uygarlıkların beşiği olarak tanımladığı bu bölgeyi James Henry Breasted Bereketli Hilal olarak tanımlamaktadır.

(2) Çevrenin Zorlayıcılığı

Childe Neolitik'e, yani besin üretimi ekonomisine geçişe dair kuramını, iklimsel kötüleşmenin tetiklediği, çevresel baskı ortamı savı üzerine kurmuştur. Childe, Pleistosen döneminde, avcı-toplayıcı grupların yaşadığı bu bölgede, savan tipi bitki örtüsünün hakim olduğunu söylemektedir (Childe, 1957:15). Neolitik Devrim'in oluşumuna itici güç olarak, Pleistosen sonunda meydana geldiği varsayılan[71] iklimsel kuraklığı görmektedir (Childe, 1964a:55). Besin üretimi devrimine neden olan bu büyük iklimsel ve çevresel değişimi şöyle açıklar; Pleistosen sonunda buzullar erimeye başladığında, basınç merkezlerinin kuzeye doğru çekilmesi nedeniyle, buzul dönemi boyunca yoğun yağış bırakarak Kuzey Afrika ve Arabistan'ın savanlarla kaplı olmasına neden olan anti siklonların da kuzeye çekilmesi sonucunda yağış da azalmıştır (Childe, 1951:67). Kuzeye çekilen siklonlar Avrupa'nın tundra ve steplerini ılıman ormanlara dönüştürürken, Akdeniz'in güneyinde ve Yakın Asya'da bulunan düzlükleri vahalarla kesintiye uğrayan çöllere dönüştürmüştür. Childe bu olayın aniden gelişmediğini, uzun bir sürece yayıldığını belirtir. Kuraklık bölgeyi savan örtüsünden bugünkü haline doğru değiştirirken, gittikçe su kaynaklarına sahip araziler arasında çöller oluşur ve bunlar zamanla genişlerler. Ancak Kuzey Afrika ve Arabistan zaten çok kurak olduğu için, yağış miktarında küçük bir azalmayla çöller ve bunları ayıran vahalar şeklinde bir coğrafyanın meydana geleceğini de belirtir (Childe, 1951:67).

Buzul döneminde savan bitki örtüsü hakimken avcı-toplayıcıların ya her yıl aynı mağaraya kamp kurduklarını ya da kalıcı olarak buralarda yaşadıklarını öne sürmüştür. Afrasya bu dönemde[72] yaşanan iklimsel değişimle birlikte step örtüsüne dönüşürken, burada yaşayan avcı-toplayıcı toplulukların her ne şekilde besin elde ederlerse etsinler, sık sık dolaştıklarını söylemiştir. Çünkü kuraklıkla birlikte azalan av hayvanlarının peşinden hareket etmek zorunda kalacaklardır. Buna bağlı olarak da bölgede büyük bir hareketliliğin bulunduğu ve bu durumun büyük bir değişim

[71] Childe iklimsel ve çevresel değişim savını C.E.P. Brooks'dan almıştır. Brooks'un, farklı tarihöncesi aşamalarda yağmur getiren rüzgarların rotalarına ait harita çalışmaları bulunmaktadır.
[72] y.n Childe bu dönem için "post-musteryen" ifadesini kullanmıştır

potansiyeli taşıdığının göz önünde bulundurulması gerektiğinden bahseder. Childe, ister kuraklıktan ister hayvanları olağan takipleri sonucu olsun, bu toplulukların yer değiştirmeleri ile pek çok topluluğun birbirleri ile temasa geçmiş olabileceklerini ve değiş tokuş ya da bilgi aktarımının yoğun olduğunu ileri sürer (Childe, 1957:22-23).

Childe'ın tarıma ve hayvancılığa geçişin meydana geldiğini öne sürdüğü ortam, iklim, çevre, insan topluluklarının geçimi ve hareketleri açısından bu özellikleri taşımaktadır. Childe, Bu tabloda yer alan ve yaşanan kuraklık nedeniyle sürekli yer değiştiren topluluklardan bazılarının ise tarım yapmayı keşfetmiş olabileceklerini söylemektedir:

> *"İnsanlar da bu durum nedeniyle yer değiştirirler. Bu arada bazıları tarımı keşfetmiş olabilir. Ayrıca bu yer değiştirme çok sayıda grubun birbiriyle karşılaşıp değiş tokuş yapmasına ya da fikir alışverişi yapmasına da yol açar böylece çok daha iyi bir çözüm olan ve insanı parazit olmaktan kurtaran tarım fikri çabucak yayılır"* (Childe, 1957:22-23).

Childe, tarım ve hayvancılığın, insanın soyunu devam ettirebilmesi açısından avcı-toplayıcılıktan çok daha verimli, kolay ve üstün bir besin elde etme yöntemi olduğunu söyler, bu nedenle de kabulü ve dolayısıyla yayılımının çok kolay olacağını öne sürmüştür (Childe 1957:23).

(3) Kültürel Altlık

Childe, Neolitik Devrimi meydana getirecek olan grupların yaşam tarzını, uzmanlaşmamış basit avcı-toplayıcılar olarak tanımlamaktadır. Bunu daha iyi açıklayabilmek için de, güneyin –Yakındoğu'nun- bu uzmanlaşmamış avcı-toplayıcı topluluklarını, Avrupa'nın kuzeyindeki uzman avcı toplayıcılar ile kıyaslamıştır. Kuzeydekiler –Magdelen toplulukları örnek göstermiştir- Pleistosen dönemin doğa koşullarına çok iyi uyum sağlamış, uzmanlaşmış avcı toplayıcılardır. Güneydekilerin ise -Yakın Asya ve Akdeniz'in güneyi- erkeklerin avcılık, kadınların ise bitki toplayıcılığı yaptığı ve özellikle de bugün kültüre alınmış tahılların yabani atalarını toplayan gruplar olduklarını söylemektedir (Childe, 1964a:55). Bu topluluklar bitki

tohumlarını ekmeye karar verdiklerinde Neolitik devrimin ilk adımını atmış olurlar der.

(4) Yerleşik Yaşam

Childe'ın daha önce bahsettiğimiz Neolitik tanımına baktığımızda da yerleşik yaşama geçmek için besin üretimi devrimini şart koşmakta olduğunu görüyoruz. Çünkü güvenilir biçimde besin elde etmek için en geçerli yolun tarım ve hayvancılık olduğunu öne sürmüştür. Bunun nedeni ise göçebe yaşamdan yerleşik yaşama geçişi, güvenilir besin kaynaklarından artı değere doğru dönüşüm süreci ile birlikte, Neolitik devrimin hemen ardından gelen ve "Kent Devrimi"ni meydana getirecek gelişmeler için olmazsa olmaz bir koşul olarak kabul etmiştir.

Kuramını incelemeye geçmeden yukarıda bahsettiğimiz Childe'ın önkoşullarını kısaca özetlemek gerekirse:

1. Neolitik Devrim'in gerçekleştiği bölgenin kentleşmeye giden sürecin yaşandığı ve tarımın ekonomi yoluyla toplumsal evrimin temelinde yer aldığı bölge: Yani Nil, Fırat ve Dicle ile İndus'un vadileri,
2. İklimsel kötüleşmenin yol açtığı iki ana öğeyi içerir.
    a. Kuraklık nedeni ile ortaya çıkan geçim sorunu
    b. Değişim hızı: a'ya bağlı olarak toplulukların hareketlenmesi ve bununla birlikte iletişim ve bilgi aktarımının artması,
3. Bölgedeki toplulukların kültürlerinin onları oradan oraya sürükleyecek kadar basit ve gelişmemiş olması,
4. Bugün kültüre alınmış bitkilerin yabani atalarını toplayan topluluklar olmaları,
5. Yerleşik yaşama geçişin Neolitik Devrim'le birlikte gerçekleşmiş olması,

şeklinde toparlayabiliriz. Childe, bu önkoşullar yardımı ile olasılıkları sınayarak ve eleyerek aşağıda bahsedeceğimiz kuramlarını oluşturmuştur.

b. Akarsu Boyları Kuramı

Childe yukarıda bahsettiğimiz önkoşulları göz önünde bulundurarak, Neolitik'e geçişin gerçekleşmiş olması gereken coğrafi alanı ve burada gelişen süreci açıklayan kuramını öne sürmüştür. Buna göre tarıma geçilmiş olan alanın –yukarıda bahsettiğimiz bölge içinde- basit avcı-toplayııc topluluklara nasıl bir imkan sunması gerektiğini belirtmiştir.

Childe, sulama ile yapılan tarımın gerektirdiği teknolojiye ve aynı zamanda da gerekli sosyal örgütlenme düzeyine sahip olmayan bu toplulukların, tarımı keşfetmeleri için önlerinde iki ayrı seçenek bulunduğunu varsayar. Bunlardan biri çapa ya da bahçe tarımı[73] diğeri ise taşkın tarımıdır[74]. Childe çapa ya da bahçeciliğin halen Afrika'da yapıldığını ve bu etnografik örneğin incelendiğinde, bu tip tarım yönteminin, toprağın verimi azaldığında yeni bir arazi bulmayı gerektirdiğini söyler. Bu durumda geçmişin avcı-toplayıcı topluluklarının çapa tarımı yapıyorlarsa sık sık yerleşmelerinin yerini değiştirmeleri gerektiğini belirtir (Childe, 1957:24).

Childe, çapa tarımını, avcı toplayıcı toplulukların yerleşik yaşama geçişini sağlayamadığından, olasılık dışı bırakmıştır. Yerleşik yaşamın, güvenilir besin kaynaklarının kullanımı, yani tarım ve hayvancılık ile birlikte mümkün olduğu ve Neolitik Çağ'da ortaya çıktığını öne sürmüş olduğundan bahsetmiştik. Bu durumda açıklamaya uygunluğu açısından, sulama teknolojisini gerektirmeyen ve aynı zamanda da toplulukların sabit yerleşmeler kurmasını olanaklı hale getiren bir tarım yönteminin kullanılmış olduğunu düşünür. Childe bu ilk tarım yönteminin taşkın tarımı olduğunu ileri sürer. Bu yöntemin, insan topluluklarını yerleşik yaşama yönelten özelliğini "*Eğer tarım yapılacak yer sığınak sağlayan bir vaha ya da vadi tabanı ise o zaman (insan toplulukları için) yer değiştirmeye gerek yoktur*" şeklinde açıklar (Childe, 1957:25).

[73] y.n. Asıl metinde "hoe-culture" ya da "garden-culture" olarak geçmektedir.
[74] y.n. Asıl metinde "flood-farming" olarak geçmektedir.

Childe daha sonra, söz konusu kurak iklimin görüldüğü kuşakta, tarım yapmaya en uygun yerin coğrafi açıdan nasıl olması gerektiğini şöyle açıklamıştır:

> *"…tepelerden aralıklı zamanlarda gelen taşkınların biriktirdiği alüvyonlu toprakların üzerinde ve dönemsel olarak yataklarına ya da kıyılarına*[75] *taşkın yapan nehir vadileridir. Büyük nehirlerin kenarında yer alan alüvyonlu taşkın ovaları ya da düzlüklerde ya da sarp vadiler önünde yelpaze şeklinde açılarak biriken milli topraklar, çölün topraklarından ya da kayalıklarından çok daha buyur edicidir"* (Childe 1951:64-65).

Bu alüvyonlu toprakların en büyük sorunu ise tarımla yiten minerallerin kazanılması ve sulamadır. Childe sulamanın, ekim yapılacak topraklar üzerinde dönemsel olarak taşkınla gelen suyla sağlanabileceğini ve bunun, tahılların filizlenmesi, boy vermesi, olgunlaşması için ne zaman yağacağı belli olmayan yağmurlardan daha iyi bir çözüm sunduğunu belirtmiştir. Ayrıca bu toplulukların toprağı sabanla sürmeyi ve gübrelemeyi bilmediklerine göre, sel taşkınlarının toprağın yenilenmesini işini de üstleneceğini öne sürmüştür. Böylece, bu şartların hazır bulunmasıyla, Childe ekincinin göçebe olmasına ya da toprak için yer değiştirmesine gerek kalmayacağını ve her yıl aynı toprağı ekebileceğini belirtmiştir (Childe, 1951:64-65).

Childe, bu kurgusunun gerçekleşmiş olabileceği yeri konumlandırmak için, kültüre alınmış bitkilerin yabani türlerinin bilinen dağılımlarını incelemiş ve Afrasya ile sınırlı olduğunu görmüştür. Gerçekte Afrasya adı altında büyük coğrafya üzerinde karar kılmış ancak Peake ve Fleure'ün bu konudaki kuramları, Vavilov'un yabani bitkilerin dağılımları üzerine çalışmalarından yararlandığında *"sadece bu bölgede, ancak Afrika'dan çok Asya kısmında uygun bitki ve hayvan türleri bir arada mevcuttur"* (Childe, 1964a:25) diyecektir. Ancak Childe bu çıkarıma rağmen, tarıma geçişin gerçekleşmiş olabileceği bölge için ağırlıklı olarak Nil Vadisi'nden bahsetmektedir ve Perry'nin Nil Vadisi'nde taşkın tarımı ile bitkilerin kültüre alındığı savına büyük ölçüde ikna olmuş görünmektedir:

[75] y.n.: Asıl metinde "river bed" ve "river bank" olarak geçmektedir.

"Vahaları çevreleyen çöllerde kuraklık daha sık ve daha ciddi biçimde yaşanır hale geldiğinde, göçebelerin sulak vadilere doğru akını hızlanacaktır. Ve bu da parazitsel yaşamdan üretici yaşam tarzına doğru geçilmesi gerektiren koşulların daha da belirleyici olmasına neden olmaktadır. Perry, Mısır'ın tarımın beşiği olduğu konusundaki savında haklıdır. Vadi sınırlarında buğday ve arpanın atalarının varlığı göz önünde bulundurulduğunda, bu bitkilerin bilinçli bir şekilde ekiminin yapıldığı yer için Nil nehrinin taşkın yatağından başka bir yer öne sürülemez. Yıllık taşkın ve verimli toprak birikintisi insan müdahalesi olmadan yere düşen tohumun çimlenmesine yol açacaktır. Nil Vadisi der Perry 'mükemmel sulama döngüsü ile Mısırlılar için buğday ve arpa yetişmesine olanaklıdır. Ve bunun için yalnızca bir dahinin basit kanallar yaparak daha büyük bir alanı sulamayı düşünmesi yeterli olacaktır' " (Childe, 1957:32)

Avcı-toplayıcı toplulukların teknolojik bilgi birikiminin ve sosyal organizasyonlarının, henüz Neolitik'e geçiş sürecinde, kanal yapımı gibi karmaşık bir iş için hazır olmadığını düşünen Childe, bu açıdan Perry'ye katılmamaktadır. Bunun yerine tarım yapan en eski köylerin oluştuğu dönemde Nil Vadisi'nde Yakın Asya ve Kuzey Afrika'da yağış miktarının günümüzdekinden daha fazla olduğunu bu durumda da sulama yapmanın gerekmeyebileceğini belirtmiştir (Childe, 1951:64-65). Bölgenin günümüzdekinden daha yağışlı olmasının nedenini ise, buzul çağının sonundan itibaren iklimin aşama aşama kuraklaşması ve söz konusu dönemde henüz bugünkü koşullara ulaşmamış olmasına bağlar[76].

Childe, kültüre alınan bitkilerin yabani türlerinin doğal yaşam alanı sorununa da yine Nil Vadisi açısından eğilmiş, ancak sulamanın yapılmasının mümkün olduğu yerlerde, yani akarsu boylarında zaten arpa ve buğdayın yetiştiğinin görüldüğünü belirtmiştir (Childe, 1951:65).

"New Light on the Most Ancient East" de tarıma geçen toplulukların Fayum A, Merimde gibi Nil Vadisi'nde yer alan yerleşmeler olduğunu öne sürmüştür. Childe'ın bu yerleşmeleri ilk tarımcı köyler olarak görmesinin nedenlerinden biri, Childe'ın kuramını oluşturduğu tarihlerde Mısır kronolojisinin karşılaştırmalı olarak Yakındoğu için temel sağlamasıdır. Bunun yanında bilinen en eski köy yerleşmeleri o gün için belirtilen bölgede yer alıyor görünmekte, ya da en

[76] Günümüzde iklimsel değişimin düzenli bir örüntüsü olmadığı ve buzulsonrası dönemde iklimin aşama aşama değil, salınımlarla bugünkü halini aldığı bilinmektedir.

azından Mısır kronolojisine göre yani birinci elden bir dizilime oturmaktadır. Diğer bir neden ise, Childe'ın tarımcı toplulukları, uygarlığa doğru giden kültürel gelişim içinde göz önünde bulundurmuş olması, dolayısıyla da Mısır'ın bu anlamda bir süreklilik göstermesidir. Bir başka neden ise Childe'ın doğudan batıya, yani Avrupa'ya yayılan uygarlığın beşiğini Mısır olarak gören Perry ve Smith'in savunduğu yayılımcı görüşten etkilenmiş olmasıdır. Şunu da belirtmek gereklidir ki daha sonra Neolitik üzerine yapılan araştırmaların odaklandığı sorunun aksine Childe'ın tarıma geçiş konusunda esas ilgisini çeken noktanın, bu keşfin tam olarak nerede gerçekleştiği bilgisine ulaşmak değil, tarım ve hayvancılığın ilk adımının nasıl atıldığı ve daha da önemlisi bu ilk adımla gelen devrimin incelenmesi ve açıklanmasıdır. Hatta Childe belki de bu bilgiye yani tarıma geçişin tam olarak nerede gerçekleştiği bilgisine ulaşılamayacağını söylemiştir.

Tarıma geçişin Nil Vadisi'nde gerçekleştiğini öne süren Perry, Smith, Childe'ın aksine, Alphonse Candolle, Nikholai Vavilov ile Peake ve Fleure tarafından burası olasılık dışı görülmektedir. Candolle (1884) doğal olarak yetişen yabani buğday ve arpanın dağılımına göre, kültüre alındıkları bölgenin Fırat Vadisi ve Anadolu olabileceğini çok daha erken bir tarihte öne sürmüştür (Wright, 1971:455). A. E. Watkins (1933), Elisabeth Schiemann (1932), N. I. Vavilov (1949-50)'da bu son bahsedilen bölgeyi işaret etmiş ve Mısır'ı olasılık dışı bırakmışlardır. Bunun nedeni ise kültüre alınmış olan bitkilerin ve evcilleştirilmiş hayvanların yabani türlerinin Nil Vadisi'nde ya da yakınlarında varlığı kanıtlanmamış olmasıdır. Bitkileri kültüre almanın önkoşullarını oluşturan Peake ve Fleure'e (1927) göre bu olay vahalarda değil bitkilerin doğal yaşam alanlarında gerçekleşmiş olmalıdır. 1927 yılında bu olayın gerçekleştiği alanın Nil Vadisi olamayacağını çünkü bataklık olan bu bölgenin sulama ile tarım dışında başka bir seçenek sunmadığını söylemişlerdir. Peake ve Fleure'ün orta koydukları diğer önkoşulları da değerlendirdiklerinde bu olayın gerçekleşmiş olabileceği bölgenin, Güneybatı Asya olduğunu öne sürmüşlerdir.

Childe'ın kuramında dikkati çeken bir başka nokta da, yerleşik yaşama besin üretimi ile birlikte geçilmesidir. Childe bunun öncesinde toplulukların son derece

hareketli olduklarını savunmuştur ve ancak güvenilir besin kaynaklarının sağlanması ile yerleşik düzene geçilebileceğini öne sürmüştür. Onun gibi Braidwood da Neolitik'e geçiş üzerine ortaya attığı kuramında Childe ile aynı görüşte olup, tam olarak yerleşik yaşamın besin üretimi sonrasında mümkün olduğunu belirtmiştir (Braidwood, 1960b:149). Ancak Peake ve Fleure'un önkoşullarına da katılarak, giderek daha kısıtlı bir alandan geçim sağlayabilecek bilgi birikiminin artması ile insan topluluklarının hareketliliğinin de koşut olarak giderek azalması önkoşulunu benimserken, besin üretimi yapan toplulukların yarı yerleşik olduklarını belirtmiştir[77]. Ancak Braidwood da Childe gibi yerleşik yaşama tam olarak geçişin, besin üretimi ardından mümkün olduğunu savunmuştur.

c. Vaha Kuramı

Yukarıda bahsedilen kuramla birlikte Childe'ın arkeoloji yazınlarında yer alan ve konuyla ilgilenen araştırmacılar tarafından ve genellikle Childe'ın Neolitik kuramı olarak anılan kuram, Vaha Kuramı'dır. Ancak bu bölümün başında da değindiğimiz gibi Childe'ın "vaha" adı altında yine akarsu kıyıları ile küçülen pınarlar gibi kalıcı su kaynaklarından bahsettiğinin altını çizmek gerekir. Ayrıca Childe'ın aynı yazınlarda akarsu boylarında tarıma geçişi tanımladıktan sonra, vahalarda hayvanların evcilleştirilmesini anlattığı anlaşılmaktadır.

Childe, hayvanların evcilleştirilmesinin bitkilerin kültüre alınmasından sonra gerçekleştiğini belirtmektedir. Bu açıdan bakıldığında Vaha Kuramı'nın Childe'ın öne sürdüğü ekonomik modelde, karma çiftçilik özelliğinin sağlanmasına yönelik bir misyonu da vardır. Childe, Neolitik Devrim'in en önemli özelliklerinden biri olarak

[77] İlk olarak Perrot'un Ain Mallaha'daki araştırması (1955) ile avcı-toplayıcıların da yerleşik olarak yaşadıkları ortaya çıkmıştır.Giderek daha çok araştırma ile desteklenen bu durum tarım ve hayvancılığın yerleşik yaşamın önkoşulu olmadığını da ortaya koymuştur. Childe böylece kuramını yeniden ele alır ve kültüre alma ile kalıcı yerleşmeler ya da köylerde yaşamaya geçmenin birbirine karıştırılmaması gerektiğini söylediği görülür. Kalıcı yerleşimlerin avcılık ve toplayıcılıkla geçinebilir olduğu hakkında çok sayıca veri bulunduğunu, yalnızca kültüre almanın bazı türlerinde köy yerleşimine geçilmesinin gerekli olacağını söyler (Childe, 1951:63). Tıpkı onun gibi Braidwood da , kuramını yeniden alacak, ve yerleşikliği ön koşul olmaktan çıkaracaktır.

gördüğü karma ekonominin bu vahalarda gerçekleştiğini öne sürmektedir. Bunu şöyle açıklar:

> *"Besin üretimi ekonomisinin kabulüne doğru itilim, akarsu kıyıları ve küçülen pınarlarda yoğunlaşma sonucunda yeni besin kaynaklarına yönelme zorunluluğundan ortaya çıkmıştır. Hayvanlar ve insanlar gittikçe geniş çöl alanlarının daha fazla izole ettiği vahalara yöneldiler. Bu zorunlu birliktelik insan ve hayvan arasında "evcilleşme" adı verilen ortak-yaşamı meydana getirmiş olmalı "* (Childe, 1957:25)

Childe'a göre iklimsel değişim şöyle meydana gelmiş olmalıydı: Würm Buzulu'nun geri çekilmesiyle, Kuzey Afrika ve Arap Yarımadası'na düşen yağışlar Avrupa'ya çekilmişler, bu durum Avrupa'da bozkırların ve tundraların yerini ılıman orman bölgelerinin alması ve aynı zamanda da Akdeniz'in ve Yakın Asya'nın ağaçsız çayırlarının vahalarla noktalanan çöl bölgelerine dönüşmesi olayını da başlatmıştır. Kuraklaşma yer yer vahaların kesintiye uğrattığı kum çöllerinin oluşumuna yol açmıştır. Bu kuraklaşmaya bağlı olarak savan bitki örtüsünün toynaklı hayvan sürüleri hayatta kalmak için giderek su kaynaklarının etrafına çekilen ve geniş kumullarla birbirinden ayrılan bu yeşil alanlara toplanırlar (Childe, 1957:67). Ayrıca bu sürü hayvanlarını avlayan yırtıcılar ve insanlar da vahalara gelirler. Bu da avın ve avcıların küçük bir alanda yoğunlaşmasına neden olacaktır.

Childe'ın öne sürdüğü **ortak-yaşam**[78] ya da **yakınlaşma**[79] olgusu daha önce Pumpelly'nin öne sürdüğü kuramla benzerlikler taşımaktadır. Avcı toplayıcı olan insan, besiniyle ortak bir baskıya karşı birlikte mücadele etmek zorunda kalmıştır.

> *"Toynaklı hayvan sürüleri bu vahalarda aslan ve kurt gibi yırtıcı hayvanların saldırısına çok daha açık olacaklardır. Avcı olan insan da bu sabit su kaynaklarına doğru yönelecektir. Böylece avcı ve avı kuraklığın büyük baskısına karşı kendilerini birlikte mücadele ederken bulurlar. Ancak eğer avcı aynı zamanda bir kültüre alıcı ise aç hayvanlarına sunacak yiyeceği vardır. Yeni hasat edilmiş alanda geriye kalan anız, hayvanların vahada otlamalarına yol açacaktır. Taneler toplandığında, açlıktan ölmek üzere olan müflon koyunlarının ya da yabani öküzlerin kendi arazisinde otlamasına göz*

[78] y..n. Asıl metinde "symbiosis" olarak geçmektedir.
[79] y.n. Asıl metinde "propinquity" olarak geçmektedir.

yumacaktır. Bu hayvanlar kaçmak için çok güçsüz ya da yiyecek olarak öldürülmek için çok zayıf olabilirler. Bunun yerine insanlar bunları avlayan aslanları ve kurtları kaçırabilir ve bu hayvanlara depoladığı tahılların fazlasını yedirebilir. Bu hayvanlar da uysallaşarak insanın yakınlığını kabul ederler" (Childe, 1951:67-68)

Childe'ın Vaha Kuramı ile öne sürdüğü bu **ortak-yaşam** (symbiosis) ya da diğer adıyla **yakınlaşma** (propinquity), temelde baskı ortamının meydana getirdiği bir birlikte yaşama ile tetiklenmiştir. Bu kuramda -ve öncekinde de- Childe'ın tarıma alınacak bitkilerin ve evcilleştirilecek havyaların doğal yaşam alanlarını göz ardı ettiği görülmektedir. Ancak daha sonra öne sürülen kuramlarda doğal yaşam alanlarına odaklanıldığı ancak yine de bu kuramlar içinde yakınlaşmaya ve ortak yaşama dair varsayımlara yer verildiği görülecektir.

Tarıma ve hayvancılığa ortak yaşam ilişkisi yoluyla geçildiği konusunda Braidwood da Childe ile benzer düşünceleri paylaşmaktadır (Braidwood, 1960a:72). Ancak Braidwood, bu olayın gerçekleştiği yerin Childe'ın öne sürdüğü gibi vaha ya da nehir kıyıları yerine, hayvanların ve bitkilerin doğal yaşam alanlarında, yani Bereketli Hilal'in yamaçlarında meydana geldiğini öne sürmüştür. Diğer bir fark da Childe'ın insan topluluklarını bu ortak yaşama itenin doğal çevrenin değişimi olduğunu öne sürmesinin aksine Braidwood'un, doğal çevrenin değişimine dair kanıt olmadığını, kültürün giderek doğadan daha iyi yararlanmayı sağladığı ve buna koşut olarak insan topluluklarının yerleşik hale gelerek, kısıtlı alanda yaşama eğilimi ile yakınlaşmanın ya da ortak yaşamın söz konusu olduğunu savunmuştur.

Childe'ın Vaha kuramı ile odaklandığı bir başka olay da, kısıtlı su kaynaklarında toplaşmanın olası bir nüfus sorununu da beraberinde getirmiş olmasıdır. Böylece dar bir alanda geçim derdine düşen topluluklar tarıma ve hayvancılığa geçerler (Childe, 1952:24).

Childe bu kuramında hayvanları evcilleştirenlerin öncelikle bitkileri kültüre almış olmaları gerektiğini öne sürmüştür. Morgan'ın aksine Childe tarıma hayvancılıktan önce geçildiğini kabul etmiştir (Childe, 1952:24) Bu açıdan da Bar-Yosef ve Meadow, Childe ile aynı görüştedirler. Ancak tahılları kültüre almanın ön

koşulu olarak yerleşik yaşamı ve her ikisini de hayvan idareciliği (husbandry) için önkoşullar olarak görmektedirler (Bar-Yosef ve Meadow,1995:39).

Tarıma geçişin vahalarda yaşandığı savını destekleyenler ise Mortimer Wheeler ve Kathleen Kenyon olmuştur. Tell es Sultan-Eriha'nın konumu nedeniyle bir vaha yerleşmesi olduğu ve Neolitik'e geçiş ardından hızlı bir şekilde kentleşme ya da uygarlığa gidişin görüldüğünü öne sürmüşlerdir (Braidwood, 1957:77).

III. ROBERT J. BRAIDWOOD'UN YAKINDOĞU'DA NEOLİTİK'E YAKLAŞIMI

A. R.J. Braidwood'un Yaşamı, Çalışmaları ve Düşünsel Altyapısı

1. R.J. Braidwood'un Yaşamı

29 Temmuz 1907'de Detroit, Michigan'da İskoçya asıllı bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Robert John Braidwood'un tüm yaşamı Kuzey Amerika'nın ortabatı bölgesinde geçer (Moore, 2003: 483)[80]. Robert Braidwood, gençlik yıllarında okul çıkışlarında babasının eczanesinde çalışmıştır. Braidwood'un liseden mezun olduğu yaz ise marangozluk eğitimi görerek, marangozlar birliğinden çıraklık sertifikası almıştır ve bu bilinen yeteneğini Anadolu'da ve Güneybatı Asya'da arkeoloji kamplarının inşası sırasında sıkça kullanacaktır. Robert J. Braidwood'un arkeolojiye olan ilgisi, bir kasaba doktoru olan amcasının kızılderili eşyalarından oluşturduğu kolleksiyonu ile başlar. Braidwood, bunun yanında orta öğreniminde aldığı "genel bilim" adlı bir seçmeli dersin de etkisi olduğunu söylemiştir (Braidwood, 1981:19). Braidwood, 1929 yılında Michigan Üniversitesi'nden mimar olarak mezun olmuş ve bir yıl boyunca mimarlık ofisinde çalışmıştır (Watson, 2005 :234). Çizim becerisi ve mimarlık eğitimi nedeni ile, Michigan Üniversitesi'nin Güney Bağdat'taki Tell Umar kazısına 1930-31 sezonunda çizimci olarak katılan Braidwood, böylece 9 ay boyunca yüzey araştırmalarında ve Irak araştırmasında çalışacaktır (Watson, 2005 :234). Braidwood ilk arkeoloji yayınını, bu yerleşmeden elde edilen altın buluntular üzerine yapar (Moore, 2003 :483). Bu kazı sezonunun ardından, Ann Arbor'daki Michigan Üniversitesinde, 1932 yılında lisans, ardından 1933 yılında da yüksek lisans eğitimini tamamlar (Watson, 2005 :234). Braidwood, yüksek lisansını bitirdiği 1933 yılına dek Michigan'da kalacaktır. Bu sürede Peake ve Fleure'nin **"Corridors of Time"** ile Gordon Childe'in **"The Most Ancient Near East"** adlı eserlerinden etkilenir ve Yakındoğu'ya olan ilgisi artmıştır. Böylece kendi deyimiyle, ona yalnızca Klasik Çağ, çivi yazısı ya da Yeni Dünya arkeolojisi gibi

[80] Bkz.: Resim 13

ilgisini hiç de cezbetmeyen alanlarda eğitim ve çalışma imkanı sunmakta olan Michigan Üniversitesi'nde eğitimini sürdürmekten vazgeçer (Braidwood, 1981:19). 1933 yazında Illinois'de bir kızılderili yerleşmesinin kazısında yer almıştır. Sonbaharda ise Oriental Institute[81]'un yöneticisi James Henry Breasted, Braidwood'u o yıllarda Suriye sınırlarına dahil olan, Antakya-Amik Ovası'ndaki araştırmalarda kendi asistanı olarak katılması için çağırır (Moore, 2003 :483). Braidwood 1933-38 yılları arasında bu projede yer alacaktır (Watson, 2005 :234). Bu süre boyunca ise James Henry Breasted ile birlikte çalışacak ve Breasted onun fikirlerinin oluşmunda önemli bir rol oynayacaktır. Amik Ovası'nda yapılan araştırmalarda asıl görevi gereği daha çok çanak çömlek ve gömütlerle ilgilense de bir takım deneme kazıları da yapar (Braidwood, 1981:20). Böylece kısa zamanda projede daha büyük sorumluluklar alacak (Moore 2005:484) ve Amik Ovası'nın tamamında yoğun bir yüzey araştırması ile büyük höyüklerde sondajlar yaparak araştırmayı yürütecektir. Braidwood burada oluşturulmak istenen kronoloji için veri toplamıştır.[82] Bu çalışmanın sonucunda, Kuzeydoğu Akdeniz ve Kuzeybatı Suriye için temel alınabilecek bir kronoloji oluşturur. Braidwood'un 1930'larda tanımladığı bu Amik kronolojisi günümüzde hala kullanımdadır (Watson, 2005 :235). Bu araştırmanın başka bir önemi de, bu esnada daha güneyde, Irak'ta çalışan Frankfort ve ekibinin de kendi sezonlarının sona ermesiyle Braidwood'ların ekibine katılması ve bu sayede onun Frankfort, Thorkild Jacobsen ve Seton Lloyd gibi meslektaşları ile tanışma fırsatı bulmuş olmasıdır (Braidwood, 1981:20). Frankfort'un Braidwood üzerindeki önemli etkilerinden biri, onu Gordon Childe'a bir mektup yazmaya teşvik etmesidir. Bunun sonucunda Childe, onu kendisini ziyaret etmesi için çağırır ve Braidwood, 1935 yazında İrlanda'da Ballycastle yakınlarında çalışan Childe'ı ziyaret eder. Bu ziyaretin sonucunda Childe, onu yeterli tecrübeye ve maddi imkana sahip olduğunda Edinburg'da doktorasını yapmaya davet eder (Braidwood, 1981:20).

[81] Ejiptolog James Henry Breasted tarafından yönetilen Oriental Institute, Rockefeller tarafından desteklenmektedir. 1930 yılındaki arazi programı 12 expeditiondan oluşmaktadır; İran'da biri Irak'ta üçü Suriye'de, biri Filistin'de ve altısı Mısır'dadır (Watson, 2005:234).

[82] Bu derin sondajlar stratigrafik yüzey araştırması yapılan yerleşmeler için göreli kronoloji oluşturmak için gerekliydi ve aynı zamanda da Braidwood doktora tezi için veri toplamaktaydı.

1930'lardaki Büyük Buhran nedeniyle Oriental Institute'nin Irak ve Amik Ovası projeleri sekteye uğrar. 1935 yılında Oriental Institute'ün yönetimi, Rockefeller'in ekonomik kriz nedeniyle parasal desteğini çekmesiyle Chicago Üniversitesi'ne bağlanır. Braidwood'un Edinburg'da doktora yapma planları da gerçekleşmez ancak Frankfort'un misafir profesör olarak Chicago'ya gelmesi ile doktora yapma imkanı bulur (Braidwood, 1981:20).

Robert Braidwood, 1936 yılı araştırma sezonunun sonunda, Antakya'dan Amerika Birleşik Devletleri'ne dönerken, seyahat ettiği gemide Michigan Üniversitesi'nden eski arkadaşı Linda Schreiber ile karşılaşır. İlerleyen arkadaşlıkları ertesi yıl evliliğe dönüşür ve Linda Braidwood, Amik Ovası'nda araştırma yapan arazi ekibine katılır.

II. Dünya Savaşı ile 1938 yılında arazi araştırmaları da kesintiye uğrar ve Amerika'da kalan Robert Braidwood, Chicago Üniversitesi'nde A.B.D. Hava Kuvvetleri için meteoroloji haritaları yaparken bir yandan da doktora tezini bitirir (Moore, 2003:484). Ayrıca yine bu yıllarda Robert ve Linda Braidwood, Chicago Üniversitesi'nde yürütülen bir seminer çalışmasına katılırlar. Burada genç öğrenciler ve akademisyenler 1938 sonbaharından 1945 yılının ilkbaharına yani savaşın bitimine kadar, Henri Frankfort'un başkanlığı altında Yakındoğu ve Ege arkeolojisinin milattan önce 2000 yılından öncesine dair yayınlanmış her türlü malzemeyi tartışırlar (Watson, 2005:235). Braidwoodlar, bu seminerde erken tarımcı köy toplulukları üzerine yoğunlaşmaya başlarlar (Braidwood ve Braidwood, 1990:23). Seminer başkanı Henri Frankfort aynı zamanda Braidwood'un doktora tezinin de danışmanıdır. Antropoloji bölümünden Eski Dünya'nın Tarihöncesi , etnoloji ve fiziki antropoloji dersleri de alır. 1940 yazında New Mexico'da Field Museum tarafından gerçekleştirilen kazılara katılır (Braidwood, 1981:21).

Robert Braidwood 1942 yılında aldığı derslerin üçte biri antropoloji konusunda olmak üzere üniversitenin Doğu Dilleri ve Edebiyatı (Oriental Languages and Literatures) bölümünde doktora çalışmasını tamamlar. 1941 ve 1945 yılları arasında yarı zamanlı öğretim üyesi olarak ve 1945 yılında, hem Oriental Institute'e

hem de Antropoloji bölümüne bağlı olarak tam zamanlı kadroya girecektir (Watson, 2005:237). Braidwood ders vermeye 1943 yılında Antropoloji bölümünde başlar. Bu sırada **"Human Origins"** adlı seminerin hazırlanmasına da yardımcı olur (Braidwood, 1981:21). Seminer biçiminde üç dönemlik verilen **"Human Origins"** adlı antropoloji dersinde, çiftçi köy yaşantısının kökenini belirleme sorunu Braidwood'un ilgisini çekmeye başlar. Antropoloji bölümünden meslektaşları Sol Tax ve ardından da W.M. Krogman'ın desteği ve en önemlisi Gordon Childe'ın cesaretlendirici yaklaşımının itici gücüyle Braidwood'lar bu soruna eğilerek araştırma yapmaya karar verirler (Braidwood ve Braidwood, 1990:23). Aynı zamanda savaşın bitmesi ile enstitünün yeni projelere başlamasının da gündemde olduğu tarihlerdir. 1947 yılının sonbaharında Oriental Institute'nin başkanı Thorkild Jacobsen'in sağladığı arazi bütçesi ile proje başlar (Braidwood ve Braidwood, 1990:24). Braidwood ilk önce Suriye'de çalışmayı düşünse de Thorkild Jacobsen onu Irak'da çalışmaya ikna eder. Bu bölge de kazması için Matarrah ve Jarmo yerleşmeleri tavsiye edilir (Braidwood, 1981:21). 1948 yılının ilkbaharında Jarmo'da ve civardaki yerleşmelerde Bruce Howe'un da katılımıyla araştırmalara başlarlar. Bu araştırmalar üçüncü sezonda Amerikan Ulusal Bilim Akademisi fonu ile desteklenerek botanik, jeolojik ve zoolojik araştırmalar için projeye uzmanlardan bir ekip oluşturarak destek sağlar (Braidwood ve Braidwood, 1990:24). Böylece sonradan arazi araştırmalarının olmazsa olmazlarından doğa bilimcilerle ortak çalışma prensibini uygularlar

Braidwood'lar Jarmo'da çalışmaya devam etmek istemelerine karşın, 1958 yılından sonra bölgeye gitmeleri, Irak'daki ulusal devrim nedeniyle tehlikeli hale gelir. Böylece, 1959-1960 yıllarında Kuzey İran'da Kermanşah Bölgesi'nde yüzey araştırması yapar ve kaya sığınakları ile açık hava yerleşmelerinde deneme kazılarına başlarlar. Jarmo benzeri bir yerleşme olan Tepe Sarab'da kısa bir araştırma yaparlar. Bruce Howe da bu sırada mağaralarda ve bir erken köy yerleşmesi olan Asiab'da kısa süreli bir kazı yapar. Doğa bilimlerinden uzmanlar yine arazi araştırmalarında Braidwood'a yardımcı olur (Braidwood ve Braidwood, 1990:24). Araştırmalarını bu bölgede sürdürmeyi düşünürken, 1963 yılında, Güneydoğu Anadolu'nun daha iyi bir seçenek sunmasıyla kariyerlerinin sonuna kadar çalışacakları bu bölgeye gelmeyi

seçerler. İran'a dönmemelerini ise iki etkene bağlarlar. Aynı araştırma amacıyla kimi eski öğrencileri olan Amerikalı araştırmacılar ile genç Danimarkalı ve Kanadalı meslektaşları, İran'da araştırma projeleri oluşturmaya başlar. İkinci neden ise, İstanbul Üniversitesi Prehistorya anabilim dalı başkanı Halet Çambel'i İstanbul-Chicago Karma Tarihöncesi Projesi adlı ortak çalışmaya ikna edebilmiş olmalarıdır. Bu proje kapsamında 1963 yılında bölgede kapsamlı yüzey araştırmaları yürütürler ve sonraki yıllarda araştırmalarına sondajları da ekleyerek çalışmalara devam ederler. Bu araştırmalar sırasında, Çayönü yerleşmesinin Jarmo'dan çok daha fazla veri sunması üzerine burada kazı çalışmalarına başlarlar. Jarmo'da olduğu gibi burada da farklı disiplinlerden oluşan bir ekiple çalışmayı tercih ederler (Watson, 2005:239).

Bu noktada, Braidwood'un çalışmalarının ve görüşlerinin, bu çalışmanın konusu olan Yakındoğu neolitik arkeolojisine yön verici etkisine kısaca değinmekte yarar vardır. Childe'ın kuramını arazide test etmek için yola çıkan Braidwood, kültürün değişiminde çevresel etkenlerin rolünü, hayvanların ve bitkilerin anlayabilmek için Irak –Jarmo Projesi'ne diğer bilimdallarından uzmanları da dahil eder. Bu çalışma tarzını bundan sonraki araştırmalarında da sürdürecektir. Braidwood'un arkeoloji projesinin hazırlanması ve uygulanması konusunda bir diğer önemli katkısı da, kuram ile pratiği birleştirmiş olmasıdır. Öyle ki varsayımsal kültürel gelişim şemasını oluşturduktan sonra arazide bunun kanıtlarının nasıl aranacağını da planlamıştır. Aslında Amik ovasında yaptığı ilk çalışmalarında karşılaştığı kültür silsileri ve kronoloji sorununu başarıyla çözmesi -bu kronolojisi bugün için hala kullanımdadır- "ilk üretimci köy toplumları" çalışmalarına büyük katkı sağlamıştır. Irak Jarmo-Projesinde, İran projesinde ve Çayönü Karma Projesinde, bir ekip halinde kanıtlarını aradıkları bu geçiş evresinin öncesi ve sonrasını verebilecek noktalarda da çalışmalar yapmışlardır.

Robert Braidwood Amerika Birleşik Devletleri'nde **"National Academy of Sciences, American Academy of Arts and Sciences"** ve **"American Philosophical Society"** üyeliğine seçilir. Avrupa'da ise **"Deutsches Archaeologisches Insitüt"**, "**Society of Antiquaries"** ve **"Austrian Academy of Sciences"** onur üyeliği verilir.

Sorbonne Üniversitesi ve Roma Üniversitesi tarafından fahri doktoralık ünvanı alır. 1971 yılında **"Archaeological Institute of America"** tarafından seçkin arkeolojik başarı altın madalyası alır ve yine aynı yıl **"American Anthropological Association"**, Robert Braidwood'u seçkin okutman olarak belirler. 1995 yılında **"Society of American Archaeology"**, arkeolojide disiplinler arası araştırmaları nedeniyle Fryxell Madalyası'nı Braidwood'a verir (Watson, 2005:240).

Linda Braidwood, arazi çalışmalarının ve laboratuar çalışmalarının organizasyonu görevini yürütür ve ortak araştırmalarına ait pek çok yayında katkı sağlar (Moore, 2003: 483).

Braidwood'un bilimsel kimliğinin bir diğer önemli yanı da, 1950'lerde ABD'de Mccarty döneminin ağır baskıları yaşanırken –Childe'ın ülkeye bile alınmamasına karar verildiği düşünürse- böyle bir ortamda kültürel evrim konusuna ağırlık vermiş olmasıdır. Childe'ın kuramını araştırması bir yana, onunla aynı felsefi ve politik görüşleri paylaşmıştır. Ancak arkeolojiye ait yorumlarında, Marks'ın kavramlarını açıkça kullanmaktan kaçınmıştır.

Braidwood'ların besin üretimine geçiş üzerine arazide yaptıkları çalışmalar ve elde ettikleri kanıtlar, dünyanın çeşitli yerlerindeki genç arkeolog kuşağını derinden etkilemiş ve heyecanlandırmıştır. Arkeolojinin yöntemleri ile basit bir köy yaşamının, ilkel bir üretimin, ortamı belirleyen öğelerin bulunabileceği anlaşılmıştır. Braidwoodların çalışmalarının sonuç vermesinin hemen ardından İran, Irak, Suriye ve Doğu Akdeniz kıyıları boyunca bir çok yeni araştırma projesi başlamıştır (Özdoğan 2004:48). Arkeologlarla birlikte çalışmayı seçen doğa bilimciler arkeoloji ile bütünleşmiş, böylece Arkeozooloji, Arkeobotanik gibi yeni alanlar ortaya çıkmıştır.

Arkeologların o yıllarda tapınaklar, saraylar gibi özel yapılara karşı yoğun ilgisine karşı çıkan Braidwood'ların, Çayönü'nde bu tip yapılarla karşılaşmaları, Braidwoodların bu dönem için böyle bir toplum yapısının varolmadığı düşüncesi ile

reddettmelerine yol açmış bu nedenle Çayönü'ndeki ilk yayınlarda bu bulgular üzerinde fazla durulmamıştır (Özdoğan 2004:48).

Ancak görüşlerinin bazılarının bugün yanlışlanmasına rağmen Braidwood da Childe gibi döneminin çok ilerisinde yer alan bir bakış açısına sahipti. Bu nedenle de günümüzde halen düşüncelerinin tartışıldığı, Childe ile birlikte en önemli araştırmacı olmayı sürdürmektedir (Özdoğan 2004:48).

2. Bilimsel Araştırmaları

Yaşam hikayesini ve bilimsel kimliğine değindiğimiz Robert Braidwood'un, daha sonra yalnızca Neolitik araştırmalarına ayrıntılarıyla girilmek üzere, burada araştırmalarına bir bütün halinde değinilecektir. Hedeflenen amaç ise, Braidwood'un zaman içinde Neolitikleşmeye dair sorunu nasıl ele aldığı ve araştımalarını nasıl şekillendirdiğini, aynı zamanda da araştırmalara başladığı yıllarda Neolitik arkeolojisinin varolan sorunlarına nasıl eğildiğini incelemek olacaktır.

a. Amik Ovası-Kronoloji Araştırmaları

Robert ve Linda Braidwood ilk arazi çalışmalarını 1930'ların ortasında Oriental Institute adına Suriye'de şimdi Hatay il sınırları içinde olan Amik Ovası'nda gerçekleştirirler. 1938 yılında, yaklaşık bir buçuk ay kadar Akdeniz kıyısında yer alan Tartous'da kazı yaparlar. Bu araştırmaların sonunda, o yıllarda ele geçen en erken tarımcı köy topluluklarına ait kanıtlar bularak etkilenmişlerdir. Çiftçi köy topluluklarının gelişiminin büyük bir kültürel değişimle devam ettiğini düşünmektedirler (Braidwood, 1989:17). Aynı yılın sonlarında Chicago'ya döndüklerinde, Henri Frankfort'un seminer derslerine katılırken bir yandan da araştırmalarını yayına hazırlarlar (Braidwood ve Braidwood,1990:23). Braidwood'un Amik Ovası araştırmalarını, kuramın, yöntemin ve arkeolojik bulgularla karakterize olmuş uzun bilimsel yolunun ilk aşamasıdır (Caneva, 2004:32-33). II. Dünya Savaşı'na kadar 1938 yılına dek süren Amik ovası araştırmaları, bölge arkeolojisi

için tamamen yenidir. 1936 yılında Garstang'ın Mersin Yumuktepe kazısı dışında bölgede tarihöncesi neredeyse bilinmemekte ve bundan dolayı da Braidwood'un araştırmalarında kaynak alabileceği bir örnek bulunmamaktadır. Braidwood bu nedenle de araştırmalardan elde edilen büyük miktardaki veri ve arkeolojik nesneyi, arazi çalışmalarının bitiminden yaklaşık yirmi yıl sonrasına kadar inceleyecektir. Ancak bu sıkıntı verici durum, aynı zamanda da Braidwood'un kuramsal tabanlı referans şemaları ve tipolojik listeler oluşturma sorununu çözmesi ve böylece aynı sorunlarla karşılaşacağı Yakındoğu Neolitik araştırmalarında bilgi ve tecrübe birikimini edinmesini sağlamıştır (Caneva, 2004:32-33).

b. "İlk Üretimci Köy Topluluklarına Geçiş" Üzerine Araştırmaları

Braidwood'u ilk üretimci köy topluluklarına geçiş sürecini araştırmaya iten dört etken sayılabilir. Bunlardan ilki Oriental Institute'nin başkanı Dr. C. W. MacEwan'ın 1933-38 yılları arasında Suriye-Hitit araştırmaları sırasında Braidwood'u Amik Ovası'ndaki erken köy yerleşmelerini araştırması için görevlendirmesi ile başlayan süreçtir. İkincisi ise, Gordon Childe'dır. Childe'ın yazıları, Braidwood'un da kabul ettiği üzere onun üstünde oldukça önemli etkiler bırakmıştır (Braidwood, 1986:2). Ayrıca kazılar sırasında Gordon Childe'ın ziyaretleri, Braidwood'u cesaretlendirmesi ve fikir vermesi de etkili olur. II. Dünya Savaşı'ndan sonra arazi çalışmaları planlamalarında Gordon Childe'ın fikirlerinin izinden gittiklerini belirtirler. Hatta Braidwood, *"bir bakıma bizim rolümüz Gordon Childe'ın tasarladığı köprünün arazi müteahhitliği olmuştur"* demektedir. (Braidwood, 1986:2) Üçüncü etken ise, Braidwood'un, Henri Frankfort'un verdiği seminer derslerine katılması ve bu derslerde bölgenin tarihi üzerine üniversitedeki meslektaşları ile tartışma ortamına dahil olmasıdır. Dördüncü etken olarak da Antropoloji Departmanından Profesör Sol Tax ile birlikte Human Origins adlı dersi vermeye başlamasıdır. Braidwood bu ders için zaman çizelgesi hazırlarken Yakındoğu'da besin üretimine geçişin bilinmeyen bir dönemi olduğunu ve önemli bir zaman boşluğu bulunduğunu ortaya koyar.

Araştırma projesi fikrini oluşturduğunda ise, Oriental Institute'nin o yıllardaki başkanı Thorkild Jacobsen, bu projeyi desteklemeye karar verecektir. Braidwood ise, Oriental Institute'nin verdiği desteği büyük bir şans olarak nitelendirmektedir. Yakındoğu'da yapmayı planladıkları arazi projesinin, alışılagelenin aksine müze sergileri için şaşırtıcı nesneler vaat etmemesi nedeniyle o yıllarda destek bulmanın çok zor olduğundan bahsetmektedir (Braidwood,1989:17). Çünkü ilk köy yerleşmeleri ya da mağaralarda yapılan kazılarda ele geçen buluntular, müzelerin ya da özel koleksiyoncuların ilgisini çekecek türden değildir. Braidwood, diğer araştırmacıların kendi üniversitelerinin sağladığı olanaklara sahip olmadıkları bu nedenle de çiftçi köy toplumları araştırması yapmak istemelerine hatta başlamalarına rağmen çok azının tam olarak çalışmalarını gerçekleştirebildiğini belirtir (Braidwood ve Howe 1960:5). Bu nedenle, Oriental Institute'un araştırma amaçlarının ve elde edecekleri bilgilerin çok daha büyük önem taşıdığını düşünerek projeyi desteklemesini büyük bir özveri olarak tanımlar (Braidwood 1989:17)

(1) Irak-Jarmo Arazi Projesi

Irak Jarmo Arazi Projesi'ne, Linda ve Robert Braidwood'un yanında Harvard Üniversitesi, Peabody Müzesi'nden Bruce Howe da katılır. Howe, Pleistosen'in son evrelerinde yaşanan kültürel gelişimleri araştırdığı için projenin bu ayağından sorumlu olur. Braidwood, araştırma bölgesi olarak ilk başta Orta Fırat ve Musul'un kuzeyinde Dicle Nehri civarını seçer. O yıllarda Zagros Dağları yamaçlarının potansiyel önemini düşünmediklerini de belirtir. Fakat 1947 yılında araştırmanın yapılmasının planlandığı bölgelerde çalışmak politik nedenlerle imkansız hale geldiğinden, Irak Hükümeti Eski Eserler Müdürlüğü başkanı onları Zagros yamaçlarında yer alan, Kerkük yakınlarındaki yerleşmelere yönlendirir. Jarmo'da bir aylık kazı sonunda, buradan edinilen bilgilerin daha önce tanımladıkları boşluğa ait olduğunu görürler ve böylece 1950-51 yıllarında ilk araştırma sezonuna başlarlar. Bu ilk sezonda, Jarmo yerleşmesinin hangi çevresel koşullar içinde varolduğunu anlamak için bir jeolog ve bir paleontoloji uzmanını da ekibe dahil ederler. James Henry Breasted'in 1930'lu yıllarda yaptığı araştırmalardan beri arazi ekibine doğa

bilimlerinden uzmanları katmak, Oriental Institute'nin geleneğidir. Jarmo'daki arazi araştırmalarının üçüncü sezonunda (1954-55) ise proje, National Science Foundation tarafından destek görmeye başlar. Kuruluş projeye hem parasal destek, hem de yeni ekip üyeleri sağlar. Böylece ekibe botanik, jeoloji ve zooloji uzmanları da dahil edilir. Jeologlar, yerleşmenin bölgesel konumunu, çevresel faktörlerin yerleşmeyi, yerleşmenin sakinlerini ve onların kalıntılarını nasıl etkilediğini araştırmakla görevlendirilirler. Zoologlar, faunal (hayvanlara ait) kalıntıların tanımlanması ve sınıflandırılması, özellikle de bu kalıntıların evcilleşme sürecinin hangi aşamasında olduklarının belirlenmesi ile görevlendirilirler. Botanikçiler ise bitkisel kalıntıların tanımlanması ve sınıflandırılması ve tıpkı zoologlar gibi bu kalıntıların kültüre alınma süreci içinde hangi aşamada olduklarının belirlenmesinden sorumludurlar.

(2) İran-Kermanşah Arazi Projesi

1958 yılında Braidwood ve ekibi Irak'ta çalışmalarına kaldıkları yerden devam etme niyetindedirler, ancak Irak'ta monarşi devrilince ve kuzeydeki dağlık bölgede karışınca arazide çalışma yasağı çıkarılır (Braidwood, 1981:23). Braidwood, Türkiye'den de araştırma izni alamayınca, eski öğrencileri olan Ezat Nagahban'ın İran'da çalışmaları yönünde yaptığı tavsiyeyi göz önünde bulundururlar. Nagahban da İran projesinde onlara eşlik edecektir. Böylece 1959-1960 yılları boyunca sürecek, İran Zagrosları'nda yer alan Kermanşah bölgesinde araştırmalara başlarlar. Bu kısa süreli projede yüzey araştırmaları ve sondaj niteliğindeki kazılar yapılır. Bu defa projeye ziraat mühendisi Jack Harlan da katılır. Patty Jo Watson ise, etnoarkeoloji ile ilgilenecektir. Bruca Howe Asiab'da iki mağarada sondaj açar. Araştırmanın odak noktası ise Braidwood'un çok da geniş açamadıklarını söylediği Tepe Sarab olarak bilinen höyüktür. Bu köy yerleşmesi, Jarmo ile benzer malzemeye sahiptir ancak daha gelişkindir ve aradıklarından daha sonraki bir evreye aittir. Braidwood ve ekibi İran'daki çalışmaları devam ettirmemeye karar vereceklerdir. Bu kararı almalarının ilk nedeni 1962 yılında, Halet Çambel ile birlikte Güneydoğu Anadolu bölgesinde

ortak bir proje yürütebilme imkanı doğmasıdır. İkinci nedeni ise İran Zagrosları'nda çalışan arkeolog sayısının oldukça artmasıdır[83] (Braidwood 1993:20).

Braidwood'un da deyimiyle, İran araştırmalarının en önemli getirisi Wright'ın, Zeribar Gölü'nde polen analizi[84] çalışmalarına başlaması olacaktır. Wilhem van Zeist, Zeribar'dan elde edilen verilerin sonuçlandırılması sürecinde Wright'a katılır, 1963 yılında artık bir ekip oluşturmuşlardır ve göle geri dönerek daha fazla veri toplarlar. Bu çalışma, ilk kez Güneybatı Asya'nın karasal iç kesiminde son 40,000 yılın iklim ve bitki örtüsünün durumuna dair kanıtlar sunacaktır. Bu araştırmanın sonucunda, Braidwood'un da kabul ettiği, bölgede iklim ve doğal çevrenin günümüzdekinden farklı olmadığına dair savlarını en azından Fırat'ın doğusu için çürüteceklerdir. Çünkü, soğuk ve kurak iklimi, ***Artemisia*** türü çalılıklarla kaplı bitki örtüsüyle bölgenin step iklimi koşullarına sahip olduğunu ortaya çıkarırlar (Braidwood ve Howe, 1960:3).

(3) Çayönü, Oriental Institute - İstanbul Üniversitesi Karma Projesi

Braidwood, Türkiye'de Toros Dağları'nın eteklerindeki bölgenin çevresel potansiyelinin hep ilgilerini çektiğini belirtmiştir (Braidwood ve Braidwood, 1990:24). Dicle Nehri'ni besleyen kaynakların olduğu bölgenin, tarımın başlangıcı için uygun olduğunu düşünmektedirler. Jarmo kazıları devam ederken, 1950'li yılların ortalarında bu bölgede çalışmak istemiş, fakat askeri bölgenin yabancılara yasak olması nedeniyle izin alamamışlardır. Halet Çambel ise, Tarihöncesi Karma Projesi için 1962 yılında bu bölgede çalışma izni almayı başarır (Braidwood ve Braidwood, 1990:24). Bölgede izin yalnızca Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı'ndan değil, aynı zamanda da Güneydoğu Anadolu'nun önde gelen devlet adamları ve Başbakanlık'tan alınan izin ile yürütülür (Braidwood ve Çambel, 1970:115). İlk araştırma sezonu olan 1963-64 yılı, ilgilenilen döneme ait

[83] Cuyler Young'ın Toronto araştırma gezisi Kermanşah'ın doğusunda çalışmaktadır. Çok geçmeden P. E. L. Smith Ganj Dareh'de araştırmalarına başlar. Oriental Institute ise Braidwood'un öğrencileri olan Frank Hole ve Kent Flannery'ye destek olurlar ve onlar da Ali Koş'da çalışmaktadırlar. Bu arsada Danimarkalı bir ekip de Tepe Guran'ı kazmaya başlayacaktır.
[84] y.n.: Palinolojik araştırmalar.

yerleşmeleri saptamak için geniş bir yüzey taraması ile başlar. Diyarbakır'ın kuzeybatısında, Ergani Ovası'nda bulunan Çayönü Tepesi, yüzey buluntularından elde edilen veriler nedeniyle kazı çalışması için seçilir ve araştırma 1964 yılının ilkbaharında başlar. Çayönü'nde 17 sezon boyunca çalışmalar devam edecektir. Bu erken köy yerleşmesinde zaman aralığı yeniden uyarlanmış radyokarbon tarihleri ile İ.Ö. 10,400'den İ.Ö. 9800'e uzanmaktadır ve Çayönü'nün yerleşik besin üreticiliği evresinin eşiğinde olduğu ortaya çıkar. Ancak Braidwood, bu evrenin hemen öncesi hakkında, bitkilerin ve hayvanların evcilleştirilmesine doğru ilk adımların atıldığı döneme dair soruların halen çözülmeyi beklediğini söyleyecektir. (Braidwood ve Braidwood, 1990:24-25).

1988 yılında Robert ve Linda Braidwood, mimar Wulf Schirmer (Karlsruhe Üniversitesi Mimarlık Tarihi Enstitüsü Başkanı) ve Halet Çambel, arazi çalışmalarına tam zamanlı katılımlarını sona erdirmeye karar verirler ve çalışmaların bilimsel yayınını yapmaya odaklanırlar. Arazi çalışmaları Mehmet Özdoğan tarafından devam ettirilirken, onlar da İstanbul'da raporları yayına hazırlayacaklardır (Braidwood ve Braidwood, 1990:25).

3. Kültüre Süreç Olarak Bakışı

Braidwood, kültürel gelişim aşamalarında yer verdiği basamakları, kültürel modeller olarak kurgulamıştır. Onun bu yaklaşımını anlayabilmek için, öncelikle bu kültürel gelişim sürecini nasıl oluşturduğuna bakmak gerekir.

Braidwood ilk çalışmalarından itibaren, arkeolojinin tanımlarında görülen belirsizlikleri sonlandırmak için çalışmıştır (Bkz.:Braidwood,1945). Braidwood, arkeolojinin geleneksel çağlar sınıflandırmasını standart bir terminolojiye oturtmayı amaçlamaktadır. Çünkü bu geleneksel çağlar sisteminin, yaygın kullanılmasına rağmen, mekanik bir şekilde bölünmüş olduğunu savunmaktadır. Paleolitik, Mezolitik, Neolitik ve Kalkolitik terimlerinin, dönemler için eş anlamlı kullanıldığı gibi, endüstri, yaşam biçimleri, kültürler ya da aşamalar yerine de kullanılmasının

karışıklığa yol açtığını belirtmiştir. Braidwood tarihsel gerçeklerle bağdaşmadığını öne sürerek, üç çağ sistemine dayanan bu adlandırmaların bırakılmasını önermiştir. Bunun yerine temel terminolojiye dayanarak oluşturulmuş sistemli bir sınıflandırmanın kullanılması gerektiğini savunur. Onun bu düşüncesini, daha önce Childe gerçekleştirmeye çalışmıştır. Childe, Morgan'ın kültürel gelişim aşamalarının ve arkeolojinin üç çağ sisteminin barındırdığı kavramları ve bulguları, ekonomik düzenlere göre tanımlayarak yeni bir şema oluşturmuştur. Ancak o da geleneksel çağlar sistemini kullanmaktan vazgeçmemiş ve bu çağlar sistemine yeni açılımlar getirmeyi uygun görmüştür. Ancak onun bu bakış açısı tarihöncesinin algılanmasında çok önemli gelişmelere yol açtıysa da terminoloji sorununu çözmemiştir. Braidwood, Childe'ın tanımı ile **Neolitik Devrim'**in ya da **Besin Üretimi Dönemi** adlandırmalarının, insanoğlunun kültüre alma ile sonuçlanan, bitki ve hayvan üzerinde artan kontrolünü içeren sürece dair teknolojik, ekonomik ve kültürel çeşitliliği veremediğini savunarak, geçim tarzı ve yerleşme biçimine dayanan bir şema ortaya koyar. Bu şemada, her geçim tarzı/yerleşme aşamalarını tarif eden bilgiler ve mutlak tarihlendirmelerle her türlü farkın genel şemada anahatları ile belirtilebileceğini savunur (Caneva, 2004:35).

Tüm bu etkenlerin tek sözcüklü bir terim altında birleştirilemeyeceğini –örn. Mezolitik gibi-, çünkü kültürel evrimin çok çizgili olduğunun ve her çizgide aynı hızda ilerlemediğinin gözardı edildiğini söyler (Braidwood ve Howe, 1960:4-5 dipnot 1).

Kesin kültürel gelişim çizgilerinin yukarı doğru giderek gelişen bir şemanın tüm evrelerini bütünlüklü olarak yansıtamayacağını da ekleyerek, bir çözüm getirebilmek için yeni bir öneri getirir. Buna göre konusu geçen evre ya da kültürden bahsederken gerekli olan kıstasları belirler (Braidwood, 1945:128-129), bunlar:

> 1 Kronoloji açısından açıklayıcı olmak için Karbon 14 yöntemi ile sağlanan tarihler ve karşılaştırmalı ya da stratigrafik silsileler üzerinde konuşulması gerektiğini belirtir

2 Maddesel kültür öğelerinden oluşan buluntu topluluklarını tanımlamak için ve her yerleşmenin bu açıdan tipik özelliklerini vurgulamak için bir yöntem önerir. Bu da her buluntu topluluğunun içeriğine dair temel bir "teknolojik-tipolojik tanım"dır.

3 Konusu olan tarihöncesi arkeolojik materyalin "kültür-tarihi yorumunu" desteklemek için ise, geçim-yerleşme tiplerinin aşamalarından oluşan bir araç kullanmanın gerekliliğini ortaya atar (Braidwood ve Howe, 1960:4-5 dipnot 1).

Braidwood böylece, arkeolojinin geleneksel çağlar sisteminin içerdiği adlandırmaları kullanmayı bırakır. Onun oluşturduğu şemada, alt evreler gelişim aşamasına göre belirlenmiş kültürel modellerdir. Braidwood'un bu alt evreleri toplumların varsayımsal tipleri ya da modelleri olarak tanımlanabilir ve bunlar mutlak ya da göreli tarihlendirmelerle bir kronolojiye bağlanmamışlardır. Varsayımsal olmaları ise, arkeolojinin verilerinden yararlanılmadan oluşturulmuş bir gelişim şeması olmasından kaynaklanmaktadır. Bu evreler, aynı zamanda mutlak aşamalar da değildirler ve her yerde aynı aşamalardan geçilmesi gerekmemektedir. Braidwood'un daha sonra belirlediği bu sekiz evre, kuramının Yakındoğu'ya uyarlanmış biçimi olacaktır. Bunun dışında kalan bölgelerde bu silsilenin geçerli olmasının ise beklenemez olduğunu belirtecektir (Caneva, 2004:36).

Braidwood, 1940'ların sonlarında, Yakındoğu'dan elde edilen yeni veriler ile Steward'ın 1949[85] yılında öne sürdüğü kültürel gelişimi yeniden ele alarak düzenlemiştir (Caneva, 2004:34). Braidwood, avcı toplayıcılıktan besin üretimine giden kültürel gelişim şemasında, J. Steward'ın kültürel benzerlikler/düzenlilikler konusundaki çalışmalarından oldukça etkilenmiştir. Steward "geleneksel evrimci" bakış açısına başvurmadan, kültürel gelişimin genel-geçer kanunlarının sistemini formüle etmeye çalışmıştır: *"…bütün kültürler, pek çok öğeleri açısından benzersiz*

[85] J. Steward (1949) "Cultural Causality and Law", **American Anthropologist** 51, 1-27.

olsalar da, ortak öğeler ve örüntüler taşırlar…. Gerçekten de kültürel önelliklerin analizleri, genelleştirmeler için veri sunarlar" (Steward, 1949:1-2 alıntı Caneva 2004:35) önermesinden yola çıkan Steward, hem silsileler hem de işlevsel etki-tepki (cause-effect) ilişkilerin içinde kültürel düzenleri aramıştır[86]. Bunun için belirlediği yönteme göre yapılması gerekenler şunlardır; 1) benzer kültürel özelliklerini kültürlerin kendilerine özgü olanlardan ayırarak, kültür tipolojileri oluşturmak; 2) kültürel tiplerin arasında olası etki-tepki ilişkilerini araştırmak; 3) bağımsız biçimde ortaya çıkan benzer etki-tepki ilişkilerini tanımlamak ve belli süreçlerin çok merkezli kökenlerini kanıtlamaktır. Steward beş merkez belirler. Bunları senkronize olmamalarıyla birlikte, paralel gelişimler olarak ele alır ve böylece Avcı-Toplayıcı evreden (era) Kültüre Alma ve Evcilleştirmenin Başlangıç Evresi ve Gelişime kadar uzanan bir şema belirler. Braidwood ise Childe'ın gelişim aşamalarının ilk ikisine paralel olarak, besin toplayıcılık ve besin üretimi olarak iki aşamaya ayırır. Bu aşamaları da iki evreye ve onları da yine üç alt-evreye böler (Bkz. Braidwood, 1960b).

Kültürel modeller, kronolojik şemalar ve tipolojik terminoloji, bunların hepsi için önerilerde bulunur. Bir arkeolojik nesne, kültür ya da yerleşme tanımı için, üç ayaklı bir standart terminoloji sistemi geliştirir. Bu üç ayak; "zaman", "tanım" ve "yorum"u içermektedir (Caneva, 2004:34).

Braidwood besin üretimine geçişi tıpkı Childe gibi, *Homo sapiens'in* ilk başarısı olarak tanımlar. (Braidwood, 1960a:71). İnsanoğlunun hayvanları evcilleştirmesi ve bitkileri kültüre almasıyla, kültürel evrimin çok yönlülüğe kavuştuğunu ve farklı boyutlarda devam edebilecek duruma ulaştığını öne sürmüştür. Besin üretimi teknolojisinin hayata geçirilmesiyle, ardından gelen gelişimler önceden kestirilemese de, gelişim hızının arttığını ve ilk kent toplumlarının birkaç binyıl sonra ortaya çıktığını ve bundan yaklaşık görece kısa süre sonra endüstri devriminin gerçekleştiğini belirtir (Braidwood, 1960a:71).

[86] Steward, tarihe bilimsel yaklaşımın tek yolunun bu yöntem olduğunu savunmuştur.

Besin üretimine ilk kez Yakındoğu'da, Bereketli Hilal'in yamaçlarında geçildiğini söyleyen Braidwood, bundan sonra bağımsız olarak Çin'de ve Amerika'da besin üretimine geçilmiş olmasının, "kültürel anlamda hazır olma" olarak tanımladığı durumu kanıtladığını öne sürmüştür (Braidwood, 1960a:71). Bu yaklaşımının altında, kültürün hazır olması ile doğal koşulların uygunluğunun bir arada bulunmasını, besin üretimine geçmek için gerekli koşullar olarak belirlemiş olması yatmaktadır. Doğal koşulların herhangi bir buzul arası dönemde aynı uygun ortamı sağlayabilecek olması ile neden daha önce besin üretimine geçilmediğinin cevabı da budur (Braidwood, 1960a:71). Braidwood'un bu önermesi, aslında Childe'ın çevresel değişimin görülmediği bir ortamda kültürel gelişime dair öne sürdüğü açıklama ile koşuttur. Childe, çevre sabit kaldığında, yine de bir toplumda kültürel bilgi birikiminin artacağı ve üretim tekniklerinin gelişeceğini savunmuştur. (Childe, 1979:94).

Braidwood'a göre bu, toplumsal ve kültürel karakteristikler ile yerel çevrenin arasındaki ilişkiyi değiştiren, toplumların önceki tecrübelerinin bir birikimidir

Braidwood kültürel gelişime yaklaşımında temelde iki olguyu göz önünde bulundurmuştur. Bunlardan ilki doğal çevrenin bu ilişkide bileşim rolü oynaması nedeniyle çevresel araştırmaların bu süreci anlamak için kullanılması, ikincisi ise kültürün etkisinin araştırılmasıdır.

Braidwood besin üretimi dönemi olarak adlandırdığı Neolitik yaşam biçimine geçişin nedenini iklimsel ve çevresel zorlamalar gibi dış etkenlerle değil, toplulukların kültürel farklılaşma ve uzmanlaşmalarının sonucu olarak görmektedir (Braidwood 1960a:74). Bu sonuca varmasının nedenlerinden ilki, aynı zorlayıcı çevresel koşulların muhtemelen daha önce de meydana gelmesi durumunda besin üretimine geçilmemiş olmasıdır. İkincisi ise doğa bilimlerinden uzmanlarla birlikte yürüttükleri arazi çalışmaları sırasında, söz konusu olan zaman diliminde herhangi bir çevresel değişikliğin meydana gelip gelmediği de araştırılmış ve besin üretimine geçişte böyle bir değişimin olmadığı sonucu elde edilmiştir. Böylece Braidwood bir bakıma kültürel gelişime bağladığı tezini kanıtlamış olur. Besin üretimine geçişi

kültürel evrim bazında açıklarken, insan topluluklarını bu sonuca ulaştıran gelişimi süreç içinde ele alır. Bu süreci, besin toplayıcılığının ilk evresinden başlatarak besin üretimine geçişe kadar kültürel birikimlerle ve doğal çevreye uyumla birlikte açıklar. Bu açıklamasını aynı zamanda tarihöncesi arkeolojisinin belirlediği çağlar sistemini yeniden kurgulamasına da yansıtmıştır.

Bu şemaya göre, gelişim sürecinin ilk aşaması, geniş bölgelerde göçebelik yapan insanoğlunun standartlaşmış el baltaları ve yonga aletlerle çok büyük bir coğrafya'da görülmesidir. Braidwood bu aşamanın başlangıcını 250 bin yıl öncesine tarihler. Bu aletlerin sahiplerinin ise genel ve uzmanlaşmamış avcı-toplayıcılar olduklarını ve besin hazırlama tekniklerini bildiklerini belirtir. Zamanla bu ana gelenekler içinde bölgesel alet tipleri şeklinde uzmanlaşmalar oluşur ve 75 bin yıl öncesinde ise aletler geniş bölgesel çevrelerin koşulları içinde besin elde etmeye uygun şekilde uzmanlaşırlar. Teknolojik gelişim arttıkça bir bölgeden elde edilebilen besin de artacaktır[87] (Braidwood 1960a:71). Bu gelişimi ise *Homo sapiens*'in ortaya çıkışı takip eder ve *sapiens* ile birlikte yeni bir alet teknolojisi de ortaya çıkar. Bu yeni dilgi aletler çok daha kullanışlıdır ve yapımları daha büyük el becerisi ister. Yeni aletleri ile bu yeni insan türü, öncekilerin tek tük avları ya da leşçillikleri yerine büyük hayvan sürülerini organize şekilde avlar. Zamanla insan nüfusu artacak ve insan çok farklı çevresel nişlere, tropik ormanlardan tundralara kadar uyum sağlayacaktır. İnsan topluluklarının çok farklı doğal çevrelere uyum sağlamış olması farklı karmaşık kültürlerin ortaya çıkmasına da yol açacaktır. Besin üretiminin hemen öncesini ise yaklaşık günümüzden önce 11 bin ile 9 bin yılları arasında bir zamanda, bu topluluklardan bazıları için geçerli olan yoğun besin toplayıcılığı evresi olarak belirlemiştir[88] (Braidwood 1960a:73). Bu aşamada insanlar, yaşadıkları bölgeden yoğun biçimde yararlanmış ve besinleri çeşitlenmiştir. Bunları elde etmek ve tüketmek için gerekli olan teknolojileri de uzmanlaşmıştır. Bereketli Hilal'i sınırlayan ormanlık ve çayırlık alanlarda yaşayan yoğun besin toplayıcıları ise bu bölgenin çevresel koşullarının sunduğu arpa buğday gibi bitkileri toplamışlardır (Braidwood, 1960a:73). Bu noktada Braidwood bazı toplulukların besin üretimine

[87] ...ya da belli bir bölgede yaşama, bu şekilde bir teknolojik uyumu gerektirir (Braidwood 1960a:71).
[88] y.n.: Kuzeybatı Avrupa'da Mezolitik ve Kuzey Amerika'da Arkaik olarak adlandırılan dönem

geçerken, bazılarının avcı-toplayıcı yaşamı devam ettirdiklerini öne sürmüştür (Braidwood, 1960a:71).

Braidwood bu kültürel gelişim sürecini açıklayan aşamaların sürelerinin her yerde farklı gelişse de aynı süreçlerden geçeceklerini ve sonuçta Bereketli Hilal'in dağlık yamaçlarında olduğu gibi insanların yoğun olarak avladıkları hayvanları evcilleştireceklerini ve topladıkları bitkileri kültüre alacaklarını öne sürmüştür (Braidwood, 1960a:74). Braidwood'un bu açıklaması çok çizgili Kültürel Evrim yaklaşımına koşuttur. Ancak yine de uygun doğal çevreye ve uzmanlaşmış yoğun toplayıcı ve avcıların yaşadığı bölgeye çekirdek bölge adını verecek ve yeni yaşam biçiminin, bağımsız gelişimler dışında (Çin, Güney Amerika gibi) yakın çevreye buralardan yayıldığını öne sürecektir (Braidwood, 1960a:74). Açıklaması bu yönüyle de Childe'ın yayılıma dair açıklaması ile benzerlik taşımaktadır. Braidwood Çiftçi köy toplumlarına geçiş aşamasının önemini ise şöyle açıklar :

> *"…bu yaşam şeklinin ortaya çıkışı, kültür tarihinde büyük bir değişimin başlangıcıdır. Bu aşamadan önce yarım milyon yıl yabanıllık yaşanmıştır. Göçebe küçük insan toplulukları zaman zaman mağaralarda ya da açık hava yerleşmelerinde buldukları ile yetindikleri bir şekilde yaşamışlar ancak bu geçişten sonra kent uygarlığı birkaç bin yıl içinde gerçekleşmiştir"* (Braidwood ve Howe, 1960:4).

Braidwood kültürel gelişim sürecinde, besin üretimi devriminden sonra meydana gelen gelişimlerin ışığında, bu gelişimi tıpkı Childe gibi değerlendirir ve Endüstri Devrimi ile benzeştirir.

Braidwood kültürel gelişimi çeşitli modellerle aşama aşama ele alarak, Neolitik'e geçişi süreç içinde açıklamıştır. Onun bu yaklaşımı, besin üretimine geçişin anlaşılabilmesi ve fark edilebilmesi için, sürece bakılmasını önermektedir. Bu, diğer araştırmacıları da etkileyecektir ve sorulan soruların sürece dair olmasına yol açacaktır. Böylece arkeolojinin zaman boyutu içinde nasıl düşünmesi gerektiği de Neolitik araştırmalarla birlikte pratik edilecektir.

4. Doğal Çevreye Bakış Açısı

Braidwood da tıpkı Childe gibi, kültürü insanın doğal çevreye uyum sağlama aracı olarak kabul etmiştir. Childe, *Homo sapiens* ile birlikte biyolojik evrimin yerini kültürel evrimin aldığını söylemiştir. Braidwood ise, *Homo sapiens'*in ortaya çıkışından önce kültürün varlığından söz edilemeyeceğini savunmaktadır. Çünkü insan halen biyolojik evrim geçirmektedir ve dilsel birlik de söz konusu değildir, bu nedenle bunları kültür olarak adlandırmak yerine alet gelenekleri olarak adlandırır (Braidwood, 1995:75).

Braidwood'un doğal çevre ile insanın kültürü arasındaki ilişkiyi ise karşılıklı gördüğü söylenebilir. Braidwood'a göre insanoğlunun doğal çevresi ya da ekoloji, eski toplumların gelişiminde son derece önemli bir bileşendir ancak katı bir belirleyicilik özelliği yoktur (Caneva, 2004:32).

Braidwood'a göre doğal çevre insanoğluna potansiyel olarak belli olanakları (besin, barınma vs.) sağlar, ancak insanın bunlardan yararlanması için kültürünün ya da bilgi birikiminin belli bir düzeye ulaşması gereklidir. Braidwood kültürünün geliştikçe, insanoğlunun doğal çevreden yararlanma oranının da arttığını ifade etmiştir. Bu durum şöyle de açıklanabilir, insanoğlu doğaya kültürü ile uyum sağlamaktadır, ancak bunu doğayı algılamasının üzerinden yapar. Bu açıdan bakıldığında Braidwood, doğadan yararlanmanın artmasını, insanların bağımsız biçimde becerilerinin ya da zeka kapasitelerinin gelişmesine bağlamamaktadır. Bunu insanoğlunun içinde yaşadığı doğal çevre ile olan ilişkisinin giderek özelleşmesi olarak tanımlar. İnsanoğlunun giderek daha küçük çevresel nişlerde yaşamayı seçmesi de bu özelleşmeye neden olan etkendir (Braidwood, 1960a:73). Bu noktada Childe'ın da benzer bir açıklaması bulunmaktadır bu, doğal çevre değişmeden sabit kaldığında, bir toplumda kültürel bilgi birikiminin artacağı ve üretim tekniklerinin gelişeceğidir (Childe, 1979:94). Braidwood ise gittikçe gelişkin hale gelen farklı

doğal çevrelere uyumun, farklı kompleks kültürlerin ortaya çıkışına yol açtığını savunmaktadır (Braidwood, 1960a:73).

Braidwood bu gelişim sürecine etki eden olaylara da atıfta bulunur. Bunlardan ilki insanoğlunun yaşadığı doğal çevreye yerleşmeye eğilimli olmasıdır. İnsanlar belli çevresel nişlerde yaşama eğilimi göstermektedirler (Braidwood, 1960a:73)[89]. Braidwood, kültürlerin içinde bulundukları bölgeye uyum sağlayarak, belli özellikler kazanmaya başladığını ve Pleistosen sonunda yerel kültürel adaptasyonlar halini aldıklarını belirtmiştir. Kültürlerin giderek yerelleşme eğilimlerini şöyle açıklar; standart el baltaları ve yonga aletleri kullanan toplumlar, geniş bölgelerde dolaşan topluluklardır ve bunlara Afrika'dan Avrasya'nın batısına, Londra'dan Cape Town'a ve Madras'a kadar hemen her yerde rastlanmaktadır (Braidwood, 1960a:72). Braidwood bu toplumların uzmanlaşmamış avcı-toplayıcılar olduğunu belirtir. Daha sonra ise (G.Ö.75,000), bu tarihe kadar alet geleneği[90] olarak beliren bu aletlerin türlere ayrıldığını ve aletlerin geniş bölgelerin çevresel koşullarında besin toplamak için uzmanlaştığının görüldüğünü belirtir. Braidwood bundan sonrası için, giderek gelişen teknoloji ile birlikte, belli bir doğal çevreden daha fazla miktarda besin elde etmenin mümkün hale geldiğini savunur. Bir bölgede yerleşme eğilimi beraberinde teknolojik açıdan uyum sağlamayı da getirmiş olabilir diyerek tam ters bir durumun mümkün olabileceğini de belirtir. Daha sonra, *Homo sapiens'in* ortaya çıkışı ile birlikte yeni bir alet geleneği, dilgi aletler görülmeye başlandığını ve insanların uzmanlaşmış avcılar ve toplayıcılar haline geldiğini, sistematik toplayıcılık yanında büyük hayvanları organize biçimde avlayabildiklerini işaret eder. Bundan sonrası için Braidwood şöyle demektedir:

> *"Zaman geçtikçe, insanoğlunun nüfusu artar ve insanlar, tropik ormanlardan tundralara kadar çok çeşitli çevresel nişlere uyum sağlayabilecek hale gelirler. Ve yaklaşık 30.000 yıl önce Yeni Dünya'ya yayılırlar*" (Braidwood, 1960a:73).

[89] Binford, Braidwood'un bu savını yanlış yorumlamış ve insan topluluklarının evrimsel biçimde giderek yerleşme eğilimi gösterdiklerini öne sürdüğünü düşünerek eleştirmiştir (Caneva, 2004:36).
[90] Asıl metinde "genera" olarak geçmektedir.

Braidwood burada, nüfusun artışını insanoğlunun çevreye daha iyi uyum sağlamış olmasına bağlamaktadır. Bu da uyumun başarısının nüfusun artışına yol açtığı denklemi açısından Childe ile aynı düşüncede olduğunu göstermektedir (bkz Childe'ın nüfus eğrisi). Ancak Braidwood'un insanoğlunun dünya üzerine yayılımını, bu artışın sonucu olarak görüp görmediği pek açık değildir.

Braidwood, insan topluluklarının farklı doğal çevrelere başarılı biçimde uyum sağlamasının, kültürlerinin kompleks hale gelmesine ve büyük oranda özelleşmesine/farklılaşmasına yol açtığını öne sürer. Bunun sonucunda çiftçi köy yaşantısına yani bitkilerin kültüre alınması, hayvanların evcilleştirilmesi ve yerleşik yaşam için gerekli altyapıyı oluşturmuş olmaktadırlar. Bundan sonra çekirdek bölge yaşam alanı olarak seçilmiştir. Braidwood'un yerleşik yaşama ve çiftçi köy yaşantısına geçişi kuramsal olarak, giderek uzmanlaşarak doğadan etkin bir biçimde yararlanma ve belirli bir bölgede yaşama seçiminin insan topluluklarının hareketlerinin azalmasına yol açarak, belli nişlere yerleşmeleri ve giderek yerleşik hayata geçmeleridir. Onun bu kuramı, Flannery'yi de etkileyecek ve çiftçi köy yaşantısına geçişte **"broad spectrum revolution"** olarak adlandıracağı duruma bağlayacaktır. Bunun dışında Braidwood'un bu kültürel birikime dayalı gelişimi yerleşme ve geçim tarzları ile belirlenmiş aşamalara bölmesi de aynı görüşün sonucudur. Bu etki ile bilimsel bilgiye ulaşma ve çıkarımlar yapma yöntemini, doğa bilimlerinin yöntemleri ile bağdaştırmaya çalışan Yeni Arkeoloji taraftarlarının şu soruyu sordukları görülecektir: Hangi ekonomik model bir doğal çevre için en uygun yararlanmayı sağlar ? (Caneva, 2004:36), Cevabın tek doğrulu olmasını bekleyen bu soru aslında hem Braidwood'dan hem Marksist arkeolojiden etkilenmiştir. Aynı düşünce tarzına sahip olan Sovyet arkeologlarını Childe tam da bu nedenle eleştirmiştir. Böyle bir belirleyiciliğin olmayacağını çünkü insanın seçimlerinin ve davranışlarının çok çeşitli olduğunu ve birbirinden çok farklı çözümler üretebileceğini belirtmiştir.

Braidwood çevrenin belirleyiciliği yaklaşımına da karşı çıkmıştır ve Pleistosen sonu kuraklaşan iklimin Neolitik Devrim'e yol açtığını öne süren Childe'ın kuramını işaret ederek, daha önce de bu şekilde buzul dönemleri

yaşandığını ve bu durumda aynı koşulların oluştuğunun varsayılabileceğini ancak neden besin üretimine geçilmediğinin açıklanamadığını belirtir (Braidwood, 1995:128). Braidwood bunu kültürün henüz hazır olmaması ile açıklamıştır. Çevrenin belirleyiciliği yaklaşımına karşı çıkmasına rağmen Braidwood'un araştırmalarında ağırlıklı olarak çevresel verilerin araştırıldığı görülmektedir. Bu durum, belirleyici olmamasına rağmen, kültürün gelişiminde bir bileşen olarak gördüğü çevre koşulları ile kültür arasında bağ kurma amacını taşıdığını göstermektedir.

B. R.J. Braidwood'un Yakındoğu'da Neolitik'e Yaklaşımı

1. Etkilendiği Kuramlar

Braidwood'un etkilendiği kuramların başında Childe'ın besin üretimine geçiş üzerine ortaya attığı kuram gelmektedir. Bu konu bir önceki bölümde geniş biçimde anlatıldığı için burada Braidwood'un etkilendiği diğer kuramlar açıklanacaktır.

Braidwood'un Childe'dan sonra en çok etkilendiği isimler Peake ve Fleure'dur. Peake ve Fleure, E. Smith'in tarımın Mısır'da rastlantı sonucu bulunduğunu öne sürdüğü kuramından ve Pumpelly'nin "Vaha Kuramı"ndan etkilenmişlerdir. "The Corridords of Time" (1927) adlı kitaplarında, üç aşamalı evrimsel modeli yani avcılık, çobanlık, tarım aşamalarını reddetmişler, bazı toplulukların avcılıktan tarıma doğrudan geçtiğini öne sürmüşlerdir (Wright, 1971:452). Bu hipotezleri için de kanıt olarak, tahıl bulunmayan ancak evcil hayvan bulunan Anau ve Susa'daki kazılarındaki erken tabakalarını örnek göstermişlerdir (Wright, 1971:455).

Peake ve Fleure tarıma ilk geçilen bölgeyi belirlemeyi amaçlamış ve bunun için de ön koşullar belirlemişlerdir (Wright, 1971:455). Bunlar:

1- Besin toplayıcılığından besin üretimine geçiş büyük olasılıkla tahılların oldukça çabuk olgunlaştığı bir yerde gerçekleşmiş olmalıdır, bu da söz

konusu bölgede düzenli ve birbirini izleyen yağmurlu ve güneşli dönemlerin yaşanması gerektiğini gösterir.

2- Yaşam alanı kısıtlanmış olmalıdır ki, burada yaşayanlar geniş alanlara dağılıp kaynak arayışına gitmesin, insanlar bir yerde kısıtlı kalsın ve yer değiştirerek eski yaşam tarzlarını devam ettirmek yerine yaşam kaynaklarını elde etme biçimlerini değiştirsinler.

3- Bölge sık ağaçlıklı olmamalı, çünkü insanın kültürel evrimde bulunduğu bu aşamada ormanları ya da bataklıkları ekime hazırlayacak teknolojiye sahip değildi.

4- Topluluk izole olarak yaşayamaz. Eski tabuların üstesinden gelebilmek için farklı kültürel geleneklerden başka toplumlarla ilişkileri olmalı çünkü bu durum değişimi tetikleyecektir.

Peake ve Fleure, Braidwood'u oldukça etkileyen bu önkoşulların ardından kültüre alınmış tahılların dağılımının da izini sürmüşlerdir. Buğday'ı incelediklerinde modern buğday türlerinin 3 gruba ayrıldığını belirtirler; a. *Triticum vulgare,* b. Emmer, *T. Diococcum* **c.** Einkorn, *T. Monococcum.* Ve son iki türün geliştiği yabani türlerin dağılım verilerini incelediklerinde de şu sonuca varırlar;

"*Tüm üç türün de Anadolu'nun doğu platolarından türemiş oldukları görülmektedir, bu nedenle buğdayın kültüre alınması bu merkezden çok da uzakta gerçekleşmiş olamaz"* [(Peake ve Fleure 1927:18 , 3. cilt) alıntı (Wright, 1971:455)].

Böylece tarım için gerekli gördükleri önkoşulların sağlandığı yer olarak Güneybatı Asya'yı öne sürerler. Bu bakış açısıyla bir ilki de gerçekleştirirler; ön koşulları belirledikten sonra eldeki verileri değerlendirerek bir sonuca varırlar. Sadece eldeki verilerin o gün koşullarında söylediklerine bağımlı kalmadan kendi stratejilerini belirlerler. Bu yaklaşım daha sonra Braidwood'un çalışmasında da büyük rol oynayacaktır.

Yabani arpanın ise buğdaydan daha geniş bir doğal dağılım alanına sahip olduğunu söylerler. Afganistan, Zagros Dağları'nın yamaçları, Anadolu ve Filistin'de bulunmaktadır. Anadolu yamaçlarının tarımsal başlangıç için gerekli ön koşullara sahip olduğunu ve arpanın kültüre alınmasının da burada başladığı sonucuna varmışlardır.

Peake ve Fleure, açıkladıkları bu önkoşullara göre, kültüre alınacak bitkilerin doğal yaşam alanlarını araştırarak bölgeleri değerlendirmişlerdir. Böylece, İspanya Yarımadası ve Kuzey Afrika hem kültüre alınan bitkilerin hem de farklı kültürlerin bir harmanından yoksun olduğu için elenmiştir. Nil Vadisini bataklık olduğu ve tarım yapmak için kontrollü sulama gerektirdiği için elemişler, sadece Güneybatı Asya'da gerekli koşullar bulunduğunu öne sürmüşlerdir. Özellikle Bereketli Hilal'in dağ yamaçlarının, hem hayvanların evcilleştirilmesi hem de bitkilerin kültüre alınmasında merkez olduğu sonucuna varırlar. Yerleşik uyarlığın ilk elemanlarının, Yukarı Fırat'ın vadilerinde ya da nehrin dağları terk edip Mezopotamya düzlüğüne ulaşmadan önce geçtiği engebeli düzlüklerde aranması gerektiğini belirtirler (Peake ve Fleure 1927:140, 3. cilt ; Wright, 1971:455).

Peake ve Fleure, iklimsel değişimi, bu uyum sağlama durumunu meydana getiren etkenlerden yalnızca biri olduğunu söylemektedirler. Çünkü yabani tahıl kullanımı kültüre alınmadan önce başlamış olması gerekmektedir. Yakındoğu kuraklaşmaya başladığında ise "insan yeni bir fikir bulmak zorunda kalmış, ve bu da yiyecek üretimi için yenilebilir bitkileri kültüre almak olmuştur" demektedirler (Peake ve Fleure 1927 :20,3. cilt); (Wright, 1971:455). İnsanın bitkileri kültüre almayı nasıl keşfettiğine dair getirdikleri açıklamalarda ise Myres' ın savını desteklerler buna göre, belki de insan "şans eseri" depoladığı yemişlerin ve meyvelerin filizlendiğini fark etmiş ve olgunlaşana kadar bu filizlere bakmışlardır demektedirler. Bu arada Grant Allen'ın bir savından da bahsederler: "kültüre alma fikri belki de yeni açılmış bir çukura atılan bitkilerin ya da ölü armağanı olarak mezara bırakılan bitkilerin rahatça yeşerdiklerini gördüklerinde akıllarına gelmiştir" [(Peake ve Fleure, 1927:15, 3. cilt) alıntı (Wright, 1971:455)].

Braidwood, Bereketli Hilal'in dağlık yamaçlarında dağınık olarak bulunan, bol yağmur alan vadilerin birinde yer alan Jarmo'yu, Peake ve Fleure'ün doğal yaşam alanı açıklamalarından etkilenerek belirlemiştir. Braidwood, Jarmo'nun bulunduğu Kemkemal gibi vadilerde, İran'dan Filistin'e kadar uzanan dağlık yamaçlarda tarımın ve evcileştirmenin ilk deneylerinin yapılmış olduğu düşüncesini Peake ve Fleure'un çalışmalarından etkilenerek ortaya koymuştur (Braidwood ,1951a:100).

2. Neolitik Üzerine Tanımları

Braidwood, Childe'ın yaşam biçimine göre tanımladığı Neolitik kavramını, yine aynı kıstasla fakat farklı bir isimle adlandırmıştır. Braidwood, Yunanca kaynaklı Mezolitik ve Neolitik terimlerini zaman içinde bırakacaktır. Bunun yerine esas ilgi alanlarını belirtmek için önceleri Childe'ın "Besin Üretimi Devrimi" tanımını kullanmıştır. Ancak daha sonra "etkin çiftçi köy toplumunun ortaya çıkışı" tanımının, odaklandıkları sorunu yani geçişin yol açtığı büyük çaplı sosyal değişimleri daha iyi anlattığına karar verirler (Braidwood ve Howe 1960:4). Childe'ın açıklamasına paralel olarak da şu açıklamayı getirir: *"Kalıcı mimarisi ile belirgin köy toplumu, tarım ve zanaatlara dayalı ekonomisi ile insanoğlu için yeni bir yaşam şeklini ifade etmektedir"* (Braidwood ve Howe 1960:4).

Çiftçi köy toplumlarına geçişin önemli olduğunu, çünkü bu yaşam şeklinin ortaya çıkışının kültür tarihinde büyük bir değişimin başlangıcı olduğunu belirten Braidwood, bu aşamadan önce yarım milyon yıl –o zamaki verilere göre- yabanıl bir yaşam yaşandığının da altını çizer. Bu, göçebe insan topluluklarının zaman zaman mağaralarda ya da açık hava yerleşmelerinde buldukları ile yetinir bir şekilde yaşadıklarını, ancak bu geçişten sona kent uygarlığının birkaç bin yıl içinde hızla gerçekleştiğini belirtir (Braidwood ve Howe 1960:1). Braidwood, Childe'ın besin üretimi devrimi ile bir anlık bir gelişmeden bahsetmediğini de belirtir. Bu gelişim sürecinin ne kadar zamanı kapsadığının bilinmediğini ancak bunun gerçekten de uzun bir sürece yayıldığını tahmin ettiğini söylemiştir. Bu devrimden sonraki süreç

konusunda da Childe'a katılarak devrimin ardından ivme kazanan gelişimlerin görüldüğünü söylemektedir (Braidwood 1995:165).

Braidwood Neolitik'e geçen avcı-toplayıcıların besin üretiminden önce nasıl yaşadıklarını şöyle tanımlamıştır:

> *"Besin toplayıcılar, besin kaynakları neredeyse oraya gitmeye hazır bulunmaları gerektiğinden, küçük gruplar ya da topluluklar olarak yaşamak zorunluluğundadırlar"* (Braidwood 1995:163).

Braidwood besin toplayıcıları, oradan oraya sürüklenerek gezen göçebeler olarak tanımlamıştır. Bu küçük grupların belki bir süre mağarada bir süre de açık havada yaşadıklarını, birkaç çukur kulübeden oluşan barınaklarda kaldıklarını söyler. Braidwood'un çizdiği bu tabloda avcı toplayıcılar o kadar yiyecek sıkıntısı çekmektedirler ki, yaşamları yiyecek barınma ve ölüleri ile ilgilenme olarak sınırlıydı. Göçebe oldukları için çanak çömlek yapmadıklarını, sadece deri işlemek için birkaç çeşit aletleri olduğunu söylemiştir. Aç gezmemek için sürekli çabalayan bu insanların doğayı olduğu gibi kabul ederek yaşadıklarını ve bunun da güç bir varolma biçimi olduğunu savunmuştur. Tüm yaşamlarını, yemek için öldürecekleri hayvanların izini sürerek, toplayacakları yemişlerin bulunduğu bölgeleri dolaşarak yaşayan insanların gerçekte hayvanlardan da farkının olmadığını söylemiştir.

Bu yaşam tarzının tersini ise Childe'ın tanımladığı besin üreticilerin yaşamının oluşturduğunu söylemektedir. Hayvanların canlı olarak saklandığı, tahılın depolandığı yani besinlerin bankaya yatırıldığı köylerde, insanların kalıcı ve sağlam konutlar yapabileceklerini öne sürmüştür. İnsanların tarla ve sürülerinden fazla uzaklaşmadan bir yaşam sürdürdükleri yani yerleşik olarak yaşadıkları için ev yapımına emek vermelerinin de yerinde olduğunu söyler. Ayrıca bu çiftçi köylerde insanlar besinlerini kendileri ürettikleri için pek çok boş zamanları da vardır. Yiyecek boldur ve avcı toplayıcıların çocukları yük olarak görmelerinin aksine besin üreticilerin nüfusu giderek artmaktadır. Bu yaşam tarzında geçim temelini tarım ve hayvancılık oluştururken, toplayıcılık, balıkçılık ve avcılığın ise küçük bir katkı

sağladığını belirtmiştir. Tarım ve hayvancılığın yeterli yiyeceği sağladığını diğerlerinin ise çok da önemli bir uğraş olmadığını, bunları yapmasalar da açlıktan ölmeyeceklerini öne sürmüştür. Diğer bir nokta da çanak çömlek yapımının yeni aletlerin, figürinler gibi sanat eserlerinin bu bolluk toplumunun boş zamanlarını değerlendirdikleri ve giderek yeni buluşlar yaptıkları uğraşlar olarak görmüştür. İnsanların bu nesneleri icat ettikleri ve bazı kişilerin örneğin çanak yapımında uzmanlaşıp bunu yiyecekle değiş tokuş etmeye başlamışlardır. Zanaatkarlar böylece ortaya çıkarlar. Giderek karmaşıklaşan köy hayatı sonunda avcı toplayıcıların şeflerinin ihtiyaç duymadıkları kanunların köy başkanları tarafından konulmasını gerektirecektir. Böylece giderek inanç sistemi de gelişir ve ekinleri koruyan bereket bolluk getiren tanrılar tasvir edilmeye başlanır. Braidwood'un çizdiği bu tablo, özellikle de avcı toplayıcılar ile besin üretici toplumlar arasındaki farklar, arazide sınanana kadar, Neolitik araştırmaları yönlendiren etkilerin başında gelecektir.

3. Çiftçi-Köy Toplumuna Geçiş Üzerine Arazi Projeleri

a. Irak-Jarmo Arazi Projesi

(1) Projenin Ortaya Çıkışı ve Planlanması

Robert Braidwood, bilimsel araştırmalarında da bahsettiğimiz gibi Childe'ın yazılarından ve onunla olan kişisel görüşmelerinden etkilenerek Neolitik ile ilgilenmeye başlamıştır. O yıllarda Neolitik özellikle Childe'ın **"Man Makes Himself"** ve **"What happened in History"** adlı kitaplarından sonra oldukça ilgi çeken bir konudur ve bunun üzerine pek çok varsayım ileri sürülmektedir. Braidwood da Childe'ın kuramlarından ve onunla olan görüşmelerinden etkilenir, ancak ortaya atılan varsayımların maddesel kanıta dayanması gerektiğini de savunmaktadır. Böylece, genel bir sorun olarak nitelediği "yerleşik çiftçi köy toplumları ile ortaya çıkan büyük değişimlerin nasıl anlaşılabileceği" sorusunun arazide çözümüne yönelik ilk adımı atar. Braidwood, bu kapsamlı sorunun başlığı altında, ilk adım olarak geçiş döneminin nerede ve nasıl gerçekleştiğine açıklık

getirmeyi amaçlar. İlk olarak da varolan olan bilgiler ve kuramlar üzerinden, yapacakları araştırmanın düşünsel altyapısını kurgular.

i.Soruna Yönelik Düşünsel Altyapı

Bitkilerin ve hayvanların kültüre alındığı çiftçi-köy toplumları aşamasına geçiş sürecini anlamak için öncelikle bu sürecin öncesi, sırası ve sonrasında mevcut olan kültürel aşamaları ortaya koymak gerektiğini düşünerek, Neolitik'e yeni bir tanımlama getirmeye karar verir (Braidwood ve Howe, 1960:4). Bu amaçla temelde teknolojik gelişimi ifade ettiğini söylediği Neolitik terimini, süreci açıklamakta yetersiz kaldığı gerekçesiyle kullanmaktan vazgeçer. Bunun yerine bir süre Childe'ın Neolitik Devrim tanımını kullanırlar ancak daha sonra bu büyük çaplı sosyal değişimi daha iyi ifade ettiğine inandıkları "**ilk üretimci köy toplulukları dönemi**" tanımlamasını yaparlar (Braidwood ve Howe, 1960:4).

İlk çiftçi köy toplumlarının kurulmasında aşağıdaki etkenlerin aralarındaki ilişkiyi sorgulamak gerektiğine karar verirler(Braidwood ve Howe, 1960:1). Bunlar;

1-Besin toplayıcıların belli bir bölgede yerel kaynaklardan yoğun şekilde yararlanma becerilerinin ve isteklerinin artması
2-Açık havada yerleşme eğiliminin artması
3-Bitkilerin kültüre alınması
4- Hayvanların evcilleştirilmesi

Öncelikle, ilk üretimci köy toplumları tanımlarlar. Bu toplumları kalıcı bir köyde yerleşik yaşayan, tarım ve hayvancılıkla uğraşan topluluklar olarak belirlerler. Bu nedenle de yerleşik yaşama dair sürekliliğin gözlenebileceği ve bitki ve hayvanların doğal olarak bulunabildiği uygun bölgeyi ararlar. İlk üretimci köy toplumlarının besin üretiminin temeli olan hayvanlar ve bitkilerin yabani olarak

bulunduğu bu "**Doğal Yaşam Alanı"**[91], çiftçi- köy yaşantısına geçiş için gerekli olan önkoşullardan ikisini sağlamaktadır.

ii. Araştırma Bölgesinin Seçimi

Braidwood, ilk üretimci köy toplumlarına geçişin gerektirdiği önkoşulları sağlayan bölgeyi belirleme aşamasına gelir. Araştırma bölgesinin belirlenmesinde, yerleşik yaşam önkoşulu için kültürel sürekliliğe, tarım ve hayvancılık için de kültüre alınan türlerin doğal yaşam alanına bakarak bir inceleme yaparlar. Buna göre;
Kültürel süreklilik için Zarzi mağarasını örnek gösterir ve yerleşimin Pleistosen'e kadar uzandığını söyler. Güney Lübnan ya da Filistin'i seçmemelerinin nedenini, bu bölgede taş çağı arkeolojisinin neredeyse tamamlanmış olmasına bağlar. Kültürel sürekliliğin son evresinin Natuf olduğunu, ancak Eriha'nın alt evresi ile Natuf arasında kültürel süreklilik bulunmadığını belirtir[92]. (Braidwood ve Howe, 1960:3)
Braidwood, erken köy yerleşmelerinin de harita üzerinde bu bölgede işaretli olmasını da araştırma yeri seçiminde etkileyici olduğunu belirtir. (Braidwood ve Howe, 1960:3)

Diğer bir kıstas da "Doğal Yaşam Alanı" özelliğine sahip bölgedir. Braidwood, bu koşullara sahip bölgenin Bereketli Hilal'i çevreleyen dağların, düzlükle kavuştuğu alanda bulunan platolar ve dağ eteği ovaları olduğuna karar verirler, çünkü doğa bilimcilerin arazi gözlemleri ve tarihsel ipuçları burayı göstermektedir. Çekirdek bölge; besin üretiminin temeli olan hayvanlar ve bitkilerin yabani olarak burada bulunuyor olmaları ile tanımlanır. Arpa, buğday, koyun, keçi, domuz, sığır ve atın (son ikisinin nesli tükenmiş olduğunu eklerler) dünyanın başka hiçbir bölgesinde yabani olarak aynı bölgede bulunmamasını buranın çekirdek bölge

[91] y.n Asıl metinde "Natural Habitat Zone" olarak geçmektedir.
[92] Filistin'de bu geçişe dair elde edildiği söylenen kanıtları ikna edici bulmuyor ancak henüz ortaya çıkmamış arkeolojik materyalin bu geçiş dönemine ışık tutabileceğini düşünmüşlerdir (Braidwood ve Howe, 1960:3)

olduğuna dair kanıt olarak ele alırlar (Braidwood ve Howe, 1960:3). Bu kurguya ve eldeki verilere göre bir arazi araştırması planlarlar.

iii. Arazi Araştırmasının Planlanması

Mağaradan köye, besin toplayıcılığından besin üretimine doğru değişimi anlamak için arazi araştırmasını planlarlar ve yapılması gerekenleri belirlerler. Buna göre:

> 1- Bereketli Hilal'in kuzeyindeki dağlık yamaçlarda bulunan mağaraların üst tabakalarına ve köy yerleşmelerinden oluşan küçük höyüklerin ya da önemsiz görülen kamp yerlerinin dolgularını incelemek (Braidwood ve Howe,1960:1)
>
> 2- Çiftçi köy toplumu kültürel aşamasına geçişin aynı zamanda yeni bir besin elde etme yoluna gidilmesi ile bağıntılı olması, bu nedenle geçişin meydana geldiği sırada doğal çevrenin durumunu da önemli kılmaktadır (Braidwood ve Howe,1960:2).
>
> 3-Dolgunun geçmişini ortaya çıkarmak için tarihöncesi arkeoloğunun çantasındaki her alete ve bunun yanında doğa bilimlerinden yardıma ihtiyaç var (Braidwood ve Howe,1960:1)

Bölgede Neolitik'e geçiş sürecini kanıtlarla ortaya koyabilecek bir araştırma yokluğu ve II. Dünya Savaşı sonuna kadar köy yerleşmelerini incelemek için yapılan az sayıda araştırmanın da ancak, geçiş dönemini değil daha gelişkin bir köy yaşantısını -Hassuna evresi- ortaya koyduğu sonucuna varırlar (Braidwood ve Howe,1960:4). Robert ve Linda Braidwood, I. Dünya Savaşı sırasında, Chicago'da bulundukları sırada Human Origins adlı seminer çalışmalarında kültür silsilesi içinde fark ettikleri boşluktan söz etmişlerdir. Kronolojide ve kültürel gelişim aşamaları arasında varolduğunu öne sürdükleri boşluğu şöyle tanımlamışlardır; *"Kent toplumlarının öncesinde, yıl boyu yerleşik, yeni yeni kültüre alınmış bitki ve*

evcilleştirilmiş hayvanlara dayanan geçim ekonomisine sahip olan topluluklar olmalıdır" (Braidwood ve Braidwood,1990:23). Böylece Irak-Jarmo projesinin öncelikli amacı da, avcı toplayıcıların mağara yerleşmeleri ile gelişkin besin üretici köyler arasında, araştırmaların eksikliğinden kaynaklanan bu zaman boşluğunu kapamak olacaktır. Diğer yandan bölgenin geçmişteki çevresel özellikleri hakkında kanıta dayanan çalışma yapılmamıştır ve bu konudaki varsayımlar da çağdaş verilere dayanmaktadır.

Childe'ın kuramında öne sürdüğü çiftçi köy yaşantısına, yaklaşık 10 bin yıl önce Batı Asya'da geçildiği varsayımının doğru olduğunu ancak bunun araziden kanıta ihtiyacı olduğu sonucuna varırlar. Braidwood ve ekibi bu geçişin yer aldığı bölgeyi dağlık yamaçlara kadar indirgeyerek araştırmalarına başlarlar. Ama aynı zamanda geçmişteki doğal çevreyi de kurgulamaları gerektiğini düşünürler. Bunun için de yalnızca soruna odaklı arkeolojik kazı yapmanın yeterli olmadığı, araştırma sırasında doğa bilimlerinden uzmanların yardımının da alınması gerektiğine karar verirler (Braidwood ve Howe, 1960:4).

(2) Bölgede Yürütülen Arazi Araştırmaları

Irak Jarmo projesi, II. Dünya Savaşı sonrasında Oriental Institute'nin Yakındoğu'daki ilk arazi araştırmasıdır. Araştırmanın ismi ilk olarak Suriye Araştırma Ekibi-Irak Projesi olarak belirlenir, Robert ve Linda Braidwood ile birlikte Suriye ekibinden burslu bir öğrenci ve Irak Eski Eserler Müdürlüğü'nden temsilci ile ekibi kurarlar. Braidwoodlar savaşın öncesinde çalıştıkları bölgede araştırmayı başlatmayı düşünmelerine karşın 1947 yılında yeni kurulmuş olan Suriye hükümeti henüz Eski Eserler Müdürlüğü'nü oluşturabilmiş değildir ve bu gerekçeyle yabancı ekiplere kazı izni vermemektedir. Bunun üzerine Braidwoodlar araştırma yapmak istedikleri dağlık yamaçlara sahip kuşağın doğusuna geçmeye karar verirler ve projeyi Irak'a kaydırırlar. O yıllarda Oriental Institute'nin Irak sorumlusu Seton Llyod ve yine bu enstitüye bağlı olarak çalışan Fuad Safar'a, Kuzeybatı Musul'un yüksek düzlükleri ve dağ yamaçlarında kazı yapmak isteklerini bildirirler.

Departmandan o tarihlere kadar araştırılmış, en azından malzemesi toplanmış ve aradıkları döneme ait olabilecek arkeolojik yerleşmelerden oluşan bir liste gönderirler ancak Musul'un kuzeybatısını, güvenli olmadığı ve araştırılmadığı için önermezler. Böylece Braidwoodlar, Musul ve Kerkük arasındaki bölgeye ve özellikle de Jarmo ile Matarrah adı verilen iki yerleşmeye odaklanırlar. Küçük bir höyük olan Matarrah bir dağ eteğinde bulunmaktadır ve Kerkük'ün 20 dakika kuzeyindedir, Jarmo ise Kemkemal dağ arası vadisinde, Kerkük'ün doğusunda bir açıkhava yerleşmesidir. Matarrah, Hassuna'nın alt evrelerinin malzemesini verirken, Jarmo Eski Eserler Müdürlüğü'ne göre, buradan toplanan öğütme taşları, yassı baltalar ve çakmaktaşı aletler nedeniyle Mezolitik Çağ'a ait olarak belirlenmiştir. Aradıkları yerin Jarmo olabileceğini düşünmelerine rağmen, araştırma için iyi bir altyapı kurana kadar Matarrah'da kazı yapmaya karar verirler. Aradıkları geçiş dönemi ile alt tabakalarda karşılaşabilecekleri Matarrah'da kazı yapıp Jarmo'da da bir aylık izin süresince sondaj açarak höyüğü incelemeye karar verirler. Irak'ta o yıllarda geçerli olan, bir kazı ile birlikte bir deneme kazısına izin veren yönetmeliğin de bu seçimlerinde etkisi olmuştur. 1948 yılındaki ilk sezonun sonunda Braidwood ve ekibi Matarrah'da aradıkları dönemle karşılaşmazlar. Jarmo için ise, bir açık hava yerleşmesi olması dolayısıyla Mezolitik olamayacağını ve Hassuna'dan tipolojik olarak daha erken bir döneme ait olan ve o yıllarda bilinen benzer yerleşmelerden daha eski olduğunu düşünerek buraya odaklanmaya karar verirler (Braidwood ve Howe, 1960: 19-20).

1948 sezonunun ardından 1950 ve 1951'de ekibi biraz daha genişleterek araştırmaya devam ederler. Harvard Üniversitesi Peabody Müzesi'nden, Braidwood'un deyimiyle bir kültür tarihçisi olan Bruce Howe, Minnesota Üniversitesi Jeoloji bölümünden Herbert E. Wright jr, etnografik araştırmalar için ise Oslo Üniversitesi Etnografya Müzesi'nden Fredrik Barth ekibe katılırlar. Ayrıca araştırma **"Werner-Gren Foundation for Anthropological Research"** ve **"American Philosophical Society"**den parasal destek almaya başlar (Braidwood ve Howe, 1960: 19-20). Ekibin genişlemesi ve olanakların artması ile bir yüzey araştırmasına da başlanır.

Yamaçlarda ve dağ arası vadilerde bulunan mağaraların üst tabakaları ile Jarmo arasındaki geçişi verebilecek açık hava yerleşmelerini aramaya başlarlar. Kemkemal vadisi ve bu vadiyi kesen kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu 56 km uzunluğunda ve 16 km genişliğinde Sağırma Dağı sırasının ardına Süleymaniye Ovası'na kadar geniş bir alanı tararlar. 1951 yılının ilkbaharında aradıkları geçişi verebileceğini düşündükleri açık hava yerleşmesi olan Karim Shahir'de kazı ve kaya sığınağı olan Paleagawra'da sondaj izni alırlar. Bu projelerin yürütülmesinden Bruce Howe sorumlu olur (Braidwood ve Howe, 1960: 20-21).

(3) Jarmo Kazısı

Yerleşmenin yüzey bulgularına dayanarak kapladığı alan 13,000 m² dir. Henry Wright yerleşmenin yaklaşık üçte birinin toprak kayması ile vadiye indiğini öne sürmektedir[93]. Höyükte kazı ile 1,370 m²lik alan açılmıştır ve kimi yerlerde yüzeyden 1 m ya da daha az derinleşilmiştir (Braidwood ve Howe, 1960:38)[94]. Braidwood ve ekibi yerleşmede toplam üç sezon çalışır ve bunun ilk ikisinde Operation I, II, ve A adı verilen üç alan açarlar. Operation A, basamaklı açmadır ve profilinden yaklaşık 10 yapı katı belirlenmiştir. Operation II, en geniş açılan alandır ve burası yüzeyde 6. yapı katı malzemesi vermesi nedeniyle kazılmıştır. Bu iki alandan edinilen bilgilerle Jarmo'da alt evreler sayılmadığında on altı yapı katı bulunduğunu saptarlar. Operation I ise höyüğün tepe noktasından aşağıdadır ve burada yalnızca 8 ana yapı katını ana toprağa kadar izlerler. Bu ilk iki sezonun ardından Braidwood ve ekibi Jarmo'nun dikeyde yeteri kadar anlaşıldığı sonucuna vararak, yerleşmenin üst tabakasında köy planını anlayabilmek için yerleşmeyi yatayda açmayı düşünürler ancak bunun üzerine yaptıkları bir hesap sonucunda ekonomik imkanlar ve stratejik nedenlerle yerleşmeyi tamamıyla açma fikrinden vazgeçer ve kısa yoldan bir çözüm arayışına girerler (Braidwood ve Howe, 1960:39) Böylece tepeyi tamamen açmadan yatayda anlayabilmek için şöyle bir sistem uygularlar; öncelikle tepeyi 5x6 m'lik gridlere bölerler. Bu grid sistemini, operation I ve II'de ortaya çıkardıkları mimari kalıntıların doğrultusu ile çakışacak biçimde,

[93] (Bkz.: Resim 14).
[94] (Bkz.: Şekil 1, Harita 3)

kuzeyden 45º sapmış biçimde yerleştirirler. Daha sonra da grid sistemi ile oluşturdukları plan-kareler içinde 2 m²'lik açmalar açarlar. Bu açmaların sayısını ise zamana ve maddi imkanlarına göre arttırırlar. 1955 yılının ilkbaharında bu sondaj açmalar 151'e ulaşır. Ortaya çıkan mimari elemanlara bağlı olarak ulaşılan derinlikleri farklı farklı olsa da ortalaması 1,75 m dir. Sadece güney uçta yer alan açma, ana toprağa kadar sondaj niteliğinde kazılır ve yaklaşık 4 m derinleşilir.

Braidwood, kazı sisteminden bekledikleri sonucu alamadıklarını çünkü bu sistemin düşündükleri kadar açıklama getiremediğini söyler. Birbiri arasında boşluklar olan açmaların bağlanması için çalışılacak olsa da, genelleme yaparak bir sonuca ulaşmanın mümkün olmadığını görmüştür. Fakat Jarmo'da denenen kazı yönteminin uygulanmasına da devam etmiştir[95]. Yöntemin kurgusallığa dayanması yanında, Braidwood beklediği sonucu alamamasını, höyüğün oluşumundan kaynaklanan karmaşık yapısına bağlar. Höyüğün pasta dilimleri gibi düzgün biçimde üst üste oturmuş yapı katlarından oluşmadığını anlamışlar ve dışarıdan anlaşılamasa da farklı evrelerde, höyüğün farklı yerlerine yerleşilmesinden kaynaklanan, böylece höyüğün herhangi iki noktası arasında tabakaların devamlılığı açısından farklılık görüldüğünü belirterek, örnekleme yönteminin bir sakıncasını daha anladıklarını belirtirler (Braidwood ve Howe, 1960:39).

Taş temel üzerine kerpiç kullanılarak inşa edildiği görülen Jarmo yapıları, kalıcı yerleşik yaşamı gösteren, ufak bir köye ait olarak yorumlanmıştır [96]. Bölgedeki çağdaş köylerde benzer yapım tekniğine verilen ***tauf*** adını kullanmışlar ve yine bölgede Jarmo'da ortaya çıkardıklarına benzer yapılar olduğunu belirtmişlerdir (Braidwood ve Howe, 1960:43). Braidwood ve ekibi, civardaki köylerden başka bilgiler de edinmişler, çukur ocak gibi bazı yapı elemanlarını yorumlarken bu bilgilere başvurmuşlardır. Braidwood, Jarmo mimarisini genel olarak değerlendirdiğinde, mimari tekniğin yeni öğrenilmiş bir zanaat olmadığını, kerpicin yapısının en erken evrelerden itibaren çok iyi bilindiğini hatırlatarak belirtir

[95] Girikihacıyan'da Patty J. Watson, Charles Redman aynı yöntemle çalışmışlardır. Ancak bu kez tabakalanma farklılıklarına göre gridlere ayrılmış bir örnekleme yöntemi denerler.
[96] (Bkz.: Resim 15,16)

(Braidwood ve Howe, 1960:43). Geniş açılan Operation II'nin 5. evresindeki mimariden hareketle Jarmo'da dörtgen planlı, taş temel üzerine kerpiç yığma duvarlı, kapı açıklığı olan ve mil taşı bulunan yapılar olduğu söylenebilmektedir. Bir yapısının 4 küçük odası bulunmaktadır ve bu odalardan birinde fırın yer alırken diğerlerine depolama işlevi yüklendiğini öne sürmektedir. Bu yapının bir yanı boyunca uzanan etrafı yine kerpiç duvarla çevrili bir avlu bulunmaktadır ve bu avlunun etrafında diğer yapılar yer alır. Ancak bu yapılar açılmadığından bilinmemektedir yalnızca bir kısmı bulunan yapıların duvarlarının ise ortak kullanılmadığı anlaşılır (Braidwood ve Howe, 1960:42).

Jarmo, mimariyi anlamaya yönelik bir kazı olmamıştır. Bu nedenle açılan alan sınırlı kalmıştır. Sondaj ile örnekleme yoluna gidildiğinden, yerleşmenin dağılımı, yapıların konumları gibi genel bilgiler de sağlanamamıştır. Araştırma ağırlığı, kısmen kazıya katılan doğa bilimcilerin de arzusu ile diğer buluntulara ve özellikle besin üretimine geçişi simgeleyen öğütme taşları, orak bıçaklar, kaplar ile hayvan ve bitki kalıntılarına yönelik olmuştur. Jarmo buluntu topluluğu içinde en fazla ilgi gören malzemenin insan elinden çıkmamış, bitki ve hayvan kalıntıları olduğunu söylemektedirler (Braidwood ve Braidwood, 1950: 189)

İlk sezonda az sayıda karbonize olmuş tahıl tanesi Amerika Birleşik Devletleri tarım Bakanlığına bağlı botanikçiler tarafından buğday ve arpa olarak tanımlanırlar (Braidwood ve Braidwood, 1950:193). Daha sonra buluntuları inceleme görevini Harvard Üniversitesi botanik uzmanı Profesör Mangelsdorf üstlenecektir. 1953 yılında ekibe dahil olan Danimarka Ulusal Müzesi'nde görevli botanik uzmanı Hans Halbaek, Jarmo kazısında ele geçen karbonize tahıl taneleri ve bunların negatif izlerine dayanılarak yapılan analizler sonucunda, kültüre almanın gerçekleşmiş olduğu ortaya çıkar (Braidwood, 1960a:76). Henüz suda yüzdürme işlemi bilinmediğinden, ele geçirilen karbonize bitki kalıntıları günümüze göre oldukça azdır, ancak kil kapların katkılarındaki negatif izler bile araştırma yapılmıştır.

Kazının ilk sezonunda ele geçirilen hayvan kemikleri ise Chicago Doğa Tarihi Müzesi'nden omurgalı hayvanlar üzerine uzman zoolog Bryan Patterson'a

verilir (Braidwood ve Braidwood 1950:194). Böylece yerleşmede koyun, keçi, sığır, domuz, köpek ve atlara ait kalıntılar olduğu anlaşılır. Daha sonra bu görevi ekibe dahil olan Charles A. Reed alacaktır. Özellikle bu konuda yapılan araştırmalar, hayvanların evcilleştirilme aşamasının neresinde olduğuna yoğunlaşır. Toplam hayvan kemiği buluntuları içinde yaklaşık yüzde doksan beşinin evcilleştirilmiş olduğu sonucuna ulaşılacaktır.

"Çiftçi köy toplumu kültürel aşamasına geçişin aynı zamanda, yeni bir besin elde etme yoluna geçiş anlamına gelmesi bu olayın meydana geldiği sırada doğal çevrenin durumunu da önemli kılmaktadır" diyen Braidwood (Braidwood ve Howe, 1960:2), bölgenin geçişin koşullarını sağlayabilecek Doğal Yaşam Alanı olup olmadığını anlamak için doğa bilimcileri projeye davet eder. Pleistosen dönemi üzerine uzman jeolog Herbert E. Wright Jr. ve Willem van Zeist, kazılara iki sezon bizzat katılarak Zagros dağlarının bitki örtüsünün geçmişini ortaya çıkarırlar (Braidwood, 1986:4). Jeokronolojik ve jeomorfolojik geçmişini yeniden kurgulamayı amaçlamışlar ancak bu işin Zagroslar için çok güç olduğunun ortaya çıkması ile vazgeçmiş ve polen analizine dönmüşlerdir.

Braidwood Jarmo'yu ilk çiftçi köy toplumları evresine[97] dahil edecektir. Jarmo'nun yaklaşık 20 konuttan oluşan yerleşik bir köy olduğunu ve burada evcil keçi, kültüre alınmış arpa ve iki çeşit buğday tüketilmiş olduğunu ortaya çıkarırlar. Bunun yanında ekim, depolama ve bitkisel yiyecekleri işlemek için çeşitli aletler kullanılmıştır. Araştırma sonucunda ortaya çıkan Braidwood'un varsaydığına benzer küçük bir çiftçi köy yerleşmesi tablosudur.

[97] y.n Asıl metinde "primary village farming communities" olarak geçmektedir.

b. Chicago ve İstanbul Üniversiteleri, Prehistorya Projesi

(1) Projenin Ortaya Çıkışı ve Planlanması

R. J. Braidwood ve ekibinin, Irak-Jarmo ve İran'daki araştırmalarının ardından bölgede Neolitik ya da İlk Üretimci Köy Toplulukları Dönemi üzerine araştırmalar yoğunlaşır, doğuda İran'a batıda ise Ürdün'e kadar uzanan kuşak boyunca araştırmalar ve döneme ilişkin kazılar da artar (Özdoğan v.d. 1993: 104). Güneydoğu Anadolu Bölgesi ise o yıllarda araştırma için çok zor izin alınan bir bölge olmasının da etkisi ile henüz Neolitik yönünden incelenmemiştir. Bölgenin, R. Braidwood'un araştırma konusu olan ilk üretimci köy topluluklarına geçişi verebilecek özelliği dolayısıyla Toros Dağları'nın güney yamaçları ve dağ eteklerinde, Fırat ve Dicle Nehirleri'nin kuzey bölümünü kapsayan havzada araştırma yapmaya karar verirler (Braidwood ve Çambel, 1970:115). Burası söz konusu bitki ve hayvanların yabani türlerinin yayılım alanına dahil olmasının yanında, Braidwood'un çekirdek bölgesinin sınırları içinde de yer alıyor olabileceği düşüncesi ile araştırma kararı alınır (Braidwood ve Çambel, 1970:115). 1962 yılında İstanbul Üniversitesi Prehistorya Anabilimdalı'ndan Halet Çambel ile Robert Braidwood'un yürütücülüğünü üstlendikleri ortak proje oluşturulur[98]. Projeye, **"National Science Foundation"** ve "**Wenner-Gren Foundation for Anthropological Research"** tarafından da parasal destek sağlanır.

(2) Bölgede Yürütülen Araştırmalar

Bölgede incelemeler, ilk üretimci köy topluluklarına geçişi verebilecek yerleşmeleri belirlemek için yüzey araştırması ile başlar. Bunun ardından araştırma Paleolitik sonu buluntu yerleri ve ilgilenilen döneme ait olduğu anlaşılan Çayönü yerleşmesinin kazıları ile devam eder.

[98] Bkz. Resim 17

1963 yılının sonbaharında Diyarbakır, Urfa ve Siirt'te yüzey araştırması yapılması ve 1964 yılının ilkbaharında ise keşif nitelikli kazı yapılmasına karar verilir. 1963 yılının Ekim ayında, ilk olarak Siirt ili sınırları içinde yapılan bir yüzey araştırmasıyla başlanır. Kasım ayının ortasında Diyarbakır iline yüzey araştırması için geçerek Aralık ayının ortasında ise beş günlük Urfa araştırması sonunda sezonu kapatırlar. Braidwood ve Çambel, bölgenin büyüklüğü (yaklaşık 46,000 km²) nedeniyle yaptıkları yüzey araştırmasının varolan yerleşmelerin küçük bir bölümünü ortaya koyduğunu belirtmişlerdir (Braidwood ve Çambel, 1970:116). Yüzey araştırmaları, iki vadi bölgesinde Diyarbakır'ın Ergani Ovası ve Siirt'in Kurtalan Mevkii'nde yoğun olarak yapılır ve 134 arkeolojik buluntu yerinin koordinatları kaydedilir ve buluntularına göre sınıflandırılır.[99] Acheul tipi taş aletlerin varlığı ile, bölgede en erken 100.000 ile 200.000 yıl öncesinde yaşandığı belirlenir. Araştırma konusu olan ilk tarım toplumlarını temsil edebilecek yerleşmelerin Kurtalan ve Ergani vadilerinde yer aldığı anlaşılır. Bu vadilerde bulunan diğer yerleşmelerin ise Halaf dönemine ait olduğu ya da bir başka deyişle gelişkin tarımcı köy toplumları tarafından iskan edildiği görülür. Yüzey araştırması sonucunda, ilk üretimciliğe geçiş evresini yansıtan buluntu topluluklarının Karim Shahir ya da Natuf buluntu topluluklarına benzememesi Braidwood ve Çambel'i, Anadolu'nun bu bölgesinde farklı bir kültürel gelenekle, üçüncü bir tip ile karşılaştıkları konusunda ikna eder (Braidwood ve Çambel, 1970:116). 1964 yılı ise önceden planlandığı gibi keşif nitelikli kazılarla devam eder. Urfa Bozova ilçesi sınırında yer alan Biris Mezarlığı ve Söğüt Tarlası buluntu yerleri, çakmaktaşı dilgi ve yonga alet endüstrisi ile belirlenen Mezolitik Çağ'a ait bulgular veren bu alanlar Bruce Howe tarafından kazılır (Özdoğan v.d. 1993: 104). Aynı yıl Çayönü kazısı da başlar. 1968 ve 1970 yılında Diyarbakır il sınırındaki Halaf dönemi yerleşmesi Grikihacıyan, Patty J. Watson başkanlığında iki sezon kazılır. 1991 yılında Isabella Caneva başkanlığında Diyarbakır Ergani ilçesinde bulunan Yayvantepe Kazısı, Diyarbakır Müzesi adına kurtarma amacıyla yapılır. 1988-1991 yılları arasında Ergani ve Çermik ilçelerinde Kuzey Diyarbakır yüzey araştırması, Çayönü ekibi tarafından gerçekleştirilir ve 42 buluntu yeri saptanarak belgelenir (Özdoğan v.d. 1993: 104).

[99] Proje kapsamında, 1963 yılında yapılan yüzey araştırmasında Siirt ilinde 46, Diyarbakır'da 60 ve Urfa'da 21 buluntu yeri belgelenmiştir (Özdoğan v.d. 1993: 104).

(3) Çayönü Kazısı

Söğüt Tarlası ve Biris Mezarlığı kazıları Bruce Howe başkanlığında devam ederken, aynı yıl Diyarbakır'ın Ergani ilçesinin 5 km güneybatısında yer alan Çayönü Tepesi kazı araştırması için seçilir. Çayönü[100] yaklaşık 200 m çapında yassı ve oval bir höyüktür ve Dicle Nehri'nin Boğazçay kolunun kuzey kıyısında yer almaktadır. Nehir tarafından tahrip edilen höyüğün güney kısmında yapılan toplamada, kötü fırınlanmış, kaba, el yapımı çanak çömlek kırıklarıyla karşılaşılırken, höyüğün kuzeydoğu yamacında ve tepe noktasında yapılan sondajın 10-15 cm'lik kısmında da bu çanak çömlek kırıklarına rastlanmıştır. Sürülmüş yüzey toprağının altına inildiğinde ise, kil figürinler bulunurken, çanak çömlekle karşılaşılmaz ve Çayönü yerleşmesinin Jarmo ve Eriha gibi Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ'ı yansıttığı anlaşılır (Braidwood ve Çambel, 1970:117). İlgilendikleri dönemle daha 1964 yılında gerçekleştirilen ilk kazı sezonunda karşılaşırlar. Höyük konisinde 10x15 m boyutlarında açılan açma ve nehir tarafında açılan 5x8 m'lik bir diğer açmada çalışılır. Nehir tarafında açılan uzun açmada "Saltaşlı Yapı" ile karşılaşılır. Höyük konisindeki açmada ise yaklaşık 3 m derinleşilir ve en az 6 yapı katı ile karşılaşılır. (Braidwood ve Çambel 1970:117-118).

Braidwood, Yakındoğu'da o yıllarda Neolitik Çağ için yapılan araştırmalarda her yerleşmenin kendine özgü özelliklerinin olduğunun görüldüğünü ve bu bağlamda Çayönü'nün de kendine özgü farklı durumunun, mimarisi olduğunu söyler. Braidwood, mimarinin bu özel durumu yapım tekniğine bağlamıştır. Özel yapıların erken köy yerleşmelerindeki önemine ya da yerine değinmeden geçmiş, sadece mimarideki teknik farklılıklardan bahsetmiştir. Daha sonra çalışmaları 1986 yılında devralan Mehmet Özdoğan ise Braidwood'un bu yaklaşımını, basit ve eşitlikçi köylü toplumlarına odaklandığı için gözardı ettiğini belirtmektedir (Özdoğan, 2004: 50)

Braidwood, 1970 yılının kazı sezonu sonunda, ortaya çıkarılan tabakalarda aşağıdan yukarı doğru, neredeyse tamamen yabani hayvan ve bitkiye dayanan avcı-

[100] Höyüğün Konumu; 38º 16´N, 39º 43´E (Braidwood et. al. 1971:1236)

toplayıcılıktan besin üretimine doğru giden bir gelişimin görüldüğünü belirtir. Braidwood Çayönü'nün önemini, -1971 yılına kadar yapılan kazılar doğrultusunda- şöyle açıklayacak, o yıllara kadar besin üretimine geçiş aşamasına ait çok az kanıt bulunduğunu ve bu aşama hakkında yapılan yorumların maddesel öğelerden ziyade tahmine dayandığını ancak Çayönü ile bu aşamanın görülebildiğini söyleyecektir.

4. Neolitik Kuramı

R. J. Braidwood'un Neolitik'e Geçiş ya da onun deyimiyle "İlkel Çiftçi Köy Toplumları Dönemine Geçiş" üzerine ortaya attığı kuram "Bereketli Hilal Kuramı", "Çekirdek Bölge Kuramı", "Doğal Yaşam Alanı Kuramı", "Kültürel Hazır Olma Kuramı" adları[101] altında, aslında kuramının değişik yönlerinin ifadeleri ile anılmaktadır. Burada ise "Nuclear Zone"'un tam karşılığını veren, "Çekirdek Alan Kuramı" adlandırması kullanılacaktır.

a. Braidwood'un Önkoşulları ve Kavramların Tanımlanması

(1) Kültürel Anlamda Hazır Olma

Braidwood, Childe'ın kuramında, Neolitik'e geçişte etken olduğunu öne sürdüğü çevresel değişikliklerin rolüne karşı çıkmıştır. Çünkü aynı çevresel değişimlerin yalnızca Son Buzul Çağı'nın sonunda değil, önceki buzul çağlarının bitiminde de yaşanmış olması gerektiğini düşünmektedir. O halde besin üretimine etken çevre değilse, bu kültür olmalıdır sonucuna varacaktır. Bu etkeni ise "Kültürel Anlamda Hazır Olma" olarak adlandıracaktır. Bu, insanoğlunun geçiş döneminde sahip olduğu kültürel birikimin daha öncesinde varolmadığı, bu nedenle de besin üretiminin söz konusu olmadığı anlamına gelmektedir. "Kültürel Anlamda Hazır Olma" durumu Braidwood'un kuramının birinci çıkış noktasıdır.

[101] İngilizce karşılıkları sırasıyla; "Fertile Crescent", "Nuclear Zone Hypothesis", "Natural Habitat Zone" dur.

(2) Doğal Yaşam Alanı

Braidwood'un besin üretimine geçişin nerede gerçekleşmiş olabileceğine dair öne sürdüğü varsayım ise kuramının ikinci çıkış noktasıdır. Bu noktada: *"…ne bitkiler ne de hayvanlar kendi kendilerini kültüre alıp evcileştiremez… İnsanlar da içinde yaşadıkları çevrede bulunmayan bitkileri kültüre alıp hayvanları evcilleştiremezler"* demektedir (Braidwood 1995:124). Bu durumda, "Doğal Yaşam Alanı", yani evcilleştirildiği bilinen hayvanların ve kültüre alınmış bitkilerin doğada yabani olarak yaşayabildiği alan söz konusu olur.

(3) Çekirdek Alan

Braidwood, besin üretimine geçişin gerçekleştiği bölgeyi, kültüre alınan bitkiler ve evcilleştirilen hayvanların yabani türlerinin yetiştiği "Doğal Yaşam Alanı" ve "Kültürel Anlamda Hazır Olma" durumunu birlikte veren "Çekirdek Alan" olarak tanımlar (Braidwood, 1995:15). Birbirinden bağımsız gelişimler gösteren başka çekirdek alanların da olabileceğini belirtir. Yakındoğu dışında, Orta Amerika And dağları, Çin'de Wei vadisi bunlardan bir kaçıdır. Hatta gizil gücü bulunan ancak, kültürel anlamda hazır olma durumunun olası olmadığı için besin üretimine geçişin gerçekleşmediği yerler olabileceğini de eklemektedir. Ancak Braidwood'un ilgilendiği alan Yakındoğu'dur çünkü Childe'ın kuramında olduğu gibi Braidwood da besin üretimi devriminin buradan Avrupa'ya yayılmış olduğunu savunmaktadır (Braidwood, 1995:136).

b. Çekirdek Alan Kuramı

Braidwood, Childe'ın aksine, geçişin tarihöncesinin geç dönem uygarlıklarının beşiği olarak tanımlanan, büyük nehirlerin aşağı havzalarında gerçekleşmediğini savunmuştur. Bunun için şöyle bir açıklama getirir: "*Dicle ve Fırat sisteminin alt alüvyal çanağının -Eski Akad, Elam ve Sümer toprakları- ilk çekirdek alanın bir parçası olanak dışı görünmektedir. Mezopotamya ve çevresini*

kapsayan kuru ve sıcak bölge, daha geç bir dönemde okur-yazar kent uygarlığının ortaya çıkmasıyla görkemli günlerini yaşamıştır". Braidwood'un kuramında çekirdek bölge ise Breasted'ın uygarlıkların beşiği olarak tanımladığı Bereketli Hilal'in kuzey yamaçlarıdır[102].

Braidwood bu çekirdek alanı "*İran, Irak, Türkiye, Suriye ve Filistin'in dağlık bölgelerine doğru uzanan, yağışlı otlakların bulunduğu dağ etekleri ve yamaçlar*" olarak tanımlar (Braidwood, 1995:136). Bu bölge aynı zamanda Bereketli Hilali'i kuzeyden çeviren dağ sıraları ile gösterilir[103]. Braidwood, kuramını oluştururken önceleri bu evcilleştirme gizilgücüne sahip alanın yalnızca dağ yamaçları olduğunu düşünmüştür. Ancak araştırmalarına başladıktan sonra, dağ eteklerinin ve ırmak vadilerinin orta bölümlerinin de bu özelliği taşıdığına karar verecektir. Bunun nedeni, Wright'ın Geç Pleistosen'in soğuk ve kuru iklime sahip olduğu sonucunu veren araştırmaları olduğunu da belirtir (Braidwood, 1995:136).
Braidwood şöyle devam eder:

> *"Breasted'in Hilali'nin kuzeyinde, otlaklık dağ yamaçlarında ve dağların arasındaki daha alçak vadilerde, yıllık olarak her kış 25-50cm yağmur alan bölgedir. Bölgenin önemli noktaları, Dicle'nin kollarının uzandığı Zagros ve Toroslar'ın yamaçları, ve Lübnan ile Ürdün'deki yamaçlardır. Bu ikincisi, Akdeniz kıyısında ince bir şeridin arkasına yükselip, Asi Irmağı Ürdün vadisine doğru alçalır ve daha içerilerde yeniden yükselir. Yay biçimli bölge, kuzeyden güneye ve doğudan batıya, dağ çıkışlarına ve inişlerinde çevresel yönden birbirinden çok değişik sayısız niş bulundurmaktadır"* (Braidwood, 1995:137).

Braidwood işte bu nişlerin ve bölgenin çevresel çeşitliliğin ilk üretimci köy toplumlarına geçiş evresinde büyük önem taşıdığını belirtir. Bu çekirdek alanda halen yetişen iki tür yabanıl buğday, bir tür yabanıl arpa, çeşitli yabanıl baklagiller ve hayvanlardan da yabani koyun, keçi ve domuz bulunduğunu olduğunu söylemektedir (Braidwood, 1995:138). Bunlar söz konusu bölgenin "Doğal Yaşam Alanı" olarak kabul etmesine olanak tanıyan özellikler olmuştur.

[102] (Bkz.: Harita 1)
[103] (Bkz.: Harita 2)

Bu doğal çevrede, ilk üretimci köy toplumları evresine geçiş ise Braidwood'un kültürel gelişim şemasına göre uzun bir hazırlık süreci ardından gelişmiştir. Tek tük hayvan avlayan ya da leşçillik yapan ataları yerine büyük hayvan sürülerini organize şekilde avlayan ve dilgi alet kullanan *Homo sapiens'*in nüfusu artacak ve çok farklı çevresel nişlere -tropik ormanlardan tundralara kadar- uyum sağlayacaktır. Bu süreç ise, insan topluluklarının çok farklı doğal çevrelere uyum sağlamış olması ve farklı karmaşık kültürlerin ortaya çıkması ile devam edecektir. Braidwood, besin üretiminin hemen öncesini ise yaklaşık günümüzden önce 11 bin ile 9 bin yılları arasında bir zamanda, bu insan topluluklardan bazıları için geçerli olan yoğun besin toplayıcılığı evresi olarak belirlemiştir (Braidwood, 1960a:73). Bu aşamada insanlar, yaşadıkları bölgeden yoğun biçimde yararlanmış ve besinleri çeşitlenmiştir. Bunları elde etmek ve tüketmek için gerekli olan teknolojileri de uzmanlaşmıştır. Bu uzmanlaşmış teknolojiyi ise mikrolit aletler temsil etmektedir. Çekirdek bölgede, yani Bereketli Hilal'i sınırlayan ormanlık ve çayırlık alanlarda yaşayan yoğun besin toplayıcıları ise, bu bölgenin çevresel koşullarının sunduğu arpa buğday gibi bitkileri toplamışlardır (Braidwood, 1960a:73). Uzmanlaşmış besin toplayıcılığının çekirdek bölgede yer alan nişlerde geçerli olan bazı belirli çevresel koşullara uyarlandığı, insan topluluklarının yarı yerleşik yaşamdan tam yerleşik yaşama geçmelerinin olanaklarının meydana geldiği bu evreyi Braidwood, Besin Toplayıcılığı Devri'nin son evresi olarak belirlemiştir (Braidwood, 1960b:149; Esin 2004:26). Bunun ardından ise Besin Üretimi Devri'nin, "İlk kültüre Alma ve Evcilleştirme" adını verdiği ilk alt evresi gelmektedir. Braidwood bu evrede *"…bazı bölgelerde tarımın başlaması ve hayvanların evcilleştirilmesinin söz konusu olmaya başladı…*"ğını söylemektedir (Braidwood, 1960b:149). Bu evredeki aletlerin, önceki evredekilerden bir farkı olmadığını söyler. Ancak Çekirdek Alan'da bulunan nişlerde yaşayan insan topluluklarının, giderek yerleşikleşme ve sınırlandırılmış bir çevresel olguyu tercih etme eğilimleri bulunduğunu ve bu evrede içinde yaşadıkları çevrede bulunan bitkileri kültüre aldıklarını hayvanları evcilleştirdiklerini söylemektedir (Braidwood, 1995:139). Braidwood'un kuramında sınırlandırılmış bir doğal çevrede yaşayan insan topluluklarının çevrelerinde giderek yararlı hayvanları ve bitkileri tanımaları olgusu Childe'ın kuramındaki çevresel kısıtlayıcılık ve ortak yaşam olgusu ile benzerdir.

IV. DEĞERLENDİRME

A. V. G.Childe ve R. Braidwood'un Bakış Açılarının Karşılaştırılması

Bu alt başlıkta amaçlanan, çalışmanın II ve III. bölümlerinde, Gordon Childe ve Robert Braidwood'un görüşleri üzerine yapılan detaylı incelemenin ardından yapılacak olan değerlendirme aşamasında, yararlanılacak kriterlerin daha açık hale getirilmesidir. Böylece, çeşitli başlıklar altında G. Childe ve R. Braidwood'un Neolitik üzerine bakış açıları karşılaştırılırken, diğer araştırmacıların da eleştirileri ve tepkileri ele alınacaktır. İkinci alt başlıkta, bu iki araştırmacının görüşlerinin ve çalışmalarının, arkeolojinin alan çalışmalarına yönlendirici etkileri üzerinde durulacağı için, burada kuramsal düzeyde yapılan tartışmalara ve bakış açılarına odaklanılacaktır.

1. Neolitik'in Oluşum Bölgesine Dair Tanımları

Neolitik'i besin üretimi devrimi olarak tanımlayan Childe'ın ve onu izleyen Braidwood'un kuramlarında ortak nokta, geçişin gerçekleştiğini varsaydıkları bölgeyi çevresel özelliklere göre belirlemiş olmalardır[104]. Ancak her ikisinin uygun doğal çevre tanımlarında farklılık vardır.

Childe'ın kuramında Neolitik'e geçişte, iklimsel kötüleşme ile tetiklenen çevresel baskı ortamı rol oynamaktadır. Childe, kuraklaşan iklimle birlikte çölleşen Yakındoğu'da yaşam alanlarının daraldığını ve insanların su kaynakları bulunan vahalara yöneldiklerini öne sürmüştür. Neolitik'e geçişin gerçekleştiği bölgeyi saptamak için önkoşullar belirlemiştir ve bunlar Braidwood'un öne sürdüğü

[104] Childe, çevresel durumun kötüleşmesine bağlı olarak avcı-toplayıcı insan topluluklarının açlık sınırında yaşıyor olduklarını ve bu nedenle geçim tarzlarını değiştirdiklerini düşünmüştür. Braidwood ise kuramında, çiftçi köy toplumlarına geçişi çevresel değişikliğe bağlamasa da, o da sabit yerleşmeye doğru giden süreçte insan topluluklarının belli çevresel nişler içinde sıkıştıklarını düşünmüştür.

koşullarla benzerlik taşımaktadır. Bunlardan biri de kültüre alınmış bitkilerin ve evcilleştirilmiş hayvanların bulunması önkoşuludur. Ancak bu koşulların neler olduğu tam kesinleşmemiş olduğu ve uygun bölgenin doğa bilimcilerin arasında da tartışıldığı bir dönemde, Childe'ın bu konuda yaptığı açıklamaların da zaman zaman buna bağlı olarak değiştiği söylenebilir. Ayrıca Childe, Neolitik'i sosyo-ekonomik yönde ele aldığı için doğa bilimcilerle ortak çalışmamıştır. Childe'ın Mısır'ı da tarıma geçilen bölgeye dahil etmesi, Yakındoğu'yu bir bütün olarak ele aldığını göstermektedir. Bu şekilde Childe, bu bölgede meydana gelen iklim değişimi sonrasında hangi doğal ortamın hayvan ve bitkilerin bir yerde toplanmasına izin vereceğini düşünerek vahalar ve akarsu boylarına yönelmiştir. Onun öne sürdüğü Vaha Kuramı ve Akarsu Boyları Kuramı, diğer kuramlara etki eden bazı temel noktaları da barındırmaktadır. Bunlar, avcı toplayıcı bir topluluğun hangi tip tarıma geçmesinin öngörülebileceği, buna bağlı olarak ne tür bir doğal çevrede bunun gerçekleşmiş olabileceğinin, Neolitik'i incelemek için sorulan sorular arasına dahil olmasıdır.

Braidwood ise Childe'ın Neolitik'e geçişin gerçekleştiği bölgeyi tespit etme yöntemini ele alarak buna Peake ve Fleure'un yorumlarını da ekleyerek farklı önkoşullar öne sürmüştür. Buna göre de buzul sonrasında çevresel değişimin etkili olmadığını söyleyerek, bitki ve hayvan dağılımlarının günümüzdeki durumunu içeren haritalara dayanarak bölgeyi belirlemiştir. Böylece, kültüre alınan bitkilerin ve evcilleştirilen hayvanların doğal olarak bulunduğu coğrafyanın tanımlanmasının önemine dikkat çeker. Ayrıca Braidwood, Childe'ın öne sürdüğü gibi bir iklimsel değişimin sonucu olmasa da, yine de çevresel kısıtlamaya dayalı bir açıklama getirmiştir. Her ne kadar Braidwood bu alanı daraltsa da, bu durumun insanlar için değil bitki ve hayvanlar için geçerli olduğunu öne sürmüştür. Kısacası Braidwood uygun doğal çevreyi sağlayan belirli nişlerde koyun, keçi, arpa ve buğdayın bulunduğunu ve bu nişlerde yaşamayı seçen insanların da giderek yerleşik yaşama ve tarıma geçtiklerini savunmuştur. Bu bölgenin de Zagros yayının Mezopotamya düzlüğüne bakan yamaçları olduğunu öne sürmüştür.

Braidwood'un neolitik'in oluşum bölgesi için öne sürdüğü alan ile Childe'ın coğrafyaları çok farklı bölgeleri göstermektedir.

Onların besin üretimine geçiş ile başladığını düşündükleri neolitikleşmenin nerede gerçekleşmiş olabileceğine dair öne sürdükleri temel noktalar diğer araştırmacılar tarafından da benimsenecektir. Neolitik'e nerede geçildiği sorusunun cevabının bulunması için, onların kuramlarını oluştururken sordukları soruların diğer araştırmacılar tarafından da benimsendiği ve geliştirildiği görülecektir. Böylece çevresel kısıtlayıcılık, uygun ortam, ekolojik nişlerden yararlanma kavramlarına, diğer kuramlarda da sıkça karşılaşılacaktır.

2. Neolitik Dönemi Kurgulamalarındaki Odaklanma Farkı

Gordon Childe ve Robert Braidwood'un Neolitik üzerine yorumları incelendiğinde, bu süreci farklı bakış açıları ile ele aldıkları görülür. Gordon Childe, Neolitik'le birlikte sosyo-ekonomik alanda meydana gelen değişimlerin önemine ve bunların açıklanmasına odaklanmıştır. Neolitik'e geçişi kurguladıysa da Neolitik'le birlikte toplumsal yapının nasıl değiştiğine, zaman içinde bu değişimin nasıl devam ettiğine ve diğer bölgelere nasıl aktarıldığına yoğunlaştığı görülmektedir. Bu nedenle de Neolitik'i "devrim" olarak adlandırmıştır.

Robert Braidwood'un esas üzerinde durduğu Neolitik dönemi ortaya çıkartan ve gelişimini gösteren beslenme modelleridir. Her ne kadar anafikri Childe'dan almış ise de Childe'ın ayrıntılarına inerek irdelemediği bu konuyu kanıtlayacak somut verilere yönelmiş ve Neolitik dönemin ancak bu şekilde anlaşılabileceğini düşünmüştür. Bu nedenle Neolitik'e geçişle birlikte gelişen sürece ve bunun önemine pek çok yerde değinmesine rağmen, arazide incelemeyi ve ortaya çıkarmayı amaçladığı, bu geçiş süreci olmuştur. İlk çiftçi köy topluluklarına geçiş olarak tanımladığı bu süreci inceleyebilmek için, teknolojinin geçirdiği aşamaları, toplumun yerleşiklik durumunu ve geçim tarzının değişimini gösteren kültürel aşama modellerini oluşturmuş ve bu modeller aracılığıyla araziden gelen bulguları

sınamıştır. Beslenme modellerinin kanıtlarını ararken yalnızca bitki ve hayvan türlerine değil, bunlardan yararlanılabilmesi için gerekli olan aletlere de önem vermiştir. Orak bıçaklar öğütücü aletler gibi daha önceki araştırmacıların göz ardı ettiği aletleri, ön plana taşımıştır. Bu durum onun ardından yapılan araştırmaları da etkileyecek ve Neolitik'in bu odak noktaları kapsamında düşünülmesine neden olacaktır. Böylece, Neolitik'e geçiş sorunu incelenirken, araştırmacıların geçim tarzını veren besin işleme teknolojisine, bitki ve hayvanların değişimin hangi aşamasında olmasına ve insan topluluklarının yerleşiklik durumuna odaklanmalarına yol açacaktır.

Diğer yandan Braidwood'un, Neolitik ile ilgili sorduğu soruların, doğa ve fen bilimleri yardımıyla çözülebileceğini öngörmesi, arkeolojide yeni araştırma alanları olarak ortaya çıkacak açılıma da tetikleyici olmuştur. Ancak Braidwood'un beslenmeyle ilgili izleri önplana çıkarması ve bunların belirlenmesinde kullanılan arkeometrik yöntemler o yıllarda gelişmekte olan yeni arkeoloji akımının da ilgisini çekmiş ve bu, neolitik dönem araştımalarının Braidwood'un hiç de öngörmediği bir şekle dönüşmesine neden olmuştur. Yeni arkeoloji akımının, arkeolojinin geleneksel içeriği ve yöntemlerine karşı çıkarak, farklı arayışlar içinde olması Braidwood'un düşüncelerini kanıtlamak için "araç" olarak kullandığı yöntemlerin "amaç" haline gelmesine neden olmuştur. Bu nedenle Braidwood bütün alan çalışmalarında özellikle Jarmo ve Çayönü'nde geniş alanların açılması ile sonuç alınabileceğini düşünürken Yeni arkeoloji uygulayıcılarının kazıları çok sınırlı, sondaj niteliğindeki kazılar halinde kalmıştır. Bunların yanında Braidwood'un arazide somutlaştırdığı Neolitik Kavramı ve araştırdığı sorunun 1960'lardan itibaren gelişen Yeni Arkeoloji Akımı'nın ana araştırma konularından biri haline gelmesi, bu sürecin diğer yönlerinin uzun yıllar ilgi görmemesini de beraberinde getirecektir. Bu da, Childe'ın ele aldığı sosyo-ekonomik alanda ve toplumsal yapıda yaşanan değişimin ikinci plana itilmesi ve mimari, sanat, ölü gömme, sosyal organizasyon gibi olguların gözardı edilmesi olarak tanımlanabilir.

Braidwood oluşturduğu sürece bakarken Childe ise başka bölgelere nasıl yayıldığı üzerine düşünmüştür. Braidwood Neolitik'e dikey anlamda gelişimsel olarak bakarken, Childe ise yatayda zaman içinde gelişiminden yola çıkmaktadır.

3. Neolitik Tanımlarındaki Fark

Daha önce de sıkça bahsettiğimiz gibi, Gordon Childe'ın Neolitik kavramına getirdiği yeni tanımlama "Neolitik Devrim" ve bunun açılımı olan "Besin Üretimi Devrimi"dir. Braidwood için de kavramın karşılığı farklı değildir, ancak o Childe'ın tanımını kullanmak yerine "Besin Üretimi Dönemi" ve "İlk Çiftçi Köy Toplumları Dönemi" adlandırmalarını yapmayı tercih etmiştir. Bu durum, Braidwood'un "devrim" sözcüğünü kullanmaktan kaçınmasına da bağlanabilir. Ayrıca onun "İlk Çiftçi Köy Toplumları Dönemi" adlandırması, arazi için kuramsal bir başvuru kaynağı olarak yapılandırdığı kültürel gelişim aşamaları içinde bu sürece model olarak yer vermesinden de kaynaklanmaktadır. Diğer yandan Braidwood kavram karmaşası yarattığını öne sürdüğü Neolitik sözcüğünü kullanmak da istememiştir[105]. Neolitik teknoloji kökenli bir adlandırma olduğu için, sosyo ekonomik değişimi ifade eden, beslenme modellerini kullanmayı seçmiştir.

G. Childe ve R Braidwood'un bu farklı adlandırmaları altında, kavrama getirdikleri açılım oldukça benzerdir. Neolitik'i her an açlık sınırında yaşayan ve yiyecek bulmak için oradan oraya göç etmek durumunda olan avcı- toplayıcı toplulukların, zorunlu olarak besin üretimine geçmeleri ile başlayan bir süreç olarak kabul etmişlerdir. Ve bu süreçte topluluklarının geçim tarzının değişimi ile doğanın baskısından kurtularak, yerleşik yaşama geçtiklerini savunmuşlardır. Böylece besin kaynaklarını güvene alan toplumların çeşitli buluşlar yapmaya fırsat bulduklarını ve bunun da giderek uzman zanaatçıların ortaya çıkmasına yol açtığını savunmuşlardır. Artı ürünün yürürlüğe girmesi ile zamanla, bürokrasiye de ihtiyaç duyulan bir düzene doğru gidilmiştir. Bu süreç Endüstri Devrimi'ne değin çeşitli gelişimlerle devam etmektedir. Dolayısıyla avcı toplayıcılar ile besin üreticiler arasında büyük bir

[105] Bkz.: yuk. s.: 177

uçurumdan söz etmektedirler. Ve bütün bu toplumsal dönüşümü, geçim tarzının değişimine bağlamaktadırlar. Childe'a ait olan bu kurgunun etkisi ile Braidwood'un da arazi araştırmalarında geçim tarzına odaklandığından bahsetmiştik. Onun ardından ise Neolitik üzerine yapılan yorumlarda, her ne kadar yapılan adlandırmalar değişse de, bu yaklaşım Neolitik'in açılımının besin üretimi olmasını değiştirmemiştir.

Bu iki bilim adamının tanımlarında göze çarpan bir diğer fark da Neolitik'e geçen toplumların yapısı ile ilgilidir. Childe bu toplumların basit, uzmanlaşmamış avcı-toplayıcılar olduklarını öne sürmüştür. Bu, Neolitik'e geçen toplumların Avrupa'daki topluluklar gibi belli av hayvanlarına odaklanmadıkları anlamını taşımaktadır. Braidwood ise, toplulukların giderek çeşitlenen ve yoğunlaşan bir yararlanmaya dayalı olarak belli ölçüde -mevsimsel yerleşim gibi- yerleşikliği destekleyen bir geçim tarzları olduğunu savunmuştur. Bu iki açıklamanın yansıması ise K. Flannery'nin yeniden tanımlayarak "geniş yelpazede yoğun yararlanma" (broad spectrum subsistence)[106] adını verdiği, bu geçim tarzında görülecektir. Neolitik'e geçen toplulukların, fazla hareket etmeye gerek duymadan içinde bulundukları doğal çevrenin sunduğu çok çeşitli besin kaynaklarından yararlandıklarını öne süren Flannery'nin Braidwood'dan geliştirdiği bu görüşleri, 1970'li yılların ardından pek çok kuramda da yer bulacaktır.

Braidwood'un açıklamaları, Yeni Arkeoloji Akımı tarafından, süreçlere odaklanan arkeolojinin ilk çalışma örneği olarak kabul edilecektir. Ve yine Childe'ın devrim sözcüğünü kullanmış olması, onun Neolitik'e geçişi bir süreç olarak düşünmediğine dair eleştirilere yol açacaktır.

[106] "Bu yerleşik topluluklar, yabani tahıl bitkileri; (buğday, arpa, ve ryegrass [delice-karaçayır]), yemişler (fıstık, ceviz, badem ve palamut) ve baklagiller (Astragalus, Trigonella) topluyor ; toynaklı sürü hayvanları avlıyor (koyunkeçi ve geyik); ve balık, su kaplumbağası , kara salyangozu, yengeç, midye ve istiridye gibi geniş çeşitlilikte küçük türleri avlıyorlardı" (Flannery 1973:274).

4. Düşünsel Fark

G. Childe ve R. Braidwood'un, Neolitik üzerine yaptıkları açıklamalara ve araştırmalarına da etki eden bakış açılarının farkı, düşünsel alt yapılarından kaynaklanmaktadır.

G. Childe'ın Neolitik'i insanoğlunun kültürel gelişim sürecinin akışını değiştiren bir olay kabul etmiş ve uygarlığın temeli olan üretimin ilk ortaya çıkışı olarak görmüştür. Besin üretimine geçişin, insanoğlunun zor bir durumda kaldığında, aklını ve yaratıcılığını kullanması sonucu gerçekleştiğini ve bunun da kültürel evrimine büyük bir ivme kazandırdığını düşünmektedir. Bu adımla, insanoğlu hayat şartlarını düzeltecek ve parazit olarak yaşamını sürdürmek yerine emek harcayarak uygarlığını kuracaktır.

Braidwood ise besin üretimine geçişi, kültürel evrimin getirdiği bir aşama olarak görmüştür. Bu nedenle etkileri her ne kadar uygarlığa giden yolda ivme kazandırdıysa da, bu geçişi insanoğlunun kültürü ile doğal çevresi arasındaki ilişkinin gelişiminin bir sonucu olarak ele almıştır. Ve sürecin belli koşullar sağlandığında farklı yerlerde de gelişeceğini öne sürmüştür.

Diğer bir fark da, Neolitik üzerine araştırma yapmalarının altında yatan nedendir. Childe'ın Neolitik'i araştırma konusu olarak ele alma nedeni, onun ana inceleme amacı olan uygarlığın oluşum sürecinde, Neolitik'i bir mihenk taşı olarak görmesidir. Ancak Braidwood'un Neolitik'le ilgilenme nedeni ise farklıdır. O yıllarda mimari kronoloji ve tipoloji ağırlıklı ele alınan İlk Tunç Çağı arkeolojisi ile uzun yıllar ilgilendikten sonra, arkeolojinin bu yönünü tatmin edici bulmadığı için daha basit ve yalın olduğunu düşündüğü, ekonomik, toplumsal ve çevresel alanda pek çok cevaba gereksinim duyan Neolitik'i seçmiştir.

Braidwood olasılıkla bu nedenle Childe'ın aksine toplumun sosyo-ekonomik yapısı ile ilgilenmemiş, daha çok teknoloji, besin üretimi, kültüre alma evcilleştirme, çevresel etkenler gibi konulara yoğunlaşmıştır.

Hem Childe'ın hem de Braidwood'un düşünce sistemindeki ortak yönlerden sonuncusu ise, bu gelişimi Batı uygarlığı boyutunda ve onun gelişimi çerçevesinde düşünmüş olmalarıdır.

5. Tepkiler

G. Childe'ın ve R. Braidwood'un Neolitik üzerine kuramlarına ve bu açıdan daha önce incelediğimiz arkeolojik kültüre, sosyo-ekonomik yorumlarına, kültürün değişimine, Neolitik'in yayılımı üzerine açıklamalarına gösterilen tepkilerin, burada anahatları ile incelenmesi amaçlanmaktadır.[107]

Gordon Childe ve Robert Braidwood'a, Yeni Arkeoloji Akımı'nın etkili olmaya başladığı 1960'lı yıllardan itibaren yoğun biçimde tepki geldiği söylenebilir. Arkeolojiye yeni bir yorum getirmeye çalışan bu akımın bünyesinden gelen bu tepkilerin çoğu benzer özellikler taşımaktadır. Özellikle de kendilerinden önce yapılan yorumları ve çalışmaları modası geçmiş olarak değerlendirme eğilimi taşımaktadırlar (Braidwood 1993:20, Özdoğan 2004:50). Bu yaklaşım da özellikle Childe'ın arkeolojiye olan katkılarının görmezden gelinmesine yol açmıştır. Bu durum, yeni bir akımın etkilendiği düşünce sistemini reddederek kendini var etme çabası olarak da yorumlanabilir. Kısaca değinirsek, Yeni Arkeoloji Akımı, kendinden önceki araştırmacıların çalışmaları ve -özellikle Childe için- geleneksel tanımını yapmış ve sınanabilir hipotezlere dayanmadığı gerekçesiyle bu araştırmacıların öne sürdükleri varsayımları geçersiz kabul etmiştir (Bkz.: Binford, 1962) Ayrıca bu yaklaşımları, arkeolojinin o yıllara kadar kullandığı tüm yöntemlerin artık geçerli olmadığını düşünmelerine de yol açmıştır. Örneğin, L. Binford ve Jeremy Sabloff, Childe'ın, kültürleri belli tipteki nesneler ile

[107] Özellikle G. Childe'a yönelik tepkilerin önemli bir kısmını oluşturan politik eleştirileri daha önce ele aldığımız için burada değinilmemektedir, bu eleştiriler için bak.: yuk. sayfa :73

tanımlamasını, modası geçmiş bir yaklaşım olarak yorumlamışlardır (Trigger 1994:12)[108].

Childe'ın Neolitik kuramına bu bakış açısı yoluyla yönelen eleştirilere anahatları ile bakıldığında, kuramının da basit ve kanıtlara dayanmadığı için göz ardı edildiği anlaşılmaktadır. Diğer yandan da yine Yeni Arkeoloji Akımı'nın savunucuları Childe'ı genel geçer kanunlar ortaya koymadığı için de eleştirilmiştir. Renfrew (1973) ve Harris (1972) Childe'ın belli bir bölgeye bağlı olarak kaldığı ve kültürler arası karşılaştırmalar yapmak istemediği, sosyo-ekonomik değişim aşamaları için genellemeler yapmadığı ve büyük ölçüde de etnografik kanıtı gözardı ettiği için eleştirirler. Hatta K. Flannery tarafından dünyanın diğer bölgelerinde besin üretimine geçiş üzerine fikir geliştirmediği ve özellikle Amerika'yı göz ardı ettiği için de eleştirilmiştir[109]. Childe'ın yalnızca öznel bir gelişimi açıklığa kavuşturmak istediği anlaşılamamıştır.

Burada tepkiler değerlendirilirken üzerinde durulması gereken noktalardan ilki, Childe'ın kuramını ortaya koyduğundan bu eleştirilerin yapıldığı yıllara kadar Neolitik arkeolojisinin gelişmiş olmasıdır. Öncelikle bu eleştirilerin yapıldığı tarihlerde, Neolitik araştırmaların G. Childe'dan beri aldığı yolun göz ardı edildiği ortadadır. Childe'ın zamanında, özellikle Neolitik'e odaklanmış bir tek araştırmanın bile olmaması ve dolayısıyla verilerin azlığı, araştırmaların arttığı bir dönemdeki kadar verilerle desteklenen bir kuram yaratamamış olmasının da nedenidir[110]. Böylece Childe'ın kuramının basit olduğu ve kanıtlara dayanmadığını öne sürerek, bu kanıtların araziden elde edilebilmesi için onun kuramının yol gösterici olduğu gerçeği de göz ardı edilmiştir. Ancak kuramları ve yaklaşımı çözümlendiğinde, Braidwood'un Childe'ın izinden giderek Neolitik kavramını somutlaştırmasının

[108] B. Trigger, G. Childe'ın, Boas'ın etkisindeki Amerikan antropolojisinden etkilenmiş olabileceğini söylemişse de, onun tarihsel materyalizm yaklaşımından ve bu yaklaşımı pratiğe uygulamaya çalışan Sovyet arkeolojisinin bu yöne yaptığı çalışmalardan etkilenmiş olması daha olasıdır.

[109] Bkz. K. Flannery 1994: "Childe the Evolutionist: A Perspective from Nuclear America", **Archaeology of V. Gordon Childe**, (Ed) David Harris, Cambridge University Press, Cambridge.

[110] Childe'ın ilham veren kuramlarının, **Man Makes Himself** ve **What Happened in History** adlı kitaplarında geçtiğini ve bu kitapların da amacının arkeolojiyi, popüler alana taşımak olduğu unutulmaktadır (Bkz.: Gathercole 1994:38).

ardından ortaya atılan kuramların temellerini dayandırdıkları -teknoloji ve geçim tarzı arasındaki ilişki, doğal çevrenin durumu ve toplumlara etkisi, insanlar ile bitki ve hayvanların arasındaki ilişki- gibi noktaları ve daha fazlasını bir kuramın çatısı altında ilk birleştirenin de G. Childe olduğu görülmektedir.

Diğer yandan da Childe'ın Neolitik ile ilgilenme amacı ile eleştirileri yapanların Neolitik'le ilgilenme amaçlarının farklı olmasıdır. Childe'ın amacı besin üretimine geçişi araştırmak değildir. Childe, avcı toplayıcılıktan uygarlığa giden süreci, sosyo-ekonomik açıdan ele almıştır. Ve amacı Neolitik'in Avrupa'ya yayılımını gösterek, batı uygarlığının doğunun bir uyarlaması olduğunu ortaya koymaktı. Ayrıca Childe'ın araştırmalarının büyük kısmını Avrupa'nın tarihöncesi kültürleri üzerine yaptığını ve bu bahsedilen amacı doğrultusunda da Yakındoğu uygarlıklarını incelediği unutulmaktadır.

Yeni arkeolojinin sıklıkla kullandığı yorumlama yöntemlerinden biri olan etnografik verilerin arkeolojik kayda uygulanmasının, pek çok sakıncalı yönü olduğu günümüzde kabul edilmektedir (Bkz.: Hodder 1982). Childe'ın ise kuramlarını etnografik verilerle desteklememe nedeninin bir toplumun yapısının geçim tarzı aynı kalsa bile zaman içinde gelişeceğini ve örneğin Avrupa'lı bir Paleolitik avcı toplayıcı grubu ile günümüz Avustralya yerlileri arasında binlerce yıllık bir gelişimin olduğunu ve bu gelişim farklı coğrafyalarda meydana geldiğini savunmuş olmasından ileri gelmektedir. Yeni Arkeoloji'nin etnografik kaynaklara dayanan açıklama yönteminin günümüzde terk edilme eğilimi tam da Childe'ın neden başvurmaktan kaçınılması gerektiğini söylediği bu sakıncalara dayanmaktadır.

Childe'ın Neolitik Devrim tanımına getirilen bir diğer eleştiri ise onun bu geçişi, süreç olarak ele almamış olduğudur. Oysa Childe Neolitik'in uzun bir zaman dilimine yayılan bir süreç olduğunu belirtmiştir. Devrim sözcüğünü kullanmış olması da yanlış anlaşılmasına neden olmuştur. Bu süreç, kültüre alınan bitkiler ve evcilleştirilen hayvanları avlayan insan topluluklarının, hayvanlar ve bitkiler arasında bir ortak yaşam ilişkisine değin sürdürdükleri ilişkidir. Ancak Childe, devrimin meydana gelişini tarıma yol açan karar almaya ve bir ilk adıma bağlamaktadır. Bu

adım da kasıtlı olarak uygun toprağa tohumların ekilmesi ve bunların istenmeyen bitkilerden arındırılmasıdır ve bu şekilde bitkilerin kültüre alındıklarını ve devrimin gerçekleştiğini söylemektedir. Devrim tanımlamasının yanlış anlaşılması da yanılgıya düşülmesine neden olmuş görünmektedir. Bunun bir nedeni de Childe'ın kullandığı açıklayıcı "Devrim" tanımına soğuk savaş yıllarında Amerika'da pek kullanımı olmadığından bunu karşılayacak açıklamalar getirilmiş olmasıdır (Patterson, 2003:72) Redfield devrim sözcüğünü kullanmak yerine Neolitik'i "dünyanın değişik bölgelerinde değişik zamanlarda başlayan ve uzun bir zamana yayılan aşamalı ve toptan bir dönüşüm" olarak tanımlamıştır (Greene 1999; Patterson 2003:72). Benzer bir tanımın Braidwood tarafından da kullandığından bahsetmiştik. Childe ise "devrim" sözcüğünün, kültürel değişimin mekanizmasını açıklamak amacını taşımadığını, bunun kültürlerin neden değiştiğini ortaya koymadığını ancak nasıl değiştiklerini gösterdiğini söylemiştir. Ayrıca, geçişi değil, geçişle birlikte insanoğlunun yaşam tarzında ve doğa ile olan ilişkisinde meydana gelen değişimlere yönelik olarak devrim tanımını kullanmıştır. Childe şöyle demektedir: *"Neolitik Devrim … uzun vadeli bir sürecin başlangıç noktasıdır"* (Childe, 1951:87). Bunun hemen ardından da nüfus artışı gelecektir (Childe 1964a:55-56). Neolitik Devrimi ani bir sıçrama olarak görmemek gerektiğini, bunun bir süreç olduğunu da eklemiştir (Childe 1951:83)[111].

Diğer yandan Yeni Arkeoloji dışından gelen tepkiler de bulunmaktadır. Childe'ın Neolitik'in yayılımı konusunda Anadolu'yu yaşanmaz olarak kabul edip gözardı etmiş olması aldığı bu tepkilerden biridir. Özellikle ilk başta J. Mellart ve D. French'in yaptığı araştırmalarla Orta ve Batı Anadolu'da, Braidwood'un araştırmaları ile Toros Dağları'nın eteklerinde Neolitik kültürlerle karşılaşılması ile G. Childe'ın Seton Llyod'un ve K. Bittel'in etkileri ile bu bölgeler göz ardı edilmiş olduğu için eleştirilir[112](Özdoğan 2002:153).

[111] Şöyle demektedir:*"The Neolithic revolution was not a catastrophe a process."*

[112] Childe'ın kuramının ardından yapılan araştırmalar onun işaret ettiği Mısır ve Güney Mezopotamya dışında gerçekleştirilmiştir. Bunun nedeni, Neolitik'in Mısır ya da Güney Mezopotamya'da ortaya çıkmış olmayacağı çünkü bu bölgelerin buğday ve arpanın yabani türlerinden yoksun olduğu, ancak bunun yerine Childe'ın geçiş sürecinde barbar olduğunu belirttiği Filistin, Suriye, Anadolu, İran ve Belucistan gibi çevre bölgelerde önkoşulların bulunduğu kabul edilmiştir. Aynı zamanda Neolitik yaşam tarzının ya da kültürlerin Mısır ya da Güney Mezopotamya'dan daha kötü durumdaki komşu

R. Braidwood'a yönelen tepkilerin durumu ise, göz ardı edilmek yerine, daha çok eleştiriye maruz kalması dışında Childe'dan çok da farklı değildir. R. Braidwood'un Neolitik üzerine açıklamalarına yönelen ilk tepkilerden biri, besin üretimine geçişte toplumu etkileyen bir dış faktörden bahsetmediği üzerinedir. Daha önce de bahsettiğimiz gibi Braidwood'a göre, toplumsal ve kültürel karakteristikler ile yerel çevrenin arasındaki ilişkiyi değiştiren, toplumların önceki tecrübelerinin bir birikimidir[113]. Binford, Braidwood'un bu açıklamasını "insan odaklı" olması dolayısıyla eleştirmiş ve doğaya uyum sağlama yönünden bakılmadıkça da kabul edilemeyeceğini öne sürmüştür (Caneva, 2004:37). Bu nedenle de insanoğlunun doğaya uyumunu yeniden biçimlendirecek ve onu hayvan ve bitkileri kültüre almaya yönlendirecek dış etkeni aramaya yönelmiştir. Binford için doğa ve insan toplulukları arasındaki ilişki, genel anlamıyla çevresel değişiklikler ya da nüfus baskısı ile belirlenmektedir. Binford'un diğer bir eleştirisi ise Braidwood'un kültür tanımına gelmiştir. Binford, bireylerin ve grupların çevresel ortamlarına uyum sağlamasına izin veren oluşumlar içinde, direk olarak genetik kontrol altında olmayanlara, kültür adının verilmesi gerektiğini söylemiştir. Binford'a göre yalnızca etkileşenlerden biri -çevre ya da kültür- diğer uyum sağlayıcıları değiştirebilir. Bu da bazı uyum durumlarını açıklarken, örneğin nedenin yalnızca çevre olduğunu söyleyerek kültürü hesaba katmamasına neden olmuştur. Ya da tam tersi geçerlidir ki K. Flannery çiftçi köy yaşantısına geçişte tek etkenin nüfus baskısı olduğunu savunmuştur (Caneva, 2004:37). Oysa Braidwood doğal çevre ve kültürün karşılıklı ilişki içinde olduklarını savunmuştur. Ayrıca L. Binford, Braidwood'un da Childe gibi ilk üretimci toplulukların yerini yanlış gösterdiğini ileri sürmüştür. Binford, Bereketli Hilal'in dağlık yamaçlarının aslında denge durumunda olduğunu iddia etmiştir. Bu bölgeyi tarım ve hayvancılık için en uygun , optimal alan olarak tanımlamıştır. Ve geçmişte burada yaşamakta olan insan topluluklarının, nüfus yoğunluğu ve doğal kaynaklar

---

bölgelere yayılmadığı, buraya daha geç ulaştığı kabul edilmiştir. Childe'ın öne sürdüğünün aksi bir durum kabul edilmiş, yabani buğday ve arpa dağlar, platolar ve tepelik dağ eteklerinden bu alçak bölgeye tanıştırılmışlardır çünkü bu bölgedeki yağış ve bitki türlerinin kendi başlarına yetişmesini olanaksız kılmaktadır. Ancak sulama teknikleri ile bu bitkilerin burada yetişmesi sağlanabilir olduğu ortaya çıkmıştır (Mellart, 1987:261-262). İkinci Dünya Savaşı'ın sonrasında yapılan araştırmalar bu yönde yoğunlaşmıştır.

[113] Bkz.: yuk. sayfa :170

arasında, bölgesel taşıma kapasitesinin altında kalan bir dengeyi sağlamış olduklarını öne sürmüştür. Bu kurgusal modelde, yine sistem teorisine göre, bu sistemin dengede olan halinin bozulmasının iki nedeni olabileceğini öne sürer. Buna göre ya nüfus yoğunluğundaki bir değişim yiyecek kaynaklarını azaltacak, ya da bir grubun diğerinin toprağına girmesiyle ortaya çıkan, farklı bir nüfus yoğunlaşması veya toplaşması dengeleri altüst edecektir (Watson 1995:26; Binford 1968:328)[114]. Binford'un Braidwood'a tepki göstermesinin nedeni ise onun kuramının arazide test edilemez bir nedene dayandığını ileri sürmesinden kaynaklanmaktadır.

Childe'ın ilk çiftçi topluluklarının geçim tarzının karma ekonomi olduğu açıklamasını katılan ve arazide sınayan Braidwood'a bu yönde de eleştiriler gelmiştir. Frank Hole, çiftçi köy tanımının; yerleşik yaşayan, tarım ve hayvan yetiştiriciliğini ifade ettiğini belirtmektedir. Buna göre Hole, bu dönüşüm noktasının ya da Braidwood'un deyimiyle çiftçi köy yaşantısına geçişin, arkeoloji tarafından tespit edilememesini de bu tanıma bağlamaktadır. Öyle ki ona göre arkeologların bu dönüşümü, hem tarımın hem de hayvancılığın birlikte oluşmaya başladığı bir süreç olarak düşünmeleri ve bunu Pleistosen sonrasında meydana gelmiş olarak kabul etmeleri arazide geçiş aşamasının görülememesinin nedenidir. Braidwood'un da bu nedenle söz konusu türlerin modern dağılımlarını göz önünde bulundurduğunu ve Bereketli Hilal'i çevreleyen dağlık alandaki platolar ve yamaçlarda çiftçiliğin kökenini aradığını belirtir. Ayrıca Jarmo ve ardından yapılan kazılarda çiftçi köylere dair bu yönde kanıtlar elde edilmiş olmasının, arkeologları da yanıltarak söz konusu türlerin birlikte varolduğu daha eski kanıtlara yönelmelerine yol açtığını savunmaktadır (Hole, 1984:51).

Ancak burada genel hatlarıyla bahsedilen tablo, Yeni Arkeoloji'ye 1980'ler ve 1990'larda yönelen eleştirilerle birlikte farklı bir hal alır. Yaklaşık son yirmi yıl içinde, özellikle Childe'ın arkeolojiye katkıları hakkında çeşitli sempozyumlar

[114] Bu durumun bazı toplulukları tarıma ve hayvancılığa iten nedenini ise, Pleistosen sonrasında optimal alanlarda yaşayan yarı yerleşik toplulukların boyutlarının büyüdüğünü ancak bölgesel taşıma kapasitesini aşmadan hemen önce bölünerek, bu optimal alanın hemen sınırında yaşayan yerel topluluklarla çakışmaya yol açtıkları ve burada da besin kaynakları üzerinde baskıya yol açacakları ve dengenin bozulması ile bu gruplardan bazılarının bitkileri kültüre almaya ve hayvanları evcilleştirmeye başlayarak daha yoğun yararlanma gerçekleştireceklerini öne sürmüştür.

düzenlenmiş[115] ve biyografileri, düşünce biçimini inceleyen yazılar yazılmıştır. Ruth Tringham'ın "Childe'ı yeniden öğrenme akımı" olarak adlandırdığı bu yönelim, zaman zaman Yeni Arkeoloji'nin katı düşünce sistemine yönelen tepkileri de barındırmaktadır[116]. Bugün bakıldığında I. Hodder'dan R. Tringham'a, B. Trigger'a ve hatta C. Renfrew'a araştırmacıların Childe'ın katkılarını inceledikleri görülmektedir.

B. V. G. Childe ve R. Braidwood'un Bakış Açılarının Neolitik Çağ Alan Araştırmalarına Yön Veren Etkileri

Çalışmanın bu bölümüne kadar, Childe ve Braidwood'un Neolitik Çağ üzerine yaklaşımlarını incelemiş bulunuyoruz. Burada ise, onların görüşlerinin yansıması olan çalışmalara yer verilecektir. Bu söz konusu araştırmalar incelendiğinde, araştırmacıların hem Neolitik'i anlamak için sordukları soruları ve bunlara verdikleri cevapları, hem de bu süreçte kullandıkları yöntemleri Childe ve Braidwood'un görüşlerinin ve çalışmalarının etkilerini görmeye çalışacağız.

Bu bölümün amacı, Neolitik Çağ üzerine yapılmış olan alan araştırmalarının yönlenişini ortaya koymak olduğundan, konu ağırlıklı olarak bu yönüyle ele alınacaktır. Böylece Childe ve Braidwood'dan etkilenilerek oluşturulan kuramlar ve bunların etkileri, yine alan araştırmaları açısından değerlendirilecektir.

[115] Sempozyum belgeleri için bkz.: Manzanilla ed. (1986) **Studies in the Neolithic and Urban Revolutions: V.Gordon Childe Colloquium Mexico ,** Harris ed. (1994) **The Archaeology of V. Gordon Childe**, University of Chicago Press, Chicago.

[116] Ruth Tringham 1983 yılında yazıdığı makalesinde, Gordon Childe'ı büyük bir veri sentezcisi olarak gördüğünü söylemektedir. Ancak verilerin onun sentezlerini aşarak çoğaldığını ve onun yorumsal modellerinin çürütülmüş ya da test edilemez olduğunu belirtir. Childe'ın çalışmalarının da böylece disiplinin gelişim tarihi içine dahil edildiğini ve genelde kültürün ve toplumun evrimine dayanan araştırmalardaki yeni gelişmelerle uyumsuzluğunun da buna gerekçe olduğunu belirtmektedir (Tringham 1983:87).

1. Araştırma Bölgesinin Belirlenmesine Etkileri

Her ne kadar daha önceleri kazılarda Neolitik Çağ'a katmanlar saptanmışsa da, arazi araştırması ile fark edilmesinin mümkün olduğu dahi düşünülmeyen "İlk Üretimci Köy Toplulukları"nın oluşumuna ait kanıtlar, Braidwood'un Irak Jarmo projesi ile elde edilmiştir. Böylece Gordon Childe'ın kuramsal olarak ele aldığı Neolitik kavramı R.J. Braidwood tarafından arazide somutlaştırılmıştır. Braidwood'un araştırmasının başarıya ulaştığının görülmesi ile pek çok araştırmacı da bu konuya eğilmeye ve araştırma yapmaya başlamıştır. Irak Jarmo projesinin bu başarısı aynı zamanda Braidwood'un "İlk Üretimci Köy Toplulukları"nın oluşum bölgesini belirlemek için ortaya koyduğu "uygun alan" kavramının da doğruluğunu kanıtladığı görülmüştür.

Hatırlanacağı gibi Braidwood, besin üretimine geçişin, ancak bu süreçte evcilleştirilecek ve kültüre alınacak türlerin yabanıllarının bulunduğu ve tarıma uygun olan bir bölgede gerçekleşmiş olabileceği notasından yola çıkmıştır. Teknolojinin sulama yoluyla tarım yapacak kadar gelişkin olmadığı yönünde Childe'a katılmış ancak onun aksine kuru tarım yapılmış olduğunu öne sürmüştür. Dolayısıyla da, besin üretimine geçiş için uygun çevresel koşulları sağlayan bölgenin, arpa, buğday, koyun ve keçi'nin yabani türlerinin halihazırda varolduğu Zagroslar'ın Mezopotamya steplerine bakan dağlık yamaçlarındaki platoları ve dağ arası ovalarının ikliminin de kuru tarıma elverişli olduğunu söylemiştir. Ve "**Hilly Flanks"** adını verdiği bu eşik bölgesini çekirdek alan olarak kabul etmiştir.

Braidwood'un, önkoşullar belirleyerek buna göre bir araştırma bölgesi seçmesi ve bunu yaparken de ekonomi, teknoloji, çevresel özelliklere ve biyolojiye yönelik sorular sorarak, doğa fen ve sosyal bilimlerden yardım alması, daha sonra yapılacak olan araştırmalara da yöntemsel açıdan yol göstermiştir. Onun çalışmalarının izinde, bölgenin iklimini ve yağış rejimini, bitkilerin ve hayvanların yabani türlerinin dağılımı gösteren haritalar, Neolitik Çağ araştırmaları için önem kazanmış ve bunlar, Neolitik Çağ'a geçişi araştırmak isteyen uzmanlar için anahtar

niteliği taşır hale gelmiştir. Böylece araştırmacılar da Braidwood'un "uygun alan" kavramını karşılayan bölgelerde araştırma yaptıklarında, Neolitik'in oluşumu ile karşılaşacaklarını düşünmüşlerdir. Bu da Braidwood'un ardından başlayan araştırmalar için yol gösterici olmuştur. Öyle ki bu durum oldukça geniş ve çeşitliliğe sahip bir coğrafya olan Yakındoğu'da, araştırmacıların, aradıkları bilgiyi elde edebilecekleri bölgeyi sınırlandırmalarına da yardım etmiştir. Aynı zamanda bu durum, araştırmaların belli yerlerde yoğunlaşmasına yol açmıştır. Böylece Braidwood'un Bereketli Hilal'in dağ arası vadiler ve yamaçlar olarak tanımladığı ve çekirdek alan olarak kabul ettiği kuşakta, kısa bir süre içinde pek çok araştırma balamıştır. Yakın zamanlara kadar kazı ve yüzey araştırmaları Bereketli Hilal içinde yoğunlaşmış ve bu sınırlı bölgeden elde edilen veriler bölge seçimini doğrular göründüğünden Bereketli Hilal'deki kazılar daha da artmıştır (Özdoğan, 1995a:272).

Ancak bugün bakıldığında kazı ve araştırmaların Bereketli Hilal içinde dağılımının düzenli olmadığı görülmektedir (Özdoğan, 1995a:272). İleride ele alacağımız gibi, araştırmalar sonucunda elde edilen verilerin çeşitlenmesi, öne sürülen kuramların etkisi ve kimi zaman da siyasi gelişmelerle birlikte, Bereketli Hilal ve çevresinde araştırmaların kimi zaman farklı bölgelere yoğunlaştığı ve sonuçta bölgelerin çeşitlendiği görülecektir[117]. Bu gelişmelerle birlikte Neolitik'in varsayılan oluşum bölgesi genişlemiş, Braidwood'un ve onun izinden giden araştırmacılar da Bereketli Hilal'in sınırlarını genişletmek zorunda kalmışlardır. Ayrıca yine ileride ele alacağımız gibi, uygun alan özelliklerini taşımayan bölgelerde yapılan araştırmalarda da Neolitik Çağ kültürlerine ait oluşumlarla karşılaşılınca, Braidwood'un öne sürdüğü bu kavram araştırmacılar tarafından irdelenmeye başlanacak ve yeni kuramların öne sürülmesine neden olacaktır.

a. Bereketli Hilal

Özellikle 1970'li yıllardan itibaren, çeşitli nedenlerle çekirdek alanın, ilk tarım toplumları için en uygun ortam bölgesinin dışında da Neolitik Çağ kazı ve

[117] Bkz. Harita 2

araştırmaları yapılmıştır. Bunlar ilk önce Bereketli Hilal'in doğu sınırını oluşturan Batı İran'da daha sonra ise İran'ın bütününe yayılmıştır. Ancak İran'da çalışma olanağının siyasi koşullar nedeniyle sona ermesiyle, araştırmalar Basra Körfezi ülkeleri, Suriye'nin çöl ya da yarı çöl niteliğindeki orta bölgelerine kaymıştır. Böylelikle önce Bereketli Hilal'in marjinali olarak kabul edilen bölgelerde ve daha sonra çeşitli coğrafi özelliklere sahip alanlarda kazılar yapılmıştır (Özdoğan 1995b:46). Yakındoğu'daki çok farklı çevrelerde yürütülen bu araştırmalar, vahalar, çölleri ve yarı kurak alanları da kapsamıştır.

Klasik anlamdaki Bereketli Hilal dışında kalan bu yerleşmelerden bazıları ise**;** İran'da Sengi- Çakmak, Ganj Dareh, Ali Koş**/** Bus Mordeh, Tell İblis, Irak ve Suriye'de; El Kowm, Aswad, Umm Dabagiyah, Bukras, Tell Khaskhasok, Nemrik, Kermezdere, Mureybit'tir (Özdoğan 1995a:272).

Doğu Akdeniz ya da diğer adıyla Güney Levant ise Bereketli Hilal'in güneybatısında yer almaktadır. Batıda Akdeniz, doğuda Suriye Arabistan çölü, kuzeyde Anadolu, güneyde de Sina yarımadası arasında kalmaktadır. Bölge, denizden iç kısımlara doğru, kuzey-güney doğrultuda kısa mesafede farklı ekolojik kuşaklara sahiptir (Wright, 1978:465). Buna göre en batıda, Akdeniz bitki örtüsü özelliklerinin görüldüğü dar kıyı şeridi bulunmaktadır. Doğusunda ise yarı-kurak kuşak yer alır ve burada step/bozkır özellikleri görülür. Dağların doğu tarafına, Negev, Sina ve Suriye Arabistan çöllerine doğru ilerleyen platonun ise çöl iklimine yakın bir yapısı vardır. En doğusunda ise çöl özellikleri görülmektedir .

Bereketli Hilal'in güneybatı ucunda yer alan bölgede özellikle 1970'ler ve 1980'lerde artan araştırmalarla birlikte, İsrail ve Ürdün'de kazılan yerleşmelerin sayısı yüzlerle ifade edilmektedir (Kuijt ve Mahasneh, 1998:153). Araştırmalar politik nedenlerle İsrail'de yoğunlaşmış bu nedenle de, afrika'dan kuzeye uzanan rift sisteminin uzantısı olan ve Ürdün Vadisi adı verilen coğrafi alanda yoğunlaşmıştır. Burada ele alınamayacak kadar çok olan bu yerleşmelerin bazılarından bahsetmek gerekirse, Ürdün vadisi içindekiler; Tell es Sultan /Eriha, Netiv Hagdud, Gilgal I, Dhra', Wadi Fanyan 16, Gesher, Salibiya IX. Ürdün vadisi ile ilişkideki alanlarda yer

alanlar ise; ‘Ain Darat, Sabra I, Hatula, ‘Iraq ed-Dubb, Nahal Oren’dir. Bu yerleşmelerden 0.5 hektardan büyük olanlar Tell es Sultan/Eriha, Netiv Hagdud, Gilgal I, Zahrat adh-Dhra’2 ve Dhra’ Rift Vadisi boyunca yer almaktadırlar. Ve Ölüdeniz’in kuzeyinde, rift vadisine inen nehirlerin yelpaze şeklindeki alüvyal birikinti konilerinde kurulmuşlardır.

Söz konusu bölgede 19.yy’dan itibaren Paleolitik ve özellikle Üst Paleolitik-Mezolitik çağlar için yoğun olarak kazı ve yüzey araştırmalarıyla ele alınmış olmasının Neolitik Çağ oluşumunun yorumlanmasında katkısı büyüktür. Neolitik Çağ’ın ilk aşamasının olduğu anlaşılan Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem’e geçiş ve Çanak-Çömlekli Neolitik’in ilk aşamalarının bu bölgede tanımlanmış olmasına uygun bir altlık hazırlamıştır. Yoğun olarak araştırılmış geçmişinin etkisi ile, Neolitik Devrim’e imkan sağlayan “kültürel altlık”’ın diğer bölgelere göre daha bütünlüklü görüntüsü, buranın çekirdek alanın içinde önemli bir bölge olduğunun kabul edilmesine etken olmuştur. Ayrıca çalışma kolaylıkları ve ulusal arkeolojinin gelişkin olması nedeniyle yukarıda bahsettiğimiz gibi İsrail ve yabancı arkeoloji araştırmalarına açık olan Ürdün’de Neolitik Çağ kazıları olağanüstü bir yoğunluk kazanmış ve burada Üst Paleolitik’ten başlayarak besin üretimine geçiş ve daha sonraki gelişim süreci ortaya çıkarılmıştır (Özdoğan, 1995a:272). Bu durum Neolitik Çağ’ın erken evrelerine ait, fark edilmesi oldukça zor ve daha yoğunluklu yüzey taraması gerektiren yerleşmelerin de bulunmasına imkan vermiştir (Özdoğan 1995b:45). Bu bağlamda özellikle Kebaran ve Natuf kültürlerinin oldukça erken yıllarda tanımlanmış olması neolitik çağ’ın ilk evrelerinin bu kültürlerin uzantısı olarak yorumlanmasına yol açmıştır. Bu da, Bereketli Hilal’in kuzey kesiminde Mureybit, Kermez Dere, Hallan Çemi, Nemrik gibi ilk Neolitik buluntu toplulukları ortay açıkıncaya kadar Neolitik yaşamın Güney Levant’ta oluştuğu ve buradan kuzeye yayıldığı öngörüsünü doğurmuştur. Bu süreçte, Kuzeyde ve Türkiye’de araştırmalar başlayıncaya kadar, gelişimin kökeni Güney Levant olarak görülüp buradan kuzeye aktarıldığı düşünülmüştür.

Güney Levant’taki araştırmalar her ne kadar Braidwood’un “Bereketli Hilal” kavramı ile özdeşleştirilmese de kavramın bölge araştırmaları üzerinde etkisinin

giderek azaldığı, bir yandan Paleolitik'ten gelen Kebaran geleneğine bağlı altlığa özellikle Son Dryas'ın tetikleyici etkileri üzerine düşünülmüştür.

Bu bağlamda bölgenin tek başına çekirdek olduğunu öne süren araştırmacılar, tahılları da içeren şekilde yoğun toplayıcılık yapan Natuf topluluklarının, çevresel baskı, nüfus hareketi ya da artışı veya bunların farklı kombinasyonlarının itici etkisi ile sonuçta besin kaynaklarını arttırma yoluna gittikleri ve bu nedenle tarıma geçtiklerini savunmaktadırlar. Bu kuramlar temelde, Childe'ın öne sürdüğü çevresel değişime bağlı baskının insan topluluklarını yönlendirmesi ve Braidwood'un çevresel nişler içinde artan yararlanmanın yerleşik yaşama geçişe neden olduğu önermelerini birleştirmektedirler.

Diğer yandan yine bölgenin Neolitik'in oluşumunda çekirdek bölgeyi burayla sınırlandıran bazı araştırmacılar, Doğu Akdeniz Koridoru ile, yani Ürdün vadisinden Şam havzasına doğru uzanan alandan dışarıya, kuzeye doğru[118] bir yayılımın meydana geldiğini öne sürmüşlerdir. Bu, çekirdekten çevreye doğru meydana gelen yayılım dolayısıyla da, Neolitik özelliklerin görüldüğü diğer bölgelerin "ikincil neolitikleşme" alanı olduğunu öne sürmüşlerdir[119]. Özellikle şimdi bahsedeceğimiz Bereketli Hilal'in Eşik Bölgesi, bu kuramlar nedeniyle uzun yıllar marjinal alan olarak kabul edilmiştir.

b. Eşik Bölgesi

Braidwood 1962'den itibaren, daha önce öne sürdüğü çekirdek alanın sınırlarını genişletmiştir. Bunun nedeni de 1950'lerde Neolitik Çağ üzerine arazi araştırmalarının yoğunlaşmasının ardından, R. Braidwood ve H. Çambel'in 1963'te, o yıllara kadar araştırılmamış olan Güneydoğu Anadolu bölgesini incelemeye başlamaları ile ortaya çıkardıkları sonuçtur. Braidwood, başlarda yalnızca dağ arası

[118] Bkz.: Harita 4
[119] Bkz.: Bar-yosef 1998a ve ayrıca Cauvin, J. (1994), **Naissance des divinités. Naissance de l'agriculture. La révolution des symboles au Néolithique,** Paris, CNRS Éditions.

ovaları ve yamaçlar olarak tanımladığı çekirdek bölgeye burada bahsedeceğimiz eşik bölgesini de dahil edilecektir.

Braidwood'un yeni eklediği bölge; Toros yayının güney sınırı boyunca Ergani Ovası[120] gibi yaklaşık 800 m rakımındaki ovalar zincirinden ve eşiğin güney sınırını oluşturan yaklaşık 600 m rakımındaki dalgalı sırtlardan oluşmaktadır. Bu eşik bölgesinin güneyinde ise yarı kurak bölge olarak tanımlanan, güneyde çöl bölgesi ile birleşen 200-300 m rakımlarındaki geniş düzlükler gelmektedir.

Araştırma özellikle bu eşik bölgesi üzerinde yoğunlaşmış, doğuda Siirt'ten batıda Şanlıurfa olmak üzere söz konusu kuşak yoğun olarak taranmıştır[121]. Bu araştırma sonucunda Çayönü'nün yanı sıra Gölbent ve Ein Germ gibi önemli merkezler saptanmış ayrıca 1964 yılında Biris ve Söğüt mezarlığı kazılmıştır(Özdoğan 1995b:52*)*. 1978'lerin ortalarına kadar bu araştırmalar bir süre bu konuya yönelik tek araştırma olarak kalmıştır. 1967 Keban yüzey araştırmasında Bereketli Hilal'in kuzeyindeki Elazığ bölgesinde, Boytepe'de Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'e ait büyük bir yerleşim yerinin bulunuşu, Braidwood'un coğrafi kapsam alanını genişlemeye zorlamıştır. Nitekin daha sonra 1976 yılından itibaren Fırat Nehri üzerindeki Atatürk ve Karakaya barajlarının gündeme gelmesiyle, 1977 yılında bölgenin farklı kesimlerinde yoğun bir yüzey taramasının yapılmasını sağlamış bu bağlamda ilk olarak Malatya Ovası'nda Caferhöyük ve Adıyaman'da Hayaz gibi yeni neolitik yerleşmeler ortaya çıkmış ve birkaç yıl sonra da Şanlıurfa'da Nevali Çori'de kazılar başlamıştır.

Doğu Akdeniz'i tek başına çekirdek bölge olarak kabul eden bazı araştırmacılar, bu kanıtlara rağmen bir süre daha Güneydoğu Anadolu'yu marjinal olarak tanımlayacaklardır. Ancak bütün bu buluntu yerleri Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'in B olarak tanımlanan evresini yansıttığından daha uzun bir süre Güneydoğu Anadolu ve Toros Neolitiği Güney Levant'tan gelen etki ve göç dalgasıyla başlayan ikincil neolitik olarak yorumlanmaya devam edilecektir. Bu

[120] Bkz.: Resim 18
[121] Prof. Dr. Mehmet Özdoğan ile kişisel görüşme.

süreç içinde Nevali Çori, Çayönü, Biris Mezarlığı ve Söğüt Tarlası'nın erken evrelerine ait olan buluntu topluluklarına kuşkuyla bakılmaya devam edilmiştir. Buna göre, merkezden Doğu Akdeniz koridoru ile kuzeye, Orta Fırat bölgesine ve oradan da Anadolu platosuna, Neolitik özelliklerin taşındığını ortaya atan kuramlarla, Toros ve Yukarı Mezopotamya'nın ikincil neolitikleşme gösterdiği öne sürülmüştür (Bkz.: Cauvin, 2001:106 ; Bar Yosef ve Belfer Cohen, 1992; Karş. Özdoğan, 1995a; ve Hauptmann)[122]. Bu kuramlar iki bölgenin arasındaki teması da genelde Anadolu ile Doğu Akdeniz arasında yer alan obsidiyen ticaretine bağlayarak, bölgeye Neolitik öğelerin güneyden bu yolla girdiğini ileri sürmektedirler.

Ancak bölgede, Doğu Akdeniz Bölgesi ile paralel gelişimi gösteren ve kültürel silsilenin devamlılığı bakımından sağlam kanıtlara sahip bir Neolitik geçmişle karşılaşılmıştır (Hauptmann, 1999; Özdoğan 2002). Yalnızca Ergani Ovası'nda yapılmış olan yüzey araştırmaları, Çayönü'nün 20 km çevresinde, Çayönü ile çağdaş bazıları aynı büyüklükte en az 15 tane Çanak Çömleksiz Neolitik yerleşme yeri olduğunu göstermiştir (Özdoğan 1995a:276). Günümüzde Neolitik'in öncesinden başlayan Proto Neolitik olarak adlandırılan sürecin ve ayrıca stratigrafik açıdan çanak çömleksiz Neolitik'ten çanak çömlekli Neolitik'e kadar da kanıtlarının bulunduğu bölgede, bu varsayımlar geçerliliğini yitirmişlerdir. Bölge Neolitik yaşam tarzı için uygun olmasının yanı sıra, çeşitli hammadde kaynakları açısından da zengindir. Bölgeden elde edilen veriler doğrultusunda Neolitik silsile anlaşılmış ve bu silsile içinde standart biçimde gelişen mimari izlenebilmiştir.

c. Bereketli Hilal'in Dışındaki Bölgeler

Daha önce bahsettiğimiz gibi Braidwood, "İlk Üretimci Köy Toplulukları" araştırmalarında bölgenin tarıma uygunluğunu belirleyici kıstas olarak kabul etmiştir.

[122] Örneğin Doğu Akdeniz Koridoru'nun çekirdek alan olduğunu öne süren Bar-Yosef, Braidwood'un öncelikle araştırdığı Zagros ve sonra da Toros dağlarının bu eşik bölgesini dahil ettiği alanda en erken tarıma dair kanıtlarla karşılaşamadığını öne sürmektedir. Bunun nedenini ise Son Dryas adlı iklimsel ara dönemin etkilerine bağlamaktadır. Besin üretimine geçilen dönemin Son Dyras'la örtüştüğünü, bu nedenle de günümüzde yabani tahılların doğal olarak yetiştiğini gördüğümüz bu kuşakta, o tarihlerde tahılların bulunmadığını öne sürmektedirler (Bar-Yosef, 1998b:2; Bar-Yosef ve Belfer-Cohen 2002)

Bu yaklaşım ve yukarıda değinilen gelişmelerle birlikte, diğer araştırmacılar tarafından da kuru tarımın güvenilir sınırı olarak kabul edilen ve yaklaşık 400 mm yıllık yağış eğrisi içinde yer alan bölgenin çekirdek alan olarak kabul edilmesine yol açmıştır. Yıllık yağışın 400 mm'nin altında olduğu bölgeler ise kuru tarım yapmanın zorlaşması nedeniyle, başlarda ilk tarımcılar için uygun görünmeyerek uygun ortam kavramı dışında değerlendirilmişlerdir.

Bereketli Hilal dışında bulunan bu yerleşmeler, başta Braidwood olmak üzere kuramsal arkeoloji yapan araştırıcıların "çekirdek bölge" kavramını ve özellikle de kapsadığı alanı genişletmeye zorlamıştır. (Özdoğan 1995a:276)

Neolitik'e yönelik ilginin artması ve kazıların klasik anlamda çekirdek bölge dışına çıkması ve hatta Neolitik kültürler için hiç de uygun olmadığı sanılan bölgelere taşması, 1950'li yıllarda öne sürülen katı kuramları değişmeye zorlamıştır. 1970'li yılların başlarında Neolitik yerleşmelerin dağılımlarının "uygun ortam" tanımı içine giren bölgelere tam olarak uygun olmadığı ve yağışın çok sınırlı olduğu bölgelerde de Neolitik kültürlerin varolduğu anlaşılmıştır. Bu bağlamda J. Oates özellikle İran, Irak, Türkiye ve Suriye'nin kurak bölgelerindeki verileri yeniden değerlendirmiştir (Özdoğan 1995a:276). Böylece J. Oates, kuru tarım sınırının 400 mm izoyeti ile değil 300mm izoyeti ile belirlenmesi gerekliliğini savunmuştur (Crawford, 1991:8) Diğer yandan H. Nissen de bu dönem için ortam çeşitliliğinin bulunduğu küçük eko sistemlerin gerekliliği üzerinde durmuştur[123]. Böylece çeşitli mikro çevrelere sahip daha geniş bir çekirdek alan kavramı tartışmaya açılmış, bununla birlikte nüfus baskısının çevresel etkenlerden daha geçerli bir tetikleyici olabileceği düşünülmeye başlanmıştır (Özdoğan 1995b:46)

Neolitik'in besin üretimine geçiş olarak kabul edilmesi ve tarım yapılabilecek bölgeler ekseninde düşünülmesi, özellikle dağların, çöl bölgelerinin ve kıyıların gözardı edilmesine yol açmıştır. Ancak günümüzde bu bölgelerde Neolitik yerleşmeler bulunduğu bilinmektedir. Özellikle Anadolu'da yapılan kazıların

[123] Nissen yerleşme yeri için en uygun olan bölgenin, kamp yerinin yakınında olasılıkla en uzun vadede ve düzenli olarak çeşitli kaynaklar sunması gerektiğini belirtmiştir (Bkz. Nissen 1988:18-38).

ışığında, dağlık bölgeler daha iyi anlaşılabilmektedir. Güneydoğu Anadolu'da yer alan Çayönü, Cafer Höyük ve Hallan Çemi gibi yerleşmelerin konumu 800 m'nin üzerindedir, bu durum yaklaşık 300-500 m irtifada bulunan Suriye ve Doğu Akdeniz yerleşmelerinden oldukça farklılık göstermektedir. Ancak daha yüksek irtifada bulunan Neolitik yerleşmeler de yok değildir. Göbekli Tepe bu duruma en iyi örneklerden birini oluşturmaktadır (Özdoğan, 2002:157). Bunun dışında Doğu Anadolu'da Tirşin kaya resimleri gibi Neolitik döneme tarihlenen bulgular da dağlık alanların araştırma bölgesi içine dahil edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır (Özdoğan 2002:157). Toros Dağlarının kuzeyinde de Cafer Höyük, Boytepe Çınaz Höyük gibi Neolitik yerleşmeler bulunmuştur.

Aynı zamanda Neolitik çağ için ovaların araştırılmış olması vadi yamaçlarının araştırma dışı bırakılmış olması, bu dönemin tablosunun eksik kaldığını düşündürtmektedir. Çünkü son yıllara kadar Neolitik çağ topluluklarının yaşayamayacağı düşünülen Doğu Anadolu'da kanıtlara rastlanmıştır (Bkz. Harmankaya, 1997; Özdoğan, 1999a; Hauptmann, 1999).

2. Araştırma Konularının Belirlenmesine Etkileri

Childe ve Braidwood Neolitik kültür tanımları ile birlikte, basit bir köy modeli çizmiştir. Bu bağlamda mimarisinin, aletlerinin, sanatının basit ve toplumsal yapısının eşitlikçi, insanlarının temel uğraşının besin elde etmek olduğu, kendine yeterli köy ekonomisi ile dışa pek de açık olmayan bir ilkel bir toplum modeli yaratmışlardır. Öngördükleri süreç, beslenme modelinin değişimi ve teknolojinin de buna bağlı olarak değişmesi ve en son bütün bu değişimlerin kültüre yansımasıdır. Bu iki bilim adamının Neolitik açılımları onların ardından bu konuyu incelemek isteyen araştırmacıların sordukları soruları ve dolayısıyla araştırma konularını belirlemiştir. Bunlar şu başlıklar altında toplamak uygun görünmektedir:

a. Yabanıl Türlerden Evcil Türlere Geçişin İzlerinin Araştırılması

Braidwood, yabani türlerden evcil türlere geçişin izlerinin aynı zamanda beslenme modelinin değişimine ve dolayısıyla da Neolitik Devrim'in başlangıcına dair kanıt oluşturduğunu savunmuştur. Bu nedenle de, bitki ve hayvan kalıntılarını birer maddesel kültür öğesi gibi değerlendirmeye alarak, yabani mi evcil mi olduklarını öğrenmek için zoolog ve botanikçilere ve bu türlerin hangi ortamlarda yaşadıklarını öğrenmek için iklim bilimcilere başvurmuştur. Onun ardından kanıtların araziden elde edilebildiğini gören araştırmacılar, Neolitik Devrim'in başlangıcına dair arazi çalışmalarında bu biyolojik değişimin izlerini ağırlıklı olarak aramaya başlamışlardır.

Özellikle 1960'lı yıllardan itibaren, araziden bitki ve hayvan kalıntılarının daha etkili biçimde elde edilmesini sağlayan yüzdürme ve elekle eleme gibi yöntemlerin geliştirilişi ve aynı zamanda kazı stratejisinin değişimine yol açan diğer etkenlerle birlikte, araştırmacıların yalnızca evcilleştirmenin izlerinin elde edilmesine yönelik, çok sayıda küçük ölçekli kazı yapmaya yöneltmiştir.

Bu gelişmeler özel uzmanlık alanlarının gelişmesine, arazide aktif olarak yer almasına ve Neolitik ile ilgili tartışmaların bu konulara yoğunlaşmasına yol açmıştır. konuya ait uzmanlık alanlarının çıkmasına da yol açmıştır. Başlarda botani ve zooloji bilimlerinin bünyesinden yetişmiş, bu konuya meraklı az sayıda uzman çeşitli kazılara katılarak incelerken, kazı yöntemlerinin hassaslaşması, kazıların sayısının giderek artması ve sorulan soruların çeşitlenmesi ile, yalnızca bu konuda çalışacak uzmanlara da gerek duyulmaya başlanmıştır. Böylece arkeo-zooloji ve arkeo-botani adı altında oluşturulan yandallar ortaya çıkmış ve biyoloji biliminde meydana gelen yöntemsel gelişimler de arkeolojiye aktarılmış ve analizler de giderek hassaslaşmıştır.

b. Teknoloji

Neolitik dönem araştırmalarına kadar genel olarak Yakındoğu kazılarında kaba taş aletler sıradan buluntu olarak görülüp fazla önemsenmediği gibi toplanarak değerlendirilmiyordu. Braidwood'un tarıma dayalı beslenmenin kanıtlarının arkeolojik olarak saptanabileceğini göstermesi kazı stratejilerini etkilemesinin yanı sıra arkeolojik veri tanımına da yeni açılımlar getirmiştir. Özellikle 1950'li yıllarda, arkeo-botani ve arkeo-zooloji yabanıl ve evcili ayırma teknolojilerinin tam olarak gelişmediği süreçte, Braidwood başta öğütme taşları havan elleri ve orak bıçakları tarıma geçişin "bilimsel kanıt"ı olarak tanımlamış olması bu aletlerin kazı ve yüzey araştırmalarında ön plana çıkmasına neden olmuş, ve daha sonra da bu aletler gerek yapım teknolojileri ve gerekse kullanım izleri bakımından ayrıntılı incelemeye ve bunların incelenmesi de kullanım izi analizi, tortu analizi gibi yeni uzmanlık alanlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ayrıca aletlerin yapımına ve kullanımına ışık tutacağı düşüncesiyle deneysel arkeoloji ve etno-arkeoloji çalışmaları yapılmaya başlanmıştır.

c. Etno-arkeoloji

Braidwood'un Jarmo projesinde, özellikle mimaride kerpiç kullanımına ve çeşitli üretim araçlarının yapımına ve kullanımına ışık tutmak için etraftaki köylerde etnografik çalışmalar yürütmesi, Neolitik dönem araştırmaları için bir ilktir. Braidwood'un bunu yaptığı dönemlerde, özellikle Kuzey Amerika'da sosyal antropoloji ile arkeolojinin bütünsel olarak ele alınması ve bu yaklaşımın Braidwood'un da bağlı olduğu Chicago Üniversitesi'nde ve öğrencilerinin bunduğu Michigan'da "Yeni Arkeoloji" akımının ağırlık kazanması ister istemez yalnızca Neolitik araştırmaları için değil tarihöncesi arkeolojisinin tüm konularının etnografik çalışmalarla birlikte yürütülmesine nenden olmuştur. Ancak Braidwood etnolojiyi bir karşılaştırma yöntemi olarak kullanmışken, o yıllarda yaygınlaşan eğilim, etnografyayı arkeolojik malzemeyi anlamakta bir araç olmanın ötesinde bakış açısına taşıdığından 1960'lı yıllarda hızla gelişen ve "etno-arkeoloji" olarak tanımlanmaya

başlanan alan, Braidwood'un düşünce alanının tamamen dışına çıkmıştır. Bu yaklaşımın sonucu olarak Amerikan bilim adamlarının, günümüzün "ilkel" toplumlarına ait bulguları ve elde edilen sosyal kurguları kullanarak, Yakındoğu Neolitik Çağ kültürlerinin yorumlamaya gittiği görülmektedir.

d. Doğal Çevre Üzerine Araştırmalar

Childe'ın Neolitik Devrim'in meydana gelişinde tetikleyici olduğunu öne sürdüğü çevrenin zorlayıcı etkisini de araştıran Braidwood'un, bu yönde yaptığı incelemelerde başlarda değişime dair bir iz bulunamaması ile birlikte bir doğal çevre ortamının uygunluğu konusuna ağırlık vermiştir. Böylece Neolitik Devrim'in ortaya çıkışı için düşünülen ortam tamamıyla farklı bir özelliğe sahip olur.

Braidwood yerleşmelerin içinde bulundukları çevresel ortamın, insan topluluklarını yerleşik yaşama ve ardından bitki ve hayvan evcilleştirmeye götüren neden olduğunu öne sürmüş bu durum da doğal çevreye dayalı araştırmaların, iklimsel değişimler konusunun ötesine genişlemesini zorunlu kılmıştır. Böylelikle bir çevresel ortamın uygun olup olmadığını anlamak için bölgenin jeolojik yapısının ortaya çıkarılması, bitki ve hayvan türlerinin saptanması, toprak türlerinin, yağış rejimlerinin incelenmesi gibi konular önem kazanmıştır. Tüm bu gelişmeler jeoarkeolojinin konularının genişlemesine ve özellikle Butzer[124] ile birlikte çevresel arkeolojiye dönüşmesine yol açmışlardır.

Diğer yandan çevrenin zorlayıcı etkisi, araştırma konusu olmaya devam etmiştir. Braidwood'un kuramını öne sürmesinin ardından yukarıda saydığımız gelişmelerle koşut biçimde, Geç Dyras adı verilen iklimsel değişiminin keşfedilmesi ile (Bkz.: Wright, 1993), buna dayanan çok sayıda kuramın da öne sürülmeye başladığı görülür. Özellikle de 1960'lardan itibaren dönemin bazı araştırmacılarının genel geçer bir etken arayışı içinde olmaları da, çevrenin değişimini Neolitik

[124] Daha ayrıntılı bilgi için bkz.Karl Butzer (1964) **Environment and Archeology: An Introduction to Pleistocene Geography.**

Devrimi oluşturan itici güç olarak kabul etmelerine neden olmuştur (Hole, 2004:13). Araştırmacılar böylece bir yandan meydana gelmiş olabilecek bu iklimsel değişime dair bilgi edinmeye çalışırken, arkeometrik yöntemleri de gelişmeye zorlamışlardır. Ayrıca diğer yandan da gelişen çevresel arkeolojinin konusu içine giren, yerleşme yerinin seçiminden, yerleşmenin planlanmasına, doğal çevrenin sağladığı su, besin, hammadde gibi kaynaklara, ulaşım yollarına ilişkin bilgi sağlanmaya çalışılmakta ve bu yolla geçmiş toplumun çevre ile olan ilişkisi hakkında bilgi edinilmektedir.

e. Kazı Ekiplerinin Oluşumu

Yukarıda değindiğimiz gibi Childe ve Braidwood'un bakış açıları ve araştırmaları alt uzmanlık alanlarının oluşumuna da yol açmıştır. Böylece Neolitik Devrim üzerine araştırmaların kapsamı içine çeşitli bilim dallarının konuları ya da uzmanlıkları ile çakışan araştırma konularının dahil olması, ve bu yönde yapılan araştırmaların kazı projelerine dahil edilmesi, ekiplerinin oluşumunu etkilemiştir. Beslenme ve çevre modeli olarak görülen bu dönemin anlaşılabilmesi için botani, zooloji, iklim-bilim, jeoloji, sosyoloji, etnoloji gibi alanlardan uzmanlara kazılarda yer verilmeye başlanmıştır. Disiplinler arası yürütülen bu ortak çalışmalar, Neolitik Çağ araştırmalarının olmazsa olmazı haline dönüştüğünden, arkeoloji ile diğer disiplinlerin uzmanlıklarının birleştirildiği yan dallar ortaya çıkmıştır ve bu 1980'li yıllardan itibaren diğer dönem kazılarında da uygulanmaya başlanmış ve arkeolojiye yeni bir tanım getirilmesini sağlamıştır.

f. Kazı Stratejisi

Kazı stratejisinde görülen değişim, araştırmacıların Neolitik dönemin ayrıntılı biçimde değerlendirilmesi gerektiğini düşünmelerinden kaynaklanmıştır. Kazı stratejisinin değişiminde Braidwood'un taraftar olmamasına rağmen onunla birlikte gelişen ve 1960'ların başı ve ortasından itibaren giderek artan biçimde kendini gösteren Yeni Arkeoloji akımının etkisi de bulunmaktadır. Araştırmacıların, arazi çalışmasını, hipotezlerini kanıtlamak için bir araç olarak görme eğilimi içinde

oldukları ve Neolitik dönem araştırmalarını, beslenme ve çevre modelinin değişimi üzerine öne sürülen tezlerin ispatlanması için yaptıkları söylenebilir. Ayrıca etkili olan bir diğer neden de Yakındoğu'nun bazı bölgelerinde meydana gelen siyasi karışıklıklar ve diğer yandan da mali desteğin verilme koşulları ve yetersizliğidir. Böylece araştırmacıların hızla aradıklarına ulaşabilecekleri küçük ölçekli kazılar yapmaya yöneltmiştir. Hatta yüzey araştırmalarında yeterli bilginin edinilebileceği düşüncesi, sistematik yüzey toplaması gibi yeni yöntemlerin de geliştirilmesine neden olmuştur. Böylece dar sondajlar yoluyla ilgilenilen tabakaya hızla ulaşılarak, burada söz konusu dolgunun bir kısmının daha detaylı tekniklerle incelenmesinin, ve besin üretimine geçişin izlerinin görülmesinin hedeflendiği kazı stratejileri ağırlık kazanmıştır. Böylece Braidwood'un yalnızca bir araç olarak gördüğü arkeometrik yöntemler, kazıların yapılma amacı haline gelmiştir.

Bu araştırmalarda, Braidwood'un Jarmo'da yaptığına benzer sondajlar ya da basamaklı açmaların açıldığı görülmektedir[125]. Ancak Jarmo'nun aksine bu araştırmalarda çalışılan alanlar çok kısıtlı kalmıştır. Böylece mimari öğeler gözetilmemiş, yalnızca küllü alanlar gibi bitki kalıntılarının daha çok bulunabildiği, alanlara yoğunlaşmışlardır. Buradan alınan toprak örnekleri elenerek hayvan kemikleri ve yüzdürme yöntemi ile küllü alanlardan ve ev tabanlarından karbonize olmuş tahıl taneleri ayıklanmıştır. Üretim araçları ayrıntılı olarak toplanmış ve besin üretimine dair kanıt bulmak için iz analizi gibi yöntemlerle incelenmişlerdir.

Braidwood'un son arazi uygulamaları olan ve İstanbul Üniversitesi ile birlikte yaptıkları Güneydoğu Anadolu yüzey araştırması bu yaklaşımın ilginç bir yansımasıdır. Doğu Toros yayının güney etekleri boyunca, Braidwood'un uygun ortam kapsamı içine giren kuşakta yapılan tarama ve bu taramada yüzeyden saptanan Neolitik Dönem buluntu yerleri esasen Braidwood'un düşüncelerine yeterli kanıtı sağlamıştır. "Bereketli Hilal"in doğu ve batı kenarlarından bilinen buluntu

[125] Amaçlarının öncelikle tüm alanı taramak ve karbonize tahıl tanelerini içeren potansiyel dolguyu bulmak olduğunu belirtirler. Mimari bulunmayan alanlarda bitki kalıntılarının daha yoğun olduğunu görürler ve bu nedenle stratigrafik olarak daha sonra birbiriyle eşleştirilmek üzere 1x1 m'lik karelerden oluşan plan-kareleri grid sistemine göre tüm höyüğe uygularlar. Bu plankareler içinde kazılan her 10 cm'lik dolgu elenmiştir.

topluluklarıyla kuzeydekinin arasında bir fark olup olmadığını sınamak amacıyla bu bölgede gene sınırlı sondaj niteliğinde çalışmalar yapılmaya karar verilmiş bu bağlamda 1960 yıllarında Urfa Biris Mezarlığı 5,5x5, Söğüt tarlası 4x4 sondaj açılmış, Çayönü de gene sınırlı bir alan çalışması olarak iki yılda bitecek bir kazı olarak planlanmıştır. Ancak ilk yıl ortaya çıkarılan yapı kalıntıları, özellikle de saltaşlı ve ızgara planlı yapının daha önce bilinen mimari örneklere benzememesi, bu kazı çalışmasının giderek genişlemesine, genişledikçe daha ilginç ve farklı yapı tiplerinin ortaya çıkması da Braidwoodlar'ın 1985 yılında açılan toplam alanının 3500 metrekareyi geçmesine neden olmuştur. Öngörü dışında yapılan bu kazı 1990'lara kadar kazı stratejilerinin oluşmasında etkili olamamıştır. Hatta uzun yıllar, mimari öğelerinin ve buluntu topluluğunun ortaya çıkardığı bu tablo nedeniyle, yerleşme diğer araştırmacılar tarafından marjinal olarak kabul edilmiştir (Özdoğan 1995b:51).

Bu kazı stratejisini izleyen ve çoğu ülkemizde yapılan araştırmalarla, mimari geleneğin gelişimi, yerleşme içinde yapıların birbirlerine olan konumları, yapılar arasında işlev farkları incelenmiştir. Braidwood'un Neolitik'i basit ve eşitlikçi bir toplum olarak kabul etmesine ve basit bir köy mimarisi beklemesine karşın, Eriha'nın ardından Çayönü'nün anıtsal yapıları, mimari dokusu ve bunu destekleyen buluntu topluluğu, sınıflı bir toplumun varlığını da göstermiş olur. Böylece, mimari ve yerleşme dokusu araştırıldığında Neolitik topluma dair varolan kanıların da geçerli olmadığı anlaşılır (Özdoğan 2004:50).

g. Kazılara Sağlanan Mali Destek

Önceleri kazılara verilen mali destek kültürel kaynaklardan sağlanırken, araştırmacıların biyoloji, kimya, jeoloji, iklim-bilim gibi diğer bilimlerin uzmanlıklarına ihtiyaç duyması ve bu bilim dallarından uzmanlarla işbirliğine gitmesi, aslen doğa ve fen bilimleri araştırmalarına yönelik kurumların da kazılara mali destek vermesini sağlamıştır (Braidwood 1993:20).

Sonuç

A. Genel Değerlendirme

Her ne kadar kültür tarihi uzun bir süreçse de, bu süreçte gelişmeye değişmeye dair arkeolojinin gelişim süreci boyunca bir çok kuram öne sürülmüş ve geliştirilmişse de bunların içinde Gordon Childe ve Robert braidwood'un görüşleri en kalıcı olanlar arasında yer almaktadır. Her iki bilim insanı sadece tarihöncesi arkeolojiyi değil, etkin oldukları dönemde toplum, doğa ve fen bilimleri alanında ve geniş bir aydın kitlesini etkilemiş yeni araştırmaları tetiklemişler, arkeolojide yeni bir çığır açmışlardır. Buna karşın her iki bilim insanına bir karşı çıkış süreci yaşanmış ve son zamanlarda yeniden görüşlerinin doğruluğu kabul edilmiştir. Her iki bilim insanın da bir çok araştırmaı tarafından farklı açılardan ele alınmış, tartışılmıştır. Ancak her iki bilim insanının birlikte temelde ilgilendikleri aynı soruna farklı yaklaşımlarının şimdiye kadar irdelenmediğini görmüş olmamız bizi bu çalışmayı yapmaya yönlendirmiştir.

Bu bağlamda arkeolojide, geçmişe bakışın değiştiği en önemli kırılma noktalarından birini V. G. Childe'ın kültür tarihini anlamak için sorduğu sorular meydana getirmiştir. Childe, arkeolojik kültürü materyalist tarih anlayışı ile kültürel gelişim dahilinde ele almış ve toplumların yaşam biçimlerini anlamak amacıyla, arkeolojik kültürü oluşturan buluntu topluluklarına ne gibi sorular sorulabileceği üzerinde durmuştur. Bu yaklaşımı ile günümüzde yapılan arkeolojinin temellerinin atılmasına önemli katkıda bulunmuştur. Childe'ın ardından, buluntu topluluklarına, eski toplumu anlamak için yöneltilen sorular çeşitlenmiş, arkeolojinin kendi yöntemleri dışında, diğer bilimlerden edinilen tekniklerin de yardımıyla bu sorulara cevap aramaya gidilmiştir. Bunu ilk kez bilinçli ve sistematik olarak pratiğe geçiren ise R.J. Braidwood olmuştur. Childe ve Braidwood'un kendilerini eğittikleri alanların ve hakim oldukları konuların farklı oluşu, Neolitik Çağ'a yaklaşımlarının onların ardından yapılan araştırmaları etkileyen farklı bir bileşimi ortaya çıkarmasına neden olmuştur.

Avrupa ve çevresindeki bölgelerin, Paleolitik Çağ'dan Demir Çağı'na kadar arkeolojik malzemesini çok iyi bilen Childe, Avrupa'nın kültür tarihini, dağınık verileri yorumlayarak bir sentez haline getirmiştir. Bu çalışmaları sırasında bir yandan da Avrupa'da yaşanan gelişmelerin kaynağı olarak, Yakındoğu'yu görmüş ve bu bölgede yabanıllıktan uygarlığa dek giderek gelişen bir kültürel gelişim süreci kurgulamıştır. Childe bu süreci incelerken, kültürel gelişimi "gerçekçi tarih" adını verdiği tarihsel materyalizm yoluyla ele almış ve uygarlığın ortaya çıkışında etkili olan devrimlere odaklanmıştır. Onun bu yorumlarına değin kültür tarihi içinde teknolojik ve tipolojik bir ayrım olarak yer alan Neolitik Çağ'ı Childe, besin üretimine geçiş ile tetiklenen sosyo-ekonomik alandaki dönüşümlerle açıklamıştır. Böylece Neolitik kavramı Childe'ın yorumlarıyla birlikte sosyo-ekonomik bir açılıma sahip olmuştur.

Diğer yandan da Childe, bu değişimin buluntu topluluğu içinde göstergelerinin neler olabileceği sorusuna da yanıt aramıştır. Malzeme bilgisi çok iyi olan fakat birkaç kazı deneyimi dışında arazi araştırması yapmamış Childe'ın, bu yorumlarını yaptığı yıllarda, bir yandan Neolitik Çağ'a tarihlenen bulgunun oldukça kısıtlı olması, diğer yandan da onun sosyo-ekonomik açıdan ele alınması gerektiğini söylediği özellikle gündelik yaşama ait buluntuların kazılarda göz ardı ediliyor olması, yorumlarının kuramsal alanda kalmasına yol açmıştır.

Neolitik kültürlerin arazide saptanması konusu üzerinde durmamış ve bir coğrafi bölge ayrımı yapmaksızın Yakındoğu'nun tamamında, Neolitik kültürlerle karşılaşılabileceğini düşünmüş olan Childe'ın ardından Neolitik Çağ ile ilgilenmeye başlayacak olan Braidwood ise Childe'ın aksine dar bir bölgede ve daha kısa bir zaman aralığında bulunan kültürler üzerine, özelikle de Amik ovası ve Kuzey Suriye kültürleri üzerine uzmanlaşmıştı. Breasted'ın başkanlığını yürüttüğü ve kısmen disiplinler arası proje özelliğe sahip Oriental Institute'un bu araştırmasında yer alan Braidwood, sondajlar ve yüzey araştırması yoluyla bölgedeki kültürlerin tanımlanması ve kronoloji sorunun çözülmesine yönelik incelemeler yapmıştır. Bu yöndeki araştırmaları, onun ele aldığı Neolitik Çağ araştırmalarını da yöntemsel açıdan etkileyecek, disiplinler arası çalışmayı da benimsemesine neden olacaktır.

Aynı zamanda da çevrenin kültürlere olan etkisi konusuna da ağırlık vermiş olan Braidwood, besin üretimi ile ortaya çıktığını düşündüğü Neolitik kültürlerin, tarım ve hayvancılığa uygun bir bölgede meydana geldiklerini varsaymış ve bu bağlamda Childe'ın tüm Yakındoğu olarak belirttiği bölgeyi "Bereketli Hilal" adını verdiği dar bir alana indirgemiştir. Braidwood özellikle Neolitik devrimin ilk öğelerinin görülmeye başlandığı ve "İlk Üretimci Köy Topluluklarına Geçiş" olarak adlandırdığı sürece odaklanmıştır. Childe'ın neolitik devrim üzerine yorumlarını ve bakış açısını araziye uygulamayı amaçlayan Braidwood, bu bağlamda arazi araştırmalarında sosyo-ekonomik göstergeleri veren buluntu topluluğuna odaklanmıştır. Ancak beslenme modelinin değişimini araştırırken Childe'ın önem verdiği üretim araçları yanında, üretimin nesnesi olan bitki ve hayvan kalıntılarını da tıpkı birer maddesel kültür öğesi gibi ele almış, bu kalıntılarda yabanıllıktan evcile geçişin izlerini aydınlatmayı hedefleyerek, avcı toplayıcılıktan besin üretimine geçişin kanıtlarını da çeşitli bilim dallarından uzmanların yardımıyla araştırılmasına öncülük etmiştir.

Bu şekilde o tarihe kadar soyut olan Neolitik kavramının ifade ettiği yaşam biçimini arazide inceleyebilmiş ve Jarmo kazısı ile birlikte tam da Childe'ın ve kendinin öngördüğü gibi basit ve yalın bir yaşamı olan, tarım ve hayvancılıkla uğraşan yerleşik bir köy toplumu ortaya çıkarmıştır. Braidwood'un çalışmalarına kadar belli bir alet türü sürtme taş ya da belli bir çanak türü ile tanımlanmaktaydı. Braidwood bunu farklı bir boyuta taşımış ve onun bu çalışması ile Neolitik Kavramı arazide somutlaşmıştır.

Childe ve Braidwood'un bu çalışmaları toplamda, kültür tarihi içinde bir sorunun tanımlanması ve ardından bu soruna ait kanıtların aranması için arazi araştırmasının yapılması şeklinde tanımlayabileceğimiz "soruna odaklı arazi araştırmalarının" ilk örneğini oluşturmaktadır. Arazide yapılan incelemelerin konuya yönelik olarak detaylandırılmasına, bunun için ekiplerde farklı bilim dallarından uzmanlara da yer verilmesine değin bir çok yenilik gerektiren bu gelişme, onların izinden giden araştırmacılarda büyük bir heyecan yaratmıştır. Ancak dönemin düşünce sisteminin bu gelişmelere paralel olarak ortaya çıkan Yeni Arkeoloji

akımının da etkisi altında olması, arazi araştırmalarının fen bilimlerinin cevaba ulaşma yöntemleri ile eş tutulmasını ve Braidwood'un birer araç olarak gördüğü analiz yöntemlerinin de kimi araştırmacılar için birer amaç haline gelmesine neden olmuştur. Bu bağlamda da Childe ve Braidwood'un bütüncül bir kaygıyla ele almaya çalıştıkları bu kültürel değişimin yalnızca belli yönleri; yabanıl türlerden evcil türlere geçiş ve üretim araçları teknolojisi gibi konular ön plana çıkmış, aynı zamanda bu beslenme modelinin çevre ile olan ilişkisi göz önünde bulundurulmuştur. Bu şekilde gelişen arazi araştırmaları botani, zooloji, iklim bilim gibi çeşitli bilim dallarının uzmanlığını da gerektirmiş ve böylece giderek arkeolojide yandallar şeklinde uzmanlıklar ortaya çıkmıştır.

Neolitik Çağ üzerine yapılan araştırmalar, Braidwood'un uygun bölge olarak tanımladığı Bereketli Hilal'de yoğunlaşmış, bölgede kısa zaman içinde küçük çaplı pek çok kazı yapılmıştır. Yapılan araştırmalarda elde edilen sonuçlar, Childe ve Braidwood'un Neolitik kavramına getirdikleri açılımı desteklediğinden, bu durum bölgeye olan ilgi daha da arttırmıştır. Ancak bu yolu izleyen araştırmacıların kazılarının sondaj niteliğinde olması ve hatta sistematik yüzey toplamasının yeterli olarak görülmesi, yerleşmenin dokusuna ait bilginin de eksik kalmasına yol açmıştır.

Üretim araçlarına odaklanılması arkeolojide o yıllara dek temel araştırma konusu olan buluntu topluluğunun yorumlanmasında yalnızca kronoloji, kültür tanımı, üslup ve tipoloji yorumlarının dışına çıkılmasını sağlamıştır. Geçmiş toplumun geçim alışkanlıklarının da araştırma konusu içine dahil edilmesi, ve teknolojinin de bu açıdan ele alınması, geçmişe bakış açısında önemli bir gelişim olarak düşünülmelidir. Fakat bu durum, bir yandan da giderek daha gelişkin hale gelen sosyal yapıyı yansıtan, sanat gibi öğelere ait bulguların göz ardı edilmesine neden olmuştur.

Ancak Childe ve Braidwood'un izinde yapılan bu soruna odaklı araştırmaların yanında kuramsal arkeolojinin etkisinde kalmadan yapılan arazi çalışmaları ile ortaya çıkarılan bulgular, Neolitik Çağ kültürlerinin aslında düşünülenden çok daha farklı olduğunu göstermiştir. Jericho, Çatalhöyük, Can

Hasan, Beidha gibi geniş açılan ve buluntu topluluğunun bütünüyle incelendiği yerleşmeler Neolitik Çağ'ın Childe ve Braidwood'un öngördüklerinin aksine anıtsal mimarisi, gelişkin sanatı ve inanç öğeleri ile birlikte farklı bir tablo çizdiğinin ipuçlarını vermiş ancak kuramsal çalışmalarla arka planda kalmıştır. Jericho'da arazi araştırmalarını yürüten Kenyon kültürün hiç de "ilkel" özellikler sergilemediğini, her türlü besini elde edecek aletin üretilmiş olduğunu, mimarinin gelenekselleşmiş özelliklere sahip olduğunu, inancın barbarlara uymayacak biçimde gelişkin ve yerleşmenin sur duvarı ile bir kuleye sahip olduğunu söylemiş ve tüm bunlara dayanarak Jericho'nun barbarlık değil uygarlık tanımına daha çok uyduğunu belirtmiştir (Kenyon, 1956:187). Hatta Wheeler'la birlikte buranın bir kent olarak kabul edilmesi gerektiğini de savunmuşlardır. Braidwood ise Neolitik tanımına bağlı kalarak, benzer tipte bulgulara Çayönü'nde da rastlamış olmasına rağmen bu varsayımları kuşkuyla karşılamıştır. Fakat günümüzde benzer mimari, sanat ve inanç öğelerine sahip yerleşmelerin ortaya çıkarılmış olması Neolitik Çağ'da oldukça gelişkin bir sosyal yapının hakim olduğunu göstermektedir.

Diğer yandan araştırma süreci içinde "uygun alan" olarak tanımlanan bölgenin dışında Neolitik kültürlerle karşılaşılması ve yapılan kazılarla birlikte gelişkin bir sosyal yapıya sahip olan, ancak geçimi halen avcı toplayıcılıkla sürdüren Neolitik kültürlerle karşılaşılmış olması, Neolitik Devrim'in besin üretimine geçiş ile başlamadığını da göstermiştir. Bununla birlikte, yabani türlerin evcilleştirme sürecinin, kapsadığı zaman dilimi, evcilleştirilen türler ve bunlar gibi pek çok açıdan sanıldığından daha karmaşık bir yapısı olduğu giderek anlaşılmıştır. Her ne kadar stahıl ve bazı hayvanların çanak çömleksiz dönemin başlarından itibarn, bazı bölge ve yerleşmelerde farklı oranlarda yaşama girdiği görülmüş ise de, "besin üretimine dayalı" ekonomik modelin tüm kurallarıyla ancak çok daha sonra oturduğu, Neolitik Çağ boyunca beslenme modellerinin öngörüldüğünden çok farklı bileşimleri kapsadığı anlaşılmıştır. Böylece Childe ve Braidwood'un öne sürdüğü gibi yabani türlerin evcilleştirilmesinin hemen ardından besin üretimine geçilmediği, Neolitik Çağ'da beslenme modellerinin ve yararlanılan besin türlerinin çok çeşitli olabileceği göz önünde bulundurulmakta, yabani türlerin evcilleştirmesi de bu bağlamda ele alınmaktadır.

Günümüzde, Neolitik'in üretime geçişle değil, yerleşik yaşamla birlikte –bu toplumlar avcı toplayıcı da olsalar- başlayan bir toplumsal dönüşüm süreci olduğu görülmüştür. Bugün bulgular değerlendirildiğinde, Yakındoğu'da daha sonra göreceğimiz kent, tapınak ekonomisi, toplumsal hiyerarşi gibi olguların da tarihte ilk kez görüldüğü dönemin Neolitik olduğunu bilmekteyiz. Childe'ın tanımıyla "Besin Üretimi Devrimi" ise Çanak Çömlekli Neolitik Dönem'den itibaren çeşitli kurumlarıyla birlikte artı ürünün önemli rol oynadığı tarım ekonomisi olarak ortaya çıkacaktır (Özdoğan, 1999:235).

Childe'ın ve Braidwood'un kurguladıkları Neolitik devrim ile onların ardından yapılan araştırmalar sonucu bugün sahip olduğumuz bilgiler, büyük farklılıklar gösterse de yine de bu durum onların arkeolojinin geçmişe bakış açısını değiştirmeleri, sahip olduğu yöntemleri çeşitlendirmeleri ve en önemlisi de disipline yeni bir değişim dinamiği kazandırmaları yanında önemsiz bir ayrıntı olarak kabul edilebilir.

B. Childe ve Braidwood'un Günümüz Arkeolojisinde Yeri

Her ne kadar Childe ve Braidwood, arkeolojide devrim yaratan bir etkide bulunmuşlarsa da 1960'ların sonlarından itibaren onların bu etkisinin göz ardı edilmeye başlandığı görülmektedir. Soruna odaklı arazi araştırmaları büyük bir heyecanla karşılanırken bunun ilk kez Childe ve Braidwood'un çalışmaları ile ortaya çıkan bir sonuç olduğu yok sayılmıştır. Bu gelişmeler Karbon 14 ve diğer analiz yöntemlerini kullanan arkeolojinin artık fen bilimlerine daha yakın durması gerektiği görüşünü savunan Yeni Arkeoloji akımının doğuşuna ön ayak olmuş, bu analizleri arkeolojik veriye ilk kez sistematik biçimde arazi araştırması sırasında uygulayanın Braidwood olduğu da göz ardı edilmiştir. Diğer yandan, Childe ve Braidwood'un kuramlarının yeni bulgularla sınanarak kimi yönlerden yanlışlanması, temelde onların yaklaşımlarının ve çıkarımlarının artık geçersiz olduğuna dair bir karşı düşüncenini gelişmesine yol açmıştır.

Ancak bugün geriye dönüp baktığımızda onların yaklaşımlarının aslında etkisini hiç kaybetmediğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Kısaca özetlersek; Childe, maddesel öğelere sorular sorularak Neolitik'in bir yaşam biçimi olarak açıklanması gerektiğini, Neolitik'in süreç içinde ele alınması, yani söz konusu zaman aralığının, hem öncesini hem de sonrasını kurgulamanın ve bu çerçeve içinde düşünmenin gerekliliğini öngörmüş ve bu açıdan bakıldığında devrim olarak nitelendirmiştir. Toplumun ve yaşam biçiminin açıklanması için, doğal çevreyle olan ilişkisinin incelenmesi gerekliliğini de ortaya koymuştur. Bununla birlikte nüfus, evrim ve doğal çevreden yararlanma konularında bir birliktelik görmüş ve buna odaklanmıştır. Ayrıca Neolitik'i bir sosyo-ekonomik olgu olarak kabul etmiş, yayılımcılık kuramına göre bu sosyo-ekonomik olgunun farklı toplumlara yayıldığını ve bu yayılımı izlemenin de zamansal ve uzamsal alanlarda mümkün olduğunu öne sürmüştür. Childe tüm bunların yanında açıklamalarında, farklı bilimlerden edinilen yaklaşımlardan yararlanmanın mümkün olduğunu da göstermiştir. Childe'ın bu bakış açısı, günümüzde hem Neolitik ve hem de diğer dönemler için, eski toplumu anlamakta kullanılan bir yaklaşım olarak varlığını sürdürmektedir.

Childe'ın ardından Braidwood ise, Neolitik Devrim üzerinde çevresel etkenlerin rolünü araştırmıştır. Neolitik Devrimin eski insanın yaşamında meydana getirdiği değişimleri anlamak ve bunları maddesel kültür öğelerinde tanımlayabilmek için doğa, fen ve sosyal bilimlerden yardım almıştır. Braidwood'un bakış açısının alan araştırmasına getirdiği bir diğer yenilik ise Neolitik'e geçişi araştırırken, dönemin hem öncesini hem de sonrasını veren buluntu yerlerini de araştırmasına dahil etmesi ve bu geçiş sürecini anlamanın ancak geniş çaplı ve disiplinlerarası bir proje ile mümkün olabileceğini görmesidir.

Childe ve Braidwood'un ardından, onların bu değişimi anlamak için kurdukları kuramsal ve yöntemsel temel dahilinde hareket eden araştırmacılar, hem onların varsayımlarını sınayarak hem de onların sorularına yenilerini ekleyerek Neolitik döneme ait yeni bulgulara ulaşmışlardır. Bugün ise hem Childe'ın ve hem de Braidwood'un temelde beslenme ve çevre modeline dayanan sorularına, özellikle Childe'ın toplumsal yapıya yönelik açıklamaları ve yayılım kuramı da dahil olmak

üzere yeni eklemeler yapıldığı görülmektedir. Örneğin son yıllarda ideoloji konusunun sembolizmayla birlikte ağırlık kazanmaya başlaması ile Childe'ın yaklaşımına denk bir bakış açısının kabul edilmeye başlandığı ortadadır. Childe, materyalist tarih anlayışına göre ekonominin belirleyici olduğu ve ideolojiyi belirlediği savını eksik bulduğunu belirtmiştir. O, ideolojinin toplumun işleyişini kolaylaştırması nedeniyle, teknolojiyi ve maddi donatımı da etkilediğini savunmaktadır. Bu da ekonominin ideolojiyi belirlediği gibi, toplumun ideolojisinden de etkilendiği anlamına gelmektedir (Bkz.: Childe 1964a). Günümüzde Neolitik Çağ'ın özelliklerinden birinin de sembolizmanın gelişkin olması ve ideolojiyi yansıttığının düşünülmesi ve bu olgunun besin üretiminden daha eskiye ait olduğunun anlaşılması Childe'ın bakış açısının günümüzde de geçerli olduğunu göstermektedir. Childe'ın Marksist bakış açısı özellikle Yeni Marksizm adı verilen akıma da yol gösterici olmaktadır. Bunun yanında felsefe ve sosyolojiden yararlanarak arkeoloji üzerine yaptığı çıkarımlar ve kültürün yorumlanmasına dair kuramsal yaklaşımı günümüzde post processual adı verilen akımın da ilgisini çekmektedir[126]. Neolitik kültürlerin Childe'ın öne sürdüğünden daha karmaşık bir sosyal yapıya sahip olduğunun görülmesi, Childe'ın uygarlığa giden süreci ortaya koyarken ele aldığı ideoloji, sosyal organizasyon ve yönetimi, artı ürün, sermaye gibi kavramların yeniden bu gözle değerlendirilmesini ve kentleşmeye doğru giden sürece dair yaptığı çıkarımların bir bölümünün Neolitik Çağ için doğru olduğunun görülmesi onun bakış açısının geçerliliğini korumasına neden olmuştur.

Childe ve Braidwood'un çalışmaları ve yaklaşımlarıyla, günümüz arkeolojisine etkilerinden biri de sosyo-ekonomik ve bir kültürel değişimin nasıl tanımlanabileceği ve arazide nasıl izlenebileceğini göstermelerdir. Böylece arkeoloji bilimi onların ardından geçmişin değişim süreçlerini araştırmaya yönelmiştir. Önceleri durağan resimler olarak görülen ve bu şekilde anlaşılmaya çalışılan geçmiş kültürlere yaklaşım, bu iki bilim adamının bakış açılarının arkeolojiye kazandırdığı dönüşümle birlikte değişmiş, bu kültürlerin arkeologlar tarafından "geçmişte yaşayan" toplumlar olarak görülmesine yol açmıştır. Bu bakış açısı, günümüz

[126] Bkz.: (Hodder, 1982)

arkeolojisinin tanımının da temelini oluşturmakta ve arkeoloji bilimini geçmişte yaşamış olan toplumları, maddesel kültür öğelerine dayanarak inceleyen ve bu toplumu içinde yaşadığı doğal çevre, diğer toplumlarla ilişkisi gibi tüm yaşamsal öğeleriyle bir bütün halinde anlamaya çalışan ve bunu geçmişin süreçleri içinde değerlendirmeyi amaçlayan bir bilim dalı tanımına taşımıştır.

KAYNAKÇA

Albright, W.F.:

1961 **The Archaeology of Palestine**, Penguin Books Ltd., Middlesex.

Allen, J.:

1979 "Childe, Vere Gordon (1892 - 1957)", **Australian Dictionary of Biography**, Volume 7, Melbourne University Press, 1979, s. 636-637.

Banning, E.B.:

1998 "The Neolithic Period: the Triumphs of Architecture, Agriculture and Art", **Near Eastern Archaeology**, Vol.61, No.4, s.188-237.

Barton, H.:

2000 *"In memoriam* V.Gordon Childe", **Antiquity**, Vol. LXXIV No.286, s. 768-769.

Bar-Yosef, O.:

1986 "The Walls of Jericho: An Alternative Interpretation", **Current Anthropology**, Vol. 27, No. 2, s. 157-162.

1994 "From Function and Numbers in Neolithic Lithic Studies", **Neolithic Chipped Stone Industries of the Fertile Crescent; Proceedings of the First Workshop on PPN Chipped Lithic Industries**, (ed) Gebel, G. H. ve S.K., Kozlowski, Studies in

Early Near Eastern Production, Subsistence and Environment I, Ex Oriente, Berlin, s.5-14.

1998a "The Natufian Culture in the Levant: Threshold to the Origins of Agriculture", **Evolutionary Anthropology** 6(5), s.159-177.

1998b "Introduction: Some comments on the history of research", **Review of Archaeology**, Vol. 19(2), s.1-5

2001 "The World Around Cyprus: From Epi Paleolithic Foragers to the Collapse of the PPNB Civilizations", **Earliest Prehistory of Cyprus From Colonization to Exploitation,** (ed) Swiny S., Cyrus American Archaeological Research Institute Monograph Series, Volume 2, American Schools of Oriental Research, Boston, s.130-164.

Bar-Yosef, O.,
ve Belfer-Cohen, A.:

1992 "From Foraging to Farming in the Mediterranean Levant", **Transitions to Agriculture in Prehistory**, ed A.B. Gebauer ve T.D. Price, Monographs in World Archaeology No 4 , Prehistory Press, Madison, Wisconsin, s.21-48.

2002 "Facing Environmental Crisis. Societal and Cultural Changes in the Transition From Younger Dryas to the holocene in the Levant", **The Dawn of Farming in the Near East,** (ed) R.T.J Cappers ve S. Bottema, Studies in Early Near Eastern Production, Subsistence, and Environment 6, 2002 (1999), *ex oriente*, Berlin, s.55-66.

Bar-Yosef, O.
ve R. H. Meadow :

1995 "The Origins of Agriculture in the Near East", **Last Hunters, First farmers: New Perspectives on the Prehistoric Transition to Agriculture,** (ed) T.D. Price & A.B. Gebauer, School of American Research Press, Santa Fe, New Mexico, s.39-94.

Bender, B.:

1978 "Hunter-Gatherer to Farmer: A Social Perspective", **World Archaeology**, Vol. 10, s. 204-222.

Braidwood, R. J.
ve L. S., Braidwood:

1950 "Jarmo: A Village of Early Farmers in in Iraq", **Antiquity**, Vol XXIV No.189, s.189-195.

1990 "Background on the Oriental Institute's Prehistoric Project", **The Ancient Eastern Mediterranean-Centennial Symposium 1889-1989,** The Chicago Society of Archaeological Institute of America, Chicago, s.23-25.

Braidwood, L.,
R. Braidwood, B. Howe,
C. Reed, ve P.J. Watson:

1983 **Prehistoric Archaeology Along the Zagros Flanks,** Studies in Ancient Oriental Civilization 105. University of Chicago Oriental Institute, Chicago.

Braidwood R.J.
ve H. Çambel :

1970 "An Early Farming Village in Turkey", **Scientific American,** No:222, s.113-121.

Braidwood, R. J.,
H. Çambel, , C. L.
Redman ve
P. J.Watson :

1971 "Beginings of Village-Farming Communities in Southeastern Turkey", **Proceedings of the National Academy of Science USA**, vol. 68, No. 6, s.1236-1240.

Braidwood, R. J.:

1945 "Terminology in Prehistory", **Human Origin: An Introductory general Course in Anthropology**, University of Chicago, Chicago, s.124-144.

1957 "Jericho and its Setting in Near Eastern History", **Antiquity**, Vol. XXXI, s.73-80.

1958 "Vere Gordon Childe", **American Anthropologist**, Vol. 60, s. 733.

1960a "The Agricultural Revolution", **Scientific American**, Vol. 203, s.74-82.

1960b "Levels in Prehistory: A Model for the Consideration of the Evidence", (Ed. Sol Tax), **Evolution After Darwin Vol II,** University of Chicago Press, Chicago, s.143-151.

1981 "Archaeological Retrospect –2", **Antiquity**, Vol.LV, s.19-26

1986 "Introduction: the Origin and Growth of A Research Focus- Agricultural Beginings, **Expedition /The University of Museum Magazine of Archaeology/Anthropology**, vol. 28 no. 2, The University Museum of University Pennsylvania Press, Philadelphia, s.2-8.

1989 "Southwestern Asia: A New Research Focus- Forty Years Later", **Neolithic of Southeastern Europe and Its Near Eastern Connections**, Varia Archaeologica Hungarica II, Budapest, s.17-18.

1993 "Some Selected Archeological Reflections", **Between the Rivers and Over the Mountains: Archaeologica Anatolica et Mesopotamica Alba Palmieri Dedicata**, (Ed) M. Frangipane, H. Hauptmann vd., Universita di Roma, Roma, s. 15-20.

1995 **Tarihöncesi İnsan,** çev. Bilgi Altınok Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Deneme Eleştiri ve Tarih Dizisi:14, Kanaat Matbaası, İstanbul.

Braidwood, R. J. ve B. Howe :

1960 **Prehistoric Investigations in Iraqi Kurdistan,** University of Chicago Press, Chicago.

Caneva, I.:

2004 "Re-Reading Braidwood", **TÜBA-AR (Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi)** Sayı:VII, Stil Matbaa, İstanbul, s.31-41.

Case, H.:

1980 "Review, Bruce Trigger : Gordon Childe, Revolutions in Archaeology", **Antiquity**, 55, s.65.

Cauvin, J.

2001 "Ideology Before Economy", Cambridge Archaeological Journal, No.11:1, s. 106-107.

Childe, V.G.:

1929 **The Danube in Prehistory,** Clanderon Press, Oxford.

1945 **Progress and Archaeology**, 2. basım, C.A. Watts & Co. Ltd Press, London.

1951 **Man Makes Himself,** Mentor Book Series, The New American Library Inc.Press, 13. baskı, New York.

1957 **New Light on the Most Ancient East,** 3. baskı 4. basım, Grove Press, New York.

1958 "Retrospect", **Antiquity** XXXII, s.69-74.

1963 **Social Evolution**, The Fontana Library, Collins Press, London.

1964a **What Happened in History,** Pelican Books**,** C. Nicholls & Company Ltd Press, 10. baskı 3.basım, London.

1964b **The Dawn of the European Civilization,** Vintage Books, Alfred A. Knopf Inc. Printing, New York.

1979 "Prehistory and Marxism", **Antiquity** LIII, s.93-95

Clermont N. ve P.E.L. Smith

1990 "Prehistoric, Prehistory, Prehistorian: Who Invented the Terms?", **Antiquity**, Vol.64, No.242, s. 97-102.

Cohen, M. N.:

1977 **The Food Crisis in Prehistory: Overpopulation and the Origins of Agriculture**, New Haven, Yale University Press.

Cordell, L.S. ve B. M. Fagan:

1972 "Intellectual Frameworks: Mercati to Durkheim", **In the Begining: An Introduction to Archaeology**, ed. Brian. M. Fagan, Little Brown and Company, Boston, s.275-293.

Crawford, H.:

1991 **Sumer and Sumerians**, Cambridge University Press, Cambridge.

Daniel, G.:

1962 **The Idea of Prehistory,** C.A. Watts &Co. Ltd., London.

1980 "Editorial", **Antiquity**, Vol. LIV No.210, s. 1-6.

Engels, F.:

1977 **Doğanın Diyalektiği**, 4. baskı, (çev. Arif Gelen), Sol Yayınları, Ankara.

Esin, U.:

2004 "Arkeolojik Terminolojide Bazı Sorunlar", **TÜBA-AR,** Sayı VII, s.21-29.

Fagan, B.:

1972 **In The Begining: An Introduction to Archaeology,** Little Brown and Company, Boston.

1985 **The Adventure of Archaeology**, National Geographic Society, Washington.

Finkelstein I. ve
N. Silbermann

2001 "Kutsal Kitabın İzinde", **Arkeoloji, Bir Bilimin Katmanları: Cogito**, Sayı 28, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s.22-24.

Flannery, K.V.:

1965 "The Ecology of Early Food Production in Mesopotamia", **Science**, New Series, Vol.147, No.3663 (Mart. 12, 1965), s.1247-1256.

1973 "Origins of Agriculture", **Annual Review of Anthropology**, Vol.2, s.271-310.

Gathercole, P.:

1982 "Gordon Childe:Man or Myth ?", **Antiquity**, LVI, s.195-198.

1994 "Childe in History", **Institute of Archaeology Bulletin,** Num.31:1994, University College London, London, s.25-52.

Gebauer, A. B.:

1992 "Foragers to Farmers: An Introduction", **Transitions to Agriculture**, Gebauer A. B. & T.D. Price (ed), Madison – Wisconsin, Prehistory Press, s.3-6.

Green, K.:

1999 "V. Gordon Childe and the Vocabulary of Revolutionary Change", **Antiquity**, Vol. 73, s.93-107.

Hauptmann, H.:

1999 "The Urfa Region", **Neolithic in Turkey**, Ed. M. Özdoğan, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s.65-86.

Harmankaya, S.

1997 **"**Türkiye Neolitik Araştırmaları Üzerine Bir Değerlendirme", (Ed) Harmankaya, S., O. Tanındı ve M. Özbaşaran, TAY - Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-2: Neolitik, Ege Yayınları, İstanbul, s.13-20.

Hayden, B.:

1995 "A New Overview of Domestication", **Last Hunters, First Farmers: New Perspectives on the Prehistoric Transition to Agriculture**, (Ed) T.D. Price & A.B. Gebauer, School of American Research Press, Santa Fe, New Mexico, s.278-283.

Hester, J. J.:

1976 **Introduction to Archaeology,** Hole- Reinhart- Winston Press, New York.

Hodder, I. (ed):

1982 "Theoretical archaeology: a reactionary view", **Structural and Symbolic Archaeology,** Cambridge University Press, 1-16.

Hodder, I.
ve H. Hudson:

2003 **Reading the past: Current Aproaches to interpretation in Archaeology,** 3. basım, Cambridge University Press, Cambridge.

Hole, F.:

1984 "A Reassessment of the Neolithic Revolution", **Paleorient**, Vol. 10/2, s. 49-61.

2004 "Nature's Role in the Origins of Agriculture", **TÜBA-AR (Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi)** Sayı:VII, Stil Matbaa, İstanbul, s.13-19.

Hole, F.,
Flannery K. V.
ve J. A. Neely :

1969 **Prehistory and Human Ecology of the Deh Luran Plain**, Memoirs of the Museum of Anthropology 1, Ann Arbor, Michigan.

Hole, F. ve
R. Heizer

1973 **An Introduction to Prehistoric Archeology,** Holt Rinehart and Winston Inc., New York.

Johnson, M.:

1999 **Archaelogical Theory:An Introduction**, Blackwell Publishing, Oxford.

Jones, S.:

2002 **The Archaeology of Ethnicity: Constructing Identities in the Past and Present,** Routledge, London.

Kenyon, K.:

1956 "Jericho and its Setting in Near Eastern History", **Antiquity,** Vol.30 No.120, s.184–197.

Kislev, E.:

1984 "Emergence of Wheat Agriculture", **Paleorient**, Vol. 10/2, s.61-70.

Kohl, P.L.:

1981 "Materialist Approaches in Prehistory", **Annual Review of Anthropology**, Vol. 10, s.89-118.

Kozlowski, S. K.
ve H. G. Gebel (ed):

1994 "Concluding Remarks on Chipped Lithics Techno-Taxa and Interaction Spheres Throughout the 9th to 6th Millenium BC", **Neolithic Chipped Stone Industries of the Fertile Crescent; Proceedings of the First Workshop on PPN Chipped Lithic Industries**, Studies in Early Near Eastern Production, Subsistence and Environment I, Ex Oriente, Berlin, s.595-601.

Kuijt, I. (ed):

2000 **Life in Neolithic Farming Communities, Social Organization, Identity and Differentiation,** Kluwer Academic/Plenum Publishers, New York.

Kuijt, I. ve
N. Gorring-Morris:
2002 "Foraging, Farming, and Social Complexity in the Pre-Pottery Neolithic of the Southern Levant: A Review and Synthesis", **Journal of World Prehistory**, Vol. 16, No. 4, s. 361-440.

Kuijt, I. ve
H. Mahasneh:
1998 "Dhra': An Early Neolithic Village in the Southern Jordan Valley", **Journal of Field Archaeology**, Vol. 25, No. 2, s. 153-161.

Layard, A. H.:
1854 **Discoveries at Nineveh,** J.C. Derby, New York. (Çevrimiçi)Assyrian International News Agency Books Online, www.aina.org, 12.01.2006.

Leighton M.,
M. L. S. Sørensen
2004 "Breathıng Lıfe Into the Archıves: Reflections upon Decontextualization and the Curatorial Hıstory of V.G. Childe and the Material from Tószeg", **European Journal of Archaeology**, Vol. 7(1): 41–60.

Lewin, R.:
1998 **Modern İnsanın Kökeni**, Tübitak Popüler Bilim Kitapları 62, çev. Nazım Özüaydın, Ankara.

van Loon, M.

1968 "The Oriental Institute Excavations at Mureybit, Syria: Preliminary Report on the 1965 Campaign: Part I: Architecture and General Finds" **Journal of Near Eastern Studies,** Vol. 27, No. 4, s. 265-282.

Marks, K.:

1986 **Kapital**, I. Cilt, Sol Yayınları, 3. Baskı, Ankara.

Mellart, J.:

1987 "Common Sense vs Oldfashioned Theory in the Interpretation of the Cultural Development of the Ancient Near East", **Studies in the Neolithic and Urban Revolutions: V.Gordon Childe Colloquium Mexico 1986**, (ed) Linda Manzanilla, BAR International Series 349, Oxford, s.261-267.

Moore, A. T. M.:

1981 "North Syria in Neolithic", **Prehistoire du Levant,** (Ed) Sanlaville P. ve J. Cauvin, CNRS, Paris, s.445-457.

2003 "Robert J. Braidwood (1907-2003) and Linda S. Braidwood (1909-2003)", **American Journal of Archaeology**, Vol. 107, No.3, s.483-486.

2004 "Abu Hureyra and the Development of Farming in Western Asia", **Neolithic Revolution. New perspectives on southwest Asia in light of recent discoveries on Cyprus**, (ed) Peltenburg, E. ve A. Wasse, Levant Supplementary Series 1., Oxbow Books, Oxford, s. 61-69.

Moore, A.T.M
ve G. Hillman:

1992 "The Pleistocene to Holocene transition and human economy in Southwest Asia: the impact of Younger Dryas", **American Antiquity**, XLVII, s.482-94.

Mulvaney, J.:

2005 "The Profile of Gordon Childe", Science Show-Radio National, yay. Robyn Williams ve Polly Rickard, 22.Ocak.2005 tarihli Radyo Programı'ndan deşifre edilmiş metin için(Çevrimiçi)http://www.abc.net.au/rn/science/ss/stories/s1287401.htm, 24.Aralık.2006.

Özdoğan, M.:

1995a "Yakın Doğu Neolitiği ve Güneydoğu Anadolu: Eleştirisel Bir Deneme", A,Erkanal v.d.(yay.),**Metin Akyurt, Bahattin Devam Anı Kitabı,** Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s. 267-280.

1995b "Neolithic in Turkey. The Status of Research", **Readings in Prehistory. Studies Presented to Halet Çambel**, Graphis, İstanbul, s.41- 59.

1999 "Concluding Remarks", **Neolithic in Turkey**, (Ed.) Mehmet Özdoğan, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s. 225-236.

2002 "Redefining the Neolithic of Anatolia: A Critical Overview", **The Dawn of Farming in the Near East**, (Ed.) Caers, R.T.J. ve Bottema, S., Studies in Early Near Eastern Production, Subsistence, and Environment 6 -1999, Berlin, s.153-158.

2004 "Neolitik Çağ -Neolitik Devrim- İlk Üretim Toplulukları Kavramının Değişimi ve Braidwoodlar", **TÜBA-AR (Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi)** Sayı:VII, Stil Matbaa, İstanbul, s.43-51.

2006 **Arkeolojinin Politikası ve Politik Bir Araç olarak Arkeoloji,** Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Özdoğan, M. ve Özdoğan, A.

1990 "Çayönü : A Conspectus of Recent Work", **Paleorient 15/1**

Özdoğan, M., Özdoğan, A., Bar-Yosef, O. ve W., van Zeist:

1993 "Çayönü Kazısı ve Güneydoğu Anadolu Karma Projesi: 30 yıllık genel bir değerlendirme", **XV. Kazı Sonuçları Toplantısı I**, Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, s.103-123.

Patterson, T. C.:

2003 **Marx's Ghost: Conversations with Archaeologists,** Berg

Publishers, Oxford.

Perez, J.:

1987 "Epilogue:Life Ends Beter When You are Lively and Strong", **Studies in the Neolithic and Urban Revolutions: V.Gordon Childe Colloquium Mexico 1986**, ed by Linda Manzanilla, BAR International Series 349, Oxford, s.1-8.

Redman, C. L.:

1991 "Distinguished Lecture in Archeology: In Defence of the Seventies-The Adolescence of New Archeology", **American Anthropologist**, New Series, Vol.93, No. 2 (Jun., 1991), s.295-297.

Pulhan, G.

2001 "Küçük Arkeoloji Antolojisi", **Arkeoloji, Bir Bilimin Katmanları:Cogito**, Sayı 28, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s.26-41.

Quibell, J. E.

1898 **El Kab,** Eqyptian Research Account 1897, William Clowes and Sons, London.

Renfrew, C
ve P.Bahn:

1991 **Archaeology: Theories, Methods and Practice**, Thames and Hudson, New York.

Rogers, R. W.:

1900 **A History of Babylonia and Assyria,** Volume I, Assyrian International News Agency Books Online (Çevrimiçi) www.aina.org/ahba1, 22.12.2005.

Rosenberg, M.:

1990 "The Mother of Invention:Evolutionary Theory, Territoriality and the Origins of Agriculture", **American Anthropologist**, New Series Vol 92 No 2, s.399-415.

Schnapp, A.:

2001 "Arkeolojinin Keşfi", **Arkeoloji, Bir Bilimin Katmanları: Cogito**, Sayı 28, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s.41-64.

Smith, B. D.:

1995 **The Emergence of Agriculture,** Scientific American Library Press: New York.

Sherrat, A.:

1980 **The Cambridge Encylopedia of Archaeology**, Cambridge University Press, Cambridge.

1996 "Childeish Questions", **Antiquity**, LXX, s.18-19.

1997 **Economy and Society in Prehistoric Europe:Changing Perspectives,** Princeton University Press, New Jersey.

Trigger, B. G.:

1989 **A History of Archaeological Thought**, Cambridge University Press, Cambridge.

1981 "Anglo-American Archaeology", **World Archaeology**, Vol. 13, No. 2, Regional Traditions of Archaelogical Research I, s.138-155.

1987 "V.Gordon Childe:A Marxist Archaeologist", **Studies in the Neolithic and Urban Revolutions: V.Gordon Childe Colloquium Mexico 1986**, (ed) Linda Manzanilla, BAR International Series 349, Oxford, s.1-8.

1994 "Childe's Relevance to the 1990's", **The Archaeology of V. Gordon Childe**, (ed) D. Harris, University of Chicago Press, Chicago, s.9-34.

Tringham, R.:

1983 "V. Gordon Childe 25 Years after: His Relevance for the Archaeology of the Eighties" **Journal of Field Archaeology**, Vol. 10, No. 1, s. 85-100

Verhoeven, M.:

2004 "Beyond Boundaries: Nature, Culture and a Holistic Approach to Domestication in the Levant", **Journal of World Prehistory**, Vol. 18, No. 3. s 179-282.

Watson, P.J.:

1995 "Explaining the Transition to Agriculture", **Last Hunters, First Farmers: New Perspectives on the Prehistoric Transition to Agriculture**, (ed) T.D. Price ve A.B. Gebauer, School of American Research Press, Santa Fe- New Mexico, s.21-22.

2005 "Robert John Braidwood", **Proceedings of the American Philosophical Society**, Vol.149, No.2, June 2005, s.233-241.

Wright, G. A.:

1971 "Origins of Food Production in Southwest Asia: A Survey of Ideas", **Current Anthropology: A World Journal of Sciences and Man**, Vol. 12:4-5, The University of Chicago Press, s.449-472.

Wright, H. E. Jr.:

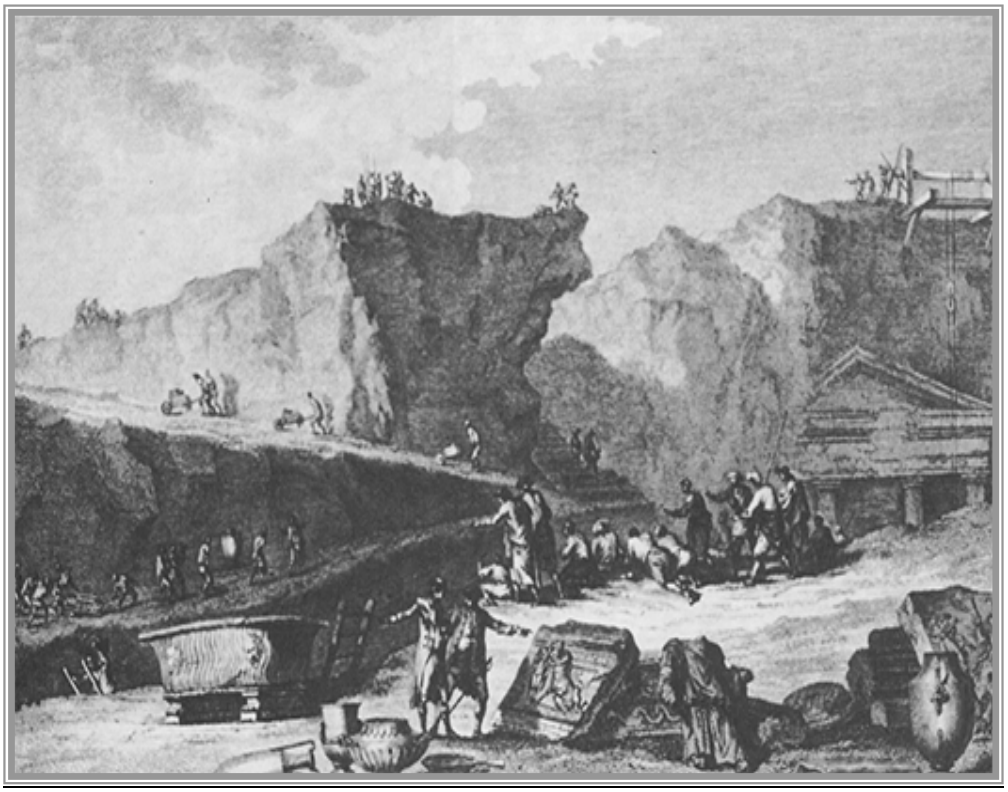
1993 "Environmental Determinism in Near Eastern Prehistory", **Current Anthropology**, Vol. 34, Iss. 4; s 458.

Resim 1: Society of Dilettanti

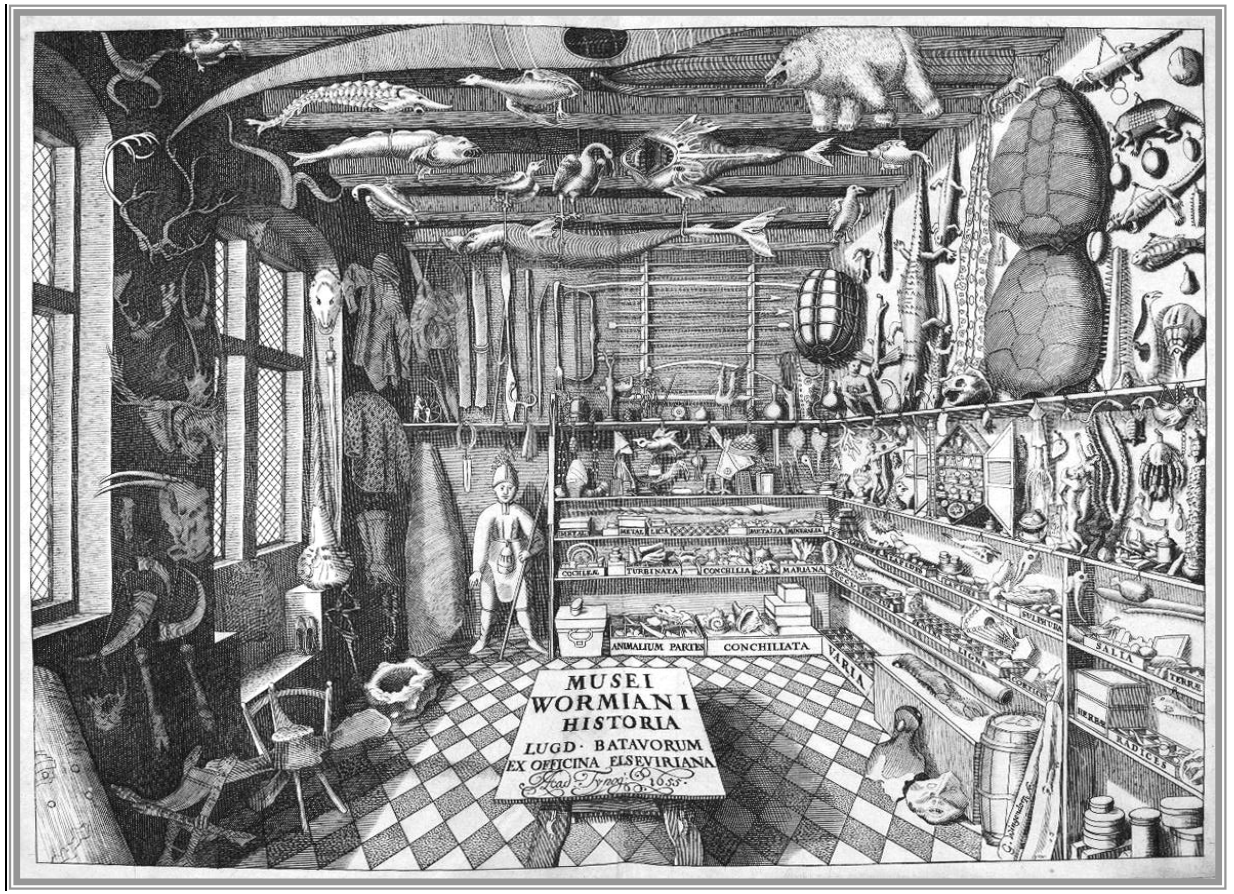
Resim: nla.pic-an9283243 Tomkins, Charles, 1750-1810.

London : H. Graves] 1 print : mezzotint ; 16.9 x 13 cm.

Resim 2: Herkulaneum'da Kazı (Trigger, 1989:37)

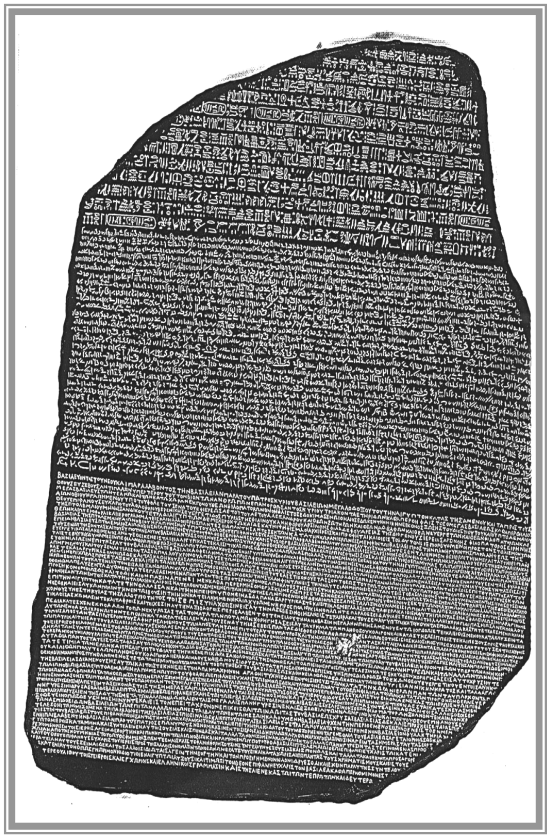
(Aslı: 'The Excavations at Herculaneum', *Voyage pittoresque*, J.C.R. de Saint- Non,1748)

Resim 3: Ole Worm'un Tuhaf Nesne Sergisi, Museum Wormanium 1655, (Fagan 1985:12)

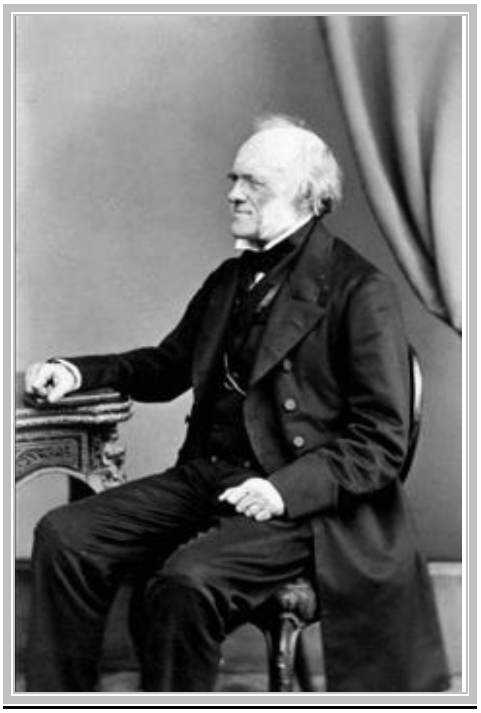
Resim 4: Jean Francois Champollion

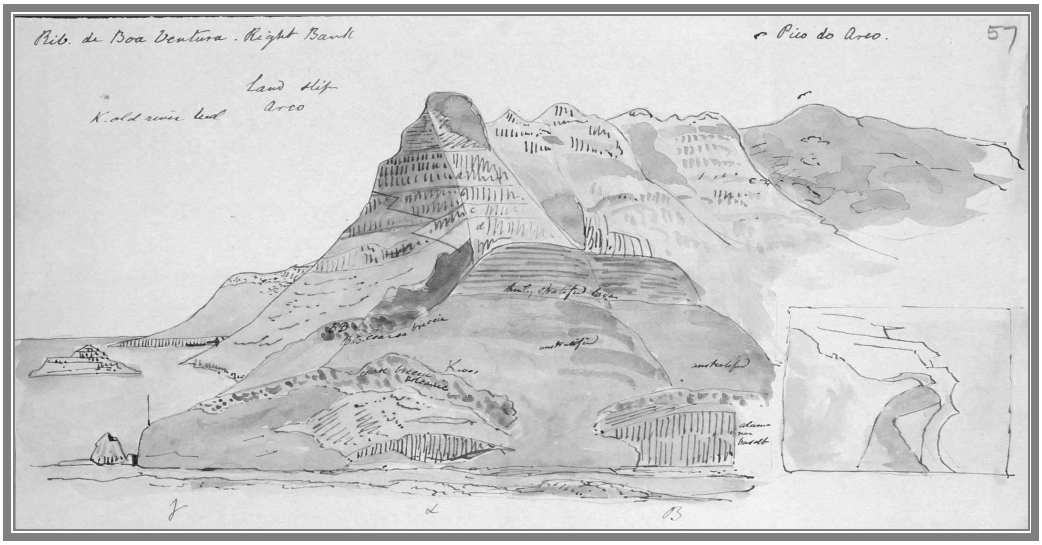
Resim 5: Rosetta Taşı

Resim 6: Bisitun Kaya Kabarmaları ve Üç Dilde Yazılmış Çivi Yazısı Metinleri. M.Ö. 516 yılında Birinci Darius'un emirleri ile kazınmıştır (Hester, 1976:12)

Resim 7: Charles Lyell, (Çevirimiçi)http://www.nahste.ac.uk/media/images/nh0087.jpg, 20.20.2006.

Resim 8: Lyell'ın Boa Ventura'nın kıyı şeridi için yaptığı, jeolojik oluşumları gösteren 1850'lere ait suluboya eskizi. (Çevirimiçi) http://www.nahste.ac.uk/media/images/nh0087.jpg, 20.10.2006

Resim 9: Christian Jürgensen Thomsen. Danimarka Müzesi'nde ziyaretçilerle birlikte.

Canlandırma ; P. Maguire 1846. (Trigger 1989:79)

Resim 10: Gordon Childe

(Fotoğraf no:PIC/7607 Swan Watson, Andrew. 24 x 19.1 cm. National Library of Australia.)

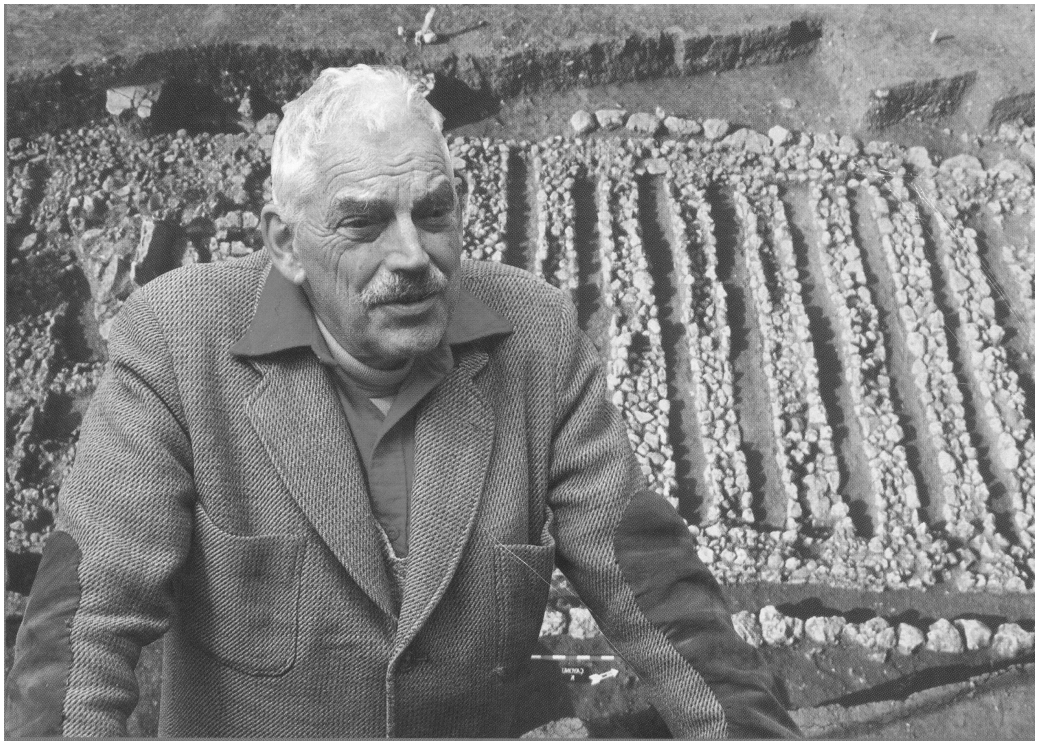

Resim 11: Vere Gordon Childe, Skara Brae'de 1930 yılı.

(Fotoğraf Telif Hakkı: National Monuments Record of Scotland)

Resim 12: Vere Gordon Childe, Skara Brae'de bir grup işçi ile birlikte, 1930 yılı.
(Fotoğraf Telif Hakkı:National Monuments Record of Scotland)

Resim 13: R.J. Braidwood

(Arkeoloji ve Sanat Dergisi, 2003, sayı 113, Kapak Fotoğrafı:Nezih Başgelen)

Resim 14 :Jarmo, Doğudan. Kemkemal Vadisi'nden Görünüş. (Braidwood ve Braidwood 1950:189)

Resim 15 :Jarmo. **Tauf duvarlı yapı.(Operation II5).** (Braidwood ve Howe 1960:Plate 14/A)

Resim 16: Jarmo, Ekim 1950. Operation II adlı çalışma alanı

(Letters From The Field, 1950-1951, Oriental Institute, University of Chicago)

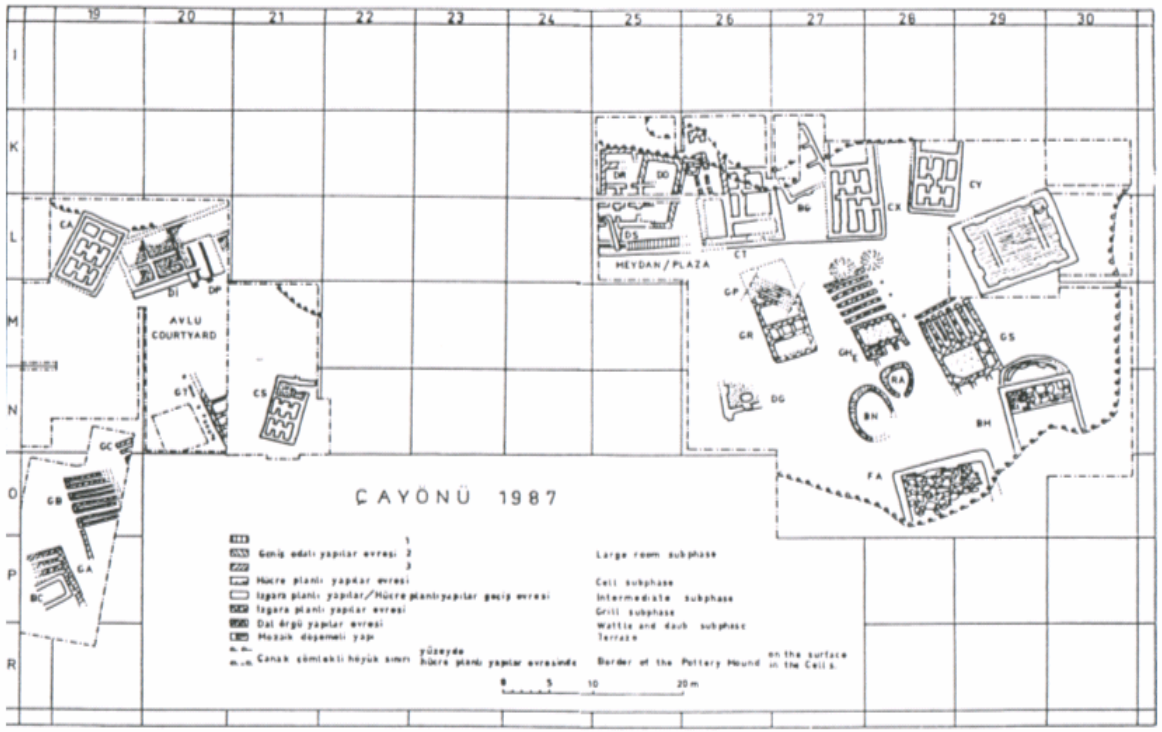

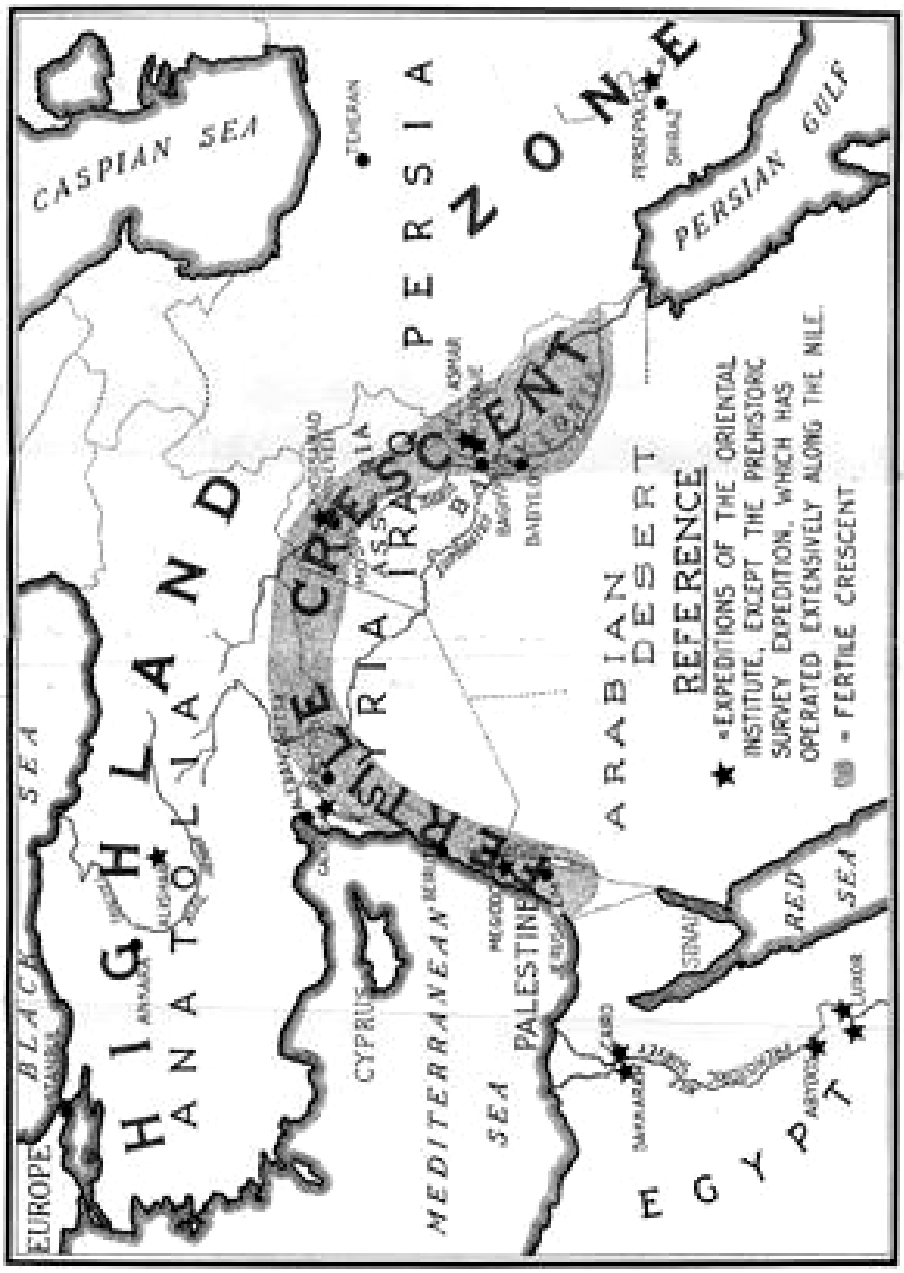
Resim 17: Çayönü; Halet Çambel, Robert J. Braidwood, Linda Braidwood ve Bruce Howe.
(Braidwood 1986:7)

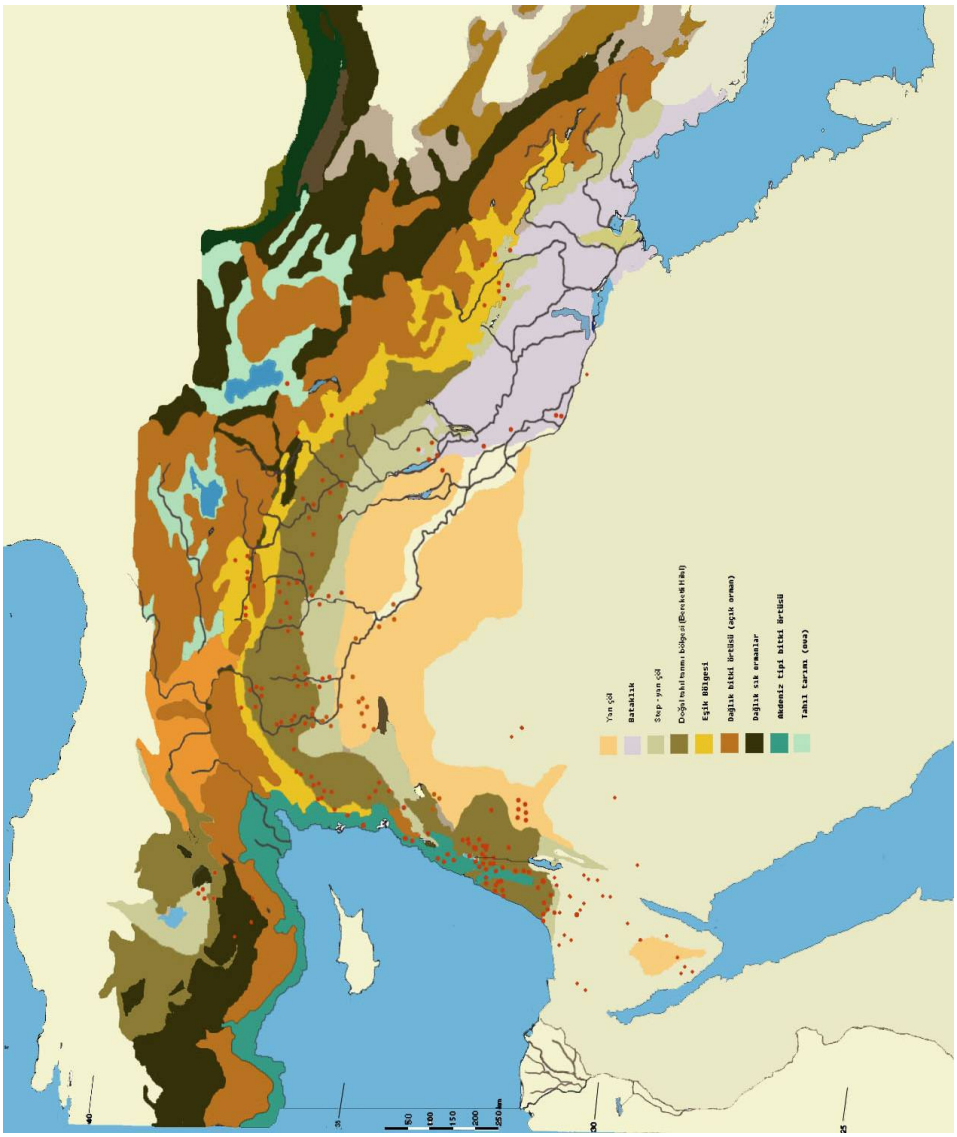
Resim 18: Çayönü, Ergani havzası ve kuzeyde Toroslar (Özdoğan 1999: Fig. 2)

Şekil 1: Jarmo durum planı (Braidwood ve Howe, 1960: Fig 6)

19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
I
K
L
M
N
O
P
R
AVLU
COURTYARD
MEYDAN / PLAZA
ÇAYÖNÜ 1987
Geniş odalı yapılar evresi 2
3
Hücre planlı yapılar evresi
Iskarpa planlı yapılar/Hücre planlı yapılar geçiş evresi
Iskarpa planlı yapılar evresi
Dal örgü yapılar evresi
Mozaik döşemeli yapı
Çanak şömineli höyük sınırı
yüzeyde
hücre planlı yapılar evresinde
Large room subphase
Cell subphase
Intermediate subphase
Grill subphase
Wattle and daub subphase
Terrace
Border of the Pottery Mound
on the surface
in the Cells
0
5
10
20 m

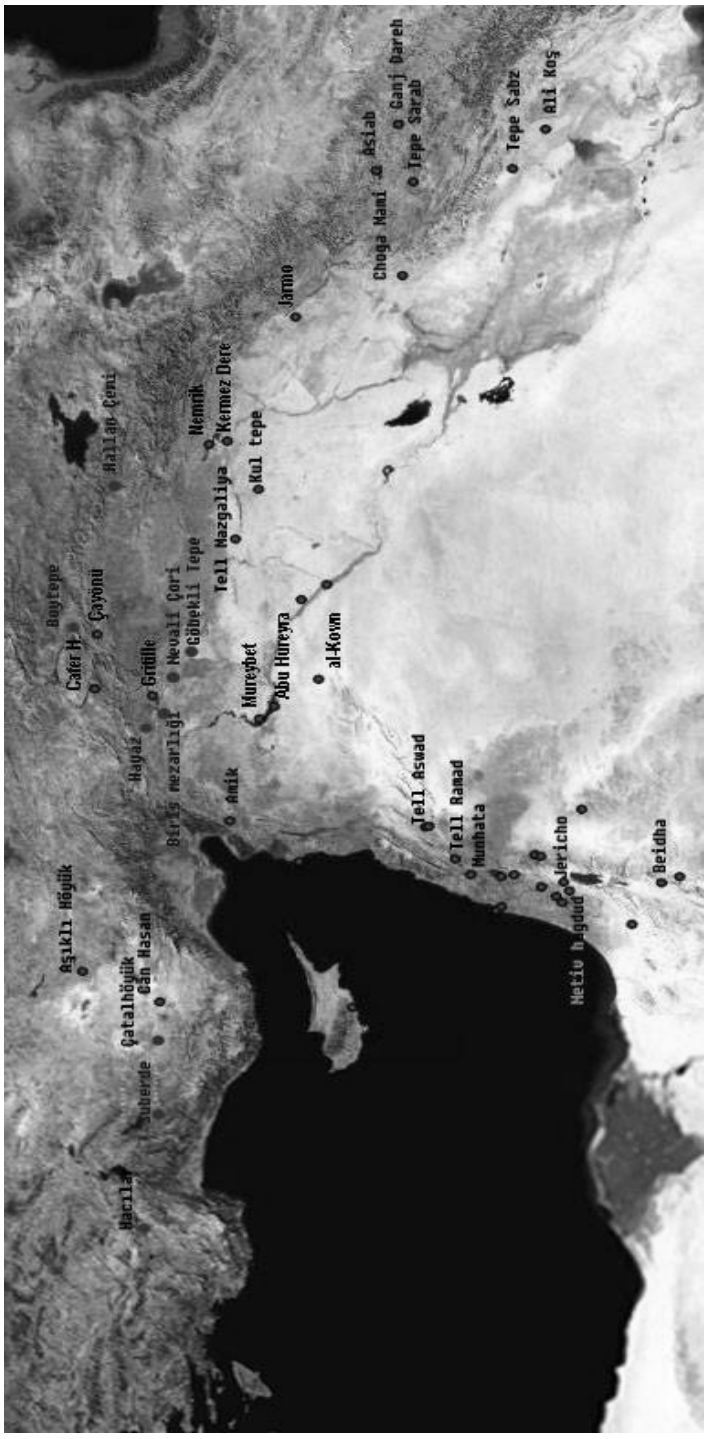

Harita 1: J. H. Breasted'in Bereketli Hilali

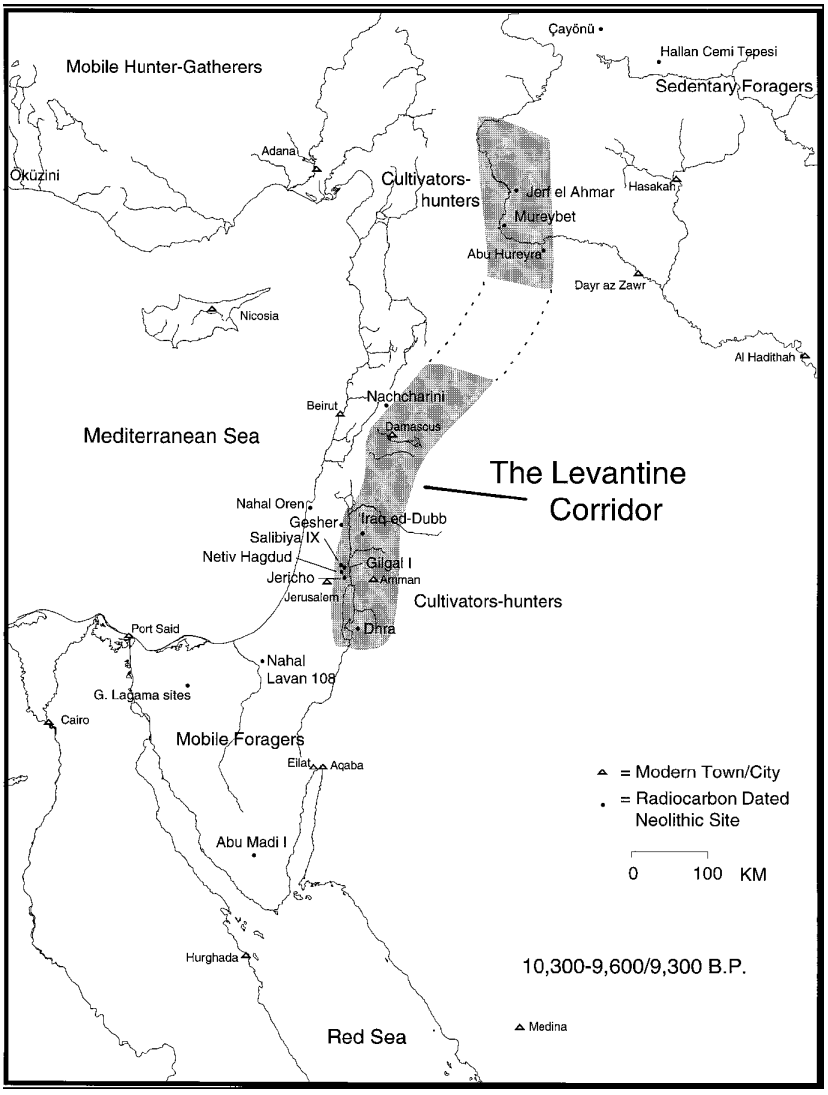
Harita 2: Yakındoğu'da Neolitik Çağ araştırmalarının yoğunlaştığı bölgeler; doğal çevre özelliklerinin etkisi.

(Cauvi ın
Neolitik Dönem Yerleşmelerinin Dağılımı ısımlı harıtası kullanılarak yenıden oluşturulmuştur)

Harita 3: Neolitik Çağ Yerleşmeleri

(www.archatlas.dept.shef.ac.uk ve Neolithic in Turkey'den verilerle yeniden oluşturulumuştur)

Harita 4: Levant Koridoru (Bar-Yosef: 1998a:170).

R.J. BRAIDWOOD'UN KÜLTÜREL GELİŞİM ŞEMASI

1 Besin Toplayıcılığı Devri (Food Gathering Stage)

1.1 Besin toplayıcılığı Derleme Evresi (Food Gathering Era)

1.1.1. Alt Evre

Afrika'da ilk aletlerin yapımı; henüz standartlaşma başlamamıştır

1.1.2. Alt Evre

Aletlerde ilk standartlaşmanın görülmeye başlandığı, serbest dolaşım ve besin toplayıcılığının kültürel yönden belirlenmeye başlandığı dönem

1.1.3 Alt Evre

Sınırlandırılmış dolaşım, bazı alet endüstrilerinde daha özel standartlaşmaya gidilmesi, Aşöl, Levaluva gibi kültürlerin ortaya çıkışı.

1.2 Besin Toplayıcılığı Devşirme Evresi (Food Collecting Era)

1.2.1 Alt Evre

Seçici avlanma ve sınırlı göçer toplulukların mevsimlere göre bitki toplama modeli geçerlidir. Alet yapan aletlerde tipolojik çeşitlilik artmıştır.

1.2.2 Alt Evre

Mevsimlere bağlı avcılık ve besin devşirmeciliğinin daha çok yoğun bitki toplayıcılığı, balık, kuş, kabuklu su hayvancıklarının elde edildiği ve merkeze bağlı göçer grupların daha sınırlı dolaştığı evre.

1.2.3 Alt Evre

Uzmanlaşmış besin toplayıcılığının belirli bazı çevresel koşullara uygulandığı, yarı sürekliden tam sürekli yerleşik yaşama geçmelerinin koşullarının belirlendiği evre.

2. Besin Üretimi Devri (Food-Producing Stage)

2.1. Birinci Evre (Primary Era)

Mekanize olmayan daha bireysel aile temelindeki uğraşlara dayanır.

2.1.1. Alt Evre

Bazı bölgelerde tarımı başlaması ve hayvanların evcilleştirilmesi söz konusudur. 1.2.1 ve 1.2.2 alt evrelerinde sözü geçen geçim, tarım ve evcilleştirme için gerekli koşulların bulunduğu doğal yaşam bölgelerinde yarı yerleşik insan topluluklarının sınırlı dolaşımları. Alet tipleri bir önceki evreden çok da farklı olmayabilir.

2.1.2 Alt Evre

İlk tarımcı köy topluluklarının diyetlerinde evcil ve tarıma alınmış türlerin artışı ile belirlenir. Büyük oranda tam yerleşiklik izlenir. Farklı yerleşiklik tipleri ortaya çıkmaya başlar; kırsal çobanlık gibi. Bu evre Childe'ın Neolitik tanımı ile örtüşmektedir.

2.1.3 Alt Evre

"Genişlemiş Tarımcı Köy Toplulukları" adını verdiği, kasaba ya da tapınaklarıyla uygarlığın öncüsü toplulukları ile karakterize edilir. Sürekli yerleşmeler çoğunlukla üretilmiş besinlerin oluşturduğu bir sisteme dayanır. Uygarlık tipi teknik düzene doğru gidiş yoldadır.

Şema 1: Şema'nın aslı için bkz: (Braidwood: 1960b). Burada yer alan açıklamalar için Prof. Dr. Ufuk Esin'e ait çeviriden (Esin : 2004) yararlanılmıştır.